

DEIMANTĖ VELIČKIENĖ

DAKTARO DISERTACIJA

WILLIAMO SHAKESPEARE'O
SONETŲ VERTIMAI Į
LIETUVIŲ KALBĄ:
ATITIKMENS PROBLEMA

HUMANITARINIAI MOKSLAI,
FILOLOGIJA (H 004)
VILNIUS, 2019

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Deimantė Veličkienė

WILLIAMO SHAKESPEARE'O SONETŲ
VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ:
ATITIKMENS PROBLEMA

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (H 004)

Vilnius, 2019

Daktaro disertacija rengta 2014–2018 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui su Mykolo Romerio universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę

Mokslinė vadovė:

prof. dr. Violeta Janulevičienė (Mykolo Romerio universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004).

Mokslinė konsultantė:

prof. dr. Reda Pabarčienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004).

TURINYS

ĮVADAS.....	5
PIRMAS SKYRIUS. SHAKESPEARE’O SONETŲ VERTIMŲ TYRIMŲ APŽVALGA	13
1. NAUJAUSI SONETŲ VERTIMO TYRIMAI SVETUR.....	13
2. SONETŲ VERTIMO KRITIKA LIETUVOJE.....	15
ANTRAS SKYRIUS. VERTIMO ANALIZĖS TEORINĖS IR METODOLOGINĖS PRIEIGOS	17
1. ATITIKMENS PROBLEMA.....	17
1.1. Atitikmens samprata lingvistinėse vertimo teorijose	17
1.2. Atitikmuo vertimo kritikoje.....	20
1.3. Poetinis vertimas ir atitikmuo	22
1.4. Atitikmens klausimas lietuvių vertimo studijose	23
2. TYRIMO METODOLOGINIŲ STRATEGIJŲ PATIKSLINIMAS	24
2.1. Atitikmens samprata ir sonetų vertimai.....	25
2.2. José Lamberto ir Hendriko van Gorpo analizės schema.....	27
2.3. Teorinės nuostatos tarpsemitiniam sonetų vertimams	28
TREČIAS SKYRIUS. TEKSTĄ SUPANČIŲ ELEMENTŲ VAIDMUO, SONETYNO IR SONETO SANDAROS PERTEIKIMAS VERTIMUOSE.....	31
1. ANTRAŠTINIS LAPAS IR BENDRA STRATEGIJA	31
2. SONETYNO STRUKTŪRA.....	34
3. SONETO STRUKTŪRA	36
KETVIRTAS SKYRIUS. MEILĖ IR GEISMAS SHAKESPEARE’O SONETUOSE IR JŲ VERTIMUOSE.....	41
1. BISEKSUALI MEILĖS JAUSMO PRIGIMTIS.....	41
2. MEILĖ JAM (ŠVIESIAPLAUKIO JAUNUOLIO GRUPĖ)	41
2.1. 20 sonetas – raktas į homoerotiką.....	41
2.2. Karščiausios meilės eilės.....	44
2.3. Po užuominų šydu.....	47
3. MEILĖ JAI (TAMSIOSIOS DAMOS GRUPĖ)	51
3.1. Gaivališkumas ir kūniška aistra	51
3.2. Meilės trikampis ir išdavystė.....	54
PENKTAS SKYRIUS. GROŽIO TEMOS PERTEIKIMAS VERTIMUOSE.....	57
1. ŠVIESIAPLAUKIS JAUNUOLIS – GRAŽIAUSIOJI GĖLĖ	57
2. MYLIMOJO NARCIZIŠKUMAS	61
3. TAMSUS SONETŲ DAMOS ŽAVESYS.....	66
ŠEŠTAS SKYRIUS. LAIKO TEMATIKA VERTIMUOSE	70
1. KŪNIŠKOSIOS BŪTIES TRAPUMAS: SENĖJIMAS, MIRTIS	70
2. IŠSISKYRIMO SONETAI	75
3. LAIKĄ ĮVEIKIANTI MEILĖS GALIA	79

SEPTINTAS SKYRIUS. (NE)PASIKLYDĘ VERTIME: SHAKESPEARE'Ų SONETŲ KONČETĖS (<i>CONCEITS</i>)	84
1. PETRARKIŠKOJI KONČETĖ.....	85
2. METAFIZIŠKOJI KONČETĖ.....	88
AŠTUNTAS SKYRIUS. KRIKŠČIONIŠKOJO IR FILOSOFINIO (PLATONIŠKOJO) DISKURSŲ PAGAVA SONETŲ VERTIMUOSE	95
1. RELIGINIS (KRIKŠČIONIŠKASIS) DISKURSAS	96
2. FILOSOFINIS (PLATONIŠKASIS) DISKURSAS.....	102
DEVINTAS SKYRIUS. TARPSEMIOTINIAI SHAKESPEARE'Ų SONETŲ VERTIMAI LIETUVIŠKAJAME KONTEKSTE	105
1. STASIO KRASAUSKO ILIUSTRACIJOS.....	105
2. SHAKESPEARE'Ų SONETŲ SKAITYMAI.....	107
3. AUDIOVIZUALINIAI TEKSTAI	108
IŠVADOS	110
LITERATŪROS SĄRAŠAS	113
SANTRAUKA	120
SUMMARY	139
PRIEDAS / APPENDIX	160

IVADAS

Shakespeare'o sonetų ciklas atskira knyga *in quattro* formatu pirmą kartą pasirodė Londone 1609 metais, nors pavienių sonetų skelbta ir anksčiau. Spėjama, kad tai buvo piratinis leidinys. Knygos tituliniam puslapyje parašyta: *SHAKE-SPEARES SONNETS. Neuer before Imprinted. At London. By G. Eld for T. T.* Buvo du identiški knygos leidimai: vieno jų pardavėju nurodomas Iohnas Wrightas (*to be solde by Iohn Wright, dwelling at Christ Churchgate. London, 1609*), kito – Williamas Aspley'is (*to be solde – by William. Aspley. 1609*). Knygą lydėjo mįslinga, veikiausiai leidėjo Thomo Thorpe'o dedikacija, kurioje kreipiamasi į iki šiol neiššifruotą asmenį W. H.

Į lietuvių kalbą Shakespeare'o sonetai pradėti versti praėjus daugiau nei trimis šimtams metų – XX amžiaus trečiame dešimtmetyje. Dalios Čiočytės teigimu, pavienių sonetų yra paskelbę E. Šekštas, A. Kuzavinis, Stasys Naginskas, Bernardas Brazdžionis, Antanas Daniellius, Algis Tomas Geniusas (Čiočytė, 2009: 436). Visą sonetų ciklą lietuviškai pateikė keturi poetai: 1964 metais išėjo Alfonso Šešplaukio-Tyruolio versti sonetai; 1965 metais – Aleksio Churgino vertimai (pirmą kartą išleisti Šekspyro „Raštų“ 6 tome Vilniuje „Vagos“ leidykloje, vėliau ne kartą perleisti), 2009 metais pasirodė Sigito Gedos ir 2011 metais – Tautvydos Marcinkevičiūtės vertimai.

Shakespeare'o sonetų ciklo vertėjus skiria laiko ir erdvės nuotolis. Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis (1909 m., Linkuva, Lietuva, –2006 m. Čikaga, JAV) – išeivijos poetas, vertėjas, kritikas. Studijas baigė Lietuvoje, Vytauto Didžiojo universitete studijavo lituanistiką ir germanistiką. Po karo Insbruko universitete apgynė daktaro disertaciją, nuo 1949 m. apsigyvenęs JAV, dirbo mokslinį darbą Indianos Notre Dame'o universitete. Tyruolio poezija spausdinta knygoose: „Pavasario saulėj“ (1935), „Kelionė“ (1950), „Metų vingiai“ (1963, 1993), „Šiapus ir anapus saulės“ (1989) ir kt. Vienas mėgstamiausių jo poezijos žanrų – sonetai, kuriuos jis išleido rinktinėmis „Laukų liepsnos“ (1953), „Sacra via. Romos sonetai“ (1961), „Diemedžio paunksmėje“ (1974). Be Shakespeare'o sonetų, į lietuvių kalbą Tyruolis išvertė ir daugiau pasaulinės poezijos: Johanno Wolfgango Goethe's, Friedricho Schillerio („Giesmė apie varpą“, 1936; „Baladės“ 1993), Dante's Alighieri'o („Naujas gyvenimas“, 1966), Rabindranato Tagorės („Paklydę paukščiai“, 1998) ir kt. kūrinių.

Aleksys Churginas (1912–1990) – sovietinio laikotarpio lietuvių poetas ir vertėjas. Tarpukariu studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultete, taip pat Paryžiaus ir Grenoblio universitetuose. Rašė įvairių žanrų eilėraščius: sonetus, odes, himnus ir kt., kurie išleisti rinkiniais „Ugnis“ (1946), „Sietuva“ (1973), „Verdenė“ (1978), „Atodusių tiltas“ (1986) ir kt. Churginas – vienas aktyviausių klasikinės literatūros vertėjų sovietmečiu, vertęs iš lotynų, anglų, prancūzų, rusų, italų, ispanų, vokiečių kalbų. Jo vertimai apima tokius pasaulinius šedevrus kaip Dante's „Dieviškoji komedija“, Goethe's „Faustas“, Molière'o „Tartiufas“, Shakespeare'o „Hamletas“, „Karalius Lyras“ ir kt.

Sigitas Geda (1943–2008) – žymiausias poetas iš visų Shakespeare'o sonetų ciklo vertėjų, pagerbtas aukščiausiu menininko įvertinimu Lietuvoje – Nacionaline kultūros ir meno premija. Vilniaus universitete baigė lietuvių kalbos ir literatūros studijas. Versti pradėjo 1972 metais ir imdavosi įvairių kalbų (latvių, gruzinų, prancūzų, anglų, japonų) tekstų, dažnai naudodamasis pažodiniiais vertimais, pasikliaudamas savo poetiniu talentu.

Išleido François Villono, Charleso Baudelaire'o, Arthuro Rimbaud, Josifo Brodskio, kitų garsių autorių poezijos rinkinius, Psalmių knygą, Koraną. Shakespeare'o sonetai yra paskutinis didelis jo vertimo darbas, kuriam jis savotiškai rengėsi versdamas Dantės poetinę autobiografiją „Naujas gyvenimas“ (iš 30 eilėraščių joje yra 25 sonetai).

Tautvyda Marcinkevičiūtė (g. 1955) – talentinga ir produktyvi šiuolaikinė lietuvių poetė, vienintelė gyvenanti Shakespeare'o sonetų į lietuvių kalbą vertėja. Išleido daug eilėraščių rinkinių („Gyvybės graužatis“, 1984; „Tauridė“, 1990; „Medalionas“, 1992; „Ist endo ledi ir kiti eilėraščiai“, 1995; „Gatvės muzikantas“, 2001; „Kelionė“, 2008; „Greitaiėgis Laiko liftas“, 2012 ir kt.), 2013 metais tapo „Poezijos pavasario“ laureate. Marcinkevičiūtės kūryba išversta į užsienio kalbas, ji pati į lietuvių kalbą išvertė Ednos St. Vincent Millay, Sylvios Plath, Julie Kane ir kt. eilėraščių. Tarp svarbesnių jos vertimų minėtinos Shakespeare'o dramos „Užsispyrėlės sutramdymas“, „Kaip jums patinka“, „Žiemos pasaka“, Christopherio Marlowe „Tragiškoji daktaro Fausto istorija“. Poetė Vilniaus universitete yra baigusi anglistiką, tad kūrinius iš anglų kalbos galėjo versti ne per tarpinius ar pažodinius vertimus. Ji yra artimiau susipažinusi su Shakespeare'o kūryba: klausė lietuvių šekspyrologo Algio Tomo Geniušo kurso, jos diplominis darbas buvo skirtas Shakespeare'o „Hamletui“. Vienaame interviu Marcinkevičiūtė atskleidė, kad dar studijų metais jai kilo sumanymas išversti Shakespeare'o sonetus, o jų vertimų į lietuvių kalbą ji neskaitė. Nuo sonetų vertimo pradžios iki tol, kol jie pasirodė, praėjo dešimt metų. Vertėjos patirtį Marcinkevičiūtė palygino su banglentininko išgyvenimais: „besigalynėjant su nepaklusniomis kalbos bangomis, galima pajauti malonumą.“¹

Shakespeare'o sonetų vertimo problemos. Poezijos vertimas – itin sudėtingas iššūkis, nes tenka aprėpti daugybę teksto lygmenų – semantiką, prozodiją, stilistiką, visi jie tarpusavyje sąveikaudami kuria eilėraščio visumą. Sunkumą kelia tarpssysteminiai (tarpkultūriniai, tarpliteratūriniai, tarpkalbiniai) originalo ir vertimo tekstų saitai. Britų vertimo teoretikas Theodore'as Horac'as Savory'is, knygoje „Vertimo menas“ (*The Art of Translation*, 1957) aptardamas vertimo mokyklų principų įvairovę, nurodo šešias problemas, su kuriomis susiduria vertimo teoretikai. Viena jų susijusi su epochos dvasia: „vertimas turi atskleisti originalo laikotarpi“ vs „vertimas turi atspindėti vertėjo laikotarpį“ (Savory, 1957, 50).

Nemenkų rūpesčių Shakespeare'o vertėjui sudaro ne tik tolimos kultūrinės realijos, bet ir kalbos archajiškumas (Shakespeare'as rašė ankstyvąja šiuolaikine anglų kalba – *Early Modern English*). Dėl to vertimas kartais gali prilygti tekstologo darbui, kai pasitelkiami specialūs žodynai, žinynai, komentarai. Populiarus yra 1874–1875 metais Berlyne išėjęs vokiečių šekspyrologo Alexanderio Schmidto „Shakespeare'o žodynas“ (*Shakespeare-Lexicon*), kuris buvo ne kartą perleistas (pvz., *Shakespeare Lexicon and Quotation Dictionary*, 1902; A. Шмидт, *Шекспировский лексикон*, 1971, kt.), 1910 metais Londone leidyklos „Blackie“ išleistas Richardo Johno Canliff'o „Naujasis Shakespeare'o žodynas“ (*A New Shakespearean Dictionary*) ir šiuolaikiniai moksliniai sonetų leidimai (pvz., Duncan-Jones redaguotas sonetų leidimas su komentarais, 1997).

Atskira vertimo iš anglų į lietuvių kalbą problema yra kalbų gramatinės sandaros ir fonetikos skirtybės. Angliškojo rimavimo pagrindą sudaro priebalsiai, lietuviškojo – balsiai. Tai

1 Kauno poetė: bijau išeiti nepabaigusi to, ką man skirta nuveikti“, *Savaitraštis Kaunui*, 2017, kovo 13, <https://www.delfi.lt/veidai/kultura/kauno-poete-bijau-iseiti-nepabaigusi-to-ka-man-skirta-nuveikti.d?id=73991264>.

lemia originalo ir vertimo intonacijos neatitikimus, skirtingą tarpžodinių pauzių padėtį ir galiausiai nevienodą kūrybinių skambėjimą. Svarbu ir tai, kad anglų kalboje kur kas daugiau vienskiemenių žodžių nei lietuvių kalboje. Apskaičiuota, kad 1000 anglišku žodžių tekstą sudaro 824 vienskiemeniai, 132 dviskiemeniai, 30 triskiemenių, 6 keturiaskiemeniai, 1 penkiaskiemenis žodis; lietuvių kalboje atitinkamai 269 vienskiemeniai, 358 dviskiemeniai, 239 triskiemeniai, 103 keturiaskiemeniai, 29 penkiaskiemeniai, 2 šešiaskiemeniai žodžiai (Kasteckaitė, 2005: 22). Savaiame suprantama, kad tuose skirtingų kalbų metrinuose ir ritminuose vienuose informacijos kiekis yra skirtingas. Bandant lietuviškai perteikti visas originalo detales ir norint išlaikyti jo metrą, tenka „suspausti“ sintaksę, dėl to vertimas gali prarasti kalbos natūralumą, kartu ir poetiškumą. Itin daug komplikacijų kelia tai, kad anglų kalboje nėra giminės kategorijos, tai trukdo aiškiau nustatyti sonetų adresato lytį. Tokia situacija davė peno įvairioms filologinėms, psichoanalitinėms, sociologinėms sonetų interpretacijoms ir komentarams.

Pagrindinė Shakespeare'o sonetų vertimų problema – jų daugiareikšmiškumas, subtilūs semantiniai niuansai ir Shakespeare'o naudojamas platus poetinės retorikos arsenalas.

Tyrimo objektas. Savaiame suprantama, visų išvardytų vertimo aspektų joks tyrimas vienu metu negali aprėpti. Šiame darbe aptariama atitiktens (arba ekvivalentiškumo) problema keturių poetų – Alfonso Tyruolio, Aleksio Churgino, Sigito Gedos, Tautvydos Marcinkevičiūtės – pateiktuose Williamo Shakespeare'o sonetyno lietuviškuose vertimuose ir (bandojo tyrimo teisėmis) sonetų tarpsemiotiniuose vertimuose (Romano Jakobsono terminas) lietuviškajame kontekste. Darbe pirmiausia susitelkiama į semantinį atitiktens aspektą, turinio, o ne formos analizę, nors visiškas išsluoksniavimas tokio žanro kūrinyje kaip eilėraštis, kur forma glaudžiai siejasi su turiniu, neįmanomas. Disertacijoje tiriamas prasmės perkėlimų laukas sonetų vertimuose, žiūrima, kaip perteikiamos originalo reikšmės: kokių reikšmių nebelieka, transformuojasi, yra kompensuojamos, kur pavyksta rasti atitiktmenį.

Tyrimo problemos. Literatūros istorijoje yra įsivyravusi nuostata, kad originalo statusas yra aukštesnis nei vertimo, tačiau šiuolaikinė vertimo kritika atsisako originalo privilegijos, vertimo pavaldumo ir ištikimybės originalui sampratos. Vertimo tyrinėtoja Susan Bassnett kritikuoja ištikimybės originalui idėją, prilygstančią žmonos ištikimybei vyrui ar vergo – šeimininkui (Bassnett, 1993: 148–149). Jai priimtinesnės „kanibalistinės“ ar „vampyrinės“ metaforos, perimtos iš kanadiečių ar brazilų vertimo mokyklų (kai vertėjas „iščiulpia“ teksto šaltinio „kraują“ vertimo tekstui sustiprinti) (Bassnett, 1993: 155). Tokios radikali metafora griaua nusistovėjusius galios santykius, vertėjas nebeuostumiamas į antrą planą, jis tampa lygiaverčiu kūrėjui. Vis dėlto poeto ir vertėjo galios santykiai ir toliau išlieka problemiški, svarstyti, kieno pusėje turėtų stovėti tyrėjas.

Dar viena problema kyla iš to, kad šiuolaikinėse vertimo teorijose (ypač sociosemiotinės krypties, pvz., aprašomosiose vertimo studijose, polisistemų teorijoje, vadinamosios Manipuliacijos mokyklos mokslininkų darbuose) dažnai atsisakoma vertybinio požiūrio – nesiekama vertinti, geras ar blogas yra vertimas. Tačiau vertybinio analizės aspekto skaitytojui labai sunku atsakyti. Tad kaip suderinti šiuolaikinį metodologinį ir teorinį mąstymą su skaitytojo estetinė pagava, meninės kokybės ilgesiu?

O labiausiai rūpimi klausimai yra, ar savo kultūroje (literatūroje) turime adekvatus Shakespeare'o sonetų vertimus. Ar įmanoma išlaikyti atitiktmenį žodinius sonetus perkeliant į kitas, neverbalines, ženklų sistemas ir terpes?

Tiriamų tekstų korpusas. Disertacijoje analizuojami visi keturi lietuviški sonetyno vertimai:

1. 1964 metais Čikagoje, M. Morkūno spaustuvėje, išleisti Alfonso Tyruolio versti sonetai.
2. 1986 metais Vilniuje „Vagos“ leidyklos Pasaulinės literatūros bibliotekos serijoje paskelbti Aleksio Churgino vertimai².
3. 2009 metais Vilniuje „Žaros“ leidyklos publikuoti Sigitо Gedvos vertimai.
4. 2011 metais Vilniuje „Naujojoje Romuvoje“ išspausdinti Tautvydos Marcinkevičiūtės vertimai.

Lyginamajai analizei pasitelktas originalo tekstas – 1609 metais leidėjo Thomo Thorpe'o publikuotas Shakspeare'o sonetų leidimas (pardavėjas Johnas Wrightas). Palyginimui naudotasi 1997 metais išleista *The Arden Shakespeare* serijos knyga *Shakespeare's Sonnets* su išsamiais redaktorės Katherine'os Duncan-Jones komentarais bei internetinis šaltinis-originalas su vertimais į šiuolaikinę anglų kalbą³.

Tarpsemiotiniams vertimams nagrinėti pasirinktos Stasio Krasausko iliustracijos (Šeks-pyras, „Sonetai“, Vilnius: Vaga, 1967), sonetų skaitymai (2009 metais išleista garso plokštelė „William Shakespeare. 33 sonetai“, leidėjas VŠĮ „Vieno aktorius teatras“) ir audiovizualinis vertimas⁴.

Tyrimo tikslas – atlikti lyginamąją visų keturių Shakspeare'o sonetyno vertimų į lietuvių kalbą analizę pagal José Lamberto ir Hendriko van Gorpo pasiūlytą schemą, sudarančią sąlygas sistemingai ir nuosekliai ieškoti atitikmens originalui, einant nuo teksto makro- iki mikrolygmens, nuo bendrybės iki konkretybės, taip pat analizuoti Lietuvoje sukurtus tarpsemiotinius sonetų vertimus.

Tiksliui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Apibrėžti atitikmens sampratą šiuolaikinėje vertimo kritikoje ir poetinio vertimo tyrinėjimuose.
2. Atlikti lietuviškųjų sonetyno leidimų parengimo strategijos, sonetyno ir soneto struktūros analizę atitikmens aspektu.
3. Išnagrinėti svarbiausių sonetyno temų (meilės, grožio ir laiko) perteikimą lietuviškuose vertimuose, stebint, kaip atrinkti teksto šaltinio segmentai atitinka teksto tautinio segmentus, kokios atsiranda originalaus teksto transformacijos, praleidimai, kompensacijos.
4. Išanalizuoti, kaip vertimuose perteikiamas dažno soneto pagrindą sudarantis tropas – končetė.
5. Aptarti platoniškojo ir krikščioniškojo diskursų perteikimą sonetų vertimuose.
6. Patyrinėti prasmės perteikimo ypatumus ir transformacijas Shakspeare'o sonetus perkeltiant į kitas ženklų sistemas bei terpes lietuviškajame kontekste.

2 Churgino vertimai, kaip minėta, pirmą kartą išleisti 1965 metais, Šekspsyro „Raštų“ 6 tome, Vilniuje, „Vagos“ leidykloje. Vėliau jie buvo ne kartą perleisti. Dalis sonetų skelbta anksčiau, rinkinyje „Iš Renesanso poezijos“ (1957).

3 „Shakespeare's Sonnets Translation“, SparkNotes: Barnes & Noble, žiūrėta 2016 m. gegužės 20 d., <http://nfs.sparknotes.com/sonnets/>.

4 Urtė Kazlauskaitė, Greta Žumbytė, „V. Šekspsyro 116-oji soneta“, žiūrėta 2015 m. spalio 10 d., <https://www.youtube.com/watch?v=m-9Iwy7eb8k>.

7. Stebėti išryškėjančius dėsningumus skirtingu istoriniu-kultūriniu periodu atliktuose vertimuse.

Apsiribojimas ir patikslinimas. Darbe nesiekta nuosekliai, vieną po kito, iširti visus 154 išverstus Shakespeare'o sonetus, susitelkiama į sonetyno visumą ir tam tikrus jo vertimo klausimus, atsirenkant patogiausius ir iškalbingiausius sonetų pavyzdžius. Daugiausia dėmesio disertacijoje skirta 1–17, 18, 20, 24, 27, 34, 37, 43, 53, 54, 56–60, 61, 63–68, 73, 76, 82, 97, 98, 106–109, 110, 116, 130, 132, 133–135, 144, 147–151 sonetams. Didelis dėmesys skiriamas teminei analizei, nes ji, apimdama abstrakčiausius turinius kartu su retorinėmis priemonėmis, padeda atskleisti atitikmens problemą tyrime svarbiais vertimo etikos ir poetiškumo požūriais. Prasmės perteikimas tarpsemiotiniuose vertimuose tiriamas tik eksperimentiškai, tad nesiekama jo išsamiau aprašyti ir teoriškai pagrįsti.

Metodologinės gairės. Tyrime taikomas kombinuotas metodologinis konstruktas. Literatūrinis vertimas lietuviškojoje tradicijoje bei kai kurių užsienio mokslininkų darbuose traktuojamas kaip lyginamosios literatūros sritis (Kašeliūnienė, 2006: 33). Disertacijos pagrindą sudaro lyginimas – originalo teksto (Shakespeare'o sonetų) su keturių poetų vertimais į lietuvių kalbą ir autorės atliktais pažodiniiais vertimais. Lyginamoji literatūra (arba komparatyvistinė literatūrologija) leidžia tirti literatūrinius ryšius tarp skirtingų literatūrinių ir kultūrinių sistemų⁵. Tyrime lyginamosios literatūros nuostatos grindžiamos anglų komparatyvistės ir vertimo teoretikės, Voriko universiteto mokslininkės Susan Bassnett įžvalgomis, kurias ji išdėstė knygoje „Lyginamoji literatūra: kritikos įvadas“ (*Comparative Literature: A Critical Introduction*, 1993) ir daugelyje straipsnių. Bassnett ir kitų komparatyvistų teigimu, lyginamoji literatūra neturi savo metodologijos, todėl pasitelkia kitų disciplinų metodikas. Mokslininkė lyginamąją literatūrą sąmoningai (dėl jos neapibrėžtumo) įvardija skirtingai: dalykas, disciplina, studijų sritis, tačiau galiausiai ją pavadina metodu, kuriame svarbus vaidmuo tenka skaitytojui ir rašymo bei skaitymo istoriniams kontekstams (Bassnett, 2006: 9). Taigi literatūrinio vertimo tyrinėjimas – tarpdisciplininis

5 Ispanų komparatyvistai Césaris Domínguezas, Darío Villanueva ir amerikiečių mokslininkas Haunas Saussy'is knygoje *Introducing Comparative Literature: New Trends and Applications* („Pristatant lyginamąją literatūrą: naujos tendencijos ir taikymas“, 2015) aptaria kintantį lyginamosios literatūros santykį su vertimo studijomis. Jų teigimu, lyginamoji literatūra tradiciškai aiškinama kaip skirtingų kalbų tarpliteratūriniai ryšiai, o jos pamatinis principas remiasi į skirtumus: kaip skiriasi kalbos, taip skiriasi ir literatūros tradicijos, tačiau lyginimas tuos skirtumus suvienija (2015: 78). Šie mokslininkai pastebi ir kintantį vertėjo vaidmenį. Jų teigimu, Lawrence'as Venutti'is, prakalbęs apie „vertėjo nematomumą“, pakeitė tokį požiūrį į vertėją. Vertėjas iš tiesų nėra nematomas, tačiau kuriama tiesioginio ryšio su autoriumi iliuzija. Skaitytojas puikiai suvokia, kad skaito tekstą per tarpininką, antrinį tekstą, todėl kelia klausimus dėl vertimo tikslumo ar vertėjo kompetencijos. Domínguezas, Villanueva ir Saussy'is pabrėžia recepcijos svarbą šiuolaikiniuose tyrinėjimuose – rūpi ne tik vertimo tikslumas, bet ir atsakas į vertimą, poveikis tikslinės kalbos skaitytojui ir rašytojui (2015: 79–80). Domínguezas, Villanueva ir Saussy'is akcentuoja vertimo sprendimus, analogo reikšmę, kuri neišvengiamai suponuoja vertimo nuostolius, tačiau analogo vertė glūdi tame, ką pavyksta perteikti (2015: 81). Mokslininkai pažymi, kad vertimas tampa ta kategorija, pagal kurią bent jau JAV lyginamoji literatūrologija skiriama nuo pasaulio literatūros. Lyginamoji literatūra yra komparatyvistų objektas, nes jie turi reikiamą kompetenciją ją skaityti, o vertimai priklauso typt pasaulinei literatūrai. Ankstyvesiems komparatyvistikos tyrinėjimams būdingas geografinis provincialumas (lyginama tik Europos tautų literatūra) ir intelektualinis elitizmas, tačiau aštuntame dešimtmetyje įsigalėjęs daugiakultūriškumas pakeitė šią situaciją, į komparatyvistikos lauką įtraukdamas ne tik literatūrą Europos kalbomis, bet ir vertimus (César Domínguez, Haun Saussy, Darío Villanueva, 2015: 84).

dalykas, sujungiantis literatūrologijos teorijas ir besiskolinantis įrankius iš kitų disciplinų; konkrečiai šiame darbe pasitelkiamos vertimo kritikos ir vertimo studijų metodologinės nuostatos.

Keliant tikslą sistemingai ir nuosekliai analizuoti vertimus, bendra tyrimo strategija grindžiama sociosemiotinės krypties belgų mokslininko José Lamberto ir olandų mokslininko Hendriko van Gorpo pasiūlyta metodologine schema. Ji leidžia nuosekliai aptarti vertimą einant nuo tekstų užribio, abstrakčiausių teksto lygmenų (struktūrų, pagrindinių temų) iki konkrečios raiškos (tropų, diskurso analizės), sujungiant ir sisteminį kontekstą (sonetų tarpsemiotinius vertimus, perkūrimus).

Esminė darbo problema – atitikmuo – tyrinėjama pirmiausia pagal hermeneutinės pakraipos prancūzų mokslininko Antoine'o Bermano teorines įžvalgas, kur atitikmuo apibrėžiamas ir kaip egzistencinis, ontologinis, ir kaip konkretus signifikatas (Berman, 2009: 76). Bermano atitikmens samprata yra vertinamojo pobūdžio – atliekant vertimo analizę, siekiama nustatyti, geras ar prastas yra vertimas.

Tyrimo naujumas, aktualumas. Literatūrologiniai vertimo tyrinėjimai Lietuvoje nėra gausūs, ypač poetinio vertimo. Pati vertimo studijų disciplina gana nauja (XX amžiaus septintas dešimtmetis), nors mokslinė vertimo refleksija siektų dar šv. Jeronimo laikus. Shakespeare'o sonetų lietuviškuosius vertimus yra analizavę keletas mokslininkų (Dovydas Judelevičius, Algis Tomas Geniušas, Elena Kuosaitė-Jašinskienė). Dalia Judita Vabalienė pateikė bene didžiausių mokslinių darbų šia tema – disertaciją „Eilėdara ir poetinis vertimas (Šekspyro sonetai lietuvių kalba)“ (1976), kurioje aptarė prozodines sonetų vertimo ypatybes Churgino vertimuose.

Kitaip nei Vabalienės disertacijoje, šiame darbe Shakespeare'o sonetai analizuojami ne lingvistiniu, o literatūrologiniu požiūriu: tyrinėjama ligi šiol nedaug dėmesio sulaukusi sritis – prasmės perkėlimas Shakespeare'o sonetų vertimuose, kitaip tariant, pateikiama turinio ir jo figūratyvios raiškos perteikimo vertimuose analizė⁶. Kai kurie šio darbo aspektai buvo menkai arba beveik visai neaptarti nei Vabalienės, nei kitų lietuvių tyrėjų: tai tekstų supančių elementų svarba, krikščioniškojo ir platoniškojo sonetų diskursų, temų ir svarbiausių tropų (oksimoronų, personifikacijų, įvaizdžių) perteikimas vertime, soneto pagrindą sudarančio tropo – končetės – atkūrimas, tarpsemiotiniai sonetų vertimai. Kai kurios temos (pvz., adresato klausimas), nagrinėtos Lietuvos (Kuosaitė-Jašinskienė) ir užsienio (Gideono Toury'io, Evos Spišiakovós) mokslininkų darbuose, šiame darbe aptiriamos taikant kitokias metodologines prieigas.

Disertacijoje siekiama sistemingai iširti Shakespeare'o sonetų vertimus į lietuvių kalbą. Joje aptiriamas tekstų korpusas yra kur kas platesnis nei kituose lietuvių mokslininkų tyrimuose, kuriuose dažniausiai analizuojami vieno vertėjo darbai. Disertacijoje aprėpiami visi egzistuojantys (keturių poetų pateikti) sonetyno vertimai, kartkartėmis pasidairant ir į rusiškuosius Samuilo Maršako vertimus, turėjusius įtakos kai kuriems lietuvių vertėjams. Svarbu pasakyti ir tai, kad minėti tyrimai buvo atlikti prieš tris, keturis, penkis ir daugiau

6 Bassnett prasmės perkėlimo sąvokos nelinkusi apriboti vien lingvistine apibrėžtimi, kai prasmė viena kalba perteikiama kitos kalbos ženklais, išmoningai naudojant žodyną ir gramatiką, bet pažymi ir ekstralingvistinių kriterijų – socialinės realybės, kultūrinio konteksto – svarbą (2002: 22–23). Šiame darbe aptariant prasmės perkėlimą konteksto svarba suskildžiama.

dešimtmečių, o pagal bendrąją nuomonę kiekviena karta turėtų išsiversti Shakespeare'o sonetus, taip pat ir pateikti naują vertimo kritikos recepciją. Juolab kad atsirado naujų vertimų, naujų galimybių tyrinėti vertimus, pakito ir pati Shakespeare'o sonetų recepcija, ir vertimo tyrimai, kurie, kadaise buvę „kūdikystės“ stadijoje (Bassnett, 1998: 108), jau susiformavo į solidžią discipliną, tyrinėjančią vertimo procesus (Bassnett, 2014: 48).

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, devyni skyriai, išvados, literatūros sąrašas ir priedas. Įvade aptariami darbo objektas, tikslas, uždaviniai, problema, nurodomi šaltiniai, tyrimo problema, ginamieji teiginiai, temos iširtumas, darbo naujumas ir aktualumas. Pirmame skyriuje „Shakespeare'o sonetų vertimų tyrimų apžvalga“ aptariami Shakespeare'o sonetų tyrinėjimai užsienio šalyse ir Lietuvoje. Antrame skyriuje „Vertimo analizės teorinės ir metodologinės priegigos“ pristatoma atitiktens samprata skirtingose teorijose: lingvistinėse, vertimo kritikoje, poetino vertimo tyrinėjimuose bei lietuvių poetinio vertimo tradicijoje. Šiame skyriuje plačiau pristatoma darbo metodologija. Trečiame skyriuje „Tekstą supančių elementų vaidmuo, sonetyno ir soneto sandaros perteikimas vertimuose“ analizuojami reikšmingi antraštinio lapo duomenys, aptariama bendra strategija, sonetyno ir soneto struktūrų perteikimas vertime. Ketvirtame, penktame ir šeštame skyriuose nagrinėjamas pagrindinių temų (meilės, grožio ir laiko) perteikimas vertimuose. Septintame skyriuje „(Ne)pasiklydę vertime: Shakespeare'o sonetų končetės (*conceits*)“ aptariama, kaip dažnas sonetų tropas končetė perteikiamas vertimuose. Aštuntame skyriuje „Krikščioniškojo ir filosofinio (platoniškojo) diskursų pagava sonetų vertimuose“ nagrinėjama, kaip religinio ir filosofinio (platoniškojo) kalbėjimo būdo pėdsakai realizuojami vertimuose. Devintame skyriuje „Tarpsemiotiniai Shakespeare'o sonetų vertimai lietuviškajame kontekste“ aptariami Lietuvoje sukurti audiovizualiniai Shakespeare'o sonetų vertimai. Išvadų skyriuje aptariami analizės rezultatai. Prieduose pateikiami pažodiniai darbe analizuotų sonetų vertimai.

Naudojamos santrumpos:

Ch. – Aleksys Churginas

G. – Sigitas Geda

M. – Tautvyda Marcinkevičiūtė

T. – Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis

Ginamieji teiginiai:

1. Atitikmuo poetiniame vertime yra daugybinis analogas, atkuriantis originalą, paisant etikos bei poetiškumo, ir skirtingas nuo tapatumo, kuris vertime neįmanomas.
2. Vertimo etikos, leidybos strategijos, tekstą supančių elementų, sonetyno ir soneto struktūros, semantinio turinio perteikimo labiausiai paisoma Šešplaukio-Tyruolio vertimuose, tačiau juose labiausiai pažeistas poetiškumo kriterijus.
3. Vertimo poetiškumas geriausiai realizuotas Churgino vertimuose bei kai kuriuose Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimuose.
4. Visuose sonetyno vertimuose paisoma atitiktens perteikiant abstrakčiausią sonetyno turinį – bendrą sonetų tematiką.

5. Pagrindiniai prasmės pažeidimai vertimuose matomi perteikiant homoerotinį, religinį (krikščioniškąjį) ir filosofinį (platoniskąjį) turinį.
6. Didžiausias iššūkis verčiant Shakespeare'o sonetus buvo atkurti tropus, kurie dažniausiai apelinami arba redukuojami, jiems ieškoma supaprastintų pakaitalų.
7. Lietuvoje sukurti Shakespeare'o sonetų tarpsemiotiniai vertimai, kaip vertimų vertimai į kitas ženklų sistemas ir terpes, atskleidžia kitokios prigimties prasmės judėjimą, perkėlimus ir transformacijas.

Tyrimo rezultatų pristatymas

Disertacijos tema su bendraautoriais ar individualiai parengti ir išspausdinti straipsniai:

1. A. Keblikaitė, R. Pabarčienė, D. Veličkienė. „Williamo Shakespeare'o sonetų vertimai: Sigito Gedos bandymas“. *Žmogus ir žodis*: 2014, t. 16, Nr. 2, p. 6–32.
2. D. Veličkienė. „Tarp gerojo ir blogojo angelo: religiniai įvaizdžiai Williamo Shakespeare'o sonetuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą“. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*: Šiaulių universiteto leidykla, t. 22 (2015), p. 96–105.
3. V. Janulevičienė, D. Veličkienė. „Contemporary Shakespeare's sonnets interpretation: from monomodality to multimodality“. *Journal of language and literature*. Baku: 2015, vol. 6, no. 4, p. 208–212.
4. R. Pabarčienė, D. Veličkienė. „Cross-Cultural Dialogues in the Translations of William Shakespeare's Sonnets into Lithuanian by Sigitas Geda“. *Alfinge [Cordoba]* 29, 2017, p. 125–144.

Taip pat parengtas ir paskelbtas interviu su Lionginu Pažūsiu. „Poezija yra ir išverčiama, ir neišverčiama“. APIE KŪRYBĄ IR SAVE. Lietuvos rašytojų sąjungos mėnraštis „Metai“, 2016 Nr. 10 (spalis), p. 104–113.

Dalyvauta šiose konferencijose:

1. 2015 m. gegužės 14 d. konferencijoje „Šventieji ir nelabieji kultūroje“ skaitytas pranešimas „Tarp gerojo ir blogojo angelo: Williamo Shakespeare'o 144 soneto vertimai“ (ŠU).
2. 2015 m. rugsėjo 25 d. tarptautinėje tarpdisciplininėje konferencijoje SOCIN'2015 skaitytas pranešimas *Multimodality of sonnet interpretation in contemporary societies* (MRU).
3. 2016 m. balandžio 22 d. konferencijoje *Translation Lancaster* skaitytas pranešimas *Translating Shakespeare* (Lankasterio universitetas, Jungtinė Karalystė).
4. 2016 m. gegužės 5–6 d. konferencijoje *Linguistic, Didactic and Sociocultural Aspects of Language Functioning* skaitytas pranešimas *Intersemiotic Translation of William Shakespeare's Sonnets* (LEU).
5. 2017 spalio 12–13 d. konferencijoje *Discourse, Technology and Translation* & *Featured Workshop on Translation* parengtas pranešimas „Intelektualiosios išplėstinės metaforos (*conceits*) Shakespeare'o sonetuose ir jų vertimuose“ (MRU).

PIRMAS SKYRIUS. SHAKESPEARE'Ų SONETŲ VERTIMŲ TYRIMŲ APŽVALGA

Shakespeare'o sonetų vertimų studijos apima daug vertimo istorijos, teorijos ir kritikos aspektų, skatina iš naujo permąstyti kalbinio, kultūrinio dialogo galimybes ir ribas. Kitoje kultūrose atlikti sonetų vertimų tyrinėjimai apima ir tik sonetų vertimams būdingus klausimus (adresato problema, meilės temos perteikimas vertime, sonetų tarpsemiotiniai vertimai), ir bendras vertimo problemas (kalambūrų vertimas).

1. NAUJAUSI SONETŲ VERTIMO TYRIMAI SVETUR

Garsaus vertimo teoretiko, sociosemiotinės krypties Izraelio mokslininko Gideono Toury'io (1942–2016) knygoje „Aprašomosios vertimo studijos – ir už jų ribų“ (*Descriptive Translation Studies – and beyond*, 2012) Shakespeare'o sonetų vertimams į hebrajų kalbą skirtas visas skyrius, plati kontekstinė Shakespeare'o sonetų vertimų analizė pateikiama kaip atvejo tyrimas. Toury'io aprašyme galima pastebėti nemažai panašumų į lietuviškąją sonetų vertimų tradiciją: pirmieji sonetų vertimai į hebrajų kalbą, kaip ir į lietuvių kalbą, pasirodė XX a. pradžioje⁷, Schwartzo pateiktų vertimų adresatas yra moteris – mylimoji, kaip ir daugelyje vertimų į lietuvių kalbą, visą sonetyną į hebrajų (kaip ir į lietuvių) kalbą skirtingais laikotarpiais išvertė keturi vertėjai⁸, Ephraimo Broide'o vertimui įtakos taurėjo tarpinis Samuilo Maršako vertimas į rusų kalbą, daręs įtaką ir lietuvių vertėjams. Toury'is susitelkia į normų, veikusių vertėjų sprendimus ir vertimo procesą, analizę, o šios disertacijos ašį sudaro pačių tekstų, ne konteksto analizė.

Iš mokslinių darbų apie Shakespeare'o sonetų vertimus reikšminga slovakės Evos Spišiakovos 2018 m. Edinburgo universitete apginta daktaro disertacija „Geležinė uždanga: meilės santykių tarp tos pačios lyties asmenų cenzūra čekų ir slovakų sonetų vertimuose“ (*The Iron Curtain: Censorship Of Same-Sex Affection In Czech And Slovak Sonnet Translations*). Spišiakovos disertacija svarbi ne tik kaip vienas naujausių mokslinių darbų šia tema, bet ir todėl, kad jos objektas yra posovietinės erdvės šalių sonetų vertimai, taigi problematika atliepia lietuviškąją. Spišiakovą, sujungdama vertimo studijų ir *queer* teorijas, analizuoja politinių normų ir cenzūros mechanizmus, neleidusius sonetų vertimuose į čekų ir slovakų kalbas vaizduoti homoerotinės meilės. Panašių tendencijų galima matyti ir Lietuvoje gyvenusių poetų sonetų vertimuose (šiame darbe tirama atitiktens problema neišvengiamai remiasi ir į adresato klausimą).

Kiek kitokią nuomonę apie sonetuose vaizduojamus meilės ryšius pateikia Ibn Zohro universiteto (Alžyras) mokslininkas Rachidas Acimas, kurio straipsnis apie Shakespeare'o sonetų vertimus spausdintas Lietuvoje, Vilniaus universiteto mokslo darbų žurnale „Vertimo studijos“ (2017, Nr. 10). Acimas neigia sonetų homoerotiką ir meilės santykį sonetuose aiškina kaip esantį tarp vyro ir moters, kur poeto ir šviesiaplaukio jaunuolio ryšys

7 Malonu aptikti tam tikrų sąsajų su Lietuva. Toury'io minimas pirmasis sonetų vertėjas į hebrajų kalbą buvo Israelis Jacobas Schwartzas, gimęs Kaune (2012: 148).

8 Kanoninis tapo Shalomo Shapiros sonetyno vertimas (1943), vėliau pasirodė Ephraimo Broide'o (1977), Emmanuelio Ginzburgo (1985) ir Shimono Sandbanko (1992) vertimai.

pagal antikinę tradiciją traktuojamas kaip vyriška draugystė (2017, 50)⁹. Šioje disertacijoje meilės santykių dinamika suprantama kaip esanti biseksualios prigimties, ir tai atitinka ankstesnių autorių poziciją, kad sonetuose reiškiamą homoerotinę meilę, kuri ne visada perteikiama vertimuose. Be kita ko, Acimas laikosi poezijos neišverčiamumo nuostatos, o aptardamas vertimo sprendimus Shakespeare'o sonetų vertimuose iš anglų į arabų kalbą tiria vertimo nuostolius. Taikydamas gretinamosios analizės metodą (*Contrastive Analysis Method*), autorius nagrinėja, kaip meilės tema reiškiamą vieno vertėjo Ibrahimio sonetų vertimuose, susitelkdamas į metaforų ir palyginimų perteikimą vertime.

Sonetų vertimų tyrinėjimai aprėpia ir kitokią problematiką, kuri atrodo aktuali (kalambūrų vertimai) ar mažiau tyrinėta (intertekstualių nuorodų perteikimas vertime) lietuviškajame kontekste. Štai kinų mokslininkas Zhangas Chengas Zhi ir malaiziečių mokslininkas Goh Sangas Seongas aptarė kalambūrų – populiarios Elžbietos laikų retorikos priemonės – perteikimą vertimuose (straipsnis *The Significance of Translating the Puns in Shakespeare's Sonnets*, 2013). Mokslininkai pabrėžia atsainumą, verčiant kalambūrus į kinų kalbą, be kurių Shakespeare'o sonetai sunkiai įsivaizduojami (2013: 84–90). Palestiniečių mokslininkas Niveenas Azizas Muhammedas Tinahas 2012 metais apgynė disertaciją, kurioje kėlė intertekstinių nuorodų derinimo klausimą verčiant sonetus į arabų kalbą (*Harmonization and Intertextuality in Translating Shakespeare's Sonnets into Metric Arabic Poetry*). Jis atliko trijų sonetų (18, 91 ir 141) analizę, apimančią prozodinių savybių, leksikos, žodžių tvarkos ir simbolinių figūrų derinimą, ir išskyrė keturis intertekstinių nuorodų perteikimo modelius: pažodinį vertimą (*literal production*), panašų vertimą (*simiproduction*), alternatyvų vertimą (*alter-production*) ir pakeitimą (*deproduction*). Kaip išryškėjo iš temų perteikimo vertimuose analizės, kalambūrų vertimas yra nemenka problema ir sonetus verčiant į lietuvių kalbą. Žodžių žaismas, kalambūrai turbūt apskritai – viena būdingiausių problemų verčiant tekstus iš anglų į lietuvių kalbas, nes lietuvių literatūroje ir kalboje neturime tokios stiprios šio tropo tradicijos kaip anglų kalboje. Šią problemą yra aptaręs lietuvių vertimo tyrinėtojas Lionginas Pažūsis straipsnyje „Kaip į lietuvių kalbą verčiami angliški kalambūrai“ (2008: 58–80).

Latvių mokslininkas Kārlis Vērdiņšas straipsnyje „Williamo Shakespeare'o sonetai latvių kalba“ (*William Shakespeare's Sonnets in Latvian*, 2009) pateikia įdomių faktų apie Shakespeare'o sonetų kelią į latvių kultūrą ir literatūrą. Pirmieji vertimai į latvių kalbą, kaip ir į daugelį kitų, pasirodė XX amžiaus pradžioje (1917 metais), be abejo, pavienių sonetų. Autorius pažymi, kad Shakespeare'o dramos visuomet buvo svarbesnės nei lyrika (Vērdiņš, 2009: 430), o panašių tendencijų matome ir Lietuvoje. Pirmą kartą viso sonetyno vertimas į latvių kalbą išleistas 1965 metais. Latvių atvejis įdomus tuo, kad sonetų vertimai atlikti ne vieno, o skirtingų autorių. Kaip pastebi Vērdiņšas, vertimai netolygūs: Vizmos Belševicos vertimams būdingas tikslumas, Bruno Sauličio – puikus formos pajautimas, šių poetų vertimai skiriasi nuo kitų patetiško stiliaus ir banalaus rimavimo vertimų (Vērdiņš, 2009: 431). Vis dėlto vieno autoriaus viso sonetyno vertimas į latvių kalbą egzistuoja. Jį atliko fizikas ir talentingas vertėjas Juris Birzvalksas. Tačiau XX a. devintame dešimtmetyje parengtas jo vertimų leidimas lig šiol neišleistas. Vertinga Vērdiņšo apžvalga apie kitas sonetų transpozicijos formas latvių kultūroje: latvių kompozitorius Imantsas Kalniņšas sukūrė dainą pagal 56 Shakespeare'o sonetą, taip pat pagal Shakespeare'o sonetus yra pastatyti du teatriniai

9 Panašią nuomonę yra išsakęs lietuvių mokslininkas Dovydas Judelevičius (1965: 303).

renginiai (1996 ir 2003 metais). Vėrdiūšo dėmesys tarpsemiotiniams Shakespeare'o sonetų vertimams atliepia šių dienų vertimo tyrinėjimų koncepciją, kai tampa nebeįmanoma apsiriboti tik spausdintiniais verbaliniais vertimais. Laikantis pastarųjų tendencijų ir šioje disertacijoje vienas skyrius skirtas tarpsemiotiniams Shakespeare'o sonetų vertimams lietuviškajame kontekste. Beje, multimedialaus dialogo su Shakespeare'o sonetais galimybės reiškiamos visoje 2009 metais Šveicarijoje pasirodžiusios Williama Shakespeare'o sonetų vertimų antologijos *William Shakespeare's Sonnets: for the first Time Globally Reprinted. A Quatercentury Antology 1609–2009* koncepcijoje, o jos įžangoje redaktorius Manfredas Pfisteris pabrėžia, kad vertimas antologijoje suprantamas plačiai, t. y. apėria ir kitas reprezentacijos formas.

2. SONETŲ VERTIMO KRITIKA LIETUVOJE

Lietuvoje Shakespeare'o sonetų vertimai nėra plačiai tirti, tačiau ir pas mus parašyta mokslinių darbų šia tema. Kaip minėta, Shakespeare'o sonetų vertimus į lietuvių kalbą yra aptarę Dovydas Judelevičius (straipsniai „Vieno soneto paraštė“, 1969; „Apgaulingas paprastumas“, 1982; Šekspyro *Raštų* 6 t. komentaruose (1965: 303)), Algis Tomas Geniušas (straipsniai „Laiko problema Šekspyro sonetuose“, 1979; „Šekspyras – pasaulio ir lemties poetas“, 1996). Šie autoriai atliko ir platesnių šekspyrologinių tyrimų (Judelevičiaus knyga „Gyvasis Šekspyras“, 1964; dvi Geniušo disertacijos: „Pakartojimo vaidmuo V. Šekspyro tragedijoje“, 1969 metais apginta Latvijos valstybiniame universitete, „V. Šekspyro poetikos folklorinis-mitologinis substratas“, 1988 metais apginta Maskvos M. Lomonosovo valstybiniame universitete). Elena Kuosaitė-Jašinskienė straipsnyje „Kai kurios Šekspyro sonetų vertimų problemos“ (1989) analizavo sonetų adresato klausimą Churgino verstuose sonetuose. Gedos vertimų knygos įvadiniame straipsnyje Viktorija Daujotytė trumpai pristatė Shakespeare'o sonetus ir Gedos atliktą darbą (2009). Šveicarijoje išleistoje Shakespeare'o sonetų vertimų angliškoje antologijoje Dalia Čiočytė glaustai aptarė sonetų vertimus į lietuvių kalbą (2009). Aleksandras Šidlauskas apžvalginiame straipsnyje „Williama Shakespeare'o sonetų pasaulyje“ (2013) apibūdino poezijos vertimo savitumus, palygino visus keturis sonetų ciklo vertimus.

Ko gero, didžiausias indėlis, nagrinėjant Shakespeare'o sonetų vertimus, yra Dalios Juditos Vabalienės. 1976 metais Vilniaus valstybiniame universitete apgintoje daktaro disertacijoje „Eilėdara ir poetinis vertimas (Šekspyro sonetai lietuvių kalba)“ ji nagrinėja eilėraščio formos perteikimą vertime, lygina anglų ir lietuvių eilėdaros sistemas pagal Shakespeare'o sonetų Churgino vertimus į lietuvių kalbą. Svarbiausia disertacijoje nagrinėjama problema – anglų ir lietuvių kalbų penkiapėdžio jambo ritmika, kuri darbe plačiai aptariama. Autorė naudoja statistinį metodą eilėdaros sistemoms palyginti. Disertacijos teorinį pagrindą sudaro sovietmečio rusų mokslo autoritetų Viktoro Žirmunskio (В. Жирмунский) ir Andrejaus Fiodorovo (А. Федоров) darbai. Poezijos vertimui keliamas reikalavimas – kuo tiksliau perteikti originalą. Disertacijoje taip pat analizuojamos lyginamų anglų ir lietuvių kalbų prozodinės, intonacinės savybės, intonaciniai semantiniai elementai, sintaksės įtaka ritminei intonacinei išraiškai, ritminis poezijos žodynas, literatūrinės tradicijos įtaka vertimams. Siekiama nustatyti teorines sonetų ritmikos perteikimo lietuvių kalba galimybes ir tai, kaip jomis naudojasi

vertėjas. Paskutinėje disertacijos dalyje atliekama kelių sonetų (19, 21, 24 ir 66) analizė, siekiant nustatyti, kaip intonaciniais semantiniais elementais išreiškiami poetiniai išgyvenimai ir kaip vertime perteiktos originalo intonacinės savybės. Daroma išvada, kad ritminis žodynas neturėjo įtakos vertimui, o ritminių žodžių skirtumą lemia prozodinės anglų ir lietuvių kalbų savybės.

Vabalienė yra paskelbusi ir du straipsnius, skirtus anglų penkiapėdžio jambo ritmikai lietuviškuose sonetų vertimuose (1979, 1981). Jos atliktas darbas – nepaprastai svarbus, tyrinėjant Shakespeare'o sonetų vertimus į lietuvių kalbą ir apskritai poetinį vertimą, nes garsiniai eilėraščių ypatumai, skambesys ir garsinės vibracijos turi didžiulę reikšmę poetiniame tekste.

Šioje disertacijoje, vengiant kartoti Vabalienės disertacijos aspektus ir suvokiant, kad visų teksto lygmenų ištyrinėti neįmanoma, apie garsines tekstų savybes užsimenama minimaliai ir susitelkiama ne į formos ypatumus, o į prasmės judėjimą iš originalo į vertimo tekstus, kartu puikiai suvokiant, kad poetiniame tekste forma visada yra glaudžiai susijusi su turiniu.

ANTRAS SKYRIUS. VERTIMO ANALIZĖS TEORINĖS IR METODOLOGINĖS PRIEIGOS

XX amžiaus pabaigoje teoretikai vertimo studijas įvardijo kaip naują discipliną, atsiradusią XX amžiaus septintame dešimtmetyje. Vertimo studijų terminą pasiūlė amerikiečių kilmės olandų mokslininkas Jamesas S. Holmesas (1972: 67–80). Tačiau naujausioje, ketvirtojoje, knygos „Vertimo studijos“ redakcijoje Bassnett užtikrintai teigia, kad vertimo studijos jau susiformavo į rimtą discipliną, tiriančią vertimo procesus, mėginančią paaiškinti ekvivalentiškumą ir reikšmės kūrimo procesus, vertimo teorija ir praktika neatskiriamai susijusios ir nebekonfliktuoja. Svarbi Bassnett akcentuojama mintis apie vertimų intertekstualumą, kai, pasak Octavio Pazo, vertimai yra „vertimo vertimų vertimai“ (Bassnett, 2014: 47–48). Reikšmingų pokyčių literatūrinio vertimo tyrinėjimuose įvyko tada, kai literatūros kritika įtraukė lingvistikos ir stilistikos studijas, o tai lėmė naujos kritinės metodologijos atsiradimą, kuriai didelės įtakos turėjo rusų formalizmas ir čekų struktūralizmas (Edwin Gentzler, 1993: 136–139; Bassnett, 2002: 12–21).

1. ATITIKMENS PROBLEMA

Vertimo studijos neatsiejamos nuo atitikmens tyrinėjimų. Dar 1978 metais belgų tyrėjas Raymondas van den Broeckas apibendrinė įvairius terminus, kuriais nusakomas priimtinas santykis tarp originalaus ir versto teksto: panašumas, analogija, adekvatumas, invariantiškumas, atitiktis (Broeck, 1978, 29–47). Šiuolaikinėse vertimo teorijose labiausiai įsitvirtinęs ekvivalentiškumo terminas, tačiau šiame darbe taikoma Antoine'o Bermano pasiūlyta atitikmens (*correspondence*) kategorija, kuri ir pasitelkiama toliau, analizuojant vertimus.

Atitikmens klausimas, daugiausia ginčų ir diskusijų kėlęs XX amžiaus penktame ir šeštame dešimtmečiais, neabejotinai išlieka viena atraminių vertimo studijų kategorijų. Skirtingose teorijose skirtingai aiškinamas atitikmuo pastaraisiais dešimtmečiais liudija paradigmos slinkį nuo originalo į vertimo tekstą, preskriptyvius tyrinėjimus keičiant deskriptyviais. Atitikmens kategorija atskirų teoretikų skirtingai įvardijama ir vis kitaip apibrėžiama, išryškinant tam tikrus aspektus. Anglų mokslininkė Bassnett siūlo atitikmenį pradėti aiškinti nuo Antono Popovičiaus išskirtų ekvivalentiškumo tipų, o Albrechto Neuberto įžvalgomis remtis mėginant ekvivalentiškumą suprasti kaip santykių kompleksą (Bassnett, 2014: 35). Popovičius išskyrė keturis ekvivalentiškumo tipus – kalbinį, paradigmatinį, stilistinį ir tekstinį (1975). Neubertas ekvivalentiškumą aiškina kaip semiotinę kategoriją, kurią sudaro hierarchiniais ryšiais saistomi elementai – semantinis, sintaksinis ir pragmatinis (1967).

Imantis nagrinėti atitikmens problemą Shakespeare'o sonetų vertimuose į lietuvių kalbą, vertėtų pasižvalgyti po vertimo studijų lauką ir išsiaiškinti, kaip atitikmuo suprantamas: 1) *lingvistinėse vertimo teorijose*, 2) *vertimo kritikoje*, 3) *poetiniame vertime* ir 4) *lietuviškojoje poetinio vertimo tradicijoje*.

1.1. Atitikmens samprata lingvistinėse vertimo teorijose

Aiškinantis atitikmens sampratą lingvistinėse vertimo teorijose, apžvelgiamos atitikmens apibrėžtys dviejų garsių mokslininkų – amerikiečių kalbininko Eugene'o A. Nida'o

ir šiuolaikinio australų mokslininko Anthony'io Davido Pymo – darbuose. Nida atstovauja klasikinei atitikmens sampratai, Pymas – šiuolaikinių tyrinėjimų rezultatams, be to, jų darbuose pasitelkiami ir kiti autoriai, todėl atveriamas gana platus atitikmens paradigmos spektras. Šių dviejų teoretikų darbai pasirinkti siekiant atskleisti, kaip atitikmens paradigma plėtojosi ir kito nuo ankstyvųjų (Nida's) iki naujausių (Pymo) tyrinėjimų.

Nida: formalusis ir dinaminis ekvivalentiškumas. Nida's ekvivalentiškumo teorija priklausytų ankstyviesiems tyrinėjimams, tačiau jo darbai neabejotinai darė didžiulę įtaką šiuolaikinei atitikmens sampratai. Jau pradinėje atitikmens tyrinėjimų stadijoje mokslininkai pastebėjo, kad originalo ir vertimo tekstų tapatumas arba absoliutus atitikmuo yra tiesiog neįmanomas. Nida pažymi, kad vertimas niekada nebus tapatus originalui jau vien dėl kalbų skirtumų (Nida, 2000: 126). Vis dėlto jo teorinė laikysena, kaip ir būdinga ankstyviesiems tyrinėjimams, yra gana preskriptyvi, t. y. pateikia procedūras, taisykles ir reikalavimus, ką daryti, kad vertimas būtų kuo artimesnis originalui. Nida yra tradicinės, ištikimybės originalui, pozicijos šalininkas ir laikosi nuostatos, kad verčiant būtina sekti originalu.

Svarbiame veikle „Atitikties principai“ (*Principles of Correspondence*) Nida išskyrė dvi priešingas atitikties kategorijas: *formalųjį* ekvivalentiškumą ir *dinaminį* ekvivalentiškumą, kur pirmuoju atveju siekiama kuo artimiau originalui perteikti formą ir semantiką, antruoju – originalo nuotaiką. Jis pastebi, kad ekvivalentiškumo tipą lemia trys pagrindiniai veiksniai: pranešimo pobūdis, autoriaus / vertėjo intencija ir skaitytojai (Nida, 2000: 127–128).

Formaliojo ir dinaminio ekvivalentiškumo skirtumus Nida nusako tokiais bruožais:

- **Formalusis** ekvivalentiškumas nukreiptas į patį pranešimą (jo formą ir turinį). Čia kalbama apie tokius atitikmenis, kai poezija verčiama poezija, sakinytis – sakiniu, sąvoka – sąvoka. Siekiama pranešimą priimančiojoje kalboje perteikti kuo artimiau šaltiniui. Kuo tiksliau, pažodiškiau atkurti originalą ir drauge suteikti skaitytojui galimybę geriau pažinti teksto šaltinio papročius, minties raišką, išraiškos priemones (Nida, 2000: 129). Toliau mokslininkas pastebi, kad formalusis ekvivalentiškumas nukreiptas į tekstą šaltinį (gramatinių vienetų, žodžių vartoseną ir reikšmę teksto šaltinio kontekste) (Nida, 2000: 134).
- **Dinaminis** ekvivalentiškumo atveju nesiekama, kad originalo ir vertimo pranešimai atitiktų, čia tampa svarbu perteikti tą patį efektą, sukelti tą patį įspūdį, pabrėžiamas išraiškos natūralumas (Nida, 2000: 129). Dinaminis ekvivalentiškumas nukreiptas į priėmėjo reakciją, siekiama atspindėti šaltinio intenciją, perteikti originalui artimiausią natūralų ekvivalentą. Išryškinama vertimo „natūralumo“ samprata (Nida, 2000: 134–135).

Nida pastebi, kad šie du skirtingi ekvivalentiškumo tipai nebūtinai pasitaiko išgrynintais pavidalais – tekstuose gali susipinti ir vienas, ir kitas tipai. Apžvelgdamas menininkų, vertimo profesionalų mintis, Nida pabrėžia natūralumo svarbą: versti reikėtų ne tik jaučiant originalo stilių, bet natūraliai ir lengvai, o tokia turinio ir stiliaus vienovė nėra paprasta užduotis. Jei laikomasi ištikimybės turiniui, o formos nepaisoma, vertimas tampa paviršutiniškas, jei prasmė aukojama dėl stiliaus, dingsta originalo mintis (Nida, 2000: 130–134). Nida's išvalgos apie atitikmenį, jo išskirti ekvivalentiškumo tipai tampa tvirtu pagrindu mėginant suprasti atitikmens kategoriją šiuolaikinėse vertimo teorijose.

Pymas: natūralusis ir nukreiptasis (directional) ekvivalentiškumas. Šiuolaikiniuose ekvivalentiškumo tyrinėjimuose daug nusipelnė Anthony'is Davidas Pymas. Jis taip pat

renkasi ekvivalentiškumo terminą ir sako, kad „ekvivalentiškumas“ reiškia teksto šaltinio ir vertimo teksto tapačią vertę (*equi-valence* – „vienoda vertė“). Tyrėjas teigia, kad vertimo studijų ištakose ekvivalentiškumas buvo suprantamas naiviai ir ribotai, tačiau jis išlieka svarbus ir nevertėtų jo skubotai atmesti (Pym, 2014: 7). Nida pasiūlė jau klasika tapusią dinaminio ir formaliojo ekvivalentiškumo sampratą, o Pymas, apžvelgęs klasikines vertimo teorijas, išskiria du ekvivalentiškumo paradigmos tipus, kuriuos pavadina *natūraliuoju* ekvivalentiškumu ir *nukreiptuoju* ekvivalentiškumu.

- **Natūralusis ekvivalentiškumas** suponuoja vienodą bet kurio elemento (pvz., formos, funkcijos) vertę bet kuriuo aspektu, kuriuo vertimas sutampa su originalu. Nepaisant kalbų skirtumų, jos gali turėti vienodą vertę arba funkciją ir ši tapati vertė egzistuoja dar prieš vertimą. Natūraliojo ekvivalentiškumo samprata populiarai taikomojoje lingvistikoje, jai didelės įtakos turėjo struktūralizmas, šiose teorijose svarbu išlaikyti ekvivalentiškumą (Pym, 2014: 6). Ankstyvuoju periodu ekvivalentiškumas buvo suprantamas kaip funkcija ar kaip simetrija tarp kalbų, bet, kai imta kalbėti apie įvairius ekvivalentiškumo tipus, sąvoka išsiplėtė ir ėmė reikšti verčių santykį įvairiais lygmenimis (Pym, 2014: 8).
- **Nukreiptasis ekvivalentiškumas** neapretpenduoja į tapačią vertę. Pymas teigia, kad verčiant iš kalbos A į kalbą B, rezultatas nebūtinai bus vienodas. Nukreiptojo ekvivalentiškumo pagrindinis bruožas – nukreiptumas, o vertimas – aktyvių vertėjo priimtų sprendimų rezultatas ir keli to paties teksto vertimai nebūtinai bus vienodi (Pym, 2014: 25). Skirtumams tarp natūraliojo ir nukreiptojo ekvivalentiškumo nusakyti paranki anglų teoretiko Andrew Chestermano teorija, kurią ir pasitelkia Pymas. Chestermanas, kitaip nei Pymas, renkasi panašumo (*similarity*) sampratą ir išskiria du priešingus panašumo santykio tipus:
 - 1) **suartėjantį panašumą** (*convergent similarity*) ($A \leftrightarrow B$)
 - 2) **išsiskiriantį panašumą** (*divergent similarity*) ($A \rightarrow A', A''$) (cit. iš: Pym, 2014: 25–26).

Suartėjantis panašumas atitiktų Pymo natūralųjį ekvivalentiškumą, o išsiskiriantis panašumas – nukreiptąjį ekvivalentiškumą. *Suartėjančio panašumo* atveju tekstą A galima išversti į tekstą B ir atgal, o vertinant iš skaitytojo pozicijos tai, ko jis ieško tekste A, yra ir tekste B. *Išsiskiriantio panašumo* atveju teksto A vertimas yra panašus į tekstą šaltinį tam tikrais aspektais, tačiau jo visiškai nepakeičia, tai tik viena iš jo reprezentacijos galimybių. Vertimo procesas nukreipiamas iš teksto šaltinio į tekstą taikinį (panašiai kaip dukrą pagimdo mama), o ne atvirkščiai (Pym, 2014: 25–26). Išsiskiriantio panašumo samprata, regis, labiausiai ir taikytina poetiniam vertimui, nes poetinis vertimas niekad nepakeis teksto šaltinio ir visuomet bus tik viena iš poetinių realizacijų. Pažymėtina, kad perkėlimo procesai pagal šią schemą visada vyksta iš teksto šaltinio į vertimo tekstą ir tai vaizdžiai perteikia pasitelkta gimdymo metafora, t. y. kaip dukra gimsta iš motinos, taip vertimo tekstas atsiranda iš originalo teksto.

Nukreiptajame ekvivalentiškume vertimo procedūros ar tekstas nedalijami lygmenimis; išskiriami priešingi poliai, kurie atitinka skirtingus vertimo būdus. Pymas šį priešybių ekvivalentiškumą, aprašytą įvairiose teorijose, apibendrina tokia lentele:

Ciceronas:	ut interpres	ut orator
Schleiermacheris:	svetinimas	savinimas

Nida:	formalusis	dinaminis
Newmarkas:	semantinis	komunikacinis
Levy'is:	antiiluzinis	iluzinis
House'as:	aiškus	paslėptas
Nordas:	dokumentinis	instrumentinis
Toury'is:	adekvatus	priimtinas
Venuti'is:	atsparus	sklandus (2014: 31–32).

Atitikmuo visada yra tik tariamas, daugelis tyrėjų (Toury, Pym) sutinka, kad atitikmuo yra įsitikinimų struktūra. Pymas ekvivalentiškumo paradigmą aiškina kaip sudarytą iš dviejų priešingų polių (2014: 37–38).

1.2. Atitikmuo vertimo kritikoje

Šiuolaikinėje vertimo kritikoje matyti dvi metodologinės kryptys: sociosemiotinė (Tel Avivo mokykla ir jos sekėjai, dar vadinama Manipuliacijos mokykla) ir hermeneutinė (prancūzų vertimo istorikas ir teoretikas Antoine'as Bermanas ir jo mokiniai). Kaip pastebi Bermanas, sociosemiotinė vertimo kritika sutelkta į konteksto, normų, ideologijos, *doxos* analizę; hermeneutinė kryptis orientuota į vertimo ir originalo tekstų stilistiką, kultūrinio kitiškumo perkėlimą ir vertimo etiką (Berman, 2009: 65). Abi vertimo kritikos kryptys siekia sistemingai analizuoti vertimą, kritikuoja atsitiktines, nemetodiškas literatūros vertimų analizes, atsisako negatyvios versto teksto kritikos. Sociosemiotinėje kryptyje laikomasi objektyvios nešališkos pozicijos; hermeneutinėje – pateikiamos vertinamojo pobūdžio analizės (produktyvi kritika).

Edwino Gentzlerio ir Bassnett darbuose nuolat pabrėžiama polisistemų teorijos svarba vertimo studijoms (Bassnett, 1998: 105). Šią teoriją išplėtojo Tel Avivo mokyklos atstovas Evenas Zoharas, o vėliau tradiciją tęsė jo mokinys – Gideonas Toury'is, kuris sukūrė vieną įtakingiausių vertimo kritikos teorijų – aprašomąsias vertimo studijas. Jas Toury'is apibūdina kaip aprašomąją-aiškinamąją vertimo studijų šaką ir pasiūlo metodologiją, pagal kurią vertimas tyrinėjamas jį aprašant, užuot išvardijus nurodymus, koks jis turėtų būti. Tyrėjas pabrėžia, kad ši metodologija yra orientuota į tikslinę kultūrą ir kaip tik nuo jos prasideda analizė (t. y. nuo vertimo teksto), be abejonės, įtraukiant ir tekstą šaltinį bei jo kontekstą (2012: 31–33). Pamatinėmis aprašomųjų vertimo studijų nuostatomis remiasi vadinamieji Manipuliacijos mokyklos mokslininkai¹⁰. Toury'io metodologinėse gairėse neapsieinama be tokių vertimo studijose dažnai pasitelkiamų sąvokų kaip *ekvivalentišku-*

10 Šį terminą pasiūlė Bassnett; ji išskyrė tris vertimo studijų fazes ir paskutinę susiejo su aštuntame dešimtmetyje atsiradusia Manipuliacijos mokykla (Bassnett, 1993: 147). Šiai mokyklai pradžią davė 1985 m. pasirodžiusi knyga „Manipuliacija literatūra. Literatūrinio vertimo studijos“ (*The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*), kurioje skirtingi vertimo studijų mokslininkai pasiūlė sistemingų, mokslškai pagrįstų literatūrinio vertimo analizių modelius kaip atsvarą lig tol vyravusiems eklektiškiems, fragmentiškiems, vertinamojo pobūdžio vertimo tyrinėjimams, pagrįstiems ne tiek moksline logika, kiek intuicija. Patys mokslininkai savo pozicijos neįvardijo kaip mokyklos, tačiau juos vienija panaši metodologinė nuostata: vertimus tyrinėti nuosekliai ir per santykį su literatūros ir kultūros sistemomis, atsisakant ištikimybės originalui idėjos, vertinamojo pobūdžio sprendimų.

mas ir vertimo nukrypimai, tačiau jo siūlomi šių sąvokų aiškinimai netradiciniai. Pasak Toury'io, bet kokiam vertimui būdingi vertimo nukrypimai, tačiau jis kritikuoja negatyvų požiūrį į vertimo nukrypimus, atsisako preskriptyvinio požiūrio ir siūlo vertimą tyrinėti pozityviai (Toury, 2012: 110–112).

Toury'io dėmesio centre – ne pats atitikmuo, o vertimo kontekstas. Vertimas yra normų valdoma veikla, todėl daug dėmesio skiriama normų analizei. Atitikmens kategorija svarbi tiek, kiek ji padeda atskleisti, kokios normos veikė vertėjo sprendimus verčiant. Normos yra viena pagrindinių sąvokų, atveriančių, kokie suvaržymai darė įtaką vertimo sprendimams (Toury, 2012: 65). Toury'is išskiria keletą normų grupių: pradinės normos ir vertimo normos, pastarosios toliau skaidomos į *išankstines* ir *veiklos* normas. Toury'io teorijoje normos glaudžiai siejasi su ekvivalentiškumu: jos nulemia ekvivalentiškumo tipą ir pobūdį. Tyrėjas teigia, kad jo teorijoje ekvivalentiškumas apibrėžiamas netradiciškai: vertimo studijų teorijoje ekvivalentiškumas suprantamas kaip santykis tarp tikslinio teksto ir šaltinio teksto, nustatomas pagal pasikartojantį invariantą, o aprašomosiose vertimo studijose ekvivalentiškumas yra funkcinė-santykinė sąvoka, „toks santykių kompleksas, kuris atskiria tinkamus vertimo būdus (*modes of translation*) nuo netinkamų aptariamoje kultūroje“ (Toury, 2012: 112).

Toury'is pateikia tokį *ekvivalentiškumo* apibrėžimą: „Aprašomoji analizė visada prasidės nuo prielaidos, kad egzistuoja ekvivalentiškumas tarp numanomo vertimo ir teksto, kuris, kaip manoma, yra jo šaltinis. Lieka tik atskleisti, kaip šis postulatas buvo realizuotas kiekvienu atveju, pvz., kokia yra pusiausvyra tarp to, kas buvo išlaikyta kaip invariantas, ir to, kas patyrė transformaciją“ (Toury, 2012: 113).

Tyrėjas pabrėžia invarianto svarbą, teigdamas, kad vertimo santykių (skirtumų, panašumų, vienkryptiškumo) analizėje invariantas tampa pagrindiniu rodikliu. Invariantinis branduolys (*invariant core*), be abejo, egzistuoja poros junginyje, tačiau kiekvienu atveju jį reikia nustatyti. Toliau Toury'is teigia, kad invariantas gali būti aptinkamas bet kuriame lygmenyje: turinio, funkciname, grynai lingvistiniame ar tekstiniame (Toury, 2012: 112).

Kiti sociosemiotinės krypties mokslininkai – José Lambertas ir Hendrikas van Gorpas – pasiūlė labai vertingą schemą vertimo tekstams nagrinėti (ji pristatoma skyriuje „José Lamberto ir Henderiko van Gorpo analizės schema“). Autoriai atitikmens problemą kelia kaip vieną esminių ir suvokia gana panašiai kaip ir kiti šios krypties tyrinėtojai. Jų teorijoje ekvivalentiškumo paieškos remiasi į dvi skirtingas atramas, t. y. nustatoma, koks yra vertimas „priimtinas“ ar „adekvatus“, kitaip tariant, ar jis orientuotas į tikslinę kultūrą, ar į kultūrą šaltinį. Jie taip pat pastebi, kad joks vertimas nebus nuosekliai „adekvatus“ ar „priimtinas“ (Lambert ir van Gorp, 2014: 44). Lambertas ir van Gorpas vertimą supranta kaip pasirinkimo strategijas, todėl mokslininko užduotis – tirti normas, kurios lemia tuos pasirinkimus. Pirminė „priimtinas“ vs „adekvatus“ priešprieša nurodo į kitas konkrečias problemas: vertimo procesą, tekstą ar jo recepciją, juos tyrinėjant iš skirtingų perspektyvų – makro- ir mikrolygmeniu (Lambert ir van Gorp, 2014: 45).

Sociosemiotinės krypties mokslininkų atitikmens (ekvivalentiškumo) apibrėžtys pateikia vertingų išvalgų, tačiau menkai pritaikomos disertaciniame tyrime, nes pernelyg nukreiptos į konteksto ir normų analizę. Tad tenka ieškoti kitokių teorinių prieigų ir remtis hermeneutinės krypties atitikmens samprata (ji aptariama skyriuje „Atitikmens samprata ir sonetų vertimai“).

1.3. Poetinis vertimas ir atitikmuo

Kyla klausimas, kokį atitikmenį galima produkuoti poetiniame vertime, ar jis išvis įmanomas verčiant tokį sudėtingą ir įnoringą žanrą kaip poeziją?

Vienas garsiausių poetinio vertimo teoretikų Jamesas S. Holmesas teigia, kad vertimas niekada neprilygs originalui. Vertėjas gali parinkti žodžius ar kitus elementus, kurie vertimo kalboje atliktų panašias funkcijas, bet šie niekada nebus visiškai ekvivalentai (1988, 197). Holmesas taip pat tvirtina, kad ekvivalentiškumas neįmanomas ne tik poetiniame, bet ir jokiame kitame vertime. Kaip vieną didžiausių vertimo problemų jis įvardija kalbinių sistemų skirtumus: „semantinis žodžio laukas, visas bendras jo nurodomų reikšmių tinklas niekada tiksliai neatitinka kito žodžio semantinio lauko jokioje kitoje kalboje“. Poezijos vertime tai tampa dar sudėtingiau, nes poetų kalba skiriasi. Vertimo teorijoje keliamas tikslas – siekti ekvivalentiškumo – poezijos vertimuose atrodo neįmanomas (Holmes, 1988: 9–10). Holmeso teiginiai suponuotų, kad ekvivalentiškumas jo suvokiamas kaip tapatumas, kaip ta pati vertė. Šia prasme tapatumo (ypač poetinio teksto) iš tiesų neįmanoma atkurti, tačiau galima ieškoti kito būdo ir siekti vertime kurti atitikmenį, tai, kas tam tikrais aspektais atitiktų originalą. Apie atitikmenį Holmesas taip pat mąstė, kaip matyti iš jo mokinio britų mokslininko Francio R. Joneso darbų. Jonesas taiko *tekstinio ekvivalentiškumo* koncepciją (poezijos vertime suprantamą skirtingai nei kito pobūdžio vertimuose) ir ją apibūdina kaip „*panašumo* laipsnį ir tipą“. Jis pritaria Holmeso nuomonei, kad verčiant poeziją reiktų ieškoti ne *ekvivalentų* originalui, o *analogų* tikslinėje kalboje ir kultūroje (Jones, 2011: 43). Ši Holmeso įžvalga rodo ekvivalento ir analogo skirtį, kitaip tariant, verčiant poeziją reiktų siekti sukurti ne tapatumą (kas yra neįmanoma), o atitikmenį originalo tekstui tam tikrais aspektais.

Kitą nepaprastai vertingą poetinio vertimo aspektą išryškina Jonesas, daug dėmesio skirdamas vertimo etikai – sąvokoms, kurios tampa atraminėmis šiuolaikinėse vertimo teorijose, narpliojant sudėtingą atitikmens klausimą. Joneso teorinė pozicija grindžiama Christiane'o Nordo „ištikimybės“ etika ir apklausomis¹¹, kurios abi pabrėžia atsakomybę ir teksto šaltinio kūrėjui, ir tikslinio pranešimo gavėjui (Jones, 2011: 101).

Eilėraščio vertimą Holmesas vadina *metaeilėraščiu*, o originalo eilėraščių gaubia įvairios metaliteratūros formos: kritika originalo kalba, kritika kita kalba; vertimas proza; eiliuotas vertimas; imitacija; eilėraštis apie eilėraščių; šio eilėraščio įkvėptas eilėraštis. Metaeilėraštis skiriasi nuo kitų interpretacijos formų dėl dvejopų tikslų: viena vertus, dėl pretenzijos būti „poezijos veiksniu“, kita vertus, jis nurodo į kitą eilėraščių, originalo tekstą. Dėl šio dvejopo tikslo metaeilėraštis atsiduria dvejopų įtampų lauke tarp 1) originalo kalbos ir jo poetinės tradicijos bei 2) tikslinės kalbos ir jos poetinės tradicijos:

Šaltinio kalba	Tikslinė kalba
Poetinė tradicija	Poetinė tradicija
„pasaulis“ eilėraštis	metaeilėraštis (Holmes, 1988: 23–24).

11 Apklausoje išreiškiamas respondentų lūkestis gauti „patikimą šaltinio eilėraščio reprezentaciją“ Jonesas vertina vertimo etikos ir ideologijos požiūriu. Tai atspindi bendrą vertimo etiką (vertėjas turi patikimai rekonstruoti teksto šaltinio intenciją skaitytojui) ir bendrą ideologiją: poezijos vertimas suprantamas kaip „tarpkultūrinė ambasadorystė“ (vertėjui patikima perteikti autoriaus išreikštą bendradrumišką ir estetinę vertę) (Jones, 2011: 101).

Iš esmės Holmesas čia kalba apie atitikmenį sąlygojančius veiksnius: originalo ir vertimo kalbas bei abi poetines tradicijas. Taigi Holmesas ir jo mokinys Jonesas savo darbuose, be kita ko, aptaria du svarbius poetinio vertimo aspektus: etiškumą ir poetiškumą. (Toliau pristatytoje Bermans atitikmens sampratoje šie du pagrindiniai kriterijai ir nusako atitikmens esmę.) Etiškumo kategorija buvo išryškinta Joneso tyrinėjimuose, o štai poetiškumo aspektas išskleistas Holmeso teorinėse įžvalgose. Kaip matėme, poezijos vertimą jis vadina „poezijos veiksmu“ bei įtampomis tarp dviejų poetinių sistemų. Kitaip tariant, vien tik laikytis etikos (t. y. sąžiningai perteikti originalą) nepakanka, išverstas eilėrašitis taip pat turi būti poezija tikrąja to žodžio prasme.

Vertingos ir Holmeso įžvalgos apie variantinių vertimų svarbą. Pasak Holmeso, vienas vertimas neapdrėps to, ką gali keli to paties eilėraščio vertimai, išryškinantys vis kitus jo aspektus (Holmes, 1988: 51). Panašią mintį išsako ir Bassnett: skirtingi vertimai rodo kiekvieno vertėjo skaitumą, interpretaciją ir tai, kokius kriterijus jis pasirinko. Nėra vieno teisingo būdo išversti poeziją, kaip ir nėra vieno teisingo būdo ją sukurti (Bassnett, 2002: 106). Savo ruožtu kartais iš pirmo žvilgsnio laisva parafrazė gali tiksliai perteikti originalo prasmę, nes atsižvelgia į asociatyvines žodžio reikšmes. Jonesas, suvokdamas tapatumo neįmanomumą, kalba apie atitikmenis skirtinguose poetinio teksto lygmenyse ir poezijos vertimą vadina *kompromisų menu*. Jis teigia, kad, verčiant poeziją, rasti atitikmenis ypač sunku, nes forma ir turinys čia neatskiriamai susiję. Ekvivalentiškumas visuose teksto lygmenyse praktiškai neįmanomas – vertėjui nuolat tenka rinktis, vieną aukojant kitam (Jones, 1989, 187).

Jonesas mėgina nubrėžti, į kokį atitikmenį orientuojamasi poezijos vertime, ir išskiria turinį ir formą. Jis teigia, kad poezijos vertime pirmiausia siekiama atkurti šaltinio semantinį turinį ir poetinę / stilistinę formą. Jei neįmanoma perteikti abiejų lygmenų, pirmenybė teikiama pastarajai. Atkūrimas nebūtinai nuoseklus, gali suveikti kompensacijos strategijos: kartais originalo ir vertimo eilėraščiai sukelia skirtingus efektus, kartais – tą patį efektą skirtingose vietose (Jones, 2011: 32). Be to, jis pastebi, kad vertime vertėjo subjektyvumas neišvengiamas ir kartais taip ryškiai išreikštas, kad nebelineka panašumo tarp vertimo ir šaltinio tekstų (Jones, 2011: 32).

Tyrėjai pastebi ir dar vieną svarbų poetinio vertimo aspektą – organiškumą. André Lefevere'as, išnagrinėjęs Katulo 64 eilėraščio vertimus į anglų kalbą, išskyrė septynių vertėjų pasirinktas strategijas¹² (1975). Lefevere'o pateiktas pavyzdys rodo, kad vertėjai dažniausiai susitelkia į vieną ar keletą aspektų, o poetiniame tekste sąveikauja įvairūs lygmenys. Bassnett, komentuodama Lefevere'o schemą, teigia, kad vertėjai, pasirinkdami vieną ar kitą strategiją, nepaiso kitų teksto elementų bei organiškios poetinio teksto visumos, todėl vertimas tampa neharmoningas (Bassnett, 2014: 93).

1.4. Atitikmens klausimas lietuvių vertimo studijose

Poetinio vertimo problema domino lietuvių poezijos vertėjus ir literatūros tyrinėtojus. Jeilio universiteto profesorius, poetas ir poezijos vertėjas Tomas Venclova, apibūdinamas eilėraščio žanrą, remiasi struktūralistų, Tartu (Jurijaus Lotmano) mokykla. Jis išskiria ei-

12 1) foneminį vertimą; 2) pažodinį vertimą; 3) metrinį vertimą; 4) vertimą proza; 5) rimuotą vertimą; 6) vertimą baltosiomis eilėmis ir 7) imitaciją.

lėraščio išraiškos planą ir turinio planą bei jų lygmenis: ritminį, garsinį, morfologinį, sintaksinį, strofinį, kompozicinį, prasminių konfigūracijų ir t. t. Lygmenų tarpusavio sąveika sudaro eilėraščio struktūrą, o psichinis efektas rodo funkciją (Venclova, 1981). Išraiškos planas Venclovos apibrėžiamas kaip eilėraščio garsinės savybės, kurios kuria papildomas prasmes pagrindiniam žodiniam tekstui: „Garsų pakartojimai, ritminės figūros, šaknų sugretinimai rimuose – visa tai sukuria tarsi antrinius papildomus tekstus, painiai santykiaujančius su pagrindiniu (lengviausiai įskaitomu) tekstu, sudarytu iš žodžių, įvaizdžių (Venclova, 1981: 410–412). Venclova taip pat pažymi, kad nevertėtų išskirti kurio nors lygmens kaip svarbiausio, nes eilėraštyje svarbi visuma, visų lygmenų sąveika: „<...> eilėraštis gyvas tol, kol visi lygmenys jame harmoningai (arba ir disharmoningai) bendrauja, kuria vientisą efektą, kaip didelio orkestro instrumentai“ (Venclova, 1981).

Lietuvių poetinio vertimo tyrinėtojai išskiria dvi – Vakarų ir Rytų – poetinio vertimo mokyklas (Venclova, 1981; Jonas Zdanys, 1993). Vakarų poetinio vertimo mokykloje svarbu perteikti turinio planą: būdingas pažodiškumas, vertimuose laikomasi tropų – perteikiamos originalo metaforos, įvaizdžiai, prasmės konfigūracijos, tačiau nepaisoma eilėraščio visumos (Venclova: 1981; Zdanys; 1993: 90). Venclovos teigimu: „Šio pobūdžio vertimai gali atlikti daug naudingų funkcijų. Jie supažindina su autoriumi, su jo temomis ir motyvais, su vienu jo poetikos aspektu“ (1981). Rytų poetinio vertimo mokykloje susitelkiama į išraiškos planą: formą, sąskambius. Venclova teigia, kad čia didžiausias akcentas tenka „lygmenų sąveikai“, eilėraščio poetiškumui, tam, kas eilėraštyje daro eilėraščių; todėl įvaizdžiai, prasminės konfigūracijos gerokai pakitusios, nesiekiamas tikslumo; išraiškos lygmuo gal net dar labiau pakitęs (Venclova, 1981). Zdanys pastebi, kad Rytų poetinio vertimo tradicijoje turinys aukojamas formai; čia didelis dėmesys skiriamas „eilėraščio odai“, formai (Zdanys, 1993: 91).

Tiesiogiai to neįvardydami abu mokslininkai kalba apie atitiktens problemą poezijos vertimuose į lietuvių kalbą. Jų išryškinti dėsniumai atveria puikių įžvalgų apie poetinio vertimo ypatumus lietuviškojoje poetinio vertimo tradicijoje, kur atitiktens paisoma formos lygmenyje, o semantika, eilėraščio turinys dažnai paaukojami.

Zdanys, be kita ko, aptaria ir dar vieną svarbų poetinio vertimo aspektą – jausminį atitiktmenį, teigdamas, kad Rytų mokykloje svarbu perteikti jausminį ekvivalentą (Zdanys, 1993: 91). Jo nuomone, poezijos vertime reikia siekti ne kalbinių, o jausminių ekvivalentų ir perteikti kuo daugiau originalo reikšmių. Taigi pakeitimai, jeigu jie motyvuoti ir atitinka tikslinės kultūros poetiką, yra pateisinami (Zdanys, 1993: 91). Poetiškumas neatsiejamas nuo eilėraščio keliamo jausminio efekto, ir Zdanys palaiko Lietuvoje susiklosčiusią poetinio vertimo tradiciją – susitelkti į formą ir į efektą. Mąstydami apie poetinio vertimo klausimą abu tyrinėtojai sutaria, kad neturėtų būti išskiriamas kažkuris vienas lygmuo, nes poezijos vertime svarbu organiškumas (Zdanys, 1993: 91; Venclova, 1981). Jų pastebėjimai atliepia anksčiau išsakytas užsienio tyrėjų mintis, jog verčiant būtina žiūrėti eilėraščio visumos, nesusitelkti į kurį nors vieną aspektą (Holmes; Bassnett; Lefevre).

2. TYRIMO METODOLOGINIŲ STRATEGIJŲ PATIKSLINIMAS

Shakespeare'o sonetų vertimų į lietuvių kalbą analizė – vertimo kritikos sritis, tačiau norint atlikti sistemingą tyrimą, reikia tiksliau apibrėžti jo metodologines strategijas. Šiame

darbe pasirinkta vertimo tyrimo strategija nėra nei vien hermeneutinė, nei vien sociosemiotinė, tiksliau, pasitelkiami abiejų krypčių analizės įrankiai¹³.

Pradėjus analizuoti sonetų vertimus, ketinta remtis sociosemiotinės krypties aprašomųjų vertimo studijų teorija (Touroy'io metodologinėmis nuostatomis), tačiau paaiškėjo, kad toks teorinis pagrindas nebūtų visai tinkamas. *Atitiktis* paieškoms siekiama atsakyti į klausimą, ar savo kultūroje ir literatūroje turime adekvačius Shakespeare'o sonetų vertimus¹⁴, todėl sociosemiotinės krypties nešališko, objektyvaus stebėtojo pozicijų teko atsakyti. Vertinamojo pobūdžio atitiktis samprata tokiam tikslui atrodė tinkamesnė, tad darbe, šalia kitų, remiamasi hermeneutinės krypties atstovo Bermano „atitiktis“ samprata santykiui tarp originalo ir vertimo tekstų nusakyti. Ji leidžia įvertinti vertimo teksto kokybę – koks yra vertimas (puikus, vidutinis ar prastas), be to, siūlo aiškius kriterijus tam pagrįsti. Kita priežastis, kodėl aprašomųjų vertimo studijų teorija netiko šiai konkrečiai analizei, tai jos susitelkimas į kontekstą, normų analizę, o šiuo atveju svarbiausias buvo pats tekstas (originalo ir vertimų) bei jo poetika, vertimo proceso stebėjimas (kaip vyko perkėlimai, kokios transformacijos atsirado baigtiniame tekste).

Tyrimo struktūros paieškoms (kitaip tariant, tyrimo procesui), priešingai, pasitelkta sociosemiotinės krypties mokslininkų José Lamberto ir Hendriko van Gorpo metodologinė schema. Vertimų tekstams tyrinėti reikėjo teorijos, leidžiančios sistemingai ir nuosekliai analizuoti vertimų tekstus, vengti eklektiško, nuojautomis pagrįsto tyrinėjimo. Pažymėtina, kad abi vertimo kritikos kryptys – sociosemiotinė ir hermeneutinė – siekia sistemingai analizuoti vertimus, kritikuoja nenuosekliai, aiškios sistemos ir formos neturinčias analizes.

2.1. Atitiktis samprata ir sonetų vertimai

Šiame darbe tyrinėjant atitiktis problemą, be jau aptartų teorinių įžvalgų, remiamasi vertimo kritikos autoriteto Antoine'o Bermano atitiktis samprata, vertingomis Manfredo Pfisterio įžvalgomis apie tikslumą ar atitiktis verčiant Shakespeare'o sonetus bei Lawrence'o Venuti'io išskirtomis savinimo ir svetinimo strategijomis.

Atitiktis pagal Antoine'ą Bermaną. Vertimo analizei Bermano atitiktis koncepcija yra dėkinga, nes, pasak Bermano, hermeneutika vienu metu reflektuoja poetiką, etiką, istoriją ir politiką, o poetika, etika, istorija ir sudaro vertimo teorijos pagrindą (Berman, 2009: 65). Originalo ir vertimo santykiui nusakyti Bermanas tikslingai pasitelkia atitiktis (*correspondence*) sąvoką, jo paties teigimu, dėl šio žodžio polisemiškumo ir neapibrėžtumo.

Kaip minėta, Bermano siūlomas metodologinis požiūris į vertimą yra vertinamojo pobūdžio, jam vertimo kokybė esanti svarbi. Vertimui Bermanas kelia aukščiausius reikalavi-

13 Stažuotės Lankasterio universitete metu teko konsultuotis su Kalbų ir kultūrų katedros dėstytojais dr. Charlotte Baker ir dr. Delphine Grass. Paminėjus, kad ketinu taikyti vieną iš šiuolaikinių teorijų, analizuodama sonetų vertimus, jos atkreipė dėmesį, kad pagal Anglijoje susiklosčiusią tradiciją doktorantas turi ne tik inovatyviai išanalizuoti tam tikrą temą, bet ir šiam tikslui susikonstruoti autentišką teorinį pagrindimą. Ši diskusija paskatino atsakyti minties, kad pakanka vienos teorijos, kad reikia plačiau matyti visą lauką bei kūrybiškiau rinktis teorines pozicijas – atsižvelgti į situaciją, tikslus, į tai, ką diktuoja patys tekstai, todėl šiam tikslui ir buvo pasirinkti parankiausi instrumentai.

14 Adekvatus vertimas suprantamas kaip vertimas, pasižymintis vertimo kokybe pagal tai, kaip jis atitinka Bermano pasiūlytus atitiktis standartus – etiką ir poetiškumą.

mus ir teigia, kad „[v]ertimas visuomet privalo būti visų daugybinių prasmių „analogas“; „[k]urti atitikmenį visuomet buvo svarbiausia vertime“. Ginčai apie pažodiškumą ir laisvę, orientavimąsi į tekstą šaltinį ar tekstą taikinį, vertimus ar vertėjus jam neatrodo esmingai svarbūs, vertimas reikalauja leistis į kompromisus (2009: 76–77). Bermanas parinko labai aiškius kriterijus vertimo kokybei nustatyti – tai *etika* ir *poetiškumas*. Tokius kriterijus, kurie būtų plačiausiai pripažįstami ir teisingiausi (Berman, 2009: 76). *Poetiškumas* Bermanui reiškia vertėjo gebėjimą sukurti „tekstinį kūrinį“, atkurti originalo tekstualumą (Berman, 2009: 74). *Etika* pirmiausia siejama su pagarba originalui. Bermanas pripažįsta, kad išreikšti pagarbą vertėjui yra itin sunki užduotis, ir vis dėlto vertėjas turi „susitikti“ su originalu, „prieš jį atsilaikyti“ ir atiduoti jam duoklę (Berman, 2009: 75).

Bermano siūloma metodologinė pozicija atrodo labai patraukli, nes vertimo tyrinėjimu siekiama ne supeikti ir sumenkinti esančius vertimus, o kurti pagrindą geresniems ateities vertimams. Pats mokslininkas tokią vertinamojo pobūdžio analizę vadina *produktyvia kritika* (Berman, 2009: 4). Produktyvi kritika – tarsi „organonas tos dar siekiamos, dar formuojamos ir dar būsimos literatūros“ (Berman, 2009: 78). Mokslininko nuomone, kritikos uždavinys nėra patarinėti, koks turi būti vertimas, bet suformuoti principus pakartotiniam kūrinio vertimui. Tokią vertimo analizę jis vadina „kritika aukščiausia to žodžio prasme, ji siekia realizuotis kaip produktyvus, gyvybę teikiantis kritikos veiksmas“ (Berman, 2009: 78–79).

Bermanas pasiūlė analitinę taką vertimo tekstui analizuoti, apimančią šešias stadijas: vertimo bei originalo skaitymą, verčiančio subjekto tyrinėjimus, palyginimą, vertimo pagrindimą bei vertimo recepciją (Berman, 2009: 49). Nors Bermano pateikta atitikmens samprata pasirodė tinkama adekvatumo paieškoms lietuviškuose vertimuose, jo vertimo analizės strategija arba analitinis takas nepasiteisintų tokioje analizėje, nes pernelyg išplėstų šio darbo tyrimų lauką. Be to, Bermanas aiškiai išdėstė, jog, mėgindamas sukurti vertimo analizės apmatų, atsižvelgė į Henri'io Meschonnicco ir Tel Avivo mokyklos (sociosemiotikų) pasiūlytas formas (Berman, 2009: 48), taigi jis pripažįsta, kad, konstruodamas vertimo analizės architektoniką, rėmėsi sociosemiotikų darbais.

Shakespeare'o sonetų vertimų tendencijos pagal Manfredą Pfisterį ir atitikmens svarba. Atitikmens klausimą ėmus taikyti konkrečiai Shakespeare'o sonetų vertimams į lietuvių kalbą, didelės vertės suteikia vokiečių literatūrologo Manfredo Pfisterio išskirtos sonetų kelionės į tam tikrą kultūrą tendencijos, kurias jis išdėstė 2009 metais Šveicarijoje pasirodžiusios Shakespeare'o sonetų vertimų antologijos „Williamo Shakespeare'o sonetai, pirmą kartą perleisti pasauliniu mastu: antologija keturių šimtųjų metinių proga“ (*William Shakespeare's Sonnets, for the First Time Globally Reprinted: A Quartercentenary Anthology*) įžangoje. Kaip vienas antologijos redaktorių Pfisteris įžangoje aptaria Shakespeare'o sonetų vertimų ypatumus ir išskiria tris vyraujančias vertimų tendencijas: estetizaciją, filologizaciją ir laisvą perkūrimą (*taking liberties' with the sonnets*). Pirmu atveju stengiamasi išlaikyti kuo artimesnę originalui formą, bet tuo daug prarandama, nes vertimas yra dviejų lingvistinių ir poetinių sistemų įtampa, jų trintis. Antroji tendencija – ieškoti tikslesnio vertimo žodžio – papildo arba neigia pirmąją. Pastebima, kad anksčiau vertėjai neteikdavo didesnės reikšmės originaliajam sonetų leidimui ir jo istoriniam kontekstui, bet vėliau imta vis labiau į tai gilintis, siekiant atskleisti semantinį Shakespeare'o eilių sudėtingumą, aliuzijų specifiką. Laisviausia vertimų tendencija išryškėjo per pastaruosius penkiasdešimt metų.

Sukurtos sonetų versijos yra veikiau jų perrašymai – ikonoklastiški, parodijuojantys, humoristiniai, dirbtinai iškeliantys temą į pradžią ir pan. Ypač mėgstama perkurti garsiausius Shakespeare'o sonetus (Pfister, 2009, 9–29).

Pfisterio išskirtos trys Shakespeare'o sonetų vertimo tendencijos glaudžiai siejasi su atitkmenų kategorija. Pirmojoje, estetizacijos, pakraipoje vertėjai susitelkia į formą ir į jos perteikimą vertime arba ieško formos atitkmenų, antrojoje, filologizacijos, pakraipoje svarbus tampa vertimo tikslumas, formos ir turinio simbiozė, subtilūs reikšmių niuansai, kitaip tariant, analogo arba atitkmenų kūrimas tikslinėje kultūroje, ir galiausiai imamasi žaidybinių Shakespeare'o sonetų perkūrimų. Taigi kyla klausimas, kurią vertimų tendenciją atliepia Shakespeare'o sonetų vertimai į lietuvių kalbą.

Savinimo ir svetinimo strategijos pagal Lawrence'ą Venuti'į. Darbe atsisakoma sociosemiotinės krypties ekvivalentiškumo sampratos, grindžiamos adekvataus vs priimtino vertimo dichotomija, tačiau taikomos jai artimos Lawrence'o Venuti'io pasiūlytos savinimo ir svetinimo kategorijos. Venuti'is savinimo ir svetinimo strategijas suformulavo knygoje „Vertėjo nematomumas: vertimo istorija“ (*The Translator's Invisibility: A History of Translation*, 1995). Šios strategijos grindžiamos vertėjo sprendimais. Savinimas yra tokia strategija, kai vertime vyrauja priimančiosios kultūros normos ir neišvengiamai prarandama informacijos iš originalo teksto. Svetinimo strategija yra orientuota į tekstą šaltinį, kai siekiama išlaikyti teksto šaltinio kultūrinės normas.

2.2. José Lamberto ir Hendriko van Gorp'o analizės schema

Disertacijoje pasitelkta sociosemiotinės krypties mokslininkų José Lamberto ir Hendriko van Gorp'o metodologinė schema, aprašyta straipsnyje „On Describing Translations“, kuris pirmą kartą išspausdintas knygoje „Manipuliacija literatūra: literatūrinio vertimo studijos“ (*The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*, 1985)¹⁵. Ši mokslininkų sukurta schema suteikia galimybę sistemingai ir nuosekliai tyrinėti vertimus, apėriant įvairius teksto lygmenis.

Lambertas ir van Gorp'as schemą vadina hipotetine ir pažymi, kad ji grindžiama poli-sistemų teorijos ir aprašomųjų vertimo studijų metodologinėmis nuostatomis (Lambert ir van Gorp, 2014: 43). Tyrėjai išskiria platų santykių spektrą: vertimas nėra aiškinamas izoliuotai, bet per santykį su tarpusavyje sąveikaujančiomis sistemomis (literatūrinėmis ir kt.). Tarpliteratūrinių sistemų (teksto šaltinio ir tikslinės sistemos) ryšiai reiškiami per schemą: autorius – tekstas – skaitytojas. Bet kuriam vertimui įtaką daro konkretūs santykiai sistemoje, ir tyrėjo užduotis – nustatyti, kurie iš šių santykių reikšmingiausi (2014: 43–44).

Lamberto ir van Gorp'o siūloma schema išdėstyta tam tikru eiliškumu ir turi aiškiai išskirtas keturias tyrimo stadijas vertimo analizei aprašyti:

1. **Preliminari informacija** (antraštė, titulinis puslapis; metatekstai; bendra strategija ir t. t.).
2. **Makrolygmuo** (bendra teksto sandara: skaidymas į dalis; vidinė naratyvo struktūra, poetinė struktūra, autoriaus komentarai).

15 Darbe remiamasi naujausia, 2014 metų, knygos redakcija.

3. **Mikrolygmuo** (leksika, gramatinės kategorijos, formos ypatumai, kalbos lygmenys – archaizmai, žargonas, dialektai ir t. t.).
4. **Sisteminis kontekstas** (mikro- ir makrolygmenų priešprieša; intertekstiniai ryšiai (kt. vertimai; perkūrimai); tarp sisteminiai ryšiai (Lambert ir van Gorp, 2014: 52–53).

Schema, pritaikyta bet kurioms vertimo analizės kategorijoms – vertimo procesui, tekstui ar jo recepcijai, tiriant nuo makro- iki mikrolygmens, pasirodė puikiai tinkanti atitiktims tyrinėjimams Shakespeare'o sonetų vertimuose. Šiame darbe vertimų analizė pradedama nuo preliminarios informacijos apie leidinių parengimą – antraštės, titulinio lapo aptarimo. Toliau vertimai analizuojami makrolygmeniu, stebint teksto sandaros ir pasakojimo struktūros perteikimą. Sonetų rinkinių makro- ir mikrolygmenų analizė integruojama, tačiau pateikiama kompleksiskai. Temų analizė apima makrolygmenį (bendra sonetyno tematika) ir mikrolygmenį (retorinių figūrų perteikimas konkrečiuose sonetuose ir jų vertimuose – metaforų, kalambūrų, įvaizdžių, končėčių, oksimoronų, paradokso ir t. t.). Išgrynintos mikrolygmens analizės atliekamos skyriuje apie končėtės vertimus (susitelkiama tik į vieną leksinę semantinę kategoriją arba retorinę figūrą – končėtę ir skyriuje apie religinio ir filosofinio diskurso transformacijas vertimuose.

Lambertas ir van Gorpas teigia, kad deramai neištirsime vertimo problemų, jei nepaisysime kitų tos pačios sistemos vertimų mikro- ir makrolygmenyse. Mokslininkai tvirtina, kad „analizuoti vieną verstą tekstą ar vieną vertėją nėra absurdiška, bet absurdiška neatsižvelgti į faktą, kad šis vertimas ar šis vertėjas turi (teigiamų ar neigiamų) sąsajų su kitais vertimais ar kitais vertėjais“ (Lambert ir van Gorp, 2014: 51). Sisteminis kontekstas darbe nagrinėjamas tiek, kiek jis apima kitus vertimus arba vertimus į kitas ženklų sistemas bei perkūrimus. Šio tyrimo imtimi pasirinkti visų keturių poetų, išvertusių visą sonetyną, darbai, kartais remiamasi vertimų į kitas kalbas autoriais, pvz., Samuiliu Maršaku, kaip galima įtaka Churgino ir Gedos vertimams, mūsų literatūroje pateiktais kokybiškais kai kurių sonetų Antano Danieliaus vertimais.

Nepaisant pretenzijų į metodiškumą ir nuoseklumą, polemizuojant su tradiciniais binariniais tyrinėjimais, kurie remiasi originalo ir vertimo tekstų priešprieša bei dažnai apsiriboja tik lingvistiniais aspektais, Lambertas ir van Gorpas nepeikia ir tradicinio vertimų analizės metodo. Šie autoriai pripažįsta, kad jų siūloma schema neapėpia visų vertimo veiklos santykių, tačiau bent jau yra metodiška, o mokslininkas, analizuodamas vertimą, turi priimti sprendimus ir pasirinkti jam reikalingus elementus taip pat kaip ir vertėjas. Kita vertus, mokslininkai pripažįsta, kad tradicinio redukcionistinio metodo paisoma ir sisteminėse analizėse, nes vargu ar yra kitų būdų vertimams ir literatūros sistemoms analizuoti (Lambert ir van Gorp, 2014: 46–47). Šiame darbe irgi einama tradiciniu keliu: lyginami originalo ir vertimų tekstai, atrenkami elementai, kurie atrodo esminiai tarptekstiniam santykiui įvertinti. Viena esminių – atitiktims – kategorija analizuojama vertinant, ar tam tikri verstinio teksto segmentai atitinka originalo segmentus, kokios atsiranda originalaus teksto transformacijos, praleidimai, kompensacijos.

2.3. Teorinės nuostatos tarpsemiottiams sonetų vertimams

Pagal Lamberto ir van Gorpo schemą, sisteminio konteksto analizė apimtų Shakespeare'o sonetų vertimų į kitas ženklų sistemas tyrinėjimą lietuviškajame kontekste. Šių dienų

pasaulyje sonetų vertimų analizės neįmanoma apriboti tik žodinių tekstų vertimais į kitus žodinius tekstus kitomis kalbomis. Pasaulinė praktika rodo, kad vertimas šiais laikais yra suprantamas labai plačiai¹⁶.

Sonetų perteikimo kitose medijose analizė kelia tam tikrų keblumų, nes jai netinka tradicinės vertimo teorijos, taikomos žodiniams tekstams analizuoti, o daugelis tokio pobūdžio tyrinėjimų dar tik randasi (nors jų ištakų galima ieškoti toli). Rusų ir amerikiečių kalbininkas, literatūros teoretikas Romanas Jakobsonas išskyrė tris vertimo kategorijas: intrakalbinę, tarpkalbinę ir tarpsemiotinę (Jakobson, 1957: 139). Shakespeare'o sonetų vertimams būtų galima taikyti visas tris kategorijas, o nagrinėjant jų perteikimą kitose medijose remiamasi tarpsemiotinio vertimo samprata. Iš esmės nėra paprasta įvardyti literatūros teksto transpoziciją kitoje medijoje. Lietuvių literatūrologė Irina Melnikova straipsnyje „Adaptacijos studijos: literatūra *versus* kinas – vertimas ar dialogas?“ santykiui tarp literatūros kūrinio ir jo ekranizacijos nusakyti pasitelkia adaptacijos sampratą. Ji taip pat išvardija ir kitus terminus, nusakančius meno kūrinio antrinę reprezentaciją toje pačioje ar kitoje medijoje, pvz., vertimas, transpozicija, interpretacija ir t. t. (Melnikova, 2012: 33). Šiame darbe pasitelkiama jakobsoniškoji *tarpsemiotinio vertimo* samprata antrinėms reprezentacijos formoms arba vertimams į kitas ženklų sistemas nusakyti (ilustracijoms, sonetų skaitymams bei audiovizualiniams įrašams).

Vertimas dažniausiai siejamas su monomodaliais poezijos vertimais, tačiau kitos reprezentacijos formos ne mažiau svarbios. Christopheris Johnas Tayloras vertimą jo tradicine prasme apibrėžia kaip žodžių ir prasmės transpoziciją iš vienos kalbos į kitą bei pažymi, kad net toks vertimas nėra iki galo monomodalus, nes gali būti papildomas paveikslėliais, lentelėmis (Taylor, 2013: 99). Monomodalus pranešimas perteikiamas vienoje terpėje. Žodinis spausdintas tekstas yra monomodalaus pranešimo pavyzdys, kaip antai bet koks sonetas spausdintine forma. Tradicine prasme vertimas atliekamas, kai vienos kalbos tekstas ir viena monomodali aplinka perkeliama į kitą kalbą ir kitą monomodalią aplinką: iš esmės vertimas atliekamas žodžių lygmeniu. Tačiau sparti technologijų kaita verčia performuoti tradicinius literatūros vertimo metodus ir ieškoti naujų priemonių literatūrai analizuoti kituose monomodaliuose ir multimodaliuose kontekstuose. Poezija – ne išimtis, ir čia atsiranda naujų poezijos interpretavimo teorijų.

Disertacijos paskutiniame skyriuje eksperimentiniu būdu bandomi analizuoti multimodalūs Shakespeare'o sonetų vertimai lietuviškajame kontekste. Audiovizualiniams įrašams nagrinėti taikomos Hessos Alghadeer teorinės išvalgos, kurias ji išdėstė straipsnyje „Skaitmeninės terpės: permąstant poezijos interpretavimą multimodaliuose tekstuose“ (2014). Alghadeer dėmesio centre – poezijos prasmės kūrimo mechanizmai multimodaliuose tekstuose, taip pat pakitusi poezijos prigimtis, kai ji perkeliama iš spausdintinio teks-

16 Jau minėta 2009 metais Šveicarijoje pasirodžiusi Williamo Shakespeare'o sonetų vertimų antologija – pirmą tokio pobūdžio knygą, kurioje sudėti sonetų vertimai į septyniąsiasdešimt penkias kalbas ir apžvalginiai įvairių šalių mokslininkų straipsniai, aptariantys sonetų vertimų į atskiras kalbas istoriją, įtaką tų šalių kultūrinei atminčiai. Vertimas antologijoje suprantamas plačiai ir apima ne tik vertimus į didžiulias ir daugelį mažųjų kalbų, bet ir į dirbtines esperanto, klingono kalbas, į gestų kalbą. Antologija atskleidžia multimedialaus dialogo su Shakespeare'o tekstais galimybes: skaitmeniniame diske pateikti įvairiomis kalbomis skaitomų sonetų garso ir vaizdo įrašai, muzikos kūriniai, sonetų knygų viršeliai, vizualinės reprezentacijos (Pfister, 2009, 9–29).

to į multimodalų, ir inovatyvūs poezijos interpretavimo būdai. Disertacijoje nagrinėjami Shakespeare'o sonetų vertimai į multimodalias terpes, susitelkiant į atitikmens problemą. Jei tapatumas, verčiant iš žodinio vienos kalbos teksto į žodinį kitos kalbos tekstą yra neįmanomas, juo labiau jis atrodytų neįmanomas poezijos kūrinį perkeliant iš verbalinės į kitą terpę. Kyla klausimas, ar įgyvendinama užduotis poezijos tekstą perkelti į kitas ženklų sistemas, ar yra siekiamybė kurti poetinio teksto atitikmenį arba analogą.

TREČIAS SKYRIUS. TEKSTĄ SUPANČIŲ ELEMENTŲ VAIDMUO, SONETYNO IR SONETO SANDAROS PERTEIKIMAS VERTIMUOSE

1. ANTRAŠTINIS LAPAS IR BENDRA STRATEGIJA

Pagal Lamberto ir van Gorpo siūlomą schemą Shakespeare'o sonetų vertimų tyrinėjimas pradedamas nuo preliminarios informacijos analizės, apimančios antraštės, antraštinio puslapio, metatekstų ir bendros strategijos (dalinis ar išsamus vertimas) aptarimą. Pirmiausia plačiau apžvelgiama svarbi antraštinio puslapio informacija, metatekstai minimi tik labai glaustai, nes tai apimtų platesnį kontekstinį tyrimą, o pagrindinis šio darbo objektas – originalo ir vertimų tekstai. Preliminarios informacijos nagrinėjimas įtraukia vadinamuosius tekstą supančius elementus (*co-texts*), kuriems šiuolaikiniuose tyrinėjimuose skiriama vis daugiau dėmesio. Dar Johnas Cunnisonas Catfordas yra sakęs, kad ekvivalentiškumą dažnai veikia kontekstiniai veiksniai arba tekstą supantys elementai. Šiuos elementus jis apibrėžė kaip teksto vienetus, kurie supa aptariamą tekstą (Catford, 1965: 30–31). Naujausiuose vertimo tyrinėjimuose vis plačiau kalbama apie tekstą supančius elementus¹⁷, apie vertėjo ar redaktoriaus (ne)matomumo problemą, nes jie yra svarbūs ir dažnai teksto prasmei didelę įtaką darantys bendra autoriai.

Nuo vertimų leidimų prie originalo. Kaip jau minėta, nors yra nemažai pavienių sonetų vertimų, visą sonetyną į lietuvių kalbą išvertė keturi poetai: Tyruolis (1964), Churginas (1965), Geda (2009) ir Marcinkevičiūtė (2011). Vienintelio Churgino vertimai ne kartą buvo perleisti: 1967 m. Vilniuje „Vagos“ leidyklos, 1986 m. Pasaulinės literatūros bibliotekos serijoje vėlgi Vilniuje „Vagos“ leidyklos, 2002 m. Kaune „Ramduvos“ leidyklos (2003 ir 2016 m. tos pačios leidyklos išleisti iš naujo), 2004 m. Kaune „Mens Sanos“ leidyklos ir 2005 m. Vilniuje „Versus aureus“ leidyklos. Churgino sonetų vertimų leidimai ne kartą papildyti iliustracijomis: 1967 ir 2005 m. leidimuose pateiktos Stasio Krasausko iliustracijos; iliustracijomis pajavairinti „Ramduvos“ leidimai, kuriuose iliustracijų autorius ar autoriai nenurodyti, tik pateiktas įrašas: „Panaudotos iliustracijos iš knygos „Šekspyras“, išleistos 1904 m. Peterburge, saugomos Maironio lietuvių literatūros muziejaus fonduose“; 2009 m. Gedos verstų Shakespeare'o sonetų knygą papildė Alfonso Žviliaus iliustracijos. Publikuoti ir dvikalbiai Churgino (2004), Marcinkevičiūtės (2011) vertimų leidimai.

Lietuviškuose sonetų leidimuose visi vertėjai yra „matomi“, kitaip tariant visuomet nurodomas Shakespeare'o sonetų vertimų autorius¹⁸. Lietuvių leidybos tradicijoje vertėjo svarba suprantama, tačiau redaktorių situacija kiek kitokia: redaktoriai neretai lieka „nematomi“. Tyruolio ir Gedos vertimų leidimuose jie apskritai nenurodomi, mi-

17 2017 m. Lankasterio universitete konferencijoje „Vertimo praktika: kalbos ir vertimas aukštajame moksle iš tarpkultūrinės perspektyvos“ (*Translating Practices: Languages and Translation in Higher Education from a Cross-cultural Perspective*) šio universiteto mokslininkai Johannas Ungeris ir Rebecca Braun skaitė pranešimą „Herta Müller anglofoniškame pasaulyje: dingusių vertėjų paslaptis“ (*Herta Müller in the Anglophone world: The mystery of the missing translators*) apie vertėjo nematomumo problemą ir iš esmės nagrinėjo tekstą supančius elementus.

18 „Nematomo“ vertėjo sampratą, priešindamas „matomo“ vertėjo sampratai, pasiūlė Lawrence'as Venuti'is knygoje „Nematomas vertėjas: vertimo istorija“ (*The Translator's Invisibility: A History of Translation*, 1995). Šia sąvoka nusakoma vertėjo ir jo veiklos marginalizacijos problema.

nimi tik trijuose Churgino vertimų leidimuose – 1965 m. (red. J. Subatavičius), 1967 m. (red. J. Subatavičius) ir 1986 m. (red. R. Zagorskienė), o Marcinkevičiūtės verstų sonetų knygoje redaktore nurodoma Audronė Daugnorienė. Nepavyko rasti duomenų, kodėl redaktorius neminimas Tyruolio vertimų leidime, gal jo tiesiog nebuvo, o jei ir buvo, veikiausiai jo indėlio būta menko. Tokia išvada peršasi iš Dovydo Judelevičiaus komentaro viename jo straipsnių, kuriame jis kritikavo Tyruolį už pernelyg didelį pažodiškumą: „[D]aug kur Tyruoliui tiesiog stigo griežtesnio redaktoriaus...“ (1969: 63). Gedos situacija išskirtinė tuo, kad jo vertimų knyga iš viso nebuvo redaguota. Dėl tam tikrų poeto asmeninių savybių nė vienas redaktorius nesutiko redaguoti jo verstų sonetų¹⁹. Nors Churgino ir Marcinkevičiūtės vertimuose redaktoriai nurodomi, jų svoris ir įtaka tekstui nelygiaverčiai. Sovietinių laikų Churgino vertimams redaktoriaus žodis, tikėtina, turėjo kur kas didesnę galią nei Marcinkevičiūtės vertimams²⁰. Redaktorių matomumo problema disertacijoje plačiau neanalizuojama, nes analizė imtų kryptį į kontekstinį tyrimą, o šio darbo tyrimo objektas vis dėlto yra originalo ir vertimų tekstai.

Kita vertimų knygų antraštiniuose puslapiuose pateikiama detalė – teksto šaltinio nurodymas – kur kas glaudžiau siejasi su atitikmens problema. Korektiškiausiai ši informacija pateikta Tyruolio vertimų leidime, nurodant net tris šaltinius, pagalbinę literatūrą ir vertimus į kitas kalbas, kuriais naudotasi. Iš visų Lietuvoje gyvenusių vertėjų tik Churgino vertimų 1986 m. leidime minimas originalas *William Shakespeare The Complete Works* (Collins Clear-type Press: London and Glasgow, 1973). Tačiau nurodytas tekstas šaltinis kelia rimtų abejonių dėl prasikeičiančių datų: pirmasis Churgino vertimų leidimas pasirodė 1965-aisiais, o nurodyto originalo leidimo metai – 1973-ieji. Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimų knygose tekstas šaltinis apskritai nenurodomas. Peršasi išvada, kad leidybos etikai skiriama nepakankamai dėmesio, o tokia iš pažiūros nesvarbi informacija atskleistų daug reikšmingų detalių apie vertimo procesą. Skirtinguose leidimuose gali skirtis žodžiai, jų rašymas didžiąja ar mažąja raidėmis (atrodo, smulkmenos, tačiau reikšmingos ir keičiančios prasmę) ir adresatas (žinoma, kad kai kurie redaktoriai sonetų vyriškosios lyties adresatą pataisė į moteriškosios, o tai pasitarnautų aiškinantis adresato klausimą vertimuose). Iš pirmo žvilgsnio nesvarbi informacija iš esmės galėtų atskleisti vertėjo pasirinkimą ir vertimo strategijas. Duomenys apie tekstą šaltinį atskleistų, ar buvo versta iš originalo, ar per tarpinius vertimus iš kitų kalbų, ar naudotasi keletu šaltinių, ar versta iš leidimų su komentarais. Pastaroji detalė itin svarbi aiškinantis, ar vertimo tikslumas buvo vertėjų prioritetas.

Kai neteikiama didelės svarbos originalo tekstui, kai nenurodoma, kad vertimams buvo naudotasi teksto šaltinio leidimais su komentarais, jau pirminėje tyrimo stadijoje suponuojama, kad vertimo tikslumas nebuvo vertėjų prioritetas. Kaip jau minėta, Pfisteris išskyrė tris sonetų kelionės į tam tikrą kultūrą stadijas ir kaip tik toks atsainumas sonetų originalui bei kontekstui būdingas pirmajai stadijai. Vadinasi, dar neperžengta į antrąją Shakespea-

19 Iš žodinio „Žaros“ leidyklos leidėjų liudijimo 2016 m. MRU vykusiame SOART renginyje „Sigitos Gedos Šekspyras“.

20 2017 m. MRU organizuotoje konferencijoje *Discourse, Technology And Translation* pranešimą apie vertimo ir redagavimo subtilybes, Churginui verčiant Shakespeare'o dramą „Romeo ir Džuljeta“, skaitė MRU mokslininkė Ilona Čiužauskaitė ir Lora Tamošiūnienė. Jų teigimu, kaip matyti iš rankraščių, tarp Churgino ir redaktoriaus vyko arši kova dėl žodžio ar frazės vertimo. Galima numanyti, kad situacija kartojosi ir rengiant spaudai sonetų vertimus.

re'o sonetų vertimo tendenciją – filologizaciją, kai tikslesnio žodžio pagava tampa vienas svarbesnių tikslų.

Preliminarios analizės svarba išryškėjo tyrinėjant ir kitus tekstą supančius elementus. Shakespeare'o sonetų originalo leidimo antraštiniame puslapyje skelbta mįslingoji leidėjo Thomo Thorpe'o dedikacija, kurioje kreipiamasi į iki šiol neiššifruotą asmenį W. H.

TO.THE.ONLIE.BEGETTER.OF
THESE.INSVING.SONNETS.
Mr.W.H. ALL.HAPPINESSE.
AND.THAT.ETERNITIE.
PROMISED.
BY.
OVR.EVER.LIVING.POET.
WISHETH.
THE.WELL.WISHING.
ADVENTVRER.IN.
SETTING.
FORTH.
T. T.²¹

Palyginus originalą su vertimų leidimais, paaiškėjo, kad dedikacija įtraukta tik Tyruolio vertimų knygoje, visuose kituose leidimuose jos nėra (plačiau apie tai skyriuje „Krikščioniškojo ir filosofinio (platoniškojo) diskursų pagava sonetų vertimuose“). Praleistas svarbus originalo prasminis vienetas priklauso ne pačiam tekstui, o tik jį supantiems elementams, tačiau atitinkmuo originalui neišlaikytas bei pažeidžiama vertimo etika. Taip galėjo nutikti bent dėl kelių priežasčių: pirmiausia tai susiję su tradicija, nes Lietuvoje ne visada paisoma leidybos etikos; kita vertus, vertėjams, ko gero, nebūtų paprasta iššifruoti sudėtingą prakalbą, be to, šis tekstas, veikiausiai rašytas ne paties Shakespeare'o, o leidėjo.

Vertinant bendrą sonetyno strategiją, kitaip tariant, ar atliktas dalinis, ar išsamus vertimas, akivaizdu, kad visi keturi poetai, ėmęsi sonetyno, išvertė visus jame esančius 154 sonetus. Be to, išlaikė tą pačią literatūros rūšį (poezija verčiama į poeziją)²², žanrą (sonetas verčiamas sonetu), eilėdarą (originalo penkiapėdis jambas verčiamas penkiapėdžiu jambu), angliško soneto rimavimo schemą.

21 VIENATINIAM. ĮKVĖPĖJUI.
ŠIŲ. SONETŲ. / VIEN TIK. ŠIŲ. SONETŲ. GIMDYTOJUI.
P. W. H. VISOKERIOPOS. LAIMĖS
IR. AMŽINYBĖS.
ŽADĖTOS.
NEMARAUS. POETO.
LINKI.
GERANORIŠKAS
AVANTIŪRISTAS
JUOS. IŠLEISDAMAS.

T. T. (Pažodinis prakalbos ir paskesnių sonetų vertimas – disertacijos autorės.)

22 Galimi ir kiti deriniai: poezijos vertimai į prozą, pažodiniai vertimai. Yra žinoma, kad Tyruolis, prieš imdamasis poetinio vertimo, sonetus anksčiau buvo išvertęs proza (Judelevičius, 1969: 63).

2. SONETYNO STRUKTŪRA

Pereinant nuo preliminarios informacijos analizės į tolimesnius tyrimo etapus, išsamiau nagrinėjami keli makrolygmens aspektai: vidinė naratyvo sandara ir poetinė struktūra.

Tradiciciškai Shakespeare'o sonetai skirstomi į dvi grupes. Suskirstymas į šias dvi sekas nėra struktūriškai išreikštas, tačiau egzistuoja bendras sutarimas, kad sonetynas dalijamas pagal vyriškosios arba moteriškosios lyties adresatus. Paulas Edmondsonas ir Stanley'is Wellsas pastebi, kad Shakespeare'o sonetuose akivaizdžių nuorodų į adresato lytį nėra daug. Sprensdžiant iš kreipinių ir vyriškosios giminės įvardžių, tik dešimt pirmosios grupės sonetų aiškiai adresuoti vyrui ir tik septyni kitos grupės sonetai – moteriai. Kituose sonetuose adresatas numanomas iš konteksto ar temos. Kai kurie pirmosios dalies sonetai įtraukiami į antologijas tiesiog kaip sonetai apie meilę, o 18 ir 116 sonetus mėgstama skaityti per heteroseksualų vestuves ar laidotuves (Edmondson, Wells, 2004: 28–31). Kita vertus, sonetyną jie labiau linkę vadinti rinktine nei seka, nes esą nėra viską vienijančio adresato. Be to, jie teigia, kad pirmos grupės eilėraščiai gali būti adresuoti ir moteriai, kaip ir antrosios grupės – vyrui (Edmondson, Wells, 2004: 28). Taigi, nors šaltinio kultūroje tuo klausimu ir esama nuomonių įvairovės, be to, ir pačiuose sonetuose aiškių nuorodų į adresatą nėra daug, vis dėlto reikėtų pabrėžti, kad pagal vyraujančią tradiciją sonetyno struktūra skyla į dvi stambias temines grupes:

- Pirmąją sudaro 126 sonetai, skirti šviesiaplaukiam jaunuoliui.
- Antrąją sudaro 127–152 sonetai, skirti tamsiajai damai. Retkarčiais šalia lyrinio subjekto poeto, šviesiaplaukio jaunuolio ir tamsiosios damos sušmėžuoja ketvirtas veikėjas – poetas konkurentas.
- Du paskutiniai sonetai (153 ir 154) yra atsiję nuo visumos, juose, pasitelkus mitinius personažus (Kupidonas, Diana), apdainuojami Bato gydomieji šaltiniai.

Be to, sonetyne sonetai sudaro dviejų, trijų ar daugiau sonetų, kuriuos vienija bendra tematika ar tam tikri diskurso ypatumai, pvz., vienodi kreipiniai, grupelės. Wellsas ir Edmondsonas yra išskyrę nemažai sonetų mažųjų grupių ar sekų (2004: 33), o šiame darbe minimos tokios teminės grupelės kaip 1–17 sonetai apie palikuonis, 71–74 laiko virsmo sonetai, 146–151 sonetai, kuriuose reiškiami kūno ir širdies antitezė, 78–86 sonetai apie poetą konkurentą, 91–96 išdavystės sonetai, 56–60 išsiskyrimo sonetai.

Norisi atkreipti dėmesį į **126 soneto** svarbą, nes jis struktūriškai tarsi užbaigia pirmąją, didžiausią, sonetų grupę, skirtą šviesiaplaukiam jaunuoliui, ir padalija sonetyną į dvi dalis. Originalo tekste 1609 m. leidime 126 sonetas neįprastas, tarsi neužbaigtas: jį sudaro dvylika eilučių, o vietoj dviejų paskutinių paliktos dvi skliaustais įrėmintos tuščios eilutės. Anksčiau manyta, kad suskliaustos tuščios eilutės – tiesiog leidėjo aplaidumas arba kad sonetas neužbaigtas, bet pastaruoju metu toks aiškinimas griežtai kritikuojamas ir siūloma daug interpretacijų (Edmondson, Wells, 2004: 29, 31). Šiuolaikiniame 1997 m. Duncan-Jones redaguotame Shakespeare'o sonetų leidime 126 sonetas, kaip ir originaliame 1609 m. leidime, paliekamas su dviem tuščiomis suskliaustomis paskutinėmis eilutėmis. Nuo normos nukrypstantis neišbaigtas sonetas gali struktūriškai išreikšti pirmosios sonetų grupės, skirtos jaunuoliui, pabaigą. Lietuviškuose vertimuose akivaizdūs skirtingi vertėjų sprendimai: Tyruolis 126 sonetą suskirsto į tris ketureilius, Churginas ir Geda – į šešis kupletus, Marcinkevičiūtė – į 10 eilučių tekstą su baigiamuoju dvieliu, nė viename vertime nepa-

liekama originalo struktūros. Vertėjai soneto išskirtinumą iš dalies kompensuoja kitokia kupletų struktūra, tarsi rodydami nukrypimą nuo tradicinio šekspyriškojo soneto ir taip pažymėdami pirmosios dalies pabaigą, tačiau vertėtų išlaikyti atitikmenį su originalu, nes ir suskiausios tuščios eilutės atveria erdvę interpretacijoms. Sunku pasakyti, kodėl vertėjai savaip interpretuoja arba nepaiso originalo tekstinio išdėstymo. Galbūt galimos kelios prielaidos: toks išdėstymas galėjo būti pasitelktas originalo tekste (tačiau antraštinio puslapio analizė atskleidė, kad neaišku, iš kokių tekstų šaltinių versta), be to, įtakos galėjo turėti ir tuometinė kritikos recepcija.

Šviesiaplaukio jaunuolio grupė. Pirmojoje, didžiausioje, sonetų sekoje, skirtoje šviesiaplaukiam jaunuoliui (1–126), pirmieji 17 sonetų sudaro atskirą grupę vadinamųjų sonetų apie palikuonis (*procreation sonnets*). Užuot kalbėjęs apie meilę, gana netikėtai poetas ragina jaunuolį vesti ir susilaukti įpėdinių. Kaip pastebi Stephenas Greenblattas, „vaikavimosi tema yra labai neįprasta, ko gero, niekur anksčiau nematyta“ (2007: 219). Tyrinėtojas taip pat pažymi, kad pirmoji sonetų grupė aiškiai skirta konkrečiam žmogui: išskirtinai gražiam, savanaudiškam jaunuoliui, atsisakančiam vesti ir pasirinkusiam vienišiaus gyvenimą (Greenblatt, 2007: 230).

Lietuvių poetų vertimuose sonetų apie palikuonis grupėje (1–17) nuosekliai laikomasi vyriškosios lyties adresato: dažniausiai tai vyrui skirti eilėraščiai, kartais adresato lytis neaiški, tačiau nerasime nė vieno soneto, adresuoto moteriai. Daugiau painiavos atsiranda likusiuose šviesiaplaukio jaunuolio grupės sonetuose, nes dauguma vertėjų nesilaiko vyriškosios lyties adresato. Churgino, Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimuose šviesiaplaukio jaunuolio grupėje atsiranda sonetų, skirtų moteriai. Lietuvių poetai laikosi kiek skirtingų strategijų. Churgino vertimuose apie trisdešimt sonetų skirti vyrui, tai matyti iš kreipinių, vyriškosios giminės daiktavardžių, įvardžių ar tiesiog numanant iš konteksto, tačiau panašiai tiek pat šios grupės sonetų yra skirta moteriai. Churgino vertimuose vyriškasis adresatas suprantamas ne kaip mylimasis, meilės subjektas, o kaip bičiulis (tai matyti iš kreipinių „bičiuli“ (41 sonetas), „senas mano drauge“ (50 sonetas); „mielas drauge“ (10 sonetas) ir t. t.). Kitų sonetų, priklausančių šviesiaplaukio jaunuolio grupei, tačiau skirtų moteriai, vertimai skamba kaip karščiausia meilės lyrika. Gedos šviesiaplaukio jaunuolio grupės vertimuose taip pat nemažai sonetų, skirtų moteriai (penkiolika): susižavėjęs poetas kreipiasi į mylimąją sakydamas „žvaigždės į tavo panašios“, teigia, kad ji saulė, „deimantas pasaulio pelenuos“, deivė. Kai kuriuos sonetus, kurių originale yra vyriškasis adresatas, lietuvių vertėjai keičia neutraliuoju ar moteriškuoju adresu. Pavyzdžiui, Geda 33 sonete saulę, kuri anglų kalboje yra vyriškosios giminės daiktavardis, į lietuvių kalbą verčia rinkdamasis moteriškosios giminės įvardžius, ir šie pakeitimai keičia soneto prasmę. Churginas 63 soneto apibendrinančio dvielio įvardžius *his, he*, aiškiai rodančius vyriškosios lyties adresatą, keičia moteriškosios giminės įvardžiais: *His beauty shall in these black lines be seen, / And they shall live, and he in them still green* („Meilingų mano posmų skambesys / Tu būsi vis tokia, kokia esi!“) (13–14²³). Marcinkevičiūtės vertimų knygos pirmoje dalyje nemažai sonetų, kurių adresatas – vyras, tačiau pasitaiko ir skirtų moteriai. Sakykime, 24 sonete „Mana akis tave išgraviravo / Paveiksle, kuriame tu kaip gyva“ (1–2) arba 122 sone-

23 Skliausteliuose nurodomos soneto eilutės; kai reikia, nurodomas ir soneto numeris, o po dvitaškio – jo eilutės.

tas. Iš visų lietuvių vertėjų vienintelis Tyruolis šviesioplaukio jaunuolio grupėje nuosekliai laikosi vyriškosios lyties adresato.

Lietuvių vertėjų strategiją vertimuose užmaskuoti homoerotikos požymius galėjo lemti kultūriniai tabu ir geopolitinė situacija, ideologinės normos: sovietinės ir posovietinės višiuomenės suformuotos stereotipinės nuostatos lyčių klausimu ir požiūris į tos pačios lyties asmenų meilės santykius²⁴. Šias nuostatas atspindi ir to laikotarpio kritikos recepcija – Dovydas Judelevičius Shakespeare'o „Raštų“ 6-ąjį tomą lydinčiuose paaiškinimuose rašė: „Nors dauguma tyrinėtojų mano, kad 1–126 sonetų adresatas yra vyriškas ir svarbiausia eilėraščių tema – draugystė, tačiau pernelyg kategoriškai teiginiai čia nepriimtini.“ Jis pridūrė, kad sonetai galėtų būti adresuoti ir vyrui, ir moteriai. Taip pat pabrėžė neoplatonikų mokyklos įtaką, kur vyriška draugystė laikyta svarbesne už vyro ir moters meilę (1965: 303).

Kad ir kokios normos veikė vertėjų sprendimus, Churginas, Geda ir Marcinkevičiūtė nepaiso vyriškosios lyties adresato pirmojoje sonetų grupėje, todėl jų sonetyno vertime sugriūva bendra sonetyno struktūra.

Tamsiosios damos grupės sonetai lietuvių vertėjų perteikiami skirtingai. Tyruolis, Churginas ir Marcinkevičiūtė laikosi moteriškosios lyties arba neutraliojo adresato. Gedos vertimuose pažeidžiama tamsiosios damos grupės seka, nes net du šios grupės sonetai 136 ir 150 yra adresuoti vyrui. Vadinasi, Geda renkasi strategiją nepaisyti teminių grupių sonetyne ir jo vertimų knygoje atsiranda vientisa struktūra, kurioje kaitaliojasi vyriškieji, moteriškieji ir neutralieji adresatai. Sonetyno struktūros atžvilgiu atitiktens labiausiai buvo paisoma emigracijoje gyvenusio vertėjo Tyruolio vertimuose – jis vienintelis laikėsi teksto šaltinio kultūroje gyvybingos nuostatos, kad sonetyną sudaro dvi teminės grupės. Churginas ir Marcinkevičiūtė, nuosekliai laikydamiesi moteriškojo adresato antroje grupėje, nors ir pažeisdami pirmosios sekos adresatą, paradoksaliai išlaikė sonetyno suskirstymą į dvi dalis.

Veikiami socialinių normų, visuomenės nuomonės apie tos pačios lyties asmenų romantinius santykius, lietuvių vertėjai rinkosi savinimo strategiją. Mažai tikėtina, kad jie nežinojo apie temines grupes bei vyriškosios lyties adresatą ar nebuvo susipažinę su Shakespeare'o sonetų kritika. Veikiau rinkosi strategiją vertimą orientuoti į priimančiąją kultūrą bei joje vyraujančias normas, o ne į teksto šaltinio kultūrą. Lietuvių vertėjų pasirinkimus turbūt daugiau lėmė ne anglų pasirinkimų įvairovės žinojimas, o kultūriniai, ideologiniai veiksniai.

3. SONETO STRUKTŪRA

Soneto forma. Anglijoje sonetas užsimezgė XVI a. ketvirtame dešimtmetyje, Henriko VIII laikais. Jo pradininkai Thomas Wyattas (1503–1542) ir Henry'is Howardas (vadinamas grafu Surrey'iu arba Sario grafu, 1517–1547) varijavo Francesco Petrarca's poezijos temas, įvaizdžius, įvedė į poeziją antikinių ir itališkųjų motyvų. Pirmieji anglų soneto autoriai, patys to turbūt nesuvokdami (Плавский, 1988: 22), pertvarkė italų sonetą ir sukūrė naują, „angliškąją“, jo struktūrą, kuri dabar pirmiausia siejama su Shakespeare'o vardu. Jie ne kartą lankėsi

24 Lietuvių vertėjai nėra išskirtiniai ar vieninteliai, nepaisę vyriškosios lyties adresato, tokių pavyzdžių galima rasti ir kitose kultūrose bei literatūrose. Gideonas Toury'is analizavo analogišką atvejį, kai Shakespeare'o sonetų vertimuose į hebrajų kalbą sonetai buvo skiriami *mylimajai*, ir tokią vertimo strategiją jis aiškino remdamasis tuo laikotarpiu vyravusiomis normomis – kultūriniumi, religiniu tabu (2012: 147–149).

ar ilgiau gyveno Prancūzijoje, tad perėmė ir vietinių soneto kūrimo įpročių. Wyattas, sekdamas Clementu Marot (vėliau paveikusių ir kitus prancūzų poetus) ir madingu poetu Mellinu de Saint-Gelais, pakeitė seksteto rimavimą, įsileisdamas į jį vieną ar du porinius rimus (*cd cee*). Howardas žengė dar toliau: padalijo sonetus į tris ketureilius su kryžminiu rimu ir baigiamąjį dveilį su poriniu rimu (*abab cdcd efef gg*). Ši schema Anglijoje nesunkiai prigijo, juolab kad sonetų leidimuose katrenai ir tercetai nebūdavo išskiriami. Tokio tipo soneto įsigalėjimą (beje, ne visuotinį) tyrėjai (Плавский, 1988: 23) aiškina santykiniu anglų kalbos rimavimo galimybių skurdumu, anglų baladės įtaka (ypač sonetuose, kurių rimavimo schema *abab bcbc cdcd ee*), poetų pamėgtu epigraminiu eilivimu.

Shakespeare'o sonetai sukurti pagal anglišką rimavimo schemą. Originaliame 1609 m. leidime kiekvieną sonetą sudaro keturiolika eilučių, išdėstytų viena po kitos, strofų grafiškai neatskiriant. Jau minėtame šiuolaikiniame 1997 metų leidime *The Arden Shakespeare* išskiriamas kupletas: dvi paskutinės eilutės patrauktos nuo krašto. Lietuviškuose vertimuose eilučių grafinis išdėstymas skiriasi pagal laikotarpius: ankstyvieji Tyruolio ir Churgino sonetų vertimai padalijami į tris katrenus ir kupletą, vėlesnieji Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimai atitinka grafinį išdėstymą šiuolaikiniuose anglosaksų leidimuose, sonetą pateikiant vientisą, bet atitraukiant ir išskiriant apibendrinamąjį dveilį.

Angliškojo, arba šekspyriškojo, soneto struktūra įtvirtinta kai kuriuose Shakespeare'o sonetuose. Kaip teigia Edmonsonas ir Wellsas, trijų katrenų struktūra rodoma pakartojimais, ketureilių pradžioje atkartojant tą pačią ar panašią frazę, pavyzdžiui, 49, 64, 57, 65 ir 73 sonetuose (Edmonson ir Wells, 2004: 55). **49 sonete** visi trys katrenai prasideda žodžių junginiu *Against that time* („To meto laukiant“) (1, 5, 9). Soneto trijų katrenų struktūrą pastebi visi lietuvių vertėjai ir perteikia savitomis formuluotėmis: Tyruolis verčia „tada“, Churginas – „tą dieną“, poetišką interpretaciją pateikia Geda – „išauš diena“, o Marcinkevičiūtė verčia „tą valandą“. Soneto struktūra išryškėja ir **64 sonete**, kur pakartojama *When I have seene* („Kai pamačiau“) (1, 5, 9). Tyruolis, Churginas ir Marcinkevičiūtė visose pozicijose renkasi tą patį veiksmažodį „mačiau“. Soneto struktūra „išslysta“ Gedos vertime – pirmajame katrene minėta frazė verčiama „regėjau“, antrajame apskritai praleidžiama, o trečiajame keičiama sinoniminiu veiksmažodžiu „mačiau“. Garsiajame **73 sonete** atsikartoja panašios frazės *thou maist in me behold* („manyje regi“) (1); *In me thou seest* („Manyje matai“) (5 ir 9); lietuvių vertėjai šiuos pakartojimus perteikia. Tyruolis visur renkasi monotonišką frazę „many matai“, panašiai interpretuoja ir Marcinkevičiūtė. Geda išsaugo ir trijų katrenų struktūrą, ir ritmą („Dabar matai many“, „Dabar many“, „Matai many“). Nukrypstama Churgino vertime: pirmasis katrenas pradedamas „regi many“ (1), antrasis – „many regi“ (5), trečiajame atsikartojanti eilutė nemotyvuotai perkeliama į vidurį, sugriaudama soneto struktūrą.

Nemažai yra sonetų, kur ta pati trijų katrenų struktūra perteikiama mažiau pastebimais pakartojimais, kurie, deja, dingsta iš visų vertėjų tekstų. **57 soneto** kiekvieno katreno pradžioje kartojamas žodis *nor* („nei“) (5, 7 ir 9), tačiau vertimuose pakartojimų nelieka ir jie kitaip nekompensuojami. Panašiai atsitinka ir **65 sonete** 5, 9 ir 13 eilutėse kartojamas jaustukas „O“: jį pastebi tik Marcinkevičiūtė, versdama žodžiu „kaip“ 5, 9 eilutėse (13-oje eil. praleidžia); Tyruolio ir Gedos vertimuose išlieka po vieną „O“, Churgino vertime jaustukai visiškai praleidžiami. Žaidimą su soneto forma galima matyti **61 sonete**, kur klausimais ir atsakymu rodomi trys ketureiliai: *Is it thy wil* („Ar trokšti tu“) (1); *Is it thy spirit* (Ar tai

tavo dvasia“) (5) ir ne įprastoje devintoje, o dešimtoje eilutėje atsakoma *It is my loue* („Tai mano meilė“). Soneto struktūrą išlaiko vienintelis Tyruolis „Ar tu liepi“ (1), „Ar tu siunti“ (5), „O, ne! Tu myli“ (9).

Struktūrą perteikiančiose sonetų vietose lietuvių vertėjai pastabesni aiškiai išreikštomis, ilgesnėms formuluotėms (49 ir 64 sonetai), taip pat atidesni garsiesiems sonetams (73 sonetas), tačiau nėra atidūs vieno žodžio ar panašių frazių pakartojimams, kuriais reiškiamas soneto struktūra (57, 65, 61 sonetai).

Soneto turinio struktūra. Pasak Harvardo universiteto profesoriaus Jeffrey'io R. Wilsono, sonete paprastai buvo išreiškiamas kokia nors viena pagrindinė mintis (*the conceit* – koncepcija). Koncepciją (*the conceit*) jis apibrėžia kaip svarbiausią soneto sąvoką, idėją, mintį, kuri gali būti išreikšta paradoksu, metafora. Toliau jis priduria, kad tradiciškai sonete pristatoma pradinė mintis, o paskui įvyksta lūžis arba pokytis (it. *volta*; angl. *turn*)²⁵.

Soneto „lūžis“ (*volta*) ir jo perteikimas vertimuose. *Volta* – iš muzikos atėjęs terminas – reiškia pokytį. Literatūroje lietuvių kalba neteko rasti informacijos apie šį retorinį *lūžį*, todėl atrodo prasminga išsamiau panagrinti Shakespeare'o sonetams būdingą *volta* arba *pokytį* ir jo perteikimą vertimuose. Kaip rašo Edmonsonas ir Wellsas, tradiciškai soneto lūžis įvyksta po pirmųjų aštuonių eilučių, tuomet soneto tematika ar nuotaika pakinta likusiose šešiose eilutėse (Edmonson ir Wells, 2004: 52). Vadinas, klasikiniame sonete lūžis įvyksta devintoje eilutėje.

Šekspyriškoji *volta* paprastai būna 9-oje arba 13-oje eilutėje (t. y. kuplete) ir ji dažnai atpažįstama iš žodžių *yet* (liet. „vis dėlto, tačiau“), *but* (liet. „bet, tačiau“). Edmonsonas ir Wellsas pastebi, kad *volta* arba lūžis „įvyksta žmogaus protui, akims ir ausiai ypač malonią akimirką“, o šekspyriškajame sonete *volta* dažniausiai sąmoningai sušvelninta (Edmonson ir Wells, 2004: 52).

Shakespeare'o sonetų lūžis tradicinėje 9-oje eilutėje. Shakespeare'o sonetuose lūžis kur kas dažniau įvyksta tradicinėje 9-oje eilutėje.

23 sonete pasitelkiama aktoriaus metafora – įsimylėjęs poetas jaučiasi kaip prastas aktorius, kuris scenoje pamiršta tekstą; poetas taip pat tampa bežadis, negalintis meilės išreikšti žodžiais. 9 eilutėje poeto nusivylimą keičia viltis, kad mylimasis jo jausmus supras iš poezijos. Lūžį sonete žymi emociingas: *O let my books be then the eloquence* („Ak, lai iškalbingiau už mane kalba mano knygos“) (9). Lietuviškuose vertimuose mintis pasikeičia 9-oje eilutėje, tačiau lūžis nežymus: Tyruolio tekste „**Tegul** tad kalba už mane bent eilės“, Churginas ir Marcinkevičiūtė taip pat renkasi neutralų „todėl“. Gedos tekste emociingasis „O ne“ atsiranda 7 eilutėje, originalo *volta* devintoje eilutėje gerokai prislopinta „**Lai** už mane tau kalba ši knyga“ (9).

29 sonete lūžis tradicinėje vietoje ir reiškiamas įprastu žodžiu: *Yet in these thoughts my selfe almost despising* („Tačiau mintyse beveik nekęsdamas savęs“) (9). Tyruolio vertime lūžis vos juntamas, vos vos išreikštas: „**Tada**, beveik ir pats save paniekęs“ (9). Kituose vertimuose lūžis akivaizdus: Churgino interpretacijoje jis kiek patetiškas ir užaštrintas („**Ūmai** nušvinta mano liūdesys“), Geda taip pat renkasi emociškai stiprų žodį „ūmai“, Marcinkevičiūtė – neutralų „tačiau“.

25 Jeffrey R. Wilson, „Aphorisms on Sonnets“, Harvard University, žiūrėta 2017 m. birželio 16 d., <https://wilson.fas.harvard.edu/aphorisms/sonnets>.

62 sonete lūžį žymi kitas įprastas žodis: *But when my glasse shewes me my selfe indeed* („Bet kai veidrodyje pamatau savo tikrąjį atvaizdą“) (9). Visuose vertimuose lūžis perteiktas: Tyruolio vertime jungtuku „bet“, Churgino, Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimuose – „tačiau“.

76 sonete lūžis reiškiamas ne tradiciniais *but, yet*, o jausmingu homonimu *O know sweet loue I alwaies write of you* („O ne / Ak žinok, brangusis, visada rašau tik apie tave“) (9). Lūžis Tyruolio vertime žymimas tradiciniu „bet“: „Bet aš apie tave rašau, mielas“; Marcinkevičiūtės perteikiamas emocijingiau: „Žinoki tai, jog ką aš berašyčiau“, tačiau Churgino ir Gedos vertimuose perėjimo nelieka: nepasitelkiami specialūs žodžiai, nepakinta ir emocinis tonas.

5 sonetas pradedamas mintimi apie grožio trumpalaikiškumą, tačiau trečio katreno pradžioje vasaros distiliato metafora nukreipia mintį kitur – imama mąstyti apie grožio išsaugojimą: *Then were not summers distillation left* („Jei vasaros distiliatas nebūtų virtęs“) (9). Vertimuose lūžis toks pat nežymus kaip ir originale: Tyruolis renkasi jungtuką „jei“, Churginas ir Marcinkevičiūtė – „tiktai“, Geda – inversiją „išliko vien tik rožių aromatas“ (9).

Grožio trapumo tema plėtojama ir **12 sonete**, čia ji reiškiamą pasitelkiant gamtos vaizdinius, tačiau devintoje eilutėje įvyksta gan ryškus pokytis – susitelkiama į paties mylimojo grožį. Lūžį žymi pradžios žodis *then* bei inversija *Then of thy beauty do I question make* („Kai apie tavąjį grožį imu galvoti“) (9). Vertimuose perėjimas perteikiamas, nors ir nėra ryškus: Tyruolio vertime jį išduoda pradžios žodis „Tada“, Churgino ir Gedos vertimuose išlaikoma inversija „Apie jaunystę tavo aš mąstau“ (Ch. 9), „Imu galvoti apie tavo grožį“ (G. 9). Marcinkevičiūtės vertime lūžis perkeliamas į dešimtą eilutę ir pradedamas gan emociingu „O groži“ („O groži, aš apie tave mąstau“ (10)).

14 sonete lūžis yra tradicinėje devintoje eilutėje: *But from thine eyes my knowledge I deriue* („Bet iš tavo akių aš semiuosi išminties“) (9). Tyruolio ir Gedos vertimuose *volta* žymi pradžios žodis „bet“, Marcinkevičiūtės vertime – „tačiau“; Churgino tekste lūžis perkeltas į dešimtą eilutę: „Bet tavo akys tyliai sako man“ (10).

97 sonete kalbama apie išsiskyrimo skausmą, pokytis čia yra įprastoje devintoje eilutėje: *Yet this aboundant issue seem'd to me* („Ir vis tik tokia vaisių gausa man atrodė“) (9). Nei Tyruolio, nei Gedos, nei Churgino vertimuose šis lūžis neišreikštas. Marcinkevičiūtė, regis, buvo atidesnė, jos tekste pokytis juntamas: „Ir man atrodo, kad net derliaus meto“ (9).

144 soneto pirmuose katrenuose poetas užtikrintai kalba apie du savo mylimuosius, iš kurių vienas yra angelas, kita – nelaboji. Trečiame katrene įvyksta jausminis pokytis – atsiranda abejonių, ir tai liudija atsargesnės formuluotės ir modaliniai veiksmažodžiai (*I may, I guess* – „galbūt, norėčiau“). Poetui skaudu, jis pavyduliauja, jo kalbėjimo tonas tampa pagiežingas: *My angel be turn'd fiend* („Mano angelas bus paverstas šėtonu“, t. y. nuviliotas nuo poeto). Lūžis jaučiamas vertėjų tekstuose: Tyruolis abejonę reiškia frazėmis „Aš nujaučiu“, „nors negaliu žinoti“, Geda – „jau nelabai viliuos“, „regis“, Marcinkevičiūtė grakščiu „aš būkštavau“. Churgino vertime *volta* neperteikta.

151 sonete pokytis atsiranda įprastoje vietoje – devintoje eilutėje; tekstas čia perteikia aiškiai juntamas seksualines konotacijas (*But rysing at thy name doth point out thee* – „Bet pakyla, vos išgirdus tavo vardą, ir rodo į tave“) (9), tačiau neišlaikomas nė viename vertime.

Edmonsonas ir Wellsas pastebi, kad Shakespeare'as lūžį dažnai perteikia „*When / Then*“ („kai / tai“) strategija, eilučių pradžioje vartodamas bet kuri iš šių žodžių, pvz., 2 ir 43 sonetuose (Edmonson ir Wells, 2004: 53). Atidžiau pažiūrėjus į šių sonetų struktūrą matyti, kad oktetas sonete išskiriamas pirmąsias eilutes pradėdant žodžiai *when / then* („kai / tai“). **2 soneto** struktūroje vertėjai išlaiko tik tai pirmąjį *when* („kai“), bet ne visą okteto struktūrą, **43 soneto** vertimuose okteto visiškai nelieka. **12 ir 15 sonetuose** ši struktūra itin aiškiai išreikšta, atskiriant okteta nuo seksteto ir *volta* žymima žodžiu *then* (Edmonson ir Wells, 2004: 54). Nė viename iš 12 ir 15 sonetų vertimų ši struktūra, deja, neperteikta.

Lūžį įprastoje soneto vietoje, devintoje eilutėje, vertėjai dažniausiai perteikia, – jis praleistas tik keliuose Churgino verstuose sonetuose (pvz., 76, 14). Pasitaiko atvejų, kai *volto* nepastebi nė vienas vertėjas (151 sonetas). Vertėjai nebuvo atidūs ir tiems sonetams, kuriuose *volta* reiškiamas *when / then* („kai / tai“) struktūra, galbūt nenorėdami teikti stilistiškai pažeidžiamos konstrukcijos (tikėtina, kad ją galėjo panaikinti ir redaktorai).

Shakespeare'o sonetų lūžis kuplete. Kur kas rečiau Shakespeare'o sonetuose lūžis įvyksta kuplete, arba 13 eilutėje, pavyzdžiui, 17, 30, 42 ir 130 sonetuose.

17 sonete kalbama apie grožio trapumą, tema pasikeičia tryliktoje eilutėje, kurioje siūloma įamžinti mylimojo grožį susilaukiant vaikų (***But were some childe of yours aliuie that time*** – „Bet jei tada gyventų tavo vaikas“) (13). Paprastai vertėjai žymi lūžį žodžiu „bet“, kaip ir originale, tik Churgino vertime jis nežymimas jokių pradžios žodžiu.

30 sonete poetas vardija praeities skriaudas ir nuoskaudas, tačiau kuplete jo nuotaiką nuskaidrina mintis apie mylimąjį. Vos tik jis pagalvoja apie mielą draugą, visos skriaudos atlyginamos, o liūdesys dingsta: ***But if the while I thinke on thee (deare friend)*** (12). Lietuviai vertėjai dažniausiai išlaiko šį lūžį, jis praleidžiamas tik Churgino vertime.

42 sonete kalbama apie meilės trikampį. Poetas jaučiasi įskaudintas ir išduotas abiejų mylimųjų – jaunuolio ir meiluzės, kurie užmezga romantiškus santykius vienas su kitu. Nuotaika kinta kuplete: poetas supranta, kad jis ir draugas yra viena (sonetuose dažnai pasitaikanti mintis), o ši mintis džiugina ir stiprina: ***But here's the ioy, my friend and I are one*** („Bet koks džiaugsmas, kad mes su draugu esame viena“) (13). Visuose vertimuose *volta* perteikta: Tyruolio, Churgino ir Marcinkevičiūtės tekstuose ją rodo žodis „bet“, Gedos – „tačiau“.

Garsiajame **130 sonete** kalbama, kad tamsioji dama neatitinka sonetų tradicijoje apdai nuoto grožio idealo, o kuplete apibendrinama, kad, nepaisant visko, poetui ji yra išskirtinė ir vienintelė: ***And yet by heauen I thinke my loue as rare*** („Ir vis tik dėl Dievo meilės, aš manau, kad mano meilė tokia pat išskirtinė“) (13). Lietuvių vertėjai lūžį taip pat perteikia kuplete: Tyruolis, Churginas ir Marcinkevičiūtė žodžiu „bet“, Geda – fraze „Ir vis dėlto“.

Stebint lūžio tradicinėje, devintoje, eilutėje ar kuplete perteikimą, matyti lietuvių vertėjų nenuoseklumas: jis dažniausiai perteikiamas, nors pasitaiko atvejų, kai praleidžiamas (pvz., kai kuriuose Churgino vertimuose).

KETVIRTAS SKYRIUS. MEILĖ IR GEISMAS SHAKESPEARE'Ų SONETUOSE IR JŲ VERTIMUOSE

1. BISEKSUALI MEILĖS JAUSMO PRIGIMTIS

Rinktinėje Shakespeare'o sonetai sudaro tam tikrą seką ir, kaip minėta, atskleidžia meilės jausmus jaunuoliui (1–126 sonetai) ir tamsiajai damai (127–152). Žymūs šekspyrologai gana aptakiai įvardija sonetyne užčiuopiamą romantinių ryšių giją, kuri virsta savotišku pasakojimu. Nors Edmondsonas ir Wellsas teigia, kad sonetynas yra veikiau rinktinė nei seka, nes neturi bendro pasakojimo siužeto ir adresato, jie pripažįsta, kad sonetai kaip meilės eilėraščiai yra skirti mylimam žmogui ir atskleidžia poeto kintančius santykius su juo, todėl suponuoja pamatinį naratyvą (2004: 28). Meilės santykiai kaip vienijanti gija minimi ir kito garsaus mokslininko Greenblatto. Pasak jo, visai tikėtina, kad šviesiaplaukio jaunuolio grupės sonetai buvo parašyti tam pačiam asmeniui ir atskleidžia santykių raidą laikui einant (2004: 246).

Shakespeare'o tyrinėtoja Harvardo profesorė Majorie Garber kalba apie „biseksualų sonetų siužetą“ (2000: 514). Ši įžvalga rodo du svarbius aspektus: sonetyne yra tam tikra pasakojimo gija, be to, jame vaizduojama jausmo dinamika aprėpia meilę ar geismą ir vyrui, ir moteriai. Seksualumą ir meilę Shakespeare'o sonetuose tyrinėtojai aiškina skirtingai. Daugybė šiuolaikinių mokslininkų kalba apie homoerotiką Shakespeare'o sonetuose (Greenblattas, Carly O'Hunter²⁶, Bruce'as R. Smithas) galbūt todėl, kad sonetai buvo „išpopuliarinti kaip homoseksualų dokumentai“ Oscaro Wilde'o, André Gidė'o, Piero Paolo Pasolinio (Garber, 2000: 511). Wellsas teigia, kad Shakespeare'o sonetuose homoerotika nėra tokia akivaizdi ir taip aiškiai išreikšta kaip Shakespeare'o amžininkų Christopherio Marlowe, Richardo Barnfieldo kūryboje ar kaip šiuolaikinių autorių Wystano Hugh'o Audeno ir Thomo Gunno darbuose²⁷. Vis dėlto pati įtikinamiausia ir daugiausia realaus pagrindo turinti atrodo Garber pozicija. Sonetuose atskleidžiamus romantinius santykius ji traktuoja kaip biseksualią meilę (2000: 514).

2. MEILĖ JAM (ŠVIESIAPLAUKIO JAUNUOLIO GRUPĖ)

2.1. 20 sonetas – raktas į homoerotiką

20 sonetas tampa atraminis nagrinėjant meilės tematiką ir seksualumo sampratą šviesiaplaukio jaunuolio grupėje. Edmondsonas ir Wellsas pastebi, kad šis sonetas paprastai pasitelkiamas seksualumo tematikai atskleisti (2004: 73). Greenblattas knygos „Vilas ir pasaulio valia“ skyrių, kuriame rašo apie sonetus, pavadino „Ponas-Ponia“ (angl. *Master-Mistress*) akivaizdžiai pagal Shakespeare'o 20 sonetą. Sonete poetas žavisi jaunuoliu, gana neįprastai jį lygindamas su moterimis, tačiau mylimasis už jas pranašesnis, nes neturi moteriškos klastos ir veidmainystės.

26 Carly Hunter, „Desire, Passion, and Homosexuality: Exploring William Shakespeare's Sonnets“, *Academia.edu*, žiūrėta 2015 m. spalio 6 d., http://www.academia.edu/6941442/Desire_Passion_and_Homosexuality_Exploring_William_Shakespeare_s_Sonnes.

27 Stanley Wells, „(Homo)sexuality in Shakespeare's Sonnets“, Oxford University Press's Academic Insights for the Thinking World, žiūrėta 2014 m. sausio 20 d., <https://blog.oup.com/2012/02/homosexuality-shakespeare-sonnet/>.

Jaunuolį gamta sukūrė moters veidu (*A womans face*) (1) ir švelnia moters širdimi (*A womans gentle hart*) (3). Paradoksalu, kad sonetas, kuriame šešis kartus įvairiomis formomis kartojamas žodis *woman* („moteris“)²⁸, yra aiškiai adresuotas vyrui, nors daugelyje sonetų adresato lytis nėra aiški. Jaunuolis įkūnija ne tik moterišką grožį bei švelnumą, bet ir vyriškumą: „Jis vyriškos išvaizdos, visų vyriškų bruožų provaizdis“ (*A man in hew all Hews in his controwling*) (7), o jo androginišką prigimtį atskleidžia kreipinys „mano aistros Pone-Ponia“ (*the Master Mistris of my passion*) (2).

Atskiro komentaro vertas žodžio *hew* pakartojimas 7 eilutėje. Originaliame 1609 metų leidime antrasis *Hews* rašomas iš didžiosios raidės. Nemažai tyrinėtojų jį aiškina kaip kalambūrą, kuriame užkoduotas šviesiaplaukio jaunuolio vardas²⁹. Būta daug mėginimų aiškinti, kas gi tas mįslingasis soneto *Hews* arba koks realus asmuo ar asmenys slypi už šio vardo. Georgas Wyndhamas įsitikinęs, kad slapta *hews* reikšmė be pirmosios (reiškiančios „formą“ (*shape*) ar „įsikūnijimą“ (*embodiment*)) buvo puikiai suprantama žmogui, kuriam šis sonetas adresuotas, tačiau nėra aiški dabar. Jis nurodo dvi vyraujančias nuomones: vieni *Hews* priskiria aristokratui Williamui Herbertui, kitiems – tai grafo Southamptono vardo ir titulo anagrama (1996: 275). Oscaras Wilde'as apsakyme *The Portrait of Mr. W. H.* („Pono W. H. portretas“)³⁰ rašo, kad po mįslinguoju *Hews* slypi jauno aktoriaus Willio Hugheso³⁰ asmuo; jis vienas pirmųjų prakalbo apie šio soneto homoerotiką. Greenblattas, aiškindamas keblų adresato klausimą, daro prielaidą, kad labiausiai tikėtinas pirmųjų sonetų adresatas – grafas Southamptonas, vėlyvųjų – Williamas Herbertas, galbūt ir abu, be to, jie galėjo būti adresuoti ir kitiems asmenims, net ir moterims (2004: 232).

20 soneto poetika suteikia realų pagrindą šį tekstą interpretuoti kaip homoerotinės meilės išraišką bei remtis juo, aiškinantis meilės ir seksualumo pobūdį sonetyne³¹. Iškalbingas yra ir Bernardo Cobbe'ės tapytas paveikslas, kuris daugelį šimtmečių buvo laikytas ledi Norton portretu, tačiau 2002 m. ekspertai nustatė, kad iš tikrųjų jis yra vienas ankstyvųjų grafo Southamptono jaunystės portretų, nutapytų panašiu laiku kaip ir parašyti Shakespearėo įžanginiai sonetai³². Portrete pavaizduotas gražus moteriškų bruožų jaunuolis moteriškais drabužiais yra stulbinamai panašus į 20 soneto herojų³³.

28 Vendler pastebi, kad šio soneto pagrindinis žodis – „moteris“ ir kad tai vienintelis sonetas visame sonetyne, kuriame vyrauja moteriškas rimas (1997: 129).

29 Vendler pažymi, kad įvairios *hews* arba *hues* formos užkoduotos visose soneto eilutėse, o septintoje tiesiogiai įvardijamos ir pakartojamos, jiems priskirtinas ir fonetinis *use* kalambūras; 11 eilutė – vientelė išimtis su nepilnu *he* (1997: 129).

30 Oscar Wilde, „The Portrait of Mr. W. H.“, Eastoftheweb shortstories, žiūrėta 2015 m. spalio 10 d., <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/PorMr.shtml>.

31 Nors yra tyrinėtojų, kurie neigia homoerotiką sonete, pavyzdžiui, Philipas C. Kolinas, Amy Stackhouse, naujai tyrinėjimai bei akivaizdūs ženklai pačiame tekste rodo ką kita. Stackhouse akcentuoja, kad paprasčiausiai gamta įsimylėjo jaunuolį (2006: 202–204), o Kolinas teigia, kad gamta jį sukūrė „moterų malonumui“ (*women's pleasure*) ir tai yra natūralu. „Natūralumo“ aspektas grindžiamas vyro ir moters ryšiu, o ne biseksualiais, lyties nulemtais santykiais (1986: 10–12).

32 Anthony Holden, „That's no lady, that's...“, *The Guardian*, Sun 21 Apr 2002, <https://www.theguardian.com/education/2002/apr/21/artsandhumanities.highereducation>.

33 Knygoje „Vilas ir pasaulio valia“ šį paveikslą mini ir Greenblattas. Jo nuomone, paveikslas įkūnija tai, kas atrodė hiperboliškai išreikšta sonetuose (2004: 231). Cobbe'ės tapytas Southamptono portretas įtrauktas ir į kitų garsių šiuolaikinių Shakespearėo sonetų tyrinėtojų Edmonsono bei Wellso knygą (2004: 76).

Ar lietuvių vertėjai taip pat kuria tokį androginišką 20 soneto jaunuolio paveiklą? Tyruolis ir Marcinkevičiūtė perteikia jaunuolio išorinį ir vidinį panašumą į moterį, Churgino vertime – tik apibendrintas palyginimas: „Lyg moteris tu širdį man žavi“ (2), Geda akcentuoja moterišką švelnumą. Visi vertėjai sėkmingai perteikia svarbiojo kreipinio *the Master Mistris* („pone-ponia“) atitikmenį: Tyruolis verčia „pone ponia“, Geda ir Churginas – karalius ir karalienė, Marcinkevičiūtė – valdovas ir valdovė. Sudėtingo kalambūro septintojoje eilutėje *A man in hew all Hews in his controwling* („Vyriškos išvaizdos, visų vyriškų bruožų provaizdis“) nebelieka visuose lietuviškuose vertimuose. Jei pačioje anglosaksų kultūroje žaidimas su žodžio *Hews* reikšmėmis yra iki galo neįminta mįslė, o laiko nuotolis tai dar labiau komplikuoja, ar būtų prasminga jį perkelti į kitą kultūrą, kur tokia subtili nuoroda (mylimojo vardo inicialai) apskritai būtų vargiai atpažįstama? Todėl antrosios reikšmės praleidimas šiuo atveju yra visiškai pateisinama vertėjų strategija.

20 sonete apskritai gausu kalambūrų ir žodžių žaismo seksualinėmis konotacijomis. Sonete rašoma, kad jaunuolis yra *not acquainted / With shifting change* („nepažįstantis / nepastovumo“) (3–4). Viena *not acquainted* reikšmė „nepažįstantis“, tačiau jis gali reikšti ir „neturintis moteriškų genitalijų“. Vertimuose čia esama įvairių praleidimų ir transformacijų, o šių seksualinių konotacijų nelieka nė viename jų. Keletas kalambūrų su seksualinėmis dviprasmybėmis panaudota soneto pabaigoje: *And by addition me of thee defeated, / By adding one thing to my purpose nothing* („Ir kai ką pridėdama tave iš manęs atėmė, / Pridėdama vieną daiktą man nereikalingą / moters genitalijas“) (11–12). *By addition* (11) reiškia „pridėdama ką nors“, šios frazės pakartojimas kitoje eilutėje sustiprina seksualines potekstes: *By adding one thing* („kai ką pridėdama“) (12) – suponuoja „falą“. Dviprasmis ir paskutinis šio eilutės žodis *nothing, reiškiantis „niekas“* ir „moters genitalijos“ (*no-thing*). Tyruolis seksualines konotacijas apskritai praleidžia: „Pamilus jai, tau buvo forma duota / Kuri išskirti mus abu turėjo“ (11–12). *By addition, by adding one thing* vertimuose dažniausiai susilieja į vieną, nebelieka pakartojimų, bet išlaikoma seksualinė falo potekstė, panašiai kaip Gedos vertime „Dar vieną ženklą, man nereikalingą, / Pridūrė – kitai lyčiai pasidžiaugti“ (11–12). Kalambūro *nothing* seksualinių reikšmių neperteikta nė viename vertime.

Kuplete tęsiamas žaidimas seksualinėmis reikšmėmis: *But since she prickt thee out for womens pleasure* („Bet kadangi ji išrinko tave / davė tau falą moterų džiaugsmui“) (13). *Prickt* turi dvejopą reikšmę: išsirinkti ir suteikti vyro genitalijas. Vertimuose pastaroji reikšmė perteikiama itin subtiliai, ji visiškai dingsta Gedos vertime. Dar vienas seksualinis kalambūras yra paskutinėje eilutėje *Mine be thy loue and thy loues vse their treasure* („Tegul man atitenka tavo meilė, o tavosios meilės te naudojasi joms skirtu turtu“) (14). Ši dviprasmybė išlaikyta gal tik Tyruolio vertime: „Tu skirk man meilės žiedus, joms – jos pjūtį“ (14).

Androginišką mylimojo paveiklą vertėjai savitai ir sėkmingai interpretuoja, todėl atitinkamo originalui išlaikomas reiškiant soneto homoerotiką. Kur kas sunkiau vertėjams sekėsi perduoti seksualinę žaismę, reiškiamą kalambūrais. Seksualinės potekstės neretai pradingsta vertimuose (*acquainted, nothing, pricked*) arba subtiliai sušvelninamos (pvz., *Treasure*).

2.2. Karščiausios meilės eilės

Kaip galima spręsti iš nelygiavertės sonetų apimties abiejose grupėse, jausmai mylimajam stipresni ir išgyvenimų gama platesnė nei meilės jausmai damai. Edmondsonas ir Wellsas 27, 43 ir 61 sonetus vadina intensyviausiais meilės eilėraščiais sonetyne (2004: 31) ir visi šie sonetai priklauso šviesiaplaukio jaunuolio grupei. Karščiausi meilės išpažinimai jaunuoliui – iš esmės sonetai, kuriuose vyrauja nakties, šešėlių įvaizdžiai bei ilgesingas ir liūdnas tonas. Verta panagrinėti, kaip stiprius meilės jausmus šiuose sonetuose perteikia lietuvių vėrtėjai.

27 sonete kalbama apie meilės dramatiškumą – džiaugsmą ir skausmą, patiriamą vienu metu. Jis kuriamas supriešinant fizinį ir dvasinį nuovargį, išorinę ir vidinę kelionę, kūno ir proto darbą, tamsą ir šviesą. Soneto minties raiškos pamatas – kontrastas, pabrėžiantis paradoksalumo ir netikėtumo efektą. Poeto meilės taikinytis įvedamas palengva, o konkrečiausiai – paskutiniame dvielyje, taip išlaikant įtampas augimą.

Pirmoje strofoje įvardijama lova – dviejų būsenų, dviejų kelionių susidūrimo vieta. Į ją keliaujama pailsėti, tačiau atsigulus prasideda antroji kelionė – mintimis.

Lovos vaizdinio nelieka Tyruolio vertime, nors paprastai jo vertimas gana artimas originalui. Galbūt dėl to, kad frazę *I hast me to my bed* (1) galima interpretuoti ne tik „skubu į lovą“, bet ir „skubu eiti miegoti“. Kelionė mintimis pas mylimąjį jo ne visai tiksliai interpretuojama kaip „dvasią / kankinanti buvusi kelionė“ (3–4). Churgino vertime vieta pasirenkama „patalas“, o minčių kelionė sėkmingai perteikta. Geda poilsio vietą apibūdina kaip „guolį“ ir strofos mintį dėsto taip: subjektas yra išvargintas, jis norėtų poilsio, tačiau vos prigula, „atsiveria keliūtės / Ir vis ten pat klajojanti vaizduotė“ (3–4) (tai beveik pažodinis vertimas iš Samuilo Maršako: *трудоми изнурен, хочу уснуть, / блаженный отдых обрести в постели. / Но только лягу, вновь пускаюсь в путь – / в своих мечтах – к одной и той же цели*. Marcinkevičiūtė perteikia svarbiausius segmentus: kai kūnas prašosi poilsio, kelionė dar nesibaigė, nes protas lieka budrus: „Nusilpęs nuo darbų, krentu į lovą, / Pavargusias ištiesti galūnes, / Tačiau kelionė mano nesiliovė, – / Apsvaigęs protas dirba be manęs“ (1–4).

Antroje strofoje minčių kelionė į mylimojo pasaulį prilyginama piligrimystei, taip akcentuojant jutiminės galios stiprumą ir meilės šventumą. Projektuojamas žvilgsnis iš toli, save patį tarsi matant mylimojo akimis: *For then my thoughts-(from far where I abide) / Intend a zealous pilgrimage to thee* („Nes tada mano mintys iš toli, kur aš gyvenu, / Pradeda uolią piligriminę kelionę pas tave“) (5–6). Regėjimo iliuziškumą kuria oksimoronas, kuriuo nusakomos painios, sunkiai apibūdinamos meilės būsenos: mintys laiko mano besimerkiančias akis plačiai atmerktas, žiūrinčias į tamsą, aklieji tik ją temato (*And keep my drooping eyelids open wide, / Looking on darkness which the blind do see*) (7–8). Pagrindinė kelionės paskata yra tikėjimas, kad bus išklaudyta meilės malda. Tyruolio ir Marcinkevičiūtės vertimuose, kaip ir originale, mintys tampa piligriminės ir veržiasi pas mylimąjį, Churgino – pats poetas virsta piligrimu, svajonėmis jis plaukia per marių plynę (6), Gedos vertime piligrimais tampa „julsės ir svajonės“, sumažėja regimojo vaizdo įvairovė: išnyksta jo artumas / tolymas, lieka tik raiškumas / blankumas. Oksimoronas išlaikomas Tyruolio ir Churgino tekstuose. Churginas vertime išlaiko originalo mintį ir perteikia ją poetiškai: „Guliu akis atmerkęs ir regiu / Tarytum aklas tamsą begalinę.“ Marcinkevičiūtės vertime nukrypstama nuo originalo:

„Ir surakina nesumerktus vokus, / Nors tamsa – apgaubia vienatvę“ (7–8). Geda bando išlaikyti oksimorono pėdsaką regos juslę papildydamas uosle, kuri neminama originale: „Ir nesumerkdamas akių kelionė, / Regiu aš tamsą, aklas ją – užuostų.“

Trečiojo strofoje dar kartą pabrėžiamas ryšio su mylimuoju iliuziškumas: *Save that my soul's imaginary sight, / Presents thy shadow to my sighless view* („Tiktai mano sielos vaizduotės žvilgsnis / Iškelia tavo atvaizdą nematomame reginy“) (9–10). Mylinčiojo žvilgsnis sukuria tik mylimojo vaizdinį („šešėlis“ – *shadow*, ankstyvojoje šiulaukinėje anglų kalboje atitiktą „vaizdinį“ – *image*³⁴, nors lietuviškuose vertimuose šis žodis neminimas).

Mylimojo vaizdinys Tyruolio verčiamas kaip „šešėlis“ (taip pat ir Marcinkevičiūtės), išlaidomi aklumo įvaizdžiai. Churgino vertime trečioji strofa neatitinka nei originalo nuotaikos, nei semantikos, mylimojo atvaizdas susilieja su tolimesniu brangakmenio vaizdiniu ir virsta gana keistu dariniu – „spindinčiu šešėliu“, aklumo simbolika dingsta (27; 9–10). Gedos poeto prierašumo stiprumą nusako protas ir jausmai, o originale kalbama apie vaizduotę („Visa širdim, o ir protu sužiūręs“; tai beveik pažodžiui perimta iš Maršako (усердным взором сепдѹа u yma), neišvengiant nestilingo dviejų jungtukų „o“, „ir“ susidūrimo. Vietoj daugiaprasmio „šešėlio“ vertime tris kartus minima „tamsa“, įgyjanti nevisavertės dvasinės būsenos, paslapties reikšmę („Smengu į tamsą, neregys, bejėgis“). Šį nereginciojo susitikimą su neslybe gerai perteikia Antano Danieliaus vertimas: „Tiktai prieš mano neregės akis / Vaizduotė vis šešėlį tavo laiko.“

Mylima be atsako; kita vertus, nors prieš akis tamsa, akys regi tai, ko nemato niekas kitas. Mylimojo vaizdinys lyginamas su žėrinčiu brangakmeniu, kuris kabo siaubingose naktys (Which, like a jewel hung in ghastly night) (11). Brangakmenis užima aiškią erdvinę poziciją žemės atžvilgiu, yra iškilęs virš jos, tad galėtų būti suvokiamas kaip tolmas orientyras, kuris beprasmybei suteikia prasmės. Danielius brangakmenį konkretizuoja kaip perlą, per nykias naktis vaiskinantį tamsų mylimojo veidą. Brangakmenis turi maginių galių transformuoti pasaulį – bjaurių naktį paverčia gražuole, o jos seną veidą padaro jauną (*Makes black night beautiful and her old face new*) (12). Jis traukia žvilgsnį į save, bet pats lieka nepasiekiamas.

Gedos vertime mylimojo (brangakmenio) metafora susilieja su ankstesniu „vaizdiniu“, beviltišką situaciją praskaidrina, nuotolį sutrumpina tik prabėgantis šviesus mylimojo atspindys. Neišlaikoma patarlės forma 12 eilutėje ir interpretuojama „Ir ta tamsa man regisi kaip burtai“. Geda gal ne visai laikosi poetikos tikslumo, tačiau jam pavyksta perteikti jausmo intensyvumą ir eilėraščio nuotaiką, Nidaos terminais tariant, dinaminį ekvivalentiškumą; atitinkmuo pasiekiamas jausminiame lygmenyje. Churginas, bandydamas padidinti atstumą tarp to, kas yra ir ko siekiama, įveda dangaus ir bedugnės priešpriešą, ir tai sutirštinta poetinė interpretacija. Kita vertus, jis pasiūlo optimistinę išeitį – sukuria bendrą mažorinę soneto tonaciją, kuri neatitinka originalo nuotaikos ir emocijos: „Bet išsisklaido skraistė tamsumos. / Ir vėl man juokiasi dangus pamėlęs, / Kada bedugnėje nakties liūdno / Iškyla tavo spindintis šešėlis“. Marcinkevičiūtė kaip ir Tyruolis išlaiko originalo brangakmenio vaizdinį („Kuris kaip brangakmenis sužėruoja“ (11)), tačiau gerokai redukuoja patarlės formulotę apie naktį: „Taip, kad gėrėtis naktimi galiu“ (12).

34 „Sonnet XXVII“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, žūrėta 2015 m. spalio 24 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/27>.

Paskutinėje strofoje pagal soneto kanoną mintis apibendrinama, pakartojami svarbiausi reikšminiai jo žodžiai. Poetas į savo būseną pažvelgia iš filosofinės perspektyvos – reflektuoja meilės neramumą: *Lo, thus, by day my limbs, by night my mind, / For thee and for myself no quiet find* („Štai, dieną mano galūnės, o naktį protas / Dėl tavęs ir dėl manęs neranda ramybės“). Gana tikslų vertimą siūlo Tyruolis: „Taip turi dieną kūnas, naktį mintys / Ir dėl manęs ir dėl tavęs kankintis.“ Gedos vertimo apibendrinamoji mintis suformuluota aforizmu, nors ir ne itin raiškiu: „Žinau, kad meilė poilsio neteikia, / Man dieną naktį vien tik eiti reikia.“ Danieliaus pasiūlytas dveilis atrodo sklandesnis: „Taip dieną mano kūnas, naktį – mintys / Negali per tave nusiraminti.“ Churgino ir Marcinkevičiūtės kupletų vertimai pernelyg jausmingi ir emociškai sutirštinti. „Ir taip – nei naktį, nei dienos metu / Aš poilsio nuo meilės nerandu“ (Ch., 13–14), „Pažvelki! Kūnas dieną, siela naktį / Labiausiai bijo tik tavęs netekti“ (M., 13–14).

43 sonete taip pat plėtojama išsiskyrimo ir netekties tema per nakties, šešėlių simboliką. Naktį, kai poetas užmiega, sapnuose mato mylimojo „šešėlį“. Į mylimąjį kreipiamasi: „tu, kurio vien šešėlis apšviečia kitų šešėlius“ (5). Per dienos ir nakties antitezę atskleidžiama poeto jausena: vien sapnuose matant mylimąjį, nušvinta būtis (*But when I sleepe, in dreames they looke on thee, / And darkely bright, are bright in darke directed*) (3–4). Tad kokia palaima būtų jį matyti tikrovėje! (*How would (I say) mine eyes be blessed made, / By looking on thee in the liuing day?*) (9–10). Kupletą vainikuoja paradoksas: visos dienos tampa naktimis, kol poetas nemato mylimojo, o visos naktys – dienomis, nes jį regi sapnuose (*All dayes are nights to see till I see thee, / And nights bright daies when dreams do shew thee me*) (13–14).

Tyruolio ir Churgino vertimai gana tiksliai perteikia bendrą tematiką, Marcinkevičiūtės interpretacija taip pat artima originalui, ryškesnis nukrypimas būtų žaidimo „šešėliais“ (*shadows; shades*) nepaisymas antroje strofoje, šis svarbus reikšminis teksto elementas išlaikomas tik vienas: „Šešėly buvęs naktį lyg mirażas!“ (12). Gedos interpretacija išsiskiria kaip itin laisva: jau minėtas žaismas šešėliais jo vertime menkai beprimena originalą („Jei tavo atšešėlis – mėnesiena“ (5)), o kupletas neatitinka originalo („Diena yra naktis, kur man sutemo, / Naktis – diena, kur audžia sapną mano“) (13–14).

61 sonete ryškėja ta pati ilgesio, netekties tema, vėl atsikartoja nakties ir šešėlių įvaizdžiai. Naktį poetas sapne regi mylimąjį: į mylimąjį panašūs šešėliai šaiposi iš jo (*While shadows like to thee do mocke my sight?*) (4). Jis klausia mylimojo: ar savo šmėklą jis atsiunčia, kad jį sektų? (*Is it thy spirit that thou send'st from thee*) (5). Tačiau trečiame katrene įvyksta *volta* ir poetas atsako, kad jaunuolis nemyli poeto taip karštai, tai tik paties poeto meilė neleidžia užmigti ir ilsėtis, todėl jis budi ir saugo mylimąjį. Tyruolio, Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimai atitinka originalą, nes perteikia pagrindinę mintį ir didumą poetikos, nors kai kur ji redukuojama, suliejama. Tyruolio vertime poetas kreipiasi į mylimąjį: „Ar tu siunti čionai ir savo dvasią“ (5). Gedos vertime mylimojo atvaizdas virsta vienu šešėliu „Galvugaly jis stovi kaip šešėlis“ (3). Marcinkevičiūtės vertime ne šešėliai, o mylimojo paveikslas „į sapną mano įsigavo / Ir tyčiojas siluetu dailiu?“ (3–4). Dingsta pašaipūnų šešėlių personifikacija, tačiau išlaikoma pajuokos reikšmė. Visi šie poetai pajaučia ir perteikia soneto voltą: tai paties poeto, o ne jaunuolio meilė teikia gyvastį jausmams. Labiausiai nukrypsta Churgino vertime: sonetas skirtas moteriai, nelieka svarbaus šešėlio vaizdinio ir praleidžiama svarbi santykių detalė, kad poetas myli stipriau nei jaunuolis.

Keliant darbe aktualų atitikmens klausimą, norisi pritari Liongino Pažūsio išsakytai minčiai, kad nė vienas vertėjas atitikmens nepateikė tolygiai gerai visuose sonetuose³⁵. Pažūsio įžvalgą būtų galima pratęsti: ne tik atskiri sonetai geriau pavyko vienam ar kitam poetui, bet nevienodai gerai sekėsi perteikti ir atskirus to paties soneto elementus.

Nukrypimų ar atitikmens pažeidimų galima matyti visuose šiame skyriuje aptartuose sonetuose. 27 sonete oksimorono 7 eilutėje (*Looking on darkness which the blind do see*) nelieka Marcinkevičiūtės vertime, mylimojo kaip brangakmenio metaforos – Gedos ir Churgino tekstuose. Matyti, kad vertėjai, perteikdami svarbius teksto elementus, kai kur nepaisė ištikimybės originalui. Tyruolio vertimai pažodiškiausi, juose geriausiai išlaikomas etiškumo kriterijus, tačiau dažnai dingsta poetiškumo aspektas. 43 sonete Marcinkevičiūtės vertime nepaisoma šešėlio figūros, Geda apskritai itin laisvai interpretuoja ir nukrypsta nuo originalo (kaip ir 61 sonete). Pasitaiko nemažai 61 soneto nukrypimų ir Churgino vertime. Tačiau daug dalykų vertėjams pavyko: perteikti skirtingus teksto lygmenis ar atskirus elementus, kartais net visą sonetą. 27 sonete išlaikomi svarbūs originalo tropai: Tyruolis perteikia oksimoroną, kad aklieji mato tik tamsą, Marcinkevičiūtė – mylimojo atvaizdo kaip brangakmenio metaforą, abu poetai minčių – palyginimą su piligrimais. Churgino ir Gedos vertimai laisvesni ir drauge poetiškesni, o pažodiškesni vertimai gerokai suvaržyti. Churgino tekstas sklandus, jam gana poetiškai sekėsi perteikti oksimoroną „Guliu akis atmerkęs ir regiu / Tarytum aklas tamsą begalinę“ (7–8). Gedos vertimui būdingas natūralumas, jo poetinis tekstas žadina jausmus, tačiau pernelyg nutolsta nuo originalo. Nepaisant nepamatuoto vertimo laisvumo, trečiąją strofą galima vertinti kaip pavykusią ir kalbėti apie jausminį atitikmenį (šiuo atveju apie priimtina sątykį tarp originalo ir vertimo):

Visa širdim, o ir protu sužiuręs
Smengu į tamsą, neregys, bejėgis,
Ir ta tamsa man regisi kaip burtai,
Vos tavo atspindys šviesus prabėga. (9–12)

43 ir 61 sonetuose matyti panašios tendencijos, Tyruolis ir Marcinkevičiūtė pažodiškesni. Geda nemotyvuotai nukrypsta nuo originalo, tačiau jo eilės skamba natūraliai. Churgino vertimas sklandžiausias, šiek tiek patetiškas. 43 sonetą itin gerai pasiseka perteikti Marcinkevičiūtei – suderinti turinį ir poetiškumą. 61 sonete Geda nukrypo labiausiai, tačiau emociškai stipri ir įtaigi jo panaudota nuogo, per aikštę velkamo poeto metafora.

2.3. Po užuominų šydu

Poeto ir šviesiaplaukio jaunuolio grupės naratyvas nepasakoja aiškios istorijos, bet per užuominas atveria poeto ir jo mylimojo meilės ryšį ir vis dėlto suponuoja iš pajautų formuojamą siužetą. Iš fragmentiškų, po truputį renkamų detalių dėliojasi meilės santykių

35 Interviu apie poezijos vertimus kalbindama Vilniaus universiteto Vertimo studijų katedros docentą dr. Lionginą Pažūsį paklausiau, kurio iš keturių sonetyno vertėjų darbus jis labiausiai vertina. Pažūsis atsakė: „Na, negali jų visų iki vieno gerai išversti joks mirtingasis. Vienam vertėjui pavyko vienas, antras, trečias, ketvirtas, penktas sonetas. Kitam pavyko ne tie patys, bet pavyko. Kad visų sonetų vertimai būtų geri, reikia visą gyvenimą juos kaip deimantus šlifuoti, tobulinti, o žmogaus gyvenimas yra trumpas, jis juk negali viso gyvenimo jiems paaukoti“ (*Metai*, 2019, Nr. 10 (spalis)).

mozaika. Kaip jau minėta, šviesiaplaukio jaunuolio grupė vadinamoje sonetyne dalyje adresatų galėjo būti ne vienas, tai galėjo būti ir vyrai, ir moterys (sonetų tradicijoje gan neįprastas atvejis, paprastai sonetai skiriami vienai mylimajai). Vis dėlto ši sonetų seka pasakoja meilės istoriją, iš užuominų atveria meilės santykius tarp bevardžių poeto ir jo mylimojo³⁶. Greenblattas šiuos santykius apibūdina kaip „socialinę stigmą“, kuri atveria socialinę nelygybę su aristokratu mylimuoju, statuso ir amžiaus skirtumus (2004: 250).

Edmonsonas ir Wellsas yra pastebėję, kad poeto ir šviesiaplaukio jaunuolio santykiai primena **vyro ir žmonos** (2004: 40). **93 sonete** dėl mylimojo neištikimybės poetas jaučiasi kaip „išduotas vyras“ (*a deceiued husband*) (2). Kita netiesioginė vyro ir žmonos santykių suponuojanti nuoroda yra kuplete, kur sakoma, kad mylimojo grožis klestės kaip „Ievos obuolys“ (*Eaues apple*) (13). Religinis simbolis, sietinas su nuodėme, Adomo ir Ievos išvayrymu iš Rojaus, atskleidžia ir mylimųjų santykių, kuris yra tarsi Adomo ir Ievos – pirmojo vyro ir pirmosios moters. Sonete plėtojama išdavystės tema ir siūloma paradoksali mintis, kad nepaisant širdies paklydimų mylimojo išorė išlieka graži ir neišduoda tamsių širdies paslapčių. Išoriškai jaunuolis ir toliau rodo meilę bei palankumą poetui, o šis sako: *Thy lookes with me, thy heart in other place* („Tu išoriškai su manimi, širdimi kitur“) (4).

Vyro ir žmonos santykių perteikia visi vertėjai. Tiksliausiai šias nuorodas ir bendrą tematiką atskleidžia Tyruolis. Gana artimas ir Marcinkevičiūtės vertimas, tačiau pasitaiko ir nukrypimų interpretuojant originalą: „Nors pasikeitęs veidas dar meilus“ (2), „netrykšta neapykanta man akys“ (5), „Bet mano akys tavo siela bailsis“ (14). Laisvesni yra Churgino ir Gedos vertimai: abu rinkosi moteriškosios lyties adresatą „Nors tu širdim pasidarei kitokia“ (Ch., 3), „Ištikima. Tai kas kad pasikeitus“ (G., 2). Geda ne visada paiso originalo semantikos: „išduotas vyras“ transformuojamas į „ištikimą“, pasirenkant antoniminį vertimą (2). Bendra tematika perteikiama visuose vertimuose: įvyko vidinė išdavystė, bet išoriškai lyg niekas nepasikeitė. Miglotas ir prieštaringas Gedos skaitymas: „Ir tavo žvilgsnis tiesą man byloja / Nei atgrasos, nė jokio atsainumo, / Yra veidų, kur patys išsiduoda / Ir rodo tiesą – iki kaulo nuogo“ (5–8).

36 sonete poetas išpažįsta meilę jaunuoliui, ir nors abu vienas kitą myli, negali būti kartu ar viešai rodyti savo meilės. Jų ryšys slaptas ir santykyje yra kai kas gėdingo. Poetas sako, kad jie turi išsiskirti ir „tegul tos gėdos dėmės tik su manimi lieka“ (*So shall those blots that do with me remaine*) (3). Poetas negalės jaunuolio viešai pasveikinti, nes „apgailėtina kaltė padarys tau gėdą“ (*my bewailed guilt should do thee shame*) (10), taip pat ir jaunuolis negalės jo viešai pagerbti (*Nor thou with publike kindness honour me*), nes suterštų savo reputaciją (*Vnlesse thou take that honour from thy name*) (12). Neaišku, kokia gėda čia minima, būta spėlionių, kad sonetas skirtas jaunam aktoriumi Williamui Hughesui.

Vertimuose slapto, gėdingo ryšio neatskleidžia nei Tyruolis, nei Churginas, Gedos vertime tik poetas šiuos santykius laiko paslapyje: „Kaip pasmerktasis neturiu aš teisės / Kitų akivaizdoj su tavimi bendrauti“ (9–10); abipusį slapstymąsi įprasmina Marcinkevičiūtė, tačiau visuose vertimuose praleista, jog šiuos santykius ženklina gėda.

Sonetuose ne kartą pabrėžiama **aukštesnė mylimojo padėtis**, o toks nelygiavertis santykis atskleidžiamas 26, 57, 110 sonetuose.

36 Shakespeare'o amžininkai, pavyzdžiui, Philipas Sidney'is ir Edmundas Spenseris, sonetuose pasitelkė pseudonimus, Shakespeare'o sonetyne – tik jo vardo Vilis kalambūrai vos keliuose sonetuose (Greenblattas, 2004: 233).

Poeto ir mylimojo santykių hierarchija ypač akivaizdi **57 sonete**, mylimasis čia vadinamas „valdovu“ (*my souveraine*) (7), o poetas nusižemina iki vergo (*your slaue*) (1), „tarno“ (*your seruant*) (8), „liūdno vergo“ (*a sad slaue*) (11). Poeto visiškas pavaldumas reiškiamas ir kitomis formuluotėmis: *I haue no precious time at al to spend; / Nor seruices to doe til you require* („Aš visai neturiu brangaus laiko; / Nei pareigų, kol tu neįsakai“) (3–4). Sonete plėtojama draudžiamos meilės tema, stiprus laukimo motyvas, emocinis tonas išreiškia nusižeminimą, skausmą. Stephenas Boothas pažymi, kad sonetas grindžiamas „laukimo“ ir „tarnavimo“ žaisme, kur laukti reiškia neprarasti vilties. Neaišku, kodėl mylimųjų santykis nelygus – ar jį lemia socialinis, klasinis, ar amžiaus skirtumas. Sonete į tai nebandoma atsakyti, o galbūt tai paprasčiausia sonetų tradicijai būdinga tarnavimo ir vergavimo retorika. Kuplete meilė personifikuojama (sakoma, kad ji akla ir viską atleidžia), o kalambūre žaidžiama žodžio *Will* reikšmėmis („valia“ ir vardas „Vilis“): *So true a foole is loue, that in your Will, / (Though you doe any thing) he thinks no ill* („Tikra tiesa, meilė yra kvailė, pakludama tavo Valiai / Viliui, / kad ir ką darytum, ji nieko blogo negalvoja“) (13–14).

Visi originalo pavaldumą, suverenumą reiškiantys žodžiai, taip pat laukimo ir tarnavimo motyvų žaismė perkelta Tyruolio vertime. Palyginti artimas Marcinkevičiūtės vertimas, kur praleistas tik jaunuolio kaip „valdovo“ įvardijimas. Jos vertime išryškintas tarnavimo motyvas, pasitelkiant veiksmažodį ar jo formas „tarnauju“ (1), „patarnaudamas“ (4), tik praleistas laukimo aspektas. Perteikta ir bendra kupletų mintis, nors pati formuluotė gal ne itin poetiška: „Kvaili įsimylėję padarai: / Ką beiškrestų mylimas – gerai!“ (13–14). Churgino vertime išlaikomas tik vienas žodis „tarnas“ (1), tačiau poeto kaip vasalo pozicija perteikiama kitomis ne visai natūraliomis ir sutirštintomis formuluotėmis: „Spėliodamas, kada pašauksi tu“ (2), „Kad tik pamotum vėlei man pirštu!“ (4); kupletas pernelyg apibendrintas: „Ne, meilės būdo niekas nepakeis: / Jinai visus paverčia neregiais!“ (13–14). Daugiausia nukrypimų Gedos vertime: nors nelygiavertis santykis užfiksuotas pirmoje strofoje, kur poetas „kaip tarnas“ (1), „tarnauti tavo įgeidžiams prisiekęs“ (3), tačiau mylimoji čia yra moteris; visiškai laisvai interpretuojamas kupletas „Kaip nori, taip daryk. Aš nieko nematau / Ir jokios scenos neiškelsiu tau“ (13–14). Daug prasmės pakeitimų antrą strofoje. Originale poetas sakosi laukiąs savo valdovo (*Whilst I (my souveraine) watch the clock for you*) (6) ir negalvosiąs apie praradimo kartėlį, kad mylimasis pasakė tarnui sudie (*Nor thinke the bitterness of absence sowre, / When you haue bid your seruant once adieue*) (7–8). Regis, visų šių prasmių nelikę Gedos vertime: „Nejau turėčiau pats save burnoti, / Į laikrodį beviltiškai sužiuręs, / Ar smerkti savo ilgesį besotį? / Vos duodi ženklą ir – einu už durų“ (5–8).

Panašiai **26 sonete** mylimasis vadinamas *Lord of my loue* („meilės valdovu“), o poetas yra vasalas, kurį mylimojo vertumas verčia ištikimais tarnauti (*Thy merrit hath my dutie strongly knit*) (2) ir liudyti atsidavimą, o ne rodyti išmonę (*To witnesse duty, not to shew my wit*) (4). Bendrai valdovo ir pavaldinio santykį vertėjai dažniausiai perteikia, nors pasitaiko praleidimų. Į mylimąjį kreipiamasi „mano meilės pone“ (T., 1), karaliau (G., 3), kreipinio nelieka Churgino ir Marcinkevičiūtės vertimuose. Poetas sakosi „tesu vasalas“ (T., 2), „lordui prasiskolinęs vasalas“ (G., 3), „Ištikimai tarnauju vasalu“ (M., 2). Neaišku, kodėl Churgino vertime eilėraštis, o ne mylimasis tampa „duoklininku“ ir „vasalu“ (2). Ištikima tarnystė vykusiai atspindėta Marcinkevičiūtės: „Esu aš atsidavęs tau be krašto“ (1).

Nelygiaverčiame poeto ir jaunuolio santykiyje mylimojo padėtis visuomet aukštesnė ir jis turi pranašumą, o **poetas visada nusižeminęs**, kalbantis apie savo nevertumą ir menkumą. (Nevertumo jausmą kaip pasikartojančią temą pastebi Edmonsonas ir Wellsas (2004:40)).

71 sonete poetas mąsto apie savo mirtį ir atminimą, jis prašo jaunuolio jį pamiršti ir drauge kalba apie savo menkavertiškumą: „Net nekartok mano Beverčio vardo“ (*Do not so much as my poore name reherse*) (11). Jeigu jaunuolis parodytų pasauliui savo gėlą, tai šis „Juoksis ne tik iš manęs, bet ir iš tavęs, kai numirsiu“ (*And mocke you with me after I am gon*) (14). Tyruolio vertime visos šios reikšmės aprėpiamos: „neminėk ir mano menko vardo“ (11), „Kad žmonės, jiems tą liūdesį ištyrus, / Nepasijuoktų iš tavęs, man mirus“ (13–14). Kituose vertimuose poeto nusižeminimo nelieka.

90 sonete poetas, skatinamas menkos savivertės, prašo jaunuolio jį atstumti: „**Nekęsk manęs** kada tik nori, bet verčiau dabar“ (*Then hate me when thou wilt, if euer, now*) (1). Ragina jį dar labiau sugniuždyti nei jį užgriuvusios nesėkmės: „Prisidėk prie piktos lemties, **priversk mane nusilenkti**“ (*loyne with the spight of fortune, make me bow*) (3). Tyruolio vertime šios reikšmės dingsta, pirmoji eilutė gražiai interpretuojama Marcinkevičiūtės („Ir jei mylėt nustosi, tai iš karto“ (1)), tačiau nei jos, nei Gedos vertimuose neperteiktas prašymas priversti nusilenkti. Churginas tai kompensuoja „nuodų“ figūra, išryškindamas sužlugdymo, o ne nuolankumo aspektą: „Kai man likimas vien nelaimės neša, / Kančių taurėn nuodų įpilki dar“ (2–3).

Poetas nusižeminęs ir **111 sonete**, kuriame pasivadina „paklusniu ligoniu“ (*a willing patient*) (9), o kuplete prašo mylimąjį pasigailėjimo: *Pittie me then deare friend, and I assure yee, / Euen that your pittie is enough to cure mee* („Pasigailėk, brangusis drauge, ir aš patikinu / Vien tavo pasigailėjimo pakaks mane išgydyti“) (13–14). Paklusnumo ir pasigailėjimo reikšmių nėra nei Churgino, nei Gedos vertimuose. Tyruolis „paklusnus ligonis“ verčia „kantrus ligonis“, Marcinkevičiūtė renka si veiksmąžodinę konstrukciją („Žoles karčiasias **sutinku** gert gausiai“) ir bene vienintelė perteikia kupletą reikšmes.

Sonetų konfidencialumo kodas daug detalių apie poetą ir šviesiaplaukį jaunuolį palieka paslapyje, tačiau sonetuose galima aptikti nuorodų apie įsimylėjėlių **amžiaus skirtumą**: poetas yra gerokai vyresnis už jaunuolį. **37 sonete** poetas santykius su mylimuoju lygina su sukriusio tėvo, besidžiaugiančio guvaus vaiko jaunatviškėmis šėlionėmis, nuotaika (*As a decrepit father takes delight / To see his active child do deeds of youth*) (1–2). Visi vertėjai šią prasmę perteikia. **62 sonete** poetas kalba apie jį visą užvaldžiusią meilės sau nuodėmę (*Sinne of selfe-loue possesseth al mine eie, / And all my soule, and al my euery part*) (1–2). Sakosi, kad jo veidas gražiausias, figūra puikiausia ir jis viskuo kitus pranoksta. Įvykus *voltai*, minties tėkmė paikeičia ir paaiškėja, kad poetas, atidžiau pažvelgęs į save veidrodyje (9), mato save visai kitokį: „Sumuštą ir randuotą, nuo amžiaus patamsėjusia oda“ (10). O jo gyrimasis buvo tik mylimojo liaupsinimas: „Išpuošdamas savo senyvą amžių tavo dienų grožiu“ (*Painting my age with beauty of thy daies*) (14). Visas šias reikšmes geriausiai pavyko suvaldyti Tyruoliui, tematiką apie amžiaus skirtumą perteikia ir kiti vertėjai, gal kiek sunkiau jiems sekėsi verčiant kupletą.

Kad ir kokie poezijoje svarbūs sąskambiai, nederėtų nuvertinti turinio dėmenų kaip kuriančių bendrą prasmę. Šiame poskyryje išnagrinėjus vertimuose perteikiamą poeto ir jo mylimojo santykį, paaiškėjo, kad dažniausiai poetai atidūs santykio tarp mylimųjų deta-

lėms. Visi poetai pastebi vyro ir žmonos santykį (nors Churgino ir Gedos vertimuose adresatu pasirinkta moteris), mylimųjų amžiaus skirtumą. Nors praleidimų ir transformacijų esama, mylimojo pozicija kaip ir originale vaizduojama aukštesnė, tačiau dažnai nepaisyta poeto kaip menkesnio vaidmens (išskyrus 111 soneto Tyruolio ir Marcinkevičiūtės vertimus) pozicijos. Svarbesniu vertimo praleidimu laikytina slapto ir gėdingo mylimųjų ryšio nepaisymas (išskyrus 36 soneto Marcinkevičiūtės vertimą), taip šiek tiek nuskurdinant sonetų konfidencialumo kodą.

3. MEILĖ JAI (TAMSIOSIOS DAMOS GRUPĖ)

3.1. Gaivališkumas ir kūniška aistra

Meilės jausmai tamsiajai damai kitokie nei jaunuoliui. Santykiui su moterimi būdingas ir susižavėjimas, ir pasidygėjimas, ir geidulingumas, ir mizoginijos gaidelės. Pabrėžiamas damos gašlumas – ji klastinga ir geidulinga gundytoja. Spręsdamas komplikuo tą lyčių santykių Shakespeare'o sonetuose klausimą, Greenblattas daro prielaidą, kad „savo ekstaziško idealizavimo energiją [autorius] nukreipė į jaunuolį, o geismą – daugiausia į meilužę“ ir kad moters vaidmuo juose yra pats mažiausias – ji „bevardė, beveidė“, „aistros ir pasibjaurėjimo sampyna“ (2004: 219–244). Geisti Shakesperė'o sonetuose, anot Catherine Besley, reiškia kovoti (2008: 73). Tamsioji dama – tarsi puolęs angelas, išstremtas į požemių pasaulį, ji – poeto draugystės su vyru drumstėja.

Atskleidžiant meilės jausmus damai dažnai pasitelkiamas **130 sonetas**, kuris yra vienas reprezentacinių tamsiosios damos grupės sonetų. Plačiau šis sonetas aptariamas skyriuje „(Ne)pasiklydę vertime: Shakespeare'o sonetų končetės (*conceits*)“. Būdama netobu la (pirmiausia ji turėtų būti šviesiaplaukė), ši moteris aukštinama, siekiama, kad ji pati būtų vertinama labiau nei įprasti išorinio grožio standartai. Meilės ir mylimosios poetizavimas sonete originalus, teigiama, kad jis juokaujantis (Belsey, 2008: 74; Аникст, 1984: 355), polemizuojantis su moters garbinimo tradicija Renesanso sonetuose, iškreipiančia meilę ir moters prigimtį apskritai.

147–151 sonetų cikle gan ryškiai skleidžiasi aistra ir geismas tamsiajai damai.

147 sonete vyrauja kūniškumas, atskleidžiama aistros galia. Meilė suprantama kaip liga ir visame sonete dominuoja ligos aspektas. Sonetas prasideda palyginimu „Mano meilė yra kaip karštligė nuolat geidžianti“ (*My loue is as a feauer longing still*) (1), tai liga (*the disease*) (2), kurią trokštama pratęsti. Be abejonės, *My loue* („meilė“) – čia aistros ir geismo eufemistinė metafora, o ne tauresnės meilės išraiška. Aistra maitinasi tuo, kas palaiko ligą (*doth preserue the ill*) (3), ji apibūdinama „nesveiku apetitu“ (*sicklie appetite*) (4). Blaivaus proto pastangos suvaldyti aistrą perteikiamos pasitelkiant gydytojo metaforą. „Mano blaivus protas meilės gydytojas“ (*My reason the Phisition to my loue*) (5), kuris skiria gydymą, o kai jo nurodymų nesilaikoma, supykęs išeina. Aistra yra mirtina liga (*Desire is death*) (8), toliau poetas ją tapatina su beprotybe: sakosi esąs „beviltiškai išprotėjęs“ (*frantick madde*) (10), galvojantis ir kalbantis kaip beprotis (*mad mens*) (11). Geismas taip aptemdo protą, kad kūnu ir siela baisi dama, „juoda kaip pragaras ir tamsi kaip naktis“ (*as black as hell, as darke as night*) (14), poetui regisi graži ir protinga.

Ištikimiausi soneto originalui Tyruolis ir Marcinkevičiūtė, labiausiai nuo jo nuklysta, laisviausiai verčia Churginas ir Geda: Churgino vertime iš viso ligos registro lieka tik „karštligė“, ardančią aistros galią vertėjas kompensuoja pasitelkdamas nuodų įvaizdį (šį įvaizdį, kurio nėra originale, naudoja ir Geda bei Marcinkevičiūtė), meilės kaip beprotybės idėja apskritai dingsta šio autoriaus vertime. Gedos vertime ji redukuota ir perkelta į kupletą, praleista nemažai meilės kaip ligos detalių.

149 sonetas pradedamas klausimu: *Canst thou, O cruel! say I love thee not, / When I against myself with thee partake?* („Argi gali, o žiaurioji, sakyti, kad nemyliu tavęs / Kai aš prieš savo valią stoju tavo pusėn?“) (1–2). Kūniška aistra taip užvaldžiusi ir apakinusį poetą, kad šis tampa visišku damos tarnu, o damos priešai virsta poeto priešais: *Who hateth thee that I do call my friend? / On whom frownst thou that I do fawn upon?* („Negi tuos, kurie tavęs nekenčia, vadinu draugais? / Argi rodau vergišką nuolankumą tiems, prieš kuriuos raukaisi?“) (5–6). Meilė sužadina geriausias poeto savybes, o damai kaip tik priešingai – atskleidžia jos trūkumus: *When all my best doth worship thy defect* („Kai tai, kas geriausia manyje, garbina tavo trūkumus“) (11). Vertimuose šios reikšmės perteiktos, gal tik pasitaiko menkų nukrypimų. Sakykime, Geda praleidžia kreipinį „žiaurioji“, nuo originalo jis gerokai nukrypsta, interpretuodamas trečiąją strofą.

150 sonetas – meilės ir neapykantos derinys. Poetas jaučia fatališką trauką damai, nors neaišku – kūnišką ar dvasinę. Dama turi galios priversti poetą ją akiai mylėti, nors pati verta vien neapykantos ir paniekos. Sonete gausybė neigiamų damos vertinimų ir apibūdinimų: dama savo „trūkumais“ (*insufficiency*) (2) užvaldo poeto širdį; poeto mintyse damos „didžiausias blogis“ (*thy worst*) (8) virsta geresniu už didžiausią gerį, poetas sako mylįs tai, ką kiti niekina (*I loue what others doe abhor*) (11); damos nevertumas (*thy vnworthinesse*) pažadino jo meilę (13).

Tyruolis gana tiksliai perteikia ydas ir blygybes įkūnijantį damos paveikslą: poetas prisipažįsta, kad „širdį vergia man netobulumas“, kreipiasi į damą („sugebi gėriui aprenkti blogį“), jos darbai netobuli, ji kursto meilę ydomis. Churgino vertime taip pat atkuriamas poetą žavintis ydingas damos paveikslas, tik čia pasitelkiami saviti poetiniai įvaizdžiai, kartais juntama ironiška gaidelė. Poetui dama regisi šventa (2), jai svetimas sąžinės graužimas (5), apie damą sakoma „Blogybių aibė knibžda tavyje“ (6). Gedos vertime poetas savoms akims meluoja, pasitelkiamas oksimoronas – esą saulė jam juoda, sklandžiai perteikiama netobulumo ir ydingumo trauka: „Beprotiškas šio blogio žavesys / Ir nuodėmės dvasia bei valdingumas“ (5–6). Tačiau atsiranda vyriškosios lyties adresatas ir eilėraštis tampa adresuotas vyrui, o ne damai („Bet tu turi man būti pakantus“ (12)). Marcinkevičiūtė sėkmingai atkuria nedorosios damos paveikslą: jai tinka blogio juodas šydas (5), ją puošia nedori darbai (6), jos dorybes pakeitė nuodėmės, bet nepaisant visko poetas damą labai myli.

151 sonetu baigiamas ciklas apie kūno ir sielos kovą, kurią pergalingai laimi kūnas. Užvaldytas aistros ir kūno geidulių, poetas ima vergauti damai. Sonetas pradedamas aforizmu, lotynišku posakiu *Loue is too young to know what conscience is* („Meilė per jauna, kad suprastų, kas tai yra sąžinė“) (1), „meilė“ čia reprezentuoja mažasis meilės dievas Kupidonas (Duncan-Jones, 1997: 418). Duncan-Jones pastebi, kad žodis *conscience* („sąžinė“), sonete pakartotas 3 kartus (1, 2 ir 13 eilutėse), yra kalambūras, seksualinę dviprasmybę įgijęs iš lotyniško posakio *Penis erectus non habet conscientiam*. Sonete apskritai žaidžiama seksualinėmis konotacijomis.

mis, o šalia kūno ir sielos dramos plėtojamas išdavystės motyvas. Į tamsiąją damą kreipiamasi oksimoronu *gentle cheater* („švelni melage“) (3), prašoma, kad šioji nekaltintų neištikimybę, nes ir pati yra neištikima. Poetas sakosi išduodąs savo kilnesnę prigimtį „dėl storo / bjauraus kūno“ (*my grose bodies treason*) (6). Net ir formos aspektu soneto viduryje jėgos persiskirsto, siela užleidžia pozicijas kūnui: *My soule doth tell my body that he may, / Triumph in loue* („Mano siela tikrai sako kūnui, kad jis gali / Triumfuoti meilėje“) (7–8). Kai siela pasiduoda, *body* („kūnas“) virsta *flesh* (kūnas kaip mėsa) (8) – lietuviškai abu žodžiai verčiami „kūnas“, tačiau jų prasmė skiriasi. Net formos lygmenyje poetą užvaldo aistringoji, geidulingoji prigintis. Kūnas (*body* ir *flesh*) sonete pasitarnauja kaip sustandėjančio ir subliūkštančio falo metafora. Kūnas pakyla ir rodo į damą, vos išgirdęs jos vardą *But rysing at thy name doth point out thee* (9), vėliau jis krinta prie jos šono arba susileidžia *fall by thy side* (12). Kuplete pakartojamas sustandėjančio ir subliūkštančio falo vaizdinys, poetas sako, kad dėl brangios damos meilės jis „kyla ir krinta / leidžiasi“ (*I rise and fall*) (141).

Kūno metafora gerokai pakitusi Churgino vertime: apskritai kūnas neminimas nė karto, jis tapatinamas ir keičiamas „geismais“, tačiau seksualines sužadintos ir nurimusios varpos reikšmės galima atpažinti: „Jie [geismai] nekantrauja, stojasi piestu“ (9); „Ir aš lyg vergas prieš tave leipstu“ (12). Tyruolis kūniškumą perteikia kovos (kovos motyvas taip pat ryškus sonete), o ne seksualinės kūno metaforos reikšmėmis („Ties tavim pulti, už tave kovoti“ (12)) ir sutaurintu meilės vaizdiniu („Jei tik už meilę puolu ir keliuosi“ (14)). Gana vykusiai kūno metaforą pasirenka Geda: „Dvasia man išviliojo kūno žvėrį, / Į iškilmes pakvietus švęsti – mėsa“ (7–8). Jis bene vienintelis sėkmingai perteikia seksualines konotacijas, žaismę *rise* ir *fall* reikšmėmis: „Išgirdus tavo vardą, ji [kūnas-mėsa] suklūsta“ (9), „Kaip vergė stoja prieš valdovo sostą / Ir leidžias prie karalienės kojų“ (11–12). Seksualinės reikšmės ir ritmiški kilimo, leidimosi sąskambiai gana vykusiai perteikti ir kuplete (nors kitos reikšmės ir dingsta): „Išmanantiems kaip meilė kyla, leidžias / ir sąžinės gelmynas atsiskleidžia“ (13–14). Kūno metaforą pastebi ir Marcinkevičiūtė, atkurdamą karines, o ne seksualines jos reikšmes.

Apžvelgiant vertimų dėsningumus, perteikiant aistringą ir mizoginišką meilę tamsiajai damai, matyti jau kitur išryškėjusios tendencijos. Bendra soneto tema vertimuose dažniausiai atkartojama. Tyruolis ir Marcinkevičiūtė paprastai ištikimiasi originalui (ir etiškumo kriterijui), Churginas ir Geda labiausiai nukrypsta nuo teksto šaltinio ir verčia laisviau, todėl esama reikšmingų praleidimų ar transformacijų. Tenka pritarti lietuvių vertimo tyrinėtojo Liongino Pažūsis pastebėjimui, kad Churgino vertimai sklandžiausi³⁷. Gedos vertimuose nemažai nemotyvuotų nukrypimų ir turinio pažeidimų, tačiau jo eilės skamba natūraliai, o sėkmingesnėse vietose perteikia emocinį atitikmenį per sąskambius ir kuriamą nuotaiką. Interviu Pažūsis citavo rusų poeto Jevgenijaus Jevtušenkos mintį apie ištikimybės ir estetikos santykį vertimuose; esą verstinė poezija kaip moteris: jei graži, tai neištikima, ir atvirkščiai, jei ištikima, tai negraži (ibid.). Supriešinti ištikimybės ir estetikos dėmenys iš dalies atitiktų bermaniškuosius etiškumo ir poetiškumo kriterijus, kuriuos tyrėjas ne priešina, o sujungia ir taiko abu. Vis dėlto vertimuose į lietuvių kalbą išryškėja priešingos stovyklos. Vertėjai arba ištikimai seka originalu (pirmenybę teikia vertimo etikai), pavyzdžiui, Tyruolis ir Marcinkevičiūtė, arba interpretuoja laisviau (pirmenybę teikia poetiškumui),

37 Pažūsis paklausus, kurio iš keturių poetų sonetų vertimus labiausiai vertina, jis atsakė, jog pritartų Dovydo Judelevičiaus minčiai esą sklandžiausiai sonetus išvertė Churginas (*Metai*, 2019, Nr. 10 (spalis)).

tarkime, Churginas ir Geda. Abiejų kriterijų sintezė pavyksta vietomis, o ne nuosekliai visame sonete.

3.2. Meilės trikampis ir išdavystė

Neištikimybės ir meilės trikampio temos, atsiradusios jau šviesiaplaukio jaunuolio grupėje (40–42 sonetuose), tamsiosios damos grupėje tampa vienos svarbiausių, o labiausiai išryškėja 133–135 sonetų cikle ir 144 sonete.

133 sonete apie sudėtingą meilės trikampį tarp poeto, jaunuolio ir tamsiosios damos vyrauja tradicinė kurtuazinės lyrikos poetika: sužeista širdis, vergija, kalėjimas. Sudėtingų santykių painiovoje tamsioji dama vaidina kaltinamosios, žiaurios kankintojos vaidmenį: jai priekaištaujama, ji kaltinama dėl poeto ir jaunuolio patiriamų kančių. Poetas apie save (aš, man, mane ir t. t.) ir jaunuolį (*my friend* – „mano draugas“ (2), *my next selfe* – „mano antrasis aš“ (6)) kalba tiesiogiai, o apie tamsiąją damą metonimijomis: žiauri kankinanti širdis (133: 1), „žiauri akis“ (*cruell eye*) (5) ir „plieninė krūtinė“ (*thy steele bosomes*) (8). Dama sužeidžia poeto ir jaunuolio širdis: *Beshrew that heart that makes my heart to groane / For that deepe wound it giues my friend and me* („Gėda tai širdžiai, kuri verčia mano širdį dejuoti, / Už gilią žaizdą padarytą mano draugui ir man“) (1–2). Sužeista širdis – populiarus kurtuazinės lyrikos įvaizdis: Kupidonas savo strėle sužeidžia įsimylėlių širdis³⁸. Duncan-Jones čia mato tradicinę končetę, kai vyrų širdys sužeidžiamos strėlėmis iš damos akių (1997: 380). Sonetui būdingi ir tradiciniai vergo arba vergijos įvaizdžiai bei jų perkūrimai. Poetą dama kankina, o jo mieliausias draugas yra „vergas vergijoje“ (*slawe to slauery*) (4), poeto „antrasis aš“, damos žiauriai pavergtas. Boothas pažymi, kad tradicinė vergo metafora Shakespeare'o sonete virsta grotesku: sonetų tradicijoje savanoriškai damos vergijai pasiduodantis poetas čia tam priešinasi (1977: 290). Trečiame katrene vyraujantys kalėjimo ir įkalinimo įvaizdžiai taip pat tradiciniai kurtuazinėje lyrikoje: poetas – meilės kalinys. Poetas prašo damos įkalinti jo širdį jos plieninės širdies kalėjime ir už užstatą išlaisvinti draugo širdį, meldžia jo širdžiai leisti tapti draugo kalėjimo sargu (9), jaučiasi per prievartą įkalintas damoje (katrenas).

Soneto tematiką su visu tropų vėriniumu nuosekliai perteikia Churginas ir Marcinkevičiūtė. Kiti poetai atkartoja bendrą meilės trikampio tematiką, tik praleidžia kai kuriuos tropus. Tyruolio vertime nelieka kalėjimo įvaizdžio, Gedos – vergovės vaizdinio, abiejų praleidžiamos ar transformuojamos krūtinės metonimijos. Geda taikliai perteikia kitas damos metonimijas („žiaurioji siela, tavo akys baugios“), kurios, pakeitusios originalią poziciją, atsiduria vienoje eilutėje.

134 sonete dama visiškai pavergusi poeto draugą: *So now I haue confest that he is thine* („Taigi dabar turiu prisipažinti, kad jis tavo“) (1). Meilės trikampio poetika grindžiama centriniu lupikavimo (*usury*), t. y. pinigų skolinimo už labai dideles palūkanas, įvaizdžiu. Poetas yra ikeistas hipotekoje (*I my selfe am morgag'd*) (2), jis nori būti konfiskuotas (*forfeit*), kad dama grąžintų poeto „antrąjį aš“ (t. y. draugą). Kadangi dama godi (*couetous*), o draugas geras (*kinde*), poetas nebesitiki atgauti mylimojo. Įdomi damos lupikautojos meta-

38 „Sonnet CXXXIII“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, žiūrėta 2016 m. vasario 15 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/133>.

fora. Ji skolina savo grožį, o už palūkanas pasiima jaunuolį: *that put'st forth all to vse, / And sue a friend, came debter for my sake* („kuri visą kapitalą investuoja palūkanoms gauti / ir iškelia ieškinį mano draugui, kuris tapo skolininku dėl manęs“) (10–11). Galiausiai dama pavergia abu – poetą ir jaunuolį (*thou hast both him and me* (13)). Nors jaunuolis gražina skolą (*He paises the whole*) (14), kitaip tariant, seksualiai patenkina damą (Duncan-Jones (1997: 382)), poetas lieka įkalintas. Šį sonetą puikiai išvertė Marcinkevičiūtė, gan tiksliai Tyruolis (ne itin taikliai parinktas epitetas tamsiajai damai „gobšioji“, plg. originale *usurer* „lupikautoja, palūkininkė“). Churginas taip pat perteikia pagrindinį lupikavimo įvaizdį ir didumą komercinio žodyno, bet kupletas pernelyg lyriškas, nelieka seksualinių konotacijų („Gali didžiutis, pergalės sulaukus: / Nuėjo vėjais visos mūsų aukos!“ (13–14)). Gedos vertime perkelta lupikavimo poetika, nors ir praleidžiamas tiesioginis damos apibūdinimas „lupikautoja“.

135 soneto svarbiausia neištikimybės tema atskleidžiama kitaip nei ankstesniuose sonetuose. Meilės trikampį vaizduojančiuose sonetuose išduoda visi trys jo dalyviai: poetas išduoda jaunuolį, jaunuolis – poetą, tamsioji dama – juos abu. Jaunuoliui poetas randa pateisinimų, jis neištikimas dėl naivumo, gerumo. Jei išduoda dama, ji puikiai supranta, ką daro, ji – klatinga vilioklė, gundytoja, siekianti paveržti mylimąjį. 135 sonete tamsioji dama neištikima poetui su daugybe kitų vyrų. Eilėraščio tonas niekinantis ir pajuokiantis, kuriamas atgrasus tamsiosios damos paveikslas. Svarbiausia soneto poetinė priemonė – žodžio *Will* kalambūras – sonete pakartojamas 13 kartų. Duncan-Jones komentaruose sako, kad į žaidimą įtraukiamos trys šio žodžio reikšmės: 1) vardas Vilis; 2) seksualinis geismas; 3) vyro ir moters lyties organai (1997: 384). Soneto pradžioje žaidžiama Vilo vardu (*Will* rašomas iš didžiosios raidės): „Moterys turi visokiausių norų, o tu turi savo Vilą, / Ir dar vieną Vilą, o prirėikus ir daugiau Vilų“ (*Who euer hath her wish, thou hast thy Will, / And Will too boote, and Will in ouer-plus*) (1–2). Tyruoliui *Will* yra „valia“, Churginui – „geismas“. Pastangos suvaldyti kalambūrą, perteikiant abi prasmes, matomos Gedos („Neveltui Vilio vardą aš nešioju, / Jis reiškia valią, geismą ir troškimą“ (1–2)) ir Marcinkevičiūtės („Troškimą, geismą reiškia Vilio vardas“ (1)) vertimuose.

Toliau tikrinį *Will* keičia bendrinis *will* su aiškiais seksualinėmis konotacijomis. Dama turi didelę ir erdvią vaginą arba nepasotinamą geismą (*whose will is large and spacious*) (5), poetas prašo damos bent kartą leisti jų geismui susilieti (*Not once vouchsafe to hide my will in thine*) (6). Žaidžiama net trimis žodžio *will* reikšmėmis, kai poetas klausia, „jei kiti Vilai / kitų falai / seksualinis apetitas atrodo žavingi“ (*Shall will in others seeme right gracious*) (7), ar jis sulauks damos palankumo? Sunkiausiai vertėjams sekasi su seksualinėmis konotacijomis. Vienintelės Marcinkevičiūtės 5–6 eilučių vertime šmėkšteli Vilio vardas („Priglaust ir Vilio-valios negeidi?“ (6)), tačiau damos geismas arba vagina daugumos interpretuojama kaip „valia“ (Tyruolis, Geda), tik Churgino kaip „geismas“, tačiau apie damos genitalijas prabilti nedrįsta nė vienas vertėjas.

Trečiame katrene moteris lyginama su jūra: kaip vandens prisotinta jūra, lyjant vis vien sugeria lietų, taip tamsiosios damos, jau turinčios Vilą, sarkastiškai prašoma pridėti dar vieną Vilą (poetą) / jo geismą / falą, kad padidintų seksualinį malonumą / praplėstų Vilų sąrašą (*One will of mine to make thy large Will more*) (12). Jūros vaizdinys išlaikomas visuose vertimuose, tačiau sunkumų kelia kalambūras *Will*. Tyruolis visame sonete pateikia

tik vieną reikšmę „valia“, Churginas – „troškimas“ (justi seksualinės gaidelės), Geda verčia Vilis, tik pati formuluotė prisotinta seksualinių reikšmių ir jaučiamas emocinis antrosios reikšmės atitikmuo, Marcinkevičiūtė perteikia vieną iš reikšmių „geismas“. Tokiu būdu per skirtingus vertimus atskleidžiamos kelios kalambūro reikšmės.

144 sonetas tarsi sujungia sonetyne plėtojamą biseksualios ir homoerotinės meilės giją. Edmonsono ir Wellso teigimu, šis sonetas žymi ciklo kulminaciją, nes jame vieninteliame poetas taip atvirai kalba apie dvilypę aistrą ir vyrui, ir moteriai (2004: 77). Kuriamas angeliško mylimojo ir demoniškos mylimosios paveikslai, perteikiama poeto kančia dėl mylimųjų neištikimybės (plačiau apie šį sonetą skyriuje „Krikščioniškojo ir filosofinio diskursų pagava sonetų vertimuose“).

Taigi atskleisdami meilės ir geismo temą lietuvių vertėjai neperteikia visų teksto reikšmių, visų lygmenų, tačiau teksto reikšmių visuma perduodama per variantinius vertimus: ko neperteikia vienas vertėjas, dažnai apčiuopiama kito vertime. Analizėje atsiskleidę dėsniumai atliepia jau cituotas vertimo teoretikų mintis: kaip pastebėjo Holmesas, variantiniai to paties eilėraščio vertimai atskleidžia vis kitus niuansus (1988: 51); Jonesas išryškino kompromiso svarbą, nes visų lygmenų perteikti neįmanoma (1989: 187); Bassnett atkreipė dėmesį į neišvengiamą kiekvieno vertėjo savitą skaitymą ir interpretaciją (2002: 106). Pagal Bermanno atitikmens sampratą, vertėjui keliami aukščiausi reikalavimai, sujungiantys etiškumo ir poetiškumo normas, nepaliekantys išlygų susitelkti tik į turinio arba į išraiškos planą, o siekiantys aprėpti juos abu. Tačiau realios situacijos, konkretūs poezijos vertimai liudija vertėjų pasirinkimą: susitelkimą į vieną arba kitą strategiją, kai turinys aukojamas dėl formos arba, priešingai, forma – dėl turinio. Šiame skyriuje išryškinti sunkumai, su kuriais susidūrė vertėjai perteikdami tropus. Vienas iš sudėtingesnių ir sunkiau jiems pasiduodančių tropų yra kalambūrų vertimas. Lietuvių vertimo tyrinėtojai ir praktikai jau kėlė šį klausimą. Pažūsis yra sakęs, kad tai populiarus tropas anglų kalboje ir literatūroje, bet retas lietuvių literatūroje, ypač poezijoje, galbūt todėl vertėjams sunkiau įveikiamas. Prozoje sudėtinga perteikti kalambūrą ir vertėjai neretai jį aiškina išnašose, o poezijos vertime tai dar sudėtingiau. Pažūsis taip pat teigia, kad Churgino vertimuose beveik pusė kalambūrų neperteikiami (2016). Kaip matyti iš atliktos analizės, ir kiti vertėjai neaprupia kalambūrų daugiaprasmiškumo, dažniausiai atskleidžia tik vieną reikšmę, o reikšmių žaismė atsiveria nebent per variantinius vertimus. Kalambūro vertimo nuostoliams galima priskirti lietuviškuose vertimuose dažnai praleidžiamas seksualines reikšmes.

PENKTAS SKYRIUS. GROŽIO TEMOS PERTEIKIMAS VERTIMUOSE

1. ŠVIESIAPLAUKIS JAUNUOLIS – GRAŽIAUSIOJI GĖLĖ

Shakespeare'o sonetai – aukštuomenės asistavimo, dvariškių meilės lyrikos pavyzdys. Mylimosios grožio kultas, atkeliavęs iš kurtuazinės tradicijos, išliko gyvas sonetų kūrėjų eilėse. Mylimojo ar mylimosios grožis – neatskiriami meilės poezijos tema – neabejotinai yra viena svarbiausių ir sonetyne. Svarbu išanalizuoti, kaip dar viena kertinių sonetyno temų skleidžiasi vertimuose į lietuvių kalbą, ar ji vertėjų atpažįstama, ar jie atidūs grožio simbolikai. Patys įtaigiausi poeto žodžiai ir vaizdiniai skirti šviesiaplaukio jaunuolio grožiui apdainuoti. Jis lyginamas su gėlėmis (dažnai su rože), vasaros diena (18 sonetas), brangakmeniu (27 sonetas). Kai kuriuose sonetuose mylimojo grožis yra vyraujanti tema (pvz., 82, 106 sonetuose).

106 sonete jaunuolio grožį mėginama reflektuoti, žvilgsnį kreipiant į praeities grožio etalonus. Senovės kronikose taip detalai apdainuotas gražiųjų damų ir riterių grožis (*In praise of Ladies dead, and lovely Knights, / Then in the blazon of sweet beauties best, / Of hand, of foot, of lip, of eye, of brow*³⁹) (4–6) buvo tik poetų pranašystė apie dabartinį jaunuolio grožį (*I see their antique Pen would have exprest, / Euen such a beauty as you maister now*⁴⁰) (7–8). Soneto pagrindą sudaro končetė, kur mylimojo grožis lyginamas su praeities gražiausiais iš gražiausiųjų ir juos pranoksta. Išliaupsindami gražuolius, senovės poetai tik numatė būsimą jaunuolio grožį, o kadangi niekad nebuvo jo regėję, jų aprašymai buvo netikslūs: *And for they lookd but with deuining eyes, / They had not still enough your worth to sing* („Ir kadangi jie matė tik pranašų akimis, / Jie negalėjo tinkamai apdainuoti tavo vertės“) (11–12)⁴¹. Jaunuolio amžininkai nors ir gali juo gėrėtis, jų plunksna nepajėgia aprašyti jo grožio: *For we which now behold these present dayes, / Haue eyes to wonder, but lack toungs to praise* („Nes mes, kurie tave regime šiandieną, / Gėrimės akimis, bet nepajėgiame gyriaus išreikšti žodžiais“) (13–14).

Deja, šio nepaprastai gražaus soneto atitikmens visuose lygmenyse nepavyko sukurti nė vienam lietuvių vertėjui, bet kai kurie jų sėkmingai perteikia tam tikrus segmentus. Tyruolis atskleidžia turinio planą, detales, tačiau eilėms stinga poetiškumo. Churginas vietomis nukrypsta nuo originalo (jo sonetas adresuotas moteriai ir šlovina jos grožį, vertime prabyla riteriai; originale poetas apdainuoja riterius ir damas), tačiau jis poetiškai ir emociškai įtaigiai perteikia antrąjį katreną:

Man rodos, jog tos lūpos, rankos, kojos
Ir tie plaukai, apie kuriuos skaitau,
Naujų laikų legendose kartojas
Ir ištisai priklauso vienai tau. (5–8)

39 „Giriančius jau mirusius damas ir mielus riterius, / ir laupsiančius gražuolių geriausias savybes, / Jų rankas, kojas, lūpas, akis, antakius.“

40 „Suprantu, kad jų senovinė Plunksna bandė aprašyti, / Tą grožį, kurį tu dabar įkūniji.“

41 Daug komentuotojų končetę aiškina per paralelę su Biblija, kad jaunuolio grožio pranašystės šventvagiškai primena pranašystes apie Kristų. Vendler tokius samprotavimus neigia (1997: 449) ir vadina šį sonetą tradiciniu eilėraščiu, kuris reiškia tik tai, kad poetas negali žodžiais išsakyti to, ką nori (1997: 450).

Dažname lietuvių vertime praeities poetai ne tik pranašavo, bet ir atskleidė dabartinį jaunuolio grožį. Originale kalbama apie praeities ir dabarties poetų bejėgystę mylimojo grožį išreikšti eilėmis. Nors sonetą Geda verčia nepaprastai laisvai, daug kur labai nukryps-ta nuo originalo, pernelyg apibendrina, tačiau šią mintį jis poetiškai perteikia trečiojoje strofoje per jausminį atitikmenį:

Kai dainius, pilnas meilės, įsisiurbia
Į reginius, boluojančius mintį, –
Deja, visi mūs žodžiai per prasti,
Mes grožiui nieko gero nesukūrę! (9–12)

Poetų bejėgiškumą prieš grožį pastebi ir Marcinkevičiūtė: „Senovės plunksnoms prieš tave suklypus“ (7), „Jiems apdainuot tave išblės viltis“ (12).

82 sonete mylimojo grožio tema ne tik plėtojama per poeto ir jaunuolio santykį, bet gre-ta atsiranda ir poetai konkurentai. Poetas pripažįsta, kad jaunuolis nėra vedęs poeto mū-zos, todėl gali skaityti kitų jo grožiu besišaunčių poetų jam skirtas gražiausias eiles „savo gražiajam adresatui, palaiminančiam kiekvieną knygą“ (*Of their faire subiect, blessing euery booke*) (4). Giriamas visapusiškas jaunuolio grožis, jis yra „gražus žiniomis ir išvaizda“ (*as faire in knowledge as in hew*) (5). Neįžvelgdamas neištikimybės, poetas ragina mylimąjį pernelyg nepasikliauti jų skambiais žodžiais, nes tik poetas paprastais žodžiais sako tiesą.

Lietuviškuose vertimuose soneto pagrindinė mintis gana tiksliai perteikta (ypač Tyruo-lio), tik Churginas pernelyg išryškina draugystę ir bičiulystę. Originalo kreipinys *loue* čia keičiamas „drauge mano“, o originale svarbi tiesos sakymo reikšmė interpretuojama kaip „atvira bičiuliška šneka“. Poeto perspėjimą dėl gražbyliaujančių konkurentų gana taikliai perteikia Marcinkevičiūtė:

Nesivaržau su savo konkurentais,
Bet jų retoriškoj ir dirbtinaj
Poezijoje ir tau į akį krenta,
Kad nemeluojų knygoj nė vienoj. (9–12)

Didesnių sunkumų, regis, sukėlė apibendrinantis dvielis (Marcinkevičiūtei, Gedai, Churginui). Įvairiapusį išorinį ir vidinį grožį perteikia visi vertėjai, tik Gedos vertime ne-apdairiai pasirinktas žodis „išrankus“ pritraukia kitus kontekstus, nei siūlytų originalas („Ir protas tavo išrankus, ir bruožai“).

Gėlių simbolika vertimuose. Jaunuolio grožiui perteikti dažnai pasitelkiami gėlių įvaizdžiai, gana įprasta mylimąjį lyginti su gėlėmis. **69 sonete** poetas vadina šviesiaplaukį jaunuolį *faire flower* („gražia gėle“) (12). Būdvardžio *fair* („graži“) nebelineka vertimuose, o bendrinį žodį „gėlė“ lietuvių vertėjai motyvuotai konkretizuoja į rožę, matyt, todėl, kad jaunuolis daug kur sonetyne lyginamas su rože. Ištikimiausias originalui Tyruolis, rink-damasis „gėlė“. Kitų poetų darbuose matyti jausminio atitikmens paieškos: Churginas šį apibūdinimą įvardija „*rožių* aromatu“, Geda verčia „saldžiausią dvelksmą tavo sielos *rožių*“, Marcinkevičiūtė – „tavo *rožių* dvelksmu“. Vertėjams, ko gero, pavyksta perteikti mylimojo sielos grožį, apie kurį ir kalbama sonete. **99 sonete** mylimasis lyginamas su įvairiomis gė-lėmis: žibute, lelija, mairūnu, rožėmis ir kitomis. Lietuvių vertėjai puikiai perteikia soneto tematiką ir nuotaiką, visas originale minimas gėles bei pačią mintį, kad mylimasis pranoksta gėles, kurios tik kopijuoja jo grožį ir kvapą. Pirmosios strofos atitikmuo, nors šiek

tiesiogiai modifikuotas (ją sudaro penkios, o ne keturios eilutės), geriausiai realizuotas Tyruolio vertime: „Bariau žibutę drąsiai, kad ir mažą: / Iš kur ėmei, vagile, mielo kvapo? / Ar ne iš mylimosios lūpų? Dažo, / Kurs purpuru švelniam veidely tapo, / Ar ne iš gyslų, kur per ryškiai dažo?“ (T., 1–5). Tolimesnių strofų atitikmenį geriausiai perteikia Marcinkevičiūtė: „Tartum lelijos baltos tavo rankos / Ir kvepia mairūnu tavi plaukai, / Raudonį ryškų rožių sruostai renkas, / o blyškumu baltosioms patikai; / Trečioji rožė, dvi spalvas pagrobus, / Dvelkimą tavo žino mintinai, / Dėl tos vagystės tartum aukso lobio / Kerštingai rožę gražia kirminai“ (M., 6–12).

„**Grožio rožė**“ ir jos raiška vertimuose. Jaunuolio grožis dažnai reiškiamas per rožės simboliką (1, 67, 95, 98, 99 ir 109 sonetuose). Jau įžanginiame **1 sonete** pasitelkiama sonetų konvencija „grožio rožė“ kituose sonetuose atsiskleidžia kiek kitais reikšminiais atspalviais: *That thereby beauty's rose might never die* („Kad grožio rožė tokiu būdu niekad nenuvystų“) (1: 2). Churginas rožės sąsają su grožiu perteikia ne semantiškai artimu atitikmeniu, o per rimą, sąskambį, jos prasmė pasklinda per kelias eilutes: „Kad ji pratęstų mirštantį jo **grožį**. / Nuo rudenio šalnos nuvyto **rožė**“ (1: 2–3). Gedos vertime rožės vaizdiniu reiškiamas laikinumas, akcentuojama būtinybė pratęsti save vaikuose, grožio prasmės pranyksta: „Tegul sau krinta žiedlapiai nuo rožių.“ Geriausiai atitikmuo išlaikytas Marcinkevičiūtės („Te grožio rožės niekad nenuvys“) ir Tyruolio („Kad grožio rožė niekad neužgestų“) vertimuose.

54 soneto pagrindą sudaro končetė, visame sonete lyginama rožė ir jos kvapas su vidiiniu ir išoriniu šviesiaplaukio jaunuolio grožiu. Žavimasi ne tik jaunuolio dailia išvaizda, bet ir dorumu: *Oh how much more doth beautie beautiful seeme, / By that sweet ornament which truth doth give, / The Rose looks faire, but fairer we it deeme / For that sweet odor, which doth in it liue*⁴² (1–4).

Tikroji rožė priešinama erškėtrožei, įkūnijančiai tuščią, išorinį grožį.

The Canker bloomes haue full as deepe a die,

As the perfumed tincture of **the Roses**,

Hang on such thornes, and play as wantonly,

When sommers breath their masked buds discloses.⁴³

Rožės pavadinimas, rašomas iš didžiosios raidės, triskart pakartojamas sonete, erškėtrožės – tik kartą. Ji nėra iš tolo neprilygsta rožei, puikuoja tik išorės grožiu, o Rožė – dar ir nuostabi kvapu: *But for their virtue only is their show, / They liue vnwood, and vnrespected fade, / Die to themselues* („Bet kadangi jų išvaizda yra vienintelė jų vertybė / Joms nesiperša ir jos nepastebėtos nuvysta, / Vienišos miršta“) (9–10). Erškėtrožės nunyksta, o „Tikros rožės – ne, / Iš jų saldžios mirties išgaunami saldžiausi kvapai“ (*Sweet Roses doe not so, / Of their sweet deaths, are sweetest odors made*) (11–12). Duncan-Jones sako, kad iš rožės distiluojamas rožių vanduo, o poetas mene išsaugo jaunuolio kvintesencinę substanciją (1997:

42 „Ak kaip daug gražesnis atrodo grožis
Dėl mielos puošmenos, kurią suteikia tiesa.
Rožė atrodo graži, bet mums ji dar gražesnė
Dėl malonaus aromato, kurį ji turi.“

43 „Erškėtrožės turi tokią pat ryšką spalvą,
Kaip ir kvepiančių rožių atspalvis,
Tokius pat spyglius, ir žaidžia taip pat nedroviai,
Kai vasaros vėjelis praskleidžia slaptus žiedelius.“

218): *And so of you, beautiful and lovely youth, / When that shall vade, by verse distils your truth* („O iš tavęs, gražus ir žavus jaunuoli, / Kai tai [grožis] išblės, mano eilėse distiliuos tavo dorumas“) (13–14).

Vertimuose iššifruojama rožės simbolika ir rožės vaizdinys aiškiai siejamas su jaunuolio išoriniu ir vidiniu grožiu. Originalo samprata „tiesa“ kai kur pakeičiama kitais sinonimais „vertė“ (T.), „siela“ (Ch.). Atpažinta ir rožės bei erškėtrožės antitezė, tik pastaroji Tyruolio įvardijama „šilo rožė“, o Gedos itin laisvai verčiama: „Žiedai spygliuoti, kur susuko lizdą / Gausybė ydų, – irgi mena rožę“ (5–6). Vertėjų puikiai perteikta įamžinanti poezijos galia, kai jaunuolio grožis visiems laikams išliks poeto eilėse. Marcinkevičiūtės 54 soneto vertimas, ko gero, labiausiai išlaikė atitikmens išbandymą, sujungiant turinio planą ir poetiškumą:

Puikesnis daug tada atrodo grožis,
Kai papuošia jo spindesį tiesa!
Tokia puiki atrodytų ir rožė,
Kai aromatą skleidžia ji visa.
Nuo rožių nebesiskiria erškėtis
Nei spalvomis, nei lapais, nei dygliais:
Pražys jis, kaip ir galima tikėtis,
Kai vasaros kvėpavimas jam leis.
Tačiau žydėjimas tuščiaviduris
Jį skiria nuo laimingųjų dalios;
Jis vysta, o kiekvienas rožių dūris
Kaip švelnūs kvėpalai įsigalios.
Kaip švelnūs kvėpalai išliks šios eilės,
Kai nebeliks tavęs ir tavo meilės.

Rožės simbolika pasitelkiama ir 67 sonete (plačiau apie jį skyriuje „Krikščioniškojo ir filosofinio (platoniškojo) diskursų pagava sonetų vertimuose“).

95 sonetas priklauso išdavystės sonetams ir poeto priekaištas soneto pradžioje dėl mylimojo begėdystės veikiausiai reiškia neištikimybę. Vendler yra sakiusi, kad pagrindinė soneto mintis – slaptos ydos (1997: 408). Kirmėlės graužiamos grožio rožės simbolika reiškia mintis, kaip grožiui kenkia ydos: *How sweet and lovely dost thou make the shame, / Which like a canker in the fragrant Rose, / Doth spot the beauty of thy budding name?* („Kaip gražiai ir žavingai tu kreti begėdystę, / Kuri kaip kirmėlė kvapnioje rožėje, / Suteršia grožį tavo jauno / besiskleidžiančio vardo“) (1–3). Rožės vaizdinys perteiktas visų vertėjų darbuose, tik Churgino interpretacijoje pasirenkama savinimo strategija ir originalo rožė virsta „radastu“. Artimiausias originalui yra Tyruolio vertimas, o Marcinkevičiūtei pavyksta perteikti atitikmenį per pagarbą originalui ir poetišką vertimą: „Gražiai pridengti moki savo ydą, / Kuri tarytum rožių kirminai / Į pumpuro švelniausio rangos vidų! / Kur nuodėmę paslėpti – tu žinai!“ (1–4).

98 sonete gėlių simbolika reiškia mintis, kad net gražiausios gėlės (lelija ir rožė) nepriylgsta grožio idealui – šviesiaplaukiam jaunuoliui: *Nor did I wonder at the Lillies white, / Nor praise the deepe vermillion in the Rose* („Nei stebėjau Lelijos baltumu / Nei gyriau rožės ryškų raudonį“) (9–10). Lelijos ir rožės įvaizdžiai bei mylimojo pranašumas prieš jas išlaikomi visuose vertimuose, tik prarandama platoniškoji mintis, kad gėlės yra tobulos formos, kurią

įkūnija mylimasis, šešėliai ir atspindžiai: „Leina kaip sniegas lelija“ (9), „nei rožių tvaskančių kerai raudoni“ (Ch., 6); „Nestebino lelijos baltis, rožės / Negyriau aš ugningo raudonumo“ (T.); „Nei snieginos baltų lelijų taurės, / Nei rožės purpurinės išsipustę / Primindamos tave man nesujaudins / Kaip kad skruostai nuraudę arba lūpos“ (G.); „Nestebina balta spalva lelijos, / Nei rožės pumpuras raudonumu“ (M.).

109 sonetas formuojamas kaip poeto atsakas į mylimojo priekaištus dėl neištikimybės ir baigiamas aistringų meilės prisipažinimu. Poetas išsako, koks svarbus jam mylimasis: *For nothing this wide Vniurse I call, / Saue thou my Rose, in it thou art my all.* („Nes visa didžiausia visata man niekis, / Išskyrus tave, mano Rože, nes tu man esi viskas“) (13–14). Mylimąjį poetas jausmingai vadina „mano Rože“ (*my Rose*⁴⁴). Vendler yra sakiusi, kad sonete liejasi virtinė vaizdinių: *my flame* („mano aistrą“), *my self* („su savimi“), *my soul* („savo siela“), *my home* („mano namai“), *my self* („pats“), *my stain* („savo dėmę“), *my nature* („mano prigimtyje“), *my rose* („mano rožė“), *my all* („mano viskas“), kuriais poetas bando apibrėžti, kas jis yra (1997: 464). Kaip tik atrodytų, kad visa, kas išvardyta sonete, atveria poeto pasaulį, kurio kuplete jis atsisako, tvirtindamas, kad viskas yra niekis, išskyrus jo rožę – tik mylimasis poetui yra visas pasaulis. Kaip tik šią prasmę ir perteikia Tyruolio vertimas, Marcinkevičiūtės vertime originalo reikšmės šįkart dingsta sąskambiuose; Churginas ir Geda akcentuoja tuštumos jausmą be mylimojo, tačiau Geda pateikia gana tinkamą kupleto jausminių atitikmenį: „Juk be tavęs Visatoje taip tuščia; / Toj tuštumoj, o rože, aš uždusčiau“ (109: 13–14). Rožės vaizdinys pasikartoja visame sonetyne ir dažniausiai sietinas su grožiu, šiame sonete jis įgyja mylimojo branginimo, jo vertės reikšmę.

27 sonete priešingai – mylimojo atvaizdas lyginamas su **brangakmeniu**: *Which like a iewell (hunge in gastly night)* („Kuris tarsi brangakmenis (kabo baisią naktį)“ (11). Paprastai brangakmenis reiškia ką nors vertingo, brangaus, bet čia labiau aktualizuota grožio, o ne brangumo reikšmė. Bemiegę naktį išskylantis mylimojo vaizdinys toks gražus, kad net baisią naktį paverčia gražuole, o jos seną veidą jaunu (*Makes blacke night beautious, and her old face new*) (12). Churgino vertime šis palyginimas dingsta, susiliedamas su ankstesniu šešėlio įvaizdžiu, Gedos vertime brangakmenis susilieja su vaizdiniu, kuris čia virsta „atspindžiu“. Marcinkevičiūtė ir Tyruolis išlaiko brangakmenio įvaizdį, Tyruolis artimai seka originalu, perteikdamas jo turinį.

2. MYLIMOJO NARCIZIŠKUMAS

Grožio tema Shakespeare'o sonetuose plėtojama ne visai tradiciškai. Nors dalyje sonetų laikomasi kurtuazinės literatūros tradicijos, aukštinamas mylimojo grožis⁴⁵. Shakespeare'o sonetuose nevengiama atskleisti „patologinės“ šviesiaplaukio jaunuolio grožio pusės: jis išskirtinio grožio, bet ir narciziškas, ne tik liaupsinamas jo grožis, bet ir apnuoginami trūkumai. Narciziškumas labiausiai išryškinamas sonetų apie palikuonis grupėje (1–17 sonetai), kur šis motyvas glaudžiai siejasi su vaikavimosi tema. Šviesiaplaukiam jaunuoliui priekaiš-

44 Martinas Greenas mano, kad tai gali būti aliuizija į Henry'io Wriothesley'aus pavardę, kuri gali būti tariama *Rosely* (2005: 133–60). Duncan-Jones rožę aiškina kaip neprilygstamą išskirtinį asmenį (1997: 328).

45 Paprastai meilės lyrikoje apdainuojamas moters grožis.

taujama dėl veltui švaistomo grožio, įspėjama dėl grožio trumpalaikiškumo, jis raginamas susilaukti vaikų, kad šie pratęstų jo grožį⁴⁶.

Švaistomas grožis. Daugelyje šios grupės sonetų pabrėžiama, kad jaunuolis išskirtinį savo grožį eikvoja tuščiai.

2 sonete poetas perspėja jaunuolį, kad nevalia leisti grožiui tiesiog sunykti, taip elgtis būtų švaistūniška (2: 5–9):

Then being askt, where all thy beautie lies,
Where all the treasure of thy lusty daies;
To say within thine owne deepe sunken eyes,
Were an all-eating shame, and thriftlesse praise.⁴⁷

4 sonete taip pat plėtojama švaistomo grožio tema, pasitelkiant ekonominę ir teisės registrą, žaidžiant naudojimo ir išlaidavimo, testamento ir palikimo prasmėmis. Švaistūnė meilė naudoja grožio palikimą tik sau (*Vnthrifty louelinesse why dost thou spend, / Vpon thy selfe thy beauties legacy?*) (1–2). Jaunuoliui apibūdinti pasitelkiami oksimoronai „gražus šykštuoli“ (*beautious nigard*), „Pelno negaunantis palūkininke“ (*Profittles vserer*), jis naudoja „milžiniškas sumas“ (*a summe of summes*), ir vis dėlto nepragyvena, nes prekiauja tik su pačiu savimi (*For hauing traffike with thy selfe alone*) (komentuotojai dažnai pastebi ir seksualines pastarosios eilutės konotacijas; Bennett, 2007: 7), jaunuolis turės palikti ataskaitą (*Audit*). Apibendrinančiame dvielyje įspėjama: „Savo nepanaudotą grožį nusineši į kapą / O jei panaudosi, jis gyvuos per būsimą testamento vykdytoją“ (*Thy vnusd beauty must be tombd with thee, / Which vsed liues thēxecutor to be*) (13–14).

9 sonete jaunuolis vadinamas švaistūnu, leidžiančiu pinigus visame pasaulyje (*an vnthrift in the world doth spend*), klajojančiu iš vietos į vietą, bet pasaulis tais pinigais vis vien džiaugiasi (*still the world inioyes it*). Švaistūno metafora reiškiamas tuščiai švaistomo grožio motyvas: *But beauties waste hath in the world an end, / And kept vnvsde the vser so destroyes it* („bet eikvojamas grožis pasaulyje nyksta, / o jo nenaudodamas savininkas jį sunaikina“) (11–12). Tai vertinama ne tik kaip savanaudiškumas (*No loue toward others in that bosome sits* – „jokios meilės kitiems, toje krūtinėje nėra“) (13), bet ir kaip beprasmis susinaikinimas (*That on himselfe such murdrous shame commits* – „jei save taip gėdingai nužudo“) (14).

Nors ir esama šių sonetų vertimo trūkumų, pagrindinė tema – veltui eikvojamo grožio idėja – perteikta visuose vertimuose. Vienas ryškesnių nukrypimų – 4 soneto apibendrinantis dvielis. Daugelyje vertimų praleidžiama, kad palikuonys bus testamento vykdytojai – jaunuolio grožio tęsėjai: „Lai tavo grožis ateičiai išlieka, / Kol žemė jo nepavertė į nieką“ (Ch., 14); „Su tavimi išnyks ir siluetas, / Praradęs kūną, po žeme išsekęs“ (G., 13–14); „Nepanaudotas

46 Kaip jau minėta, pirmosios grupės sonetai veikiausiai buvo parašyti išskirtinai gražiam, savimylai grafiui Southamptonui. Greenblattas rašo, kad, būdamas be galo turtingas, jis patyrė didžiulį spaudimą tuoktis ir ne dėl romantikos, o dėl išskaičiavimo. Pirmiausia buvo pasamdytas Johnas Clapmanas, vėliau sužinojus, kaip Southamptonas žavisi Shakespeare'u, kreiptasi į pastarąjį. Shakespeare'as pasirinko kitokią taktiką, skatindamas „narcizišką moterišką grafą“ tuoktis. Clapmanas siūlė atsiplėšti nuo savo atvaizdo ir atsižadėti savimylės. Shakespeare'as, priešingai, tvirtino, kad jaunuolis, kaip tik savęs nemylė (2004: 228–230).

47 „Tada, jei tavęs paklaustų, kur paslėptas tavo grožis,
Kur visas turtas tavo gyvybingų dienų
Atsakyti, kad giliai įdubusiose akyse,
Būtų visa naikinanti gėda, švaistūniška pagyra.“

lobis taps karstu, / Kurį palaidos su tavim kartu“ (M., 13–14). 9 soneto švaistūno metafora Gedos vertime keičiama žemės turtais, juos lyginant su pranykstančiu grožiu, o dvielis visai nukrypsta nuo originalo. Pagal vertimo teoretiko Pymo siūlomą kryptingą panašumo sampratą, kai tekstas A yra originalo tekstas, o vertimo tekstai yra A', A'' ir t. t., Gedos vertimas, regis, negalėtų būti laikomas tekstu A', nes nebetenka panašumo į originalą ir ypač dvielis tampa visai kitu tekstu. Čia nesukuriama nei turinio, nei jausminio atitikmens.

Grožio efemeriskumas. Sonetuose grožio temą dažnai lydi grožio trumpalaikiškumo motyvas: poetas perspėja jaunuolį, kad jaunystės grožis nėra amžinas, ilgainiui jis nyksta.

2 sonete žiema tampa senatvės metafora: keturiasdešimt žiemų išvagoja raukšles kaktoje ir iškasa gilius griovius grožio lauke (*When fortie Winters shall beseige thy brow, / And digge deep trenches in thy beauties field*) (1–2). Dabartinis grožis, kuris vadinamas „jaunystės pasipūtėliška livrėja“ (*Thy youthes proud liuery*) (3), laikui bėgant virs nuplyšusiais menkaverčiais drabužiais (*a totter'd weed of smal worth held*) (4).

5 sonete pasitelkdamas metų laikų įvaizdžius poetas samprotuoja apie nykstančią grožio prigimtį ir skatina jaunuolį susilaukti palikuonių. Nors kalbama apie jaunuolio dabartinį išskirtinį grožį (*fairely doth excell*) (4) ir jis įkūnija „gražų reginį, į kurį krypta visų akys“ (*The louely gaze where euery eye doth dwell*) (2)). Ilgainiui grožis blės, o jei nesusilauks vaikų, galutinai pražus. Metų laikų simbolika siejama su žmogaus gyvenimo tarpsniais: jaunystės grožiu, kurį sonete įkūnija vasara, lemta nykti, o senatvė eilėraštyje siejama su siaubinga žiema (*hidious winter*):

For neuer resting time leads Summer on,
To hidious winter and confounds him there,
Sap checkt with frost and lustie leau's quite gon.
Beauty ore-snow'd and barenes euery where⁴⁸. (5–8)

Metų laikų įvaizdžiais, reiškiančiais trapią grožio būtį, pradedamas ir **6 sonetas**. Jaunuolis perspėjamas, kad neleistų žiemos skarmaluotai rankai subjauroti jame vasaros, kol dar nebuvo distiliuotas: *Then let not winters wragged hand deface, / In thee thy summer ere thou be distill'd* (5: 1–2). Atkartojama 5 soneto mintis, kad jaunuolio grožis turi būti distiliuotas, t. y. jo geriausią substanciją turi perimti palikuonys. Poetas toliau teigia: „Pripildyk saldumo koki buteliuką, praturtink kokią vietelę / Grožio turtais, kol jie nesunyko“ (*Make sweet some viall; treasure thou some place, / With beauties treasure ere it be selfe kil'd*) (3–4).

12 sonete reflektuojamas laiko virsmas per poeto sąmonėje atsirandančius įvaizdžius: nuostabi diena, nugrimztanti į siaubingą naktį (*the braue day sunck in hidious night*) (2), nuvystančios žibutės (*the violet past prime*) (3), juodos garbanos, nusidažančios baltai (*sable curls or siluer'd ore with white*) (4), medžiai be lapų (*trees I see barren of leaues*) (5). Laiko kaitą menantys vaizdiniai verčia mąstyti apie trapų jaunuolio grožį.

Then of thy beauty do I question make
That thou among the wastes of time must goe,

48 „Nes nenuilstantis laikas veda vasarą
Pas siaubingą žiemą, ir ją ten sunaikina,
Syvai surakinami šalčio, ir gyvybingi lapai apmirę.
Grožis apsnigtas ir visur tuštuma.“

Since sweets and beauties do them-selves forsake.⁴⁹

Vienintelė išeitis, kurią siūlo poetas viską griaunančiai laiko galiai įveikti, – susilaukti palikuonių: *And nothing gainst Times sieth can make defence / Saue breed to braue him, when he takes thee hence* („Ir niekas nuo Laiko pjautuvo negali apsisaugoti, / Tik susilaukti vaikų, ir drąsiai prieš jį stoti, kai jis ateina pasiimti“) (13–14).

Grožio efemeriskumo motyvai atkuriami visuose vertimuose į lietuvių kalbą. 6 ir 12 sonetų tematika su visais įvaizdžiais puikiai pasidavė mūsų vertėjų plunksnai ir galima kalbėti apie šių sonetų visų keturių vertėjų sėkmingus vertimus. Kai kuriuose vertimuose pasitaiko smulkių praleidimų, pvz., 2 sonete Tyruolis praleidžia drabužių simboliką (3–4). 5 soneto vertimuose metų laikų simbolika, grožį niokojanti laiko galia perteikta visuose vertimuose, tačiau praleistos nuorodos iš išskirtinį jaunuolio grožį (2 ir 4), tik Tyruolio vertime jaunuolis pavadinamas „stebuklingu reginiu“ (2). Tačiau iš esmės visi vertėjai paiso soneto tematikos ir pagrindinių motyvų.

Savimyla. Sonetų apie palikuonis grožio tema neatskiriama nuo savimylės. Savimyla ir savanaudiškumas tarsi eina greta. Jaunuolis savanaudiškai mėgaujasi savo grožiu, juo nesidalija su pasauliu. Poetas, skatindamas susilaukti vaikų ir taip įprasinti grožį, priekaištauja jaunuoliui, kad šis yra pernelyg didelis savimyla.

3 sonete poetas apgailestauja, kad, nesusilaukdamas palikuonių, jaunuolis padarys moteris – potencialias mamas – nelaimingas: *Thou dooſt beguile the world, vnblesse some mother. / For where is she so faire whose vn-eard wombe / Disdaines the tillage of thy husbandry?* („Tu apgausi pasaulį, nepadarysi laimingos kurios nors motinos / Nes kur yra toji tokia graži, kurios nesuarta gimda / paniekintų tave kaip vyrą / nesileistų, kad ūkis būtų apertas“) (4–5). Kalam-būras *husbandry* perteikia dviprasmybę: 1) „būti vyrų“ ir 2) „žemės ūkis“. Be to, jaunuolis ir pats pasirodys kaip kvailys, kuris atsidurs kape, dėl savimeilės nepalikęs palikuonių (*Or who is he so fond will be the tombe, / Of his selfe loue to stop posterity?*) (7–8). Jaunuolis primena savo motinai jos jaunystės grožį, o kada nors savąjį grožį jis pamatys vaikuose.

14 sonetas prasideda svarstymais, kad poetas viską nuspėja ne iš astrologijos, ne iš žvaigždžių, jis nemoka numatyti sėkmės ir nesėkmės, maro ir mirčių, nuspėti orų ar likimo. Poetas išminties semiasi tik iš jaunuolio akių (*But from thine eies my knowledge I deriue*) (9) ir nejudančių žvaigždžių (*constant stars*). Akis gretinant su nejudančiomis žvaigždėmis, pasak komentarų, pabrėžiama to, kas išskaitoma mylimojo žvilgsnyje, tikrumą. Nejudančios žvaigždės reiškė stabilumą ir patikimumą, priešingai nei klajojančios žvaigždės⁵⁰. Iš mylimojo akių poetas sužino, kad grožis ir tiesa kartu klesti (*truth and beautie shal together thriue*) (11–12). Tačiau poetas kalba ir apie jaunuolio egoizmą, narcizišką gėrėjimąsi tik savimi: *If from thy selfe, to store thou wouldst conuert* („Jei imtumei domėtis ne savimi, o palikuonimis“) (12). Jeigu jaunuolis nekreips dėmesio į perspėjimą, poetas pranašauja pragaištį: *Or else of thee this I prognosticate, / Thy end is Truthes and Beauties doome and date* („arba tau aš galiu tokią ateitį nusakyti / tavo mirtis bus tiesos ir grožio galas ir pabaiga“) (13–14). Sonete susipina keli grožio temos motyvai: narciziškas jaunuolio susitelkimas

49 „Kai pradėdu mąstyti apie tavo grožį,
Kad tu pranyksi tarp laiko dulkių,
Nes mieli ir gražūs dalykai lieka užmaršty.“

50 <http://www.shakespeare-sonnets.com/sonnet/14>.

tik į save ir suvokimas, kad grožis ir tiesa neatskiriami. Sonetas išsiskiria tuo, kad lig šiol priekaištavęs dėl narciziško grožėjimosi tik savimi poetas ima pats įsimylėti jaunuolį – išsi-
duoda sakydamas, kad išminties semiasi iš jaunuolio akių (9).

Narciziškas tik į save nukreiptas grožis – tai pagrindinė **10 soneto** tema. Poetas kreipiasi į jaunuolį ir sako: „nejauti meilės niekam“ (1), nors „tave myli daugelis“ (*thou art belou'd of many*) (3), „bet, kad tu nieko nemyli, yra akivaizdu“ (*But that thou none lou'st is most euidēt*) (4), vadina jaunuolį „išlaidžiu“ (*vnprouident*). Nemeilė čia reiškia abejingumą pasauliui, nes jaunuolis tuščiai eikvoja grožį, neperduodamas jo palikuonims. Sakoma, kad jaunuolis yra „užvaldytas žudikiškos neapykantos“ (*thou art so possess with murdrous hate*), kad pats prieš save kursto sąmokslą (*That gainst thy selfe thou stickst not to conspire*) (5–6).

Savanaudiškas gėrėjimasis grožiu tiksliausiai atspindėtas Tyruolio vertimuose, nors ir Marcinkevičiūtės 3 soneto vertimas nusisekė. Churginas ir Geda praleidžia mintį, kad jaunuolis dėl egoizmo nepaliks palikuonių. Gedos vertime iškraipomos kitos svarbios originalo detalės: vertime rašoma apie paties jaunuolio motiną, originale – apie būsimų vaikų motiną. 14 sonete vertėjai (išskyrus Tyruolį) ignoruoja savanaudiško grožio reikšmes. Tarkime, Churgino vertime ne visai aišku, kad jaunuolis palikuonių nesusilaukia dėl egoizmo. 10 soneto vertimuose perteikiama mintis, kad jaunuolis nieko nemyli, bet yra visų mylimas, tačiau jaunuoliui taikomas epitetas „išlaidus“ arba praleidžiamas, arba verčiamas netinkamai (Churgino „abejingas“), Marcinkevičiūtė, regis, tinkamai renkasi būdvardį „lengvabūdis“. Atrodytų, smulkmenos, bet jos pažeidžia sonetų turinį, juolab kad šios detalės nėra sunkiai realizuojamos vertime.

Grožio įprasminimas vaikuose / kūryboje. Kaip minėta, sonetų apie palikuonis grupėje viena dominuojančių potemių – raginimas susilaukti palikuonių ir taip įamžinti savo grožį. Sonete paprastai pristatoma kokia nors tema, o apibendrinančiame dvielyje poetas primygtinai ragina jaunuolį susilaukti vaikų. Poeto raginimas gal ir skamba priekaištingai, bet veikiau tai jaunuoliui siūlomas būdas įveikti savimylą, gėrėjimąsi savimi – tarsi vaistas.

2 sonetas apie grožio trapumą: jei jaunuolis nesusilauks palikuonių, tik tuščiai iššvaistys laiką, nes brandžiam amžiuje *jie* liudytų jo grožį (*Proouing his beautie by succession thine* (12)). Kuplete apibendrinama, kad vaikuose grožis vėl atgimtų ir kraujas vėl atšiltų, kai pajustų jį šąlant (*This were to be new made when thou art ould, / And see thy blood warme when thou feel'st it could*) (13–14).

6 sonete poetas, pasitelkdamas ekonominį žodyną, ragina jaunuolį susilaukti palikuonių: grožio išsaugojimas „nėra draudžiamas *palūkanos*“, be to, džiugina tuos, kurie „moka paskolą savo noru“ (*is not forbidden vsery, / Which happies those that pay the willing lone*) (5–6). Kalbama net ne apie vieną, o daugybę vaikų: *Or ten times happier be it ten for one, / Ten times thy selfe were happier then thou art* („O dešimtkart geriau būtų, jei tai būtų dešimt, o ne vienas [vaikas] / Būtum dešimtkart laimingesnis nei esi“) (8–9). Susilaukiant palikuonių, pasipriešinama mirčiai, nes jiems perduodamas grožis:

Then what could death doe if thou should'st depart,
Leauing thee liuing in posterity?
Be not selfe-wild for thou art much too faire,

To be deaths conquest and make wormes thine heire.⁵¹

10 sonete jaunuolis raginamas būti sau geraširdis (*Or to thy selfe at least kind harted proue* (12)) ir susilaukti į save panašaus: „Susilauk kito tokio kaip tu iš meilės man, / Kad grožis vėl gyvuotų tavo vaikuose, jei nebe tavyje“ (*Make thee an other selfe for loue of me, / That beauty still may liue in thine or thee*) (13–14).

Visas **11 sonetas** skirtas šiai temai, o kuplete apibendrinama, kad gamta išdrožinėjo šviesiaplaukį jaunuolį kaip antspaudo, su kuriuo jis atspaus į save panašius ir neleis šiai kopijai mirti (*She caru'd thee for her seale, and ment therby, / Thou shouldst print more, not let that copy die*) (13–14).

Panaši tema atsikartoja ir **13 sonete**. Poetas norėtų, kad mylimasis išliktų toks pat gražus, tačiau žemiškame gyvenime tai neįmanoma. Jis ragina jaunuolį pasiręngti artėjančiai pabaigai ir perduoti savo nuostabų panašumą (*Against this cumming end you should prepare / And your sweet semblance to some other giue*) (3–4). Poetas tvirtina, kad po mirties mieli vaikai išsaugos jo mielą formą (*after your selves decease, / When your sweet issue your sweet forme should beare*) (7–8), o kuplete dar kartą apibendrina: „Tu turėjai tėvą, ir lai tą patį tavo sūnus pasakys“ (*You had a Father, let your Son say so*) (14).

Daugelyje grupės apie palikuonis sonetų kalbama apie jaunuolio grožį ir būtinybę jį išsaugoti vaikuose. **15 sonete**, skirtame laiko virsmo temai, pirmąkart užsimenama apie mylimojo ir jo grožio išsaugojimą ne vaikuose, o poezijoje (šis motyvas pasikartos ir kituose sonetuose, pvz., 17 ir 18). „Ir kovoje su Laiku iš meilės tau / Kai jis atims tavo grožį, aš jį vėl įskiepsiu. [numanoma – poezijoje (Duncan-Jones, 1997:140)]“ (*And all in war with Time for loue of you / As he takes from you, I ingraft you new*) (13–14).

17 sonete poetas apgailestauja, kad niekas nepatikės jo pastangomis perteikti jaunuolio grožį, poetas neatkartos nė pusės jo vertės ir žmonėms atrodys neįtikinamai, todėl siūlo įamžinti mylimojo grožį poezijoje ir palikuonyse: *But were some childe of yours aliue that time, / You should liue twice in it, and in my rime* („Bet jei tuomet gyventų tavo vaikas / Tu gyvuotum ir jame, ir mano eilėse“) (13–14).

Grožio įprasminimo palikuonyse motyvas perteikiamas visų vertėjų. Kai kur pasitaiko praleidimų ir vertimo transformacijų. Tarkime, 6 sonete Marcinkevičiūtė praleidžia, kad originale kalbama apie dešimt palikuonių, tačiau ji geriausiai ir tiksliausiai išverčia šio soneto kupletą: „Žinok, jog tu gražus per amžinai, / Kad taptų įpėdiniais kirminai“ (13–14). 10 sonete Churginas prideda kreipinį „mielas drauge“, kurio nėra originale. Kartais ne visai aiškiai perteikta originalo mintis (Churgino 11 soneto, Tyruolio 15 soneto vertimuose) arba netiksliai išverstas kupletas (Gedos 13 soneto, Churgino 17 soneto).

3. TAMSUS SONETŲ DAMOS ŽAVESYS

Mylimųjų grožis sonetyne perteikiamas antagonistiskai: angeliškas kūnu ir siela gražus šviesiaplaukis jaunuolis ir demoniška išore bei vidujai tamsi dama. Išorinis damos grožis ku-

51 „Tai ką darytų mirtis, jei tu numirtum,
Leistų tau gyventi vaikuose?
Nebūk toks užsispyręs, nes esi per gražus,
Kad tave nugaltėtų mirtis ir kirminai taptų tavo įpėdiniais.“

riamas pabrėžiant jos tamsų gymį, ji juodbruvė gražuolė: juodaakė (127, 130 sonetai), juodaplaukė (130 sonetas), tamsia oda (130, 132 sonetai), kaip priešingybė sonetų tradicijoje garbintai šviesiai auksaplaukei. Reikėtų pasakyti, kad damos paveikslas vis dėlto nenuoseklus: vienur jos tamsus gymis liaupsinamas, kitur peikiamas. Shakespeare'o sonetų juodbruvė dama yra atsakas į tradiciją ir rodo kintančius grožio standartus, ypač **127 sonete**. Seniau juodbruvės nevadintos gražuolėmis (*In the ould age blacke was not counted faire* (1)), o jei ir buvo gražios, jų nevertino (*Or if it weare it bore not beauties name* (2)). Sonete minimos „varno juodumo“ damos akys (*my Mistresse eyes are Rauen blacke*) (9), taip gražiai apraudančios negražiuosius, kad juodbruvės imtos laikyti gražuolėmis: *Yet so they mourne becomming of their woe, / That euery tounge saies beauty should looke so*⁵² (13–14). Bendrą tematiką vertėjai perteikia, o damos bruožą – juodas akis – verčia savitai. Tyruolis siūlo laisvesnę formuluotę: damos akys „juodos kaip naktis“, kiti vertėjai ją praplečia: Churgino vertime ne tik akys, bet ir plaukai „juodi lyg juodvarnio sparnai“ (8), taip pat ir Gedos – akys ir plaukai „juodvarnio juodumo“ (10), o Marcinkevičiūtės – ne tik akys, bet ir antakiai juodi „lyg būtų jie varnai“ (10). Originale kalbama apie akis, nors kai kuriuose aiškinimuose iš tiesų apimama visa akių zona – akys ir antakiai (pvz., Edmonson, Wells, 2004: 42).

Visas **132 sonetas** skirtas tamsbruvam damos grožiui apdainuoti. Duncan-Jones yra sakiusi, kad soneto končete perteikiama, kokia tamsi ir beširdė esanti mylimoji (1997: 378). Soneto pagrindas yra įprastas sonetų tropas – akių ir širdies dialogas. Jau tradicija tapusios sonetų kūrėjų pastangos apdainuoti mylimosios akis čia reiškiamos akių raudotojų personifikacija. Tamsiosios damos akys vienintelės atjaučia poeto kančias, o damos širdis yra šalta ir abejinga: *Thine eies I loue, and they as pittying me, / Knowing thy heart torment me with disdaine* („Tavo akis aš myliu, o jos gailisi manęs, / Žinodamos, kad tavo širdis mane su panieka kankina“) (1–2). Damos tamsios akys personifikuojamos – jos apsirengia juodai kaip mylinčios gedėtojos (*Haue put on black, and louing mourners bee*) ir žiūri su gražia atjauta į poeto skausmą (*Looking with pretty ruth vpon my paine* (4)). Tradicinio mylimosios akių palyginimo su saule ir žvaigždėmis neišvengiama ir šiame sonete, tačiau tradicija ironizuojama. Damos akys lyginamos su saule ir vakarine žvaigžde, tačiau už jas daug gražesnė ryto saulė pasirodo danguje „pilkais rytų skruostais“ (*the gray cheeks of th' East*) (6). Šekspyrologai pastebi ironiją, nes pilki skruostai niekad nebuvo grožio idealas (Duncan-Jones, 1997: 378). Poetas viliasi, kad damos širdis suminkštės ir ji visa susimils: „Ir išpuošk gailėsčiu visas kūno dalis“ (*And sute thy pittie like in euery part*) (12). Sonete atpažįstamas kalambūras: žaidžiama žodžių *morning* („rytas“) ir *mourning* („gedėjimas“) reikšmėmis posakiuose „ryto / gedinti saulė“ (*the morning Sun*) (5), damos akys „dvi ryto / gedinčios akys“ (*two morning eyes*), tinkančios damos veidui (8). Poetas prašo, kad ir damos širdis jį apverktų, „nes rytas / gedėjimas suteikia grakštumo ir grožio jai“ (*since mourning doth thee grace*) (11).

Tyruolis, Churginas ir Marcinkevičiūtė perteikia končetę – akių gedėtojų personifikaciją. Geda savo vertime netikėtai įveda draugo figūrą ir iš esmės pakeičia soneto prasmę, „Ir gedulą jūs pasirinkot juodą / Nuo tol kai savo draugo netekau“ (3–4). Atsiranda meilės trikampio motyvas, aktualizuotas kituose sonetuose, šiame einama tradiciniu keliu ir kalbama apie mylimosios akių ir širdies nesusikalbėjimą: akys atjaučia, o širdis lieka šalta.

52 „Jos taip gražiai aprauda jų nelaimę, / Jog visi sako, taip turi atrodyti grožis.“

Ironiją apie pilkus debesis pastebi Tyruolis, Geda šį įvaizdį transformuoja, pakeisdama ne mažiau ironišku senyvu rytmečio veidu, kituose vertimuose ironizavimo nelieka. Kalambūras vertimuose lieka nesuvaldytas, neperteikiama žodžių žaismė, tik atskiros reikšmės: Tyruolio vertime – „liūdesys“ ir „rytas“, Marcinkevičiūtės – apčiuopiamos gedėjimo reikšmės.

130 sonete tamsioji dama, būdama netobula (pirmiausia ji turėtų būti šviesiaplaukė), yra aukštinama, siekiama, kad ji pati būtų vertinama labiau nei įprasti išorinio grožio standartai. Tamsbruvos damos grožis itin aiškiai atskleidžiamas šiame sonete: ji ne tik juodaakė, bet ir juodaplaukė (*black wiers grow on her head*, – „juodos vielos jai auga ant galvos“ (5)), o jos oda tamsi (*her breasts are dun*, – „jos krūtys pilkšvai rudos“ (3)). Lietuvių vertėjai pagavūs damos plaukams, kurie kaip juodos vielos, tik Churginas verčia „raizgūs ir juodi plaukai“. Įdomią strategiją vertėjai renkasi kalbėdami apie tamsią damos odą, pilkšvai rudos spalvos krūtis – visi jie verčia antonimiškai neigdami, rodydami Shakespearę kaip tradicijos griovėją, bet neperteikdami damos odos spalvos: „Jai sniego baltis krūtys išsekęs“ (T., 3); „[...] su sniegu / Bijočiau aš palyginti jos odą“ (Ch., 2–3); „Ne baltasniegė ir pečių jos oda“ (G., 3); „Aš su sniegu nelyginsiu jos odos“ (M., 3). Vertėjų pasirinkta strategija, savotiškas kompensavimo būdas, tačiau ar jis pakankamas.

132 soneto kuplete teigiama, jei dama visa esybe pasigailės poeto, šis prisieksias, kad „grožis yra juodas / O grožis, kitokios nei tavo spalvos, yra nepadorus“ (*Then will I swear beauty her selfe is blacke, / And all they foule that thy complexion lacke*) (13–14). Šiame sonete liaupsinamas tamsus damos grožis, o **147 sonete** teigiama, kad dama yra baisi – „juoda kaip pragaras ir tamsi kaip naktis“ (*as black as hell, as darke as night*) (13). Tamsų damos žavesį 132 sonete perteikia visi vertėjai, kaip ir minėtas 147 soneto reikšmės, tik Geda emociškai sutirština ir pateikia itin laisvai, bet metaforiškai: „Ir dar ilgai regėjau kaip beprotis / Tenai, kur pragaras, žydėjo rojaus sodais“ (147; 13–14). Vertėjas taip elgiasi galbūt ieškodamas emocinio atitiktens, tik ar jį atranda?

Atrodytų, dama juodbruva, tačiau sonetuose ima vertis prieštaringas jos paveikslas, kol galiausiai tampa neaišku, kokia ji iš tikrųjų. **131 sonete** poetas prieštarauja damos kritiškams teigdamas, kad juodbruvos gymis jam gražiausias: *Thy blacke is fairest in my iudgements place* („Tavo juodbruvumas yra gražiausias, mano nuomone“) (12). Sumaištį kelia tolimesnis jo komentaras, esą dama iš tikrųjų nėra tamsi, tik jos darbai juodi (*In nothing art thou blacke saue in thy deeds* (13)), todėl žmonės ją ir šmeižia, juodumą priskirdami ne vidui, o išvaizdai. Lietuviai vertėjai neblogai perteikia šias reikšmes, gal tik nepaiso originalo neigimo, jog išore dama nėra juoda (išskyrus Tyruolį). Apie tamsią damos sielą kalbama ir kituose sonetuose. **133 sonete** apie damos širdį sakoma, kad gėda tai širdžiai, kuri verčia poeto širdį dejuoti: *Beshrew that heart that makes my heart to groane* (1). Tyruolis šias reikšmes perteikia nuosekliai laikydamasis originalo, atitikmuo išlaikomas Churgino ir Marcinkevičiūtės vertimuose, Geda, regis, bando pateikti emocinį atitiktmenį širdies figūrą konkretindamas išdavystėmis ir geiduliais: „Būk prakeikta, abu mus iškankinus / Su savo išvadystėm – geiduliais“ (1–2). **135 sonete** kuriamas gana menkinantis damos paveikslas, ji vaizduojama kaip nepasotinama, daug santykių turinti, neištikima meilužė. Tyruolis šias prasmes gerokai sušvelnina, o kiti vertėjai (Churginas, Geda, Marcinkevičiūtė) susitelkia

į geismą, todėl nebelieka originale kuriamo neištikimos, daug meilužių turinčios damos vaizdinio.

Apibendrinant sakytina, kad perteikiant jaunuolio grožio temą matyti tam tikras netolygumas lietuvių vertimuose. Kai kurių sonetų vertimuose visi vertėjai aktualizavo grožio temą, todėl originalo ir vertimo atitikmuo daugiau ar mažiau tikslus. Tarkime, 99 sonete, kaip ir 54, tinkamai atskleidžiama rožės simbolika, ją siejant su jaunuolio išoriniu ir vidiniu grožiu. Tačiau daugeliu atvejų vis dėlto matyti vienkryptiškumas: susitelkiama arba į originalą ir jo reikšmes, arba į poetiką. Tyruolio vertimuose dažniausiai laikomasi etikos kriterijaus (pagal Bermaną). Geda paprastai siekia sukurti jausminį atitikmenį, dažnai nukrypdamas nuo originalo reikšmių, ir kai kuriuose teksto segmentuose jam tai pavyksta (106 soneto trečias katrenas, 109 sonetas). Marcinkevičiūtei vietomis pavyksta suderinti turinio ir poetikos perteikimą (1, 54, 99 sonetai), nors ji dažnai turinį aukoja dėl poetiškumo. Churgino tekstuose sąskambiai svarbesni už ištikimybę originalui. Perteikiant tamsiosios damos paveikslą, bendriausia prasme jis visai neblogai atskleidžiamas, parodant ir tamsų jos gymį, ir klastingą sielą, kai kur matyti Gedos didesnės pastangos ieškoti emocinio, o ne turinio atitikmens. Iš ryškesnių nukrypimų išskirtina tai, kad lietuvių vertėjų darbuose vengiama atskleisti geidulingąją damos pusę.

ŠEŠTAS SKYRIUS. LAIKO TEMATIKA VERTIMUOSE

1. KŪNIŠKOSIOS BŪTIES TRAPUMAS: SENĖJIMAS, MIRTIS

Laikas Shakespeare'o sonetuose – svarbi kūniškosios būties kategorija, reflektuojama per senėjimo, mirties, grožio sampratas ir suvokiama kaip griauananti ir niokojanti galia. Laiko tema itin ryškiai aktualizuota 63–68 sonetų grupėje.

63 sonete poetas susimąsto, kad jo mylimasis, kaip ir jis pats, kada nors pasens (*Against my loue shall be as I am now* – „Laukdamas to laiko, kada mano mylimasis bus toks, koks aš esu dabar“ (1)). Senėjimas, mirties nuojauta reiškiami priešinant ryto ir nakties metaforas, pasitelkiant pavasario vaizdinį: <...> „kai jo jaunystės rytmetys / Nukeliaus į nugramzdinančią senatvės naktį“ (*when his youthfull morne / Hath trauid on to Ages steepie night*) (4–5) ir senatvė „pavogs jo Pavasario turtus“ (*Stealing away the treasure of his Spring*) (8). Tačiau poetas randa būdą apsiginti (*do I now fortifie*) (9), ir ta jėga, įveikianti viską griauanantį laiką, yra kūryba. Nuolat kintančiame pasaulyje, kuriame nyksta grožis, jaunystę keičia senatvė, poezija tampa stabilumo garantu ir visa įtvirtina: *His beautie shall in these blacke lines be seene, / And they shall liue, and he in them still greene* („Jo grožį juodos eilės liudys / O jos išliks kaip ir jis ten amžiams jaunas“) (13–14).

Kaip paprastai Tyruolis, būdamas ištikimiausias originalui, perteikia visas šias prasmes, tik kai kur stinga poetiškumo (pvz., kuplete). Mylimojo senėjimo neišvengiamybė įkūnijama Churgino ir Gedos vertimuose. Marcinkevičiūtė elgiasi kiek kitaip ir *my loue* verčia ne kaip „mylimąjį“, o kaip „meilę“: vieną dieną meilė pasikeis, aistra išblės. Vertimuose ne iki galo išlaikoma ryto ir nakties antitezė. Churginas ir Geda perteikia nakties metaforą, o ryto tropą kompensuoja kita poetika. Churginas rašo: „grožio saulė nusileis“; „metai užgesins jaunystės ugnį“. Gedos vertime ryto metaforą keičia šviesos simbolika „šviesulys atbogins“, „horizontas auksu nespindės“, ir tai yra Gedai būdingas savinimo būdas – šturkšti, liaudiškai prasciokiška kalba, veiksmazodžio vaizdumas. Marcinkevičiūtė, priešingai, išlaiko ryto simboliką ir vienintelė – pavasario turtų vaizdinį. Vertėjai jautrūs ir laiką įveikiančios poezijos galiai, tačiau neaišku, ką Churgino ir Gedos vertimuose įamžina poezija. Marcinkevičiūtė soneto vertime kūrybą suvokia kaip grožį ir meilę.

64 ir 65 sonetuose kalbama apie viską niokojančią laiko galią, jo amžiną palydovę mirtį. **64 sonete** poetas mato, kaip „nuožmi Laiko ranka“ (*times fell hand*) (1) naikina brangius paminklus, didingus bokštus, žalvarį. Poetui iškyla stichijų (jūros ir žemės) kovos vaizdiniai, ir tai byloja apie neišvengiamą mylimojo mirtį: *That Time will come and take my loue away* („Kai Laikas ateis ir atims iš manęs mylimąjį“) (12). Vien ši mintis baisi kaip pati mirtis, ir nelieka nieko kito, „Tik verkti, kad turiu tą, kurio bijau netekti“ (*This thought is as a death which cannot choose / But weepe to haue, that which it feares to loose*) (13–14). Lietuvių poetų vertimuose bendra tematika perteikta (tiksliausiai tai padaryta Tyruolio), Churginas, Geda ir Marcinkevičiūtė praleidžia kai kuriuos žmogaus sukurtus stabilumo įvaizdžius. Įdomu, kad vertėjai renkasi skirtingas strategijas versdami *my loue*: Tyruolis netikėtai verčia kaip „draugą“, Churginas – kaip „mylimąją“ („tos, / Kurią taip myliu“), o Geda ir Marcinkevičiūtė – kaip meilę, pasiūlydami kiek kitokį, tačiau galimą variantą, kad poetas baiminasi ne dėl mylimo žmogaus netekties, o dėl praeinančio meilės jausmo.

Tačiau mirties artumas Shakespeare'o laikais buvo kur kas labiau jaučiamas nei šiandienos žmogui. Būta laikotarpių, kai Londone siautė maras, būdavo uždaromi Londono teatrai ir mirtis buvo reali grėsmė mylimajam.

65 soneto pradžioje atkartojama ankstesniojo mintis: mirtis galingesnė už žalvarį, akmenį, žemę ir jūrą. Poetas susimąsto, kad jei laikui neatsparūs tvirčiausi dalykai pasaulyje, kaip išsaugoti trapų tarsi gėlelę (*no stronger than a flower*) (4) mylimojo grožį: *How with this rage shall beautie hold a plea* („Kaip grožis atsilaikys prieš tokį įsiūtį“) (3). Ir toliau priduria: „Kur paslėpti Laiko geriausią brangakmenį, kad jis nepatektų į Laiko skrynią?“ (<...> *where alack, / Shall Time's best jewel from Time's chest lie hid?*) (9–10). Geriausias būdas išsaugoti „Laiko geriausią brangakmenį“ ir nugalėti laiką bei mirtį yra poezijos stebuklas, įamžinantis grožį ir meilę: *O none, vnlesse this miracle haue might, / That in black inck my loue may still shine bright* (13–14). Sonetų bendra tematika gana vykusiai perteikiama lietuvių poetų vertimuose, išskyrus vieną kitą nukrypimą. Tyruolio kupletų vertimas gana painus, be to, lietuvių vertėjai kupletą verčia sakydami, kad rašymas ir kūryba įamžins mylimojo grožį, tačiau praleidžia, jog poezija yra „stebuklas“ (13), įveikiantis viską niokojantį laiką. Geda ir Marcinkevičiūtė praleidžia šviesiaplaukio jaunuolio kaip „Laiko geriausio brangakmenio“ (*Time's best jewel*) metaforą. Tačiau pasitaiko gana nusisekusių poetinių sprendimų, pvz., Churgino 1 ir 3 strofų vertimuose išlaikytas turinio ir poetikos atitikmuo:

Jei plieną ir granitą Laikas griauna,
Jei žemė ir vanduo – neamžini,
Tad kaip, o kaipgi grožio žiedą jauną
Tu nuo mirties apginti ketini. (1–4)

Šiurpi mintis! Prieš Laiką – mes bejėgiai.
Kas deimantą paslėps nuo pražūties?
Kas drįs pastoti kelią metų bėgiui
Ir tuo išgelbės grožį nuo mirties? (9–12)

66 sonetas atliepia dramatinę Shakespeare'o kūrybą ir siejasi su „Hamletu“, tragedijos personažo pasirinkimo situacija („būti ar nebūti“). Sonete išsakomas subjekto nuovargis, skundas dėl neteisybių, šaukiamasi mirties kaip išsigelbėjimo (*Tir'd with all these, for restful death I cry* (1)) ir vienintelė jį sulaikanti jėga – baimė palikti mylimąjį vieną. Pesimizmas ir melancholija apniaukia pasaulį, užgožia spalvingą jo grožį. Soneto „dramaturgija“ kuriamą įrėminimu ir pakartojimais: lyrinio subjekto nuovargio konstatavimas pirmoje eilutėje (*Tir'd with all these*) atsikartoja apibendrinamoje strofoje, o nuovargio jausena grindžiama vieną po kitos vardijant subjekto regimas blygybes ir dešimtį eilučių pradėdant tuo pačiu jungtuku *And*. Sonete ryškėja įvairūs blogio aspektai – socialinis, politinis, moralinis: valdžios suvaržymai, aukštosios klasės korupcija, manipuliavimas vertybėmis, prievarta žemesniosios klasės atžvilgiu, visuomenės fizinis ir dvasinis skurdas, išdavystės, garbės ir skastybės paniekinimas... Pasaulis ritasi į dugną, triumfuoja menkystų judėjimas.

Tyruolis ir Marcinkevičiūtė ši sonetą verčia laikydamiesi originalo, vertimo etika, pagarba šaltinio tekstui šiuo atveju buvo svarbi abiem vertėjams. Geda autoriaus mintį perkuria laisvai, pabrėždamas, kad pasaulyje nebėra tikrų dalykų, dėl kurių reiktų stengtis gyventi. Kaip ir originale, jis projektuoja žvilgsnį iš šalies, tačiau jo pasirinktas šnekamosios kalbos

žodis „spoksoti“ (žiūrėti akis išplėtus), apibūdinantis poeto santykį su aplinka, neatrodo visai vykęs – žodis turi neveiklumo, nematymo, „tuščio žiūrėjimo“ konotacijų. Geda vertime pamini socialinį blogį („Užtenka man spoksoti į varguolį, / Ir kaip turtuolis juokias, jį pamiršęs“), bet dažnai blogybes suabstraktina („Ir veltui trokštum tobulo dalyko“; plg.: „Ir [regėdamas] tikrą tobulybę, neteisėtai apšmeižtą“). Konkrečios pavienės detalės kiekvienoje originalo soneto eilutėje liudija gėrio ir blogio įtampą, blogio ir neteisybės triumfą prieš gėrį. Gedos vertime priblęsta Shakespeare'o minties pakylėtumas, subjekto santykis su aplinka atrodo pasyvokas („Ir kaip garbės pasaulyje neliko, / Ir kaip skaistybė leidžiasi į dugną, / [...] Ir kaip menkystos daužo savo būgną“), tad susilpnėja ir jo pasirinkimo (mirti) motyvacija. Churginas, versdamas sonetą, nuėjo dar kitu keliu. Remdamasis tuo, kad gėrio ir blogio apraiškos sonete personifikuotos, jis sukuria didingą teatrinę sceną, primenančią moralitę vaidinimą – rodo herojišką gėrio ir blogio kovą, kurioje dalyvauja įsmeintos ydos ir dorybės (tarsi personažai, jos rašomos didžiosiomis raidėmis): „Aš pavargau žiūrėti, kaip Menkysta / Ant karžygio lavono kelia puotą / Kaip drabstoma purvais Garbė auksinė, / Kaip jungą velka Laisvė išdidi, / Kaip metos Gėda dvokiančiam šiukšlyne.“ Churginas ironiškai kalba apie visuomenę, puotaujančią mirštant vertybėms, bet daugiau akcentuoja ne socialinį ar politinį, o moralinį blogio aspektą (varguolį keičia Menkysta), ir tai visai suprantama sovietinėje aplinkoje, kur panašios užuominos buvo netoleruojamos.

Trečiojo soneto strofoje atskleidžiama dar viena poeto išgyvenimų priežastis. Tai cenzūra, kuri neleidžia apie rūpimus dalykus kalbėti laisvai. Strofos pabaigoje kaip galios nuoroda minimas aukštas kario rangas „kapitonas“: *And art made tongue-tied by authority, / [...] And captive good attending captain ill* („Ir kaip žinioms / meistriškumui valdžia užčiaupė burną / [...] Ir pavergtą gėrį, patarnaujantį kapitonui blogiui“) (11–12). Geda šią mintį kiek įmanoma supaprastina („Ir atsimint, jog burnos užgipsuotos“) ir išreiškia ją abejotinu įvaizdžiu (gipsas, naudojamas, pavyzdžiui, medicinoje, istoriškai yra gana naujas dalykas, vargu ar derantis prie renesansinio soneto konteksto), be to, jis perimtas iš Albino Žukausko eilėraščio „Užgipsuotos burnos“, kuriame kalbama apie Varšuvos sukilimo metu su būriu draugų nužudyti gatve varomą poetą kovotoją – jiems visiems buvo užgipsuotos burnos. Marcinkevičiūtės vertime cenzūros reikšmė užfiksuota: „Ir meną kontroliuojamą valdžios“ (9). Tyruolio vertime ji pernelyg suabstraktinta, tačiau Tyruolis perteikia moralitę elementus: kvailybę kaip daktarę, poną blogį, kurių nėra Marcinkevičiūtės vertime. Churgino vertimas, netekęs šių prasmų ir konkrečių detalių, abstraktus.

Paskutiniame dvielyje problema neišsprendžiama, bet atrandamas kitas atskaitos taškas – meilė abstrakčiaja prasme ir / arba jausmai konkrečiam asmeniui, kurio nenorima prarasti: *Save that, to die, I leave my love alone*. Gedos apibendrinamoji strofa artima originalui; joje teigiama, kad subjektas galėtų kad ir šiandien mirti, tik jam sunku palikti savo meilę. Savitomis poetinėmis interpretacijomis panašią mintį išsako ir kiti vertėjai: mylimasis – tai vienintelė nuo mirties poetą sulaikanti jėga. „Išvargintas to, mirti aš sutikčiau, / Jei savo draugo vieno nepalikčiau“ (T., 13–14). „Aš mirt geidžiu, aš neturiu jėgų / Tiktai tave palikti man baugu“ (Ch., 13–14). Gal kiek emocionalesnis Marcinkevičiūtės vertimas: „Šaukiuos mirties aš, meile! Mirt skubu, / Bet privalau gyvent už mus abu“ (13–14).

67 ir 68 sonetuose priešinama natūralus (tikras) ir dirbtinis (netikras) grožis, dabartis (nuosmukio situacija) ir praeitis (geri laikai). **67 sonete** poetas pateikia daug klausimų, ko-

dėl mylimasis turi gyventi tokiaje nuosmukio pasaulyje ir taip suteikti malonę bedieviams (1–2), kodėl tapyba rodo negyvą mylimojo grožį (*Why should false painting immitate his cheeke, / And steale dead seeing of his living hew?* (5–6)), jei jis yra tikroji Rožė (*since his Rose is true?*). Kuplete atsakoma: *O! him she stores, to show what welth she had, / In daies long since, before these last so bad* („ji [gamta] saugo jį, kad parodytų, kokį turtą turėjo / seniai, prieš prasidedant šiems blogiems laikams“) (13–14). Labiausiai nuo originalo nutolę Churgino ir Gedos vertimai. Churginas iškraipo originalo reikšmes, jo vertime, priešingai nei originale, dėl visko kaltinamas jaunuolis: jis yra į nešvankybės pasinėręs, pats užgožęs savo grožį; dingsta kupleto reikšmės. Geda taip pat labai laisvai verčia, išlaikydama tik natūralaus ir netikro grožio priešpriešą. Atitikmens labiausiai laikosi Tyruolis ir Marcinkevičiūtė. Tyruolis verčia gana artimai originalui, bet ne visada poetiškai „Kodėl su nuopoliu jam būti skirta / Ir ginti savo buvimu blogybę“ (1–2). Marcinkevičiūtei šiame sonete pavyksta suderinti etiką ir poetiką, kitaip tariant, sukurti atitikmenį (nenukrypstant nuo originalo ir mūsų kalba jos elėraštis skamba lengvai ir natūraliai). Ji pradeda klausimu, kaip ir originale („Kodėl jis šiam patvirkusiam pasauliui / Dar turi teikti garbę buvimu“ (1–2)) ir toliau: „Kodėl kiti jo gyvą skruostų grožį / Pamėgdžioja gadinančiais dažais? / Kodėl falsifikatas Gamtą gožia? / Tegul raudonis tikras skruostuos žais“ (5–8).

68 soneto poetika toliau remiasi gyvo / tikro vs negyvo / netikro grožio priešprieša. Jaunuolis yra senųjų laikų grožio etalonas, kai nebuvo dirbtinumo. Pasitelkiamas palyginimas, kur grožis gretinamas su gėlėmis: *Thus is his cheeke the map of daies out-worne, / When beauty liud and dyed as flowers do no* („Jo veidas – pavyzdys iš praeities dienų, / Kai grožis gyvavo ir nyko kaip dabartinės gėlės“) (1–2). Jaunuolio grožis natūralus, jam nereikia šiuolaikinių blogybių – kosmetikos ir perukų, jis tikrojo grožio išikūnijimas, neturintis jokio dirbtinumo: *Without all ornament, it selfe and true, / Making no summer of an others greene* (10–11). Kuplete, panašiai kaip ankstesniame sonete, apibendrinama, kad Gamta jį saugo kaip buvusio tikro, natūralaus grožio pavyzdį visiems, šiais laikais naudojantiems kosmetiką (*And him as for a map doth Nature store, / To shew faulse Art what beauty was of yore*⁵³) (13–14). Pagrindinė soneto tematika puikiai perteikta visuose lietuviškuose vertimuose.

73 sonetas apibūdinamas kaip vienas didžiausių Shakespearėo poetinio meistriškumo pavyzdžių (Аникст, 1984: 333). Jame plėtojama poeto senatvės, artėjančios mirties tema, su kuria gretinama meilės linija, ryškinama tiesos ir meilės, objektyvaus ir subjektyvaus realybės pojūčio sankirta. Sonetą galima aiškinti ir kaip metaforišką jaunystės bei aistrų mirtį.

Semantinis soneto pagrindas – išplėstinė senatvės metafora, detalizuojama nykimo (vėlyvo rudens, žiemos, vakaro, nakties, gėstančio laužo) vaizdiniais. Tyrinėtojai sonete pastebi svarbią sintaksinę laipsniavimo figūrą (pvz., Johnas Berrymanas⁵⁴), lemiančią tam tikrą žvilgsnio horizontą ir kryptį. Laiko atkarpos išdėstomos mažėjimo tvarka: iš pradžių kalbama apie metų laiką, paskui apie dienos metą, galiausiai apie paskutines valandas. Akiplotis siaurėja, užsiveria, žvilgsnis krypsta žemyn, į kapo tamsą. Gyvybės ir mirties kova stiprinama spalvų įvaizdžiais: geltona, rausva (rudeniškų medžių, saulėlydžio, rusenančio laužo) spalvos priešingai juodai (nakties) spalvai. Svarbią ritminę funkciją sonete atlieka

53 „Ir jį kaip pavyzdį gamta laiko, / kad parodytų naudojantiems kosmetiką, koks buvo tikrasis grožis.“

54 „Sonnet 73“ – William Shakespeare, *Literature in English*, 2012/08/11, <http://literatureforstpm.blogspot.com/2012/08/sonnet-73-william-shakespeare.html>.

kartojimo figūra: nakties, kuri prilygsta mirčiai, lėtas artėjimas: *Which by and by blacke night doth take away* (7).

Lietuvių poetai buvo atidūs sonete vyraujančiai nykimo simbolikai ir puikai ją perteikė. Vėlyvo rudens, žiemos simbolika atkurta Tyruolio, Marcinkevičiūtės vertimuose. Geda pirmame katrene atkuria rudens vaizdinį, kuriuo sužadinama emocija: *That time of yeare thou maist in me behold / [...] Vpon those boughes which shake against the could* („Dabar matai many tą metų laiką, / Kai vos keli lapeliai nurausvėję / Atvėsusioj aukštybėje vos laikos“) (1–2). Churgino vertime taip pat labiau akcentuojamas ruduo, nelieta žiemos reikšmės, bet tai palyginti menkas nuostolis. Svarbūs vakaro, nakties, gėstančio laužo vaizdiniai savitomis poetinėmis interpretacijomis išsiliesia lietuvių vertimuose. Vertėjams teko galvoti su sudėtingu, istorines asociacijas keliančiu ir visą įvykių grandinę sužadinančiu bažnyčios choro griuvėsių vaizdiniu: *Bare ruin'd quiers, where late the sweet birds sang* („Tušti bažnyčios choro griuvėsiai, kur neseniai giedėjo paukščiai“) (4). Aliuzijų žodyne (Webber, Feinsilber, 1999: 42) ir kituose šaltiniuose⁵⁵ šis vaizdinys siejamas su Henriko VIII laikų religiniu perversmu, Anglijos bažnyčios atsiskyrimu nuo Romos katalikų bažnyčios, kai buvo griaujami vienuolynai, išžudyta daugybė valdovo politikai prieštaravusių vienuolių. Choro vaizdinio atošvaitų pastebima Tyruolio vertime „Sugriuvus chorui, kur paukšteliai suokė“ (4) ir Marcinkevičiūtės „Kur buvo paukščių choras išdraskytas“ (4). Churgino vertime nelieta jokių nuorodų į istorinį kontekstą: „Kada nutildo savo giesmes paukščiai“ (2). Gedos vertime šios istorinės konotacijos sunkiai išvelgiamos, nors dalinio sprendimo bandoma ieškoti sujungiant gamtos ir griuvėsių vaizdinius, kuriais akcentuojamas „viršaus“ praradimas („O švilpė paukščių chorai, o skambėjo! / [...] Jau atimtas ir kupolas dangaus“) (4, 7).

Laipsniavimo figūrą nuosekliausiai išlaikė Tyruolis, kitų poetų vertimuose, praleidus svarbią liepsnos personifikaciją, kartu dingsta ir paskutinės valandos reikšmė. Churginas įprasmina vakaro kaip mirties metaforą „Ir kai mirties sesuo – naktis niūki / Ant žemės kloja savo tamsų rūbą“ (73, 7–8). Gedos vertime atsekama laipsniavimo figūra, panašus laiko atkarpų išdėstymas – ritmiškas kritimas žemyn, užsivėrimas, nuoseklusėjimas link „karsto dangčio“, link „kapo“. Churginas, Marcinkevičiūtė ir Geda atsisako liepsnos personifikacijos. *In me thou seest the glowing of such fire, / That on the ashes of his youth doth lye, / As the death bed, whereon it must expire* – „Matai many rusenantį laužą, / kuris guli ant jaunystės pelenų, / kaip ant mirties patalo, kuriame užges“ (9–11). Originale liepsna kaip žmogus guli ant jaunystės pelenų tarsi mirties patale. Tačiau Marcinkevičiūtės vertime ji nepaprastai gražiai, poetiškai kompensuojama gyvenimo personifikacija: „Prisiglaudė gyvenimas lėtai / Prie kapo, amžinajam miegui skirto“ (11–12). Churgino vertime išdidinama tik gėstančios aistros reikšmė: „Negyvą liepsną praeities manos, / Kuri tiek daug jaunų geismų prarijo, / Regi tu manyje lyg pelenuos / Vos jaučiamą gruzdėjamą žarijų“ (9–12). Panašiai verčia ir Gedą.

Vertėjas sukuria gėstančių spalvų įspūdį, nors kartais nebelineka kai kurių spalvų niuansų, tačiau vis tik išlieka kontrastingumas kaip ir originale tarp geltonų, rausvų (gyvenimo) ir juodų, pilkų (mirties) spalvų. Pasitaiko kompensacijų, pvz., antroje strofoje saulėlydį vis gilyn ir gilyn nusineša juoda naktis; pastaroji Gedos vertime keičiama emociškai stipriau ir įtaigiau palyginimu „Vien sutema kaip karsto dangtis liko“ (8).

55 Katherine Duncane-Jones (1997: 254); Larsen (2014: 260).

Baigiamajame dveilyje (*This thou perceu'st, which makes thy loue more strong, / To loue that well, which thou must leaue ere long*) (13–14) paradoksaliai paneigiama tai, kas sakyta anksčiau: kaip tik mirtis, artėjantis išsiskyrimas sustiprina arba, jei sonetą skaitytume kaip adresato užuojautos ir dėmesio sau provokavimą, turėtų stiprinti širdžių ryšį. Čia poetas laikosi savitos pritraukimo strategijos – nusitolindamas, pastatydamas save ant mirties slenksčio. Tai įdomi ir, sakytume, stipri poetinė manipuliacija, turint omenyje, kad rašant sonetus Shakespeare'ui dar buvo toli iki keturiasdešimties. Sonete galima įžvelgti ir kitą manipuliaciją: poeto pasirinktą nuolankumo kodą, empatišką susitapatinimą su mylimojo matymu, kuris modeliuojamas pabloginant savo vaizdą, kad paskui būtų atsiribota nuo jo ir iškeltos kitos vertybės, taip įtvirtinant savo pranašumą prieš mylimąjį, gal net slapta apkaltinant jį paviršutiniškumu, per dideliu dėmesiu išorės dalykams. Soneto sugestijuojama išvada: meilė nepaiso (arba turėtų nepaisyti) tikrovės vaizdo ir proto balso, menkėjant gyvasčiai ir grožiui, ji stiprėja (arba turėtų stiprėti), artėjant mirčiai ji pajaučiama (arba pajauština) giliau ir skaudžiau. Kaip tik toks imperatyvas atsiranda Boriso Pasternako vertime: *И, это видя, помни: нет цены / Свиданьям, дни которых сочтены* (13–14). Tyruolis ištikimai seka originalu „Vertesnė meilė bus, jei tai suprasi, / Nes tu juk myli tai, ką greit prarasi“ (13–14). Churgino ir Marcinkevičiūtės kupletu interpretacijos gerokai nutolusios nuo originalo arba supaprastintos. Gedos dveilyje („Nėr nieko slauto, artuma mirties / Labiau prispaudžia širdį prie širdies“) (13–14) iš daugelio galimų prasmės niuansų geriausiai perteikta užsivėrimo ir atsivėrimo, nutolimo ir priartėjimo semantika. Nors Churgino ir Gedos vertimuose pasitaiko reikšmingų nukrypimų, jų tekstai sklandūs ir poetiški, todėl perteikia emocinį atitikmenį. „Žinau: tu viską manyje matai – / Ir myli dar labiau mane už tai...“ (Ch., 13–14)⁵⁶.

2. IŠSISKYRIMO SONETAI

56–60 sonetų grupėje laiko tema reflektuojama kitu aspektu: kaip išgyvenamas laikas be mylimojo. Išsiskyrimo situacija dažna Shakespeare'o sonetuose, mylimieji dėl neaiškių priežasčių negali būti kartu. Išsiskyrimas su mylimuoju kelia įvairių jausmų – intensyvių ar ne tokių stiprių, lydimų ir nusižeminimo, ir neištikimybės.

56 Judelevičius straipsnyje „Vieno soneto parašėse“ (1969) lygino Churgino ir Tyruolio versto 73 soneto, skirto laiko temai, vertimus, jis daro išvadą, kad Churgino vertimas pranašesnis už Tyruolio. Pastarojo vertimas „sunkokai pasiekia kalbos natūralumą“, yra „vergiškai prisirišęs prie angliškojo teksto, seka jo r a i d e“, o Churgino vertimas pasižymi frazės natūralumu, vertimo laisvumu ir „išsaugo svarbiausia: vaizdo ir jausmo gradaciją“, linksta „į stiprų emocinį vaizdinį akcentą, į dramatiškai nuspalvintą vidaus būseną“ (1969: 63–64).

Judelevičiaus įžvalgos reikšmingos, vertinimai pagrįsti: Tyruolio vertimas iš tiesų pažodiškas, ištikimas originalui; Churgino – laisvesnis, labiau orientuotas į poetiškumą ir kalbos natūralumą, tačiau vargu ar Churgino vertimą galima vertinti kaip geresnį už Tyruolio. (Tiesa, Judelevičius pateikė tik vieno soneto vertimo analizę, tačiau panašios tendencijos matyti ir kitų sonetų vertimuose.) Tyrėją, matyt, erzino Tyruolio vertimų pažodiškumas, tačiau turbūt nevertėtų juos vien supeikti (straipsnyje šiam vertėjui išsakyti nemažai priekaištų). Šių dienų vertimo kritika jau siūlo įvairius įrankius vertimui tyrinėti, leidžia akcentuoti kiek kitus aspektus. Pagal Bermanno atitikmens sampratą, nė vienas vertėjas nepasiekė visiško atitikmens (šiam sonete): Tyruolis laikėsi etikos kriterijaus, Churginas labiau orientavosi į poetiškumą. Nė vienas jų nesujungė abiejų kriterijų ir nepasiekė visiško atitikmens, kitaip tariant, atitikmenį pasiekė tik viename iš lygmenų. Venclovos ir Zdanio apibūdinimu, tai Rytų / Vakarų poetinio vertimo tradicijos apraška: Tyruoliui svarbiau perteikti originalo turinio planą, Churginui – išraiškos planą.

56 sonetas prasideda poeto raginimu meilei atsinaujinti: *Sweet loue renew thy force* („Brangi meile, atnaujink savo jėgą“) (1). Meilė lyginama su aistra, kuri, šiandien ją pasotinus, kitą dieną vėl grįžta, taigi ir meilė turi nuolat atgimti (*Thy edge should blunter be then appetite* – „Tavo briauna turėtų būti aštresnė nei apetito“⁵⁷ (2)); įvedama peilio, ašmenų simbolika. Antrame katrene toliau tęsiama: *So loue be thou* („Taigi, meile, būk“) (5) – nors šiandien atsižiūrėjai į mylimąjį, tegul meilės jausmo nenužudo nuobodulys. Trečiame katrene įvyksta lūžis⁵⁸ ir paaiškėja, kad kalbama apie liūdną išsiskyrimą *sad Intrim* (9). Vadinasi, laikas atnaujinti meilę tada, kai mylimieji ne kartu – ar tai būtų fizinis išsiskyrimas, ar emocinis atšalimas, kai atsiranda stoka, mylimojo ilgesys, kuris reiškiamas palyginimais su upe (*the Ocean*⁵⁹) ir su žiema. Įsimylėjęliai, būdami skirtinguose krantuose, trokšta vienas kitą pamatyti. Išsiskyrimas yra ir kaip rūpesčių pilna žiema, kuri priešinama vasarai: susitikimas kaip vasara dar labiau išsiilgtas ir brangus: *As cal it Winter, which being ful of care, / Makes Sommers welcome, thrice more wishd, more rare* (13–14).

Panašios soneto reikšmės atsiskleidžia ir lietuvių poetų vertimuose. Tyruolis ir šikart siekia nenukrypti nuo originalo ir perteikti svarbiausias reikšmes (susitelkia į etikos kriterijų pagal Bermaņą), tačiau jo vertimas nesilieja natūraliai ir laisvai, nepasižymi poetiškumu. Geda perteikia nemažai soneto poetikos: meilės „ašmuo“ „ne toks aštrus kaip alkiu geluonis“ (2), aistra nepasotinama, atsinaujinanti „Rytoj tas pats troškimas mus kankins!“ (4), emocinis atitikmuo pasiekiamas trečiojoje strofoje kur mylimųjų išsiskyrimas reiškiamas per upės metaforą:

Kad meilė būtų dar brangesnė mums,
Tegul nutolsta skiriančios pakrantės,
Ir kai abu iškops iš vandenių,
Tesusijungia ilgesy jų rankos, – (9–12)

Tačiau vietomis Geda pernelyg toli nuklysta: ypač laisvai interpretuoja antrąją strofą. Marcinkevičiūtės bandymas šikart nėra pats sėkmingiausias, ypač pirmosios strofos, kuri daugiau panėši į perfravimą nei vertimą. Vertėjų darbuose upės (*the Ocean*) vaizdinys įgyja šiuolaikinę „jūros, vandenyno“ reikšmę ir nepaisoma senosios: Tyruolis verčia „didžioji jūra“, Churginas ir Marcinkevičiūtė – „okeanas“, Geda saugiai renkami metonimiją „skiriančios pakrantės“. Atitikmenį visomis prasmėmis pavyko perteikti Churginui – jo vertimas artimas originalui ir sklandus, kaip antai pirmoje strofoje:

Atbuski, meile! Argi nežinai,
Kad nuraminti troškulį ir alkį
Mes galime savy tik laikinai?
Tad geluonių aštriu man širdį gelki! (1–4)

Išsiskyrimo situacija apima visą **57 sonetą**. Poetas su mylimuoju susitinka tiktai tada, kai šis gali (*what should I doe but tend, / Vpon the houres, and times of your desire?* – „man belieka tik patarnauti / tavo geismo valandoms ir kartams?“) (1–2). Jis visiškai priklausomas nuo my-

57 Daugelyje komentarų pastebima, kad „apetitas“ pirmiausia sietinas su valgiu, bet jis reiškia ir geismą, aistrą (Duncan-Jones; „Sonnet LVI“, Shakespeare’s Sonnets, Oxquarry Books Ltd, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/56>).

58 Kuris čia nėra ryškiai išreikštas tam tikrais posakiais, tiesiog lūžį žymi pakitusi tematika.

59 Tyrinėtojai *ocean* reikšmę linkę aiškinti ne įprastai, o kaip „upė“ (Duncan-Jones, 1997: 222).

limojo malonės: *I haue no precious time at al to spend; / Nor seruices to doe til you require* („Aš visiškai neturiu brangaus laiko; / Nei pareigų, kol tu nepareikalauji“) (3–4). Negalėdamas būti kartu su mylimuoju poetas stengiasi nepasiduoti niūrioms mintims (*Nor thinke the bitterness of absence sowre* (7)), tolyn veja ir pavydžius įtarimus (*Nor dare I question with my iealious thought, / Where you may be, or your affaires suppose* – „Nedrįstu dvejojti pavydžiose mintyse, / Kur tu gali būti, ar ką veiki“) (9–10)). Pagrindines soneto reikšmes lietuvių vertėjai kiek įmanoma perteikia. Churginas, pasiūlęs puikų ankstesnio soneto atitikmenį, šiame sonete neatlaiko poetiškumo išbandymo, Gedos tekste pasitaiko pakeitimų: originale poetas nepasiduoda nevilčiai, vertime plėtojama nusivylimo situacija, poetas yra „graužiamas pavydo“ (9).

Panašūs motyvai atsikartoja dar viename išsiskyrimo – **58 sonete**, tačiau įsimylėjęliai ši jausmą išgyvena skirtingai: poetui išsiskyrimas reiškia kančią, jaunuoliui – jo malonumų tenkinimą. Priešinama jaunuolio laisvė ir poeto įkalinimas: *Oh let me suffer (being at your beck) / Th' imprison'd absence of your libertie* („Ak, leisk man kęsti (būnant tavo pavaldiniu) / išsiskyrimo įkalinimą dėl tavo laisvės“) (5–6). Jaunuolis yra savo laiko valdovas, jis mėgaujasi visiška laisve: *Be where you list, your charter is so strong, / That you your selfe may priuiledge your time / To what you will, to you it doth belong* („Būk kur tik nori, ši tavo teisė tokia neribota, / Kad pats gali suteikti privilegiją savo laikui / Daryk ką tik nori, jis tik tau priklauso“) (9–11). Poetas, priešingai, visiškai jaunuolio įnoriams paklūstantis vergas, todėl laikas jam nepavaldus: *Being your vassail bound to stae your leisure* („Būdamas tavo vasalu, privalau laukti, kada skirsi man laiko“) (4). Kuplete apibendrinama, kad poetas išsiskyrimą išgyvena kaip pragarą, laukimas jam yra kančia, ir nors jaunuolis laiką leidžia savo malonumui, poetui nevalia nieko blogo apie jį galvoti: *I am to waite, though waiting so be hell, / Not blame your pleasure be it ill or well* („Turiu laukti, nors laukimas kaip pragaras / Ir nekaltinti tavęs, kad vaikaisi malonumo gero ar blogo“) (13–14).

Poeto įkalinimo ir mylimojo laisvės antitezę soneto pradžioje pastebi Tyruolis: „Te Dievas man, jūs valdiniui, atleidžia, / Jei kvosčiau, kas jums malonumo teikia, / Kaip jūs malonė valandas praleidžia: / Vasalui dėl jės džiaugsmo džiaugtis reikia“ (1–4). Kitų vertėjų darbuose nelieka mylimojo laisvės daryti, ką jis nori, reikšmės pirmame kartre, tačiau Marcinkevičiūtė ir Geda tai išryškina trečiame katrene⁶⁰. Vertėjai perteikia poeto-vergo, nuolat laukiančio mylimojo malonės, jauseną: Tyruolis, Geda ir Marcinkevičiūtė renkasi „vasalą“, Churginas – vergiškai klausantį mylimosios valios. Laukimo kaip pragaro vaizdinys išskyla Tyruolio, Churgino ir Marcinkevičiūtės vertimuose („Nors laukti pragaras, man laukti dera“ (T., 13); „Many liepsnoja pragaras... Bet aš / Kenčiu ir laukiu, ką lemtis atneš“ (Ch., 13–14); „O aš tik laukiu pragare jausmų (M., 13). Tik Geda kalba apie malonumų besivaikantį mylimąjį: „Ar rūpiniesi kuo, ar pramogauji, / Aš nesmerkiu, aš laukiu, sielvartauju“ (13–14).

59 sonete laiko tematika skleidžiasi per nuolatinio atsikartojimo motyvą, žvilgsnį į praeitį, kol galiausiai patikinama, kad jaunuolis yra visų laikų gražiausias. Keliamas klausimas: jei nieko naujo nesukuriama, o viskas tėra tik seno kartojimas, kodėl ieškoma naujovių⁶¹. Kūryba, naujų kūrinių rašymas perteikiamas gimdymo įvaizdžiais: *Which laboring*

60 Churginas ir Geda šio soneto adresatu pasirinko moterį.

61 Pradžios formuluotė primena Ekleziasto žodžius: „Kas buvo, tas vėl bus; kas padaryta, tas vėl bus daroma. Nieko naujo nėra po saule“ (Ecc. 1,9), biblijos.lt, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <http://biblijos.lt/bible/3/ECC/1>.

for inuention beare amisse / The second burthen of a former child? („Kurios norėdamos pagimdyti naujoves, netyčia per vargus / pagimdo dar vieną tokį pat vaiką?“) (3–4). Poetas bando atsigręžti į praeitį ir rasti mylimojo aprašymą senovės knygoje (*Show me your image in some antique booke*) (7), mažiausiai šešių šimtų metų senumo, nes mintys pirmiausia imtos užrašinėti (*Since minde at first in carrecter was done*) (8). Jis norėtų sužinoti, ką senovės poetai rašė apie tobulai sudėtą jaunuolio kūną (*To this composed wonder of your frame*) (10), ar seniesiems kūrėjams geriau pasisekė jį pavaizduoti, ar šių laikų poetams, o gal niekas nepasisekė. Kuplete daroma išvada, kad jaunuoliui niekas neprilygsta, o senovės poetai aprašinėjo daug prastesnius žmones ir dalykus. Ši tematika puikiai perteikta visuose vertimuose. Tik Churgino vertimo adresatas yra moteris („Jie garbino daug menkesnes dievaites“) (14). Marcinkevičiūtės vertime puiki Ekleziasto patarlės pagava: „Ir jei nėra po Saule nieko nauja“ (1).

60 sonetas užbaigia laiko tematikai skirtų sonetų mini ciklą, kurį sudaro žiedinė kompozicija. Ciklas, prasidėjęs 55 sonetu, kuriame plėtojama mylimojo įamžinimo poezijoje tema, taip pat užbaigiamas 60 sonetu, jame poezija suvokiama kaip viską įprasminanti būtis ir atsvara nebūčiai. 60 sonete reflektuojama apie nesustabdomą laiko tėkmę. Eilėraštis prasideda gyvenimo palyginimu su jūra: *Like as the waues make towards the pibled shore, / So do our minuites hasten to their end* („Taip kaip bangos ritasi į akmenuotą krantą, / Taip mūsų minutės skuba link pabaigos“) (1–2). Antrojoje strofoje aprėpiamas žmogaus gyvenimo kelias nuo gimimo iki mirties. *Natiuity once in the maine of light. / Crawles to maturity, wherewith being crown'd*, („Gimusysis, kadaise buvęs šviesos jūroje / ropoja į brandą, kuria yra vainikuojamas“) (5–6), kol galiausiai žmogus miršta. Laikas sonete personifikuojamas: jis suteikia gyvenimo dovaną, o paskui pats ją sunaikina: *And time that gaue, doth now his gift confound* (8). Jis perduria jaunystės grožį (*doth transfixe the flourish set on youth*), vagoja raukšles kaktoje ir niekas neatsilaiko prieš jo pjautuvą. Laiko alegorija su pjautuvu dažna to meto mene, ne kartą pasitaiko ir sonetuose (pvz., 116 sonetas). Stephenas Boothas yra pastebėjęs, kad sonete apstu kovos įvaizdžių, reiškiamų tokiais žodžiais *toil, transfix, fight, contend, glory, confound, scythe*, ir jie visi nurodo nuožmią kovą su laiku (1977: 239–241). Kuplete paaiškėja, kad poeto akistata su laiku baigiasi jo pergale, jis įamžina mylimąjį nemariose eilėse.

Bendroji tematika vertimuose perteikta. Visi vertėjai atkuria gyvenimo palyginimą su jūra. Poetišką ir lietuviškai jausenai artimą interpretaciją siūlo Geda: „Kaip jūrbangės, sudužusios į krantą, / Taip ir minučių, valandų grandinės / Prie tų, kurios jau atsiritę krenta, / Ir visa tai priglus prie amžinybės“ (1–4). Vertėjai buvo atidūs perteikdami žmogaus gyvenimo ciklą antrojoje strofoje. Angliškojoje recepcijoje šis ciklas kai kur aiškinamas per saulės metaforą. Žmogaus gyvenimas lyginamas su saulės judėjimu dangumi. Prieš gimdamas žmogus būna šviesos jūroje (*in the maine of light*) (5) tarsi saulė, patekanti iš jūros, paskui jis „ropoja į brandą“ (*Crawles to maturity*), kaip ir saulė lėtai ridenasi dangumi, galiausiai ekliptika – saulės užtemimas – pabaiga, mirtis⁶². Churginas ir Geda saulės metaforą transformuoja į mėnulio simboliką. Tyruolis originalo frazę *in the maine of light* (5) išverčia „šviesos ranka“, užuot sakęs, kad gimstantysis atsiranda iš šviesos jūros. Laiko alegorija taip pat perteikiama vertimuose, tik Gedos vertime ji transformuojama į gyveni-

62 „Sonnet 60“, owleyes, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.owleyes.org/text/sonnet-60/read/sonnet-60#>.

mo personifikaciją, nemotyvuotai nukrypstant nuo šaltinio. Vertimuose nepaisoma aršios kovos registro, tačiau mylimojo įprasminimas poezijoje perteikiamas visų poetų darbuose.

3. LAIKĄ ĮVEIKIANTI MEILĖS GALIA

107–109 sonetų cikle ryškinama amžinos meilės tema kaip atsvara viską naikinančiai laiko galiai. Vienas iš meilės nemarumo motyvų yra mylimojo įamžinimas poezijoje (plėtojamas 18, 55 ir 107 sonetuose). Meilės stabilumas taip pat įtvirtinamas per pasikartojimą ar seno atkartojimą.

55 sonete vyraujanti laiko tema siejama su poezijos nemarumu. Eilėse apdainuotas jaunuolis gyvuos ilgiau nei galingųjų atminimo formos – marmuras ir paaukuoti paminklai (1). Laikas apibūdinamas gan neįprastu epitetu *sluttish* („apsileidęs“) (4)⁶³. Vendler mini subtilią Shakespeare'o ironiją. Pirmame katrene didybės netenka ir pajuokiami kilmingųjų didingumo simboliai „marmuras“ (*marble*), „paaukuotas paminklas“ (*gilded monument*), kuriuos laikas dengdamas dulkėmis paverčia purvinais akmenimis. Panašiai ir kitame katrene – laiko kova, vykstanti su paminklais, yra šiurkšti, bet kai kovojama dėl jaunuolio gyvo atminimo, priešai sutaurinami (1999: 268). Kuplete žadama jaunuolio gyvą atminimą išsaugoti iki pasaulio pabaigos, kol jis prisikels iš numirusių, iki tol gyvuos poezijoje ir išsimylėjėlių akyse (*So til the iudgement that your selfe arise, / You liue in this, and dwell in louers eies*) (13–14).

Vendler yra sakiusi, kad žodis *live* („gyventi“) yra reikšmingas sonete ir vienokia ar kitokia forma pasitelkiamas kiekviename katrene: pirmoje strofoje *out-liue* („gyvuos ilgiau“) (1), antroje strofoje *liuing* („gyvas“) (8), trečioje slypi žodyje *obliuious* („užmaršus“) (9) ir galiausiai kuplete – *liue* ir jo sinonimas *dwell* (taip pat reiškiantis „gyventi“ (1999: 268–269)). Gyvasties reikšmė aktualizuota ne tik kalbinėje žaismėje, bet ir turinyje. Poetas įsitikinęs, kad jo eilės atsilauks prieš viską naikinantį laiką, priešingai, nei kilmingųjų atminimo formos: jaunuolio „gyvo atminimo“ nesunaikins nei karo dievo Marso kardas, nei karų liepsnos (7).

Iš žmogaus galios atributų, trapesnių už poeto eiles, vertėjai paprastai renkasi marmuro simbolių ir gana poetiškai jį perteikia: „Net marmuras karališkų skulptūrų / Greičiau nei mano eilės subyrės“ (G., 1–2). Marcinkevičiūtė sujungia abu simbolius: marmurą ir paaukuotą kapą. Apsileidusio laiko (*sluttish time*) personifikacijai vertėjai randa gana subtilius sprendimus: Tyruolis verčia „laiko purvas“, Churginas ir Marcinkevičiūtė – „amžių dulkės“, Gedos vertime ji visai pranyksta. Gyvas mylimojo atminimas, atsilaukantis prieš karus ir viską griauinantį laiką, ateities kartų akyse iki pasaulio pabaigos perteikiamas visuose vertimuose, tik Churgino vertime nėra krikščioniškojo pasaulio pabaigos vaizdinio, kuris pereina į kupletą: mylimasis prisikels Paskutinio teismo dieną, o lig tol bus gyvas poezijoje ir mylinčiųjų akyse. Gana pažodiškai šias reikšmes perteikia Tyruolis, jų nelieka Churgino vertime, o Geda ir Marcinkevičiūtė renkasi tik vieną reikšmę – įamžinančią poezijos galią. Gyvastingumo reikšmių, žodžių „gyvenimas, gyventi“ semantinės linijos vertėjai nepastebi ir neperteikia.

107 sonetas kalba apie laikui nepavaldžią amžiną meilę, jos įamžinimą kūryboje, kai mylimasis poezijoje tampa nemarus. Laiko tema ir įvairios jo potėmės neabejotinai svar-

63 Duncan-Jones komentare Laikas personifikuojamas ir lyginamas su nevalyva šeimininge, per kurios aplaidumą akmens pastatai nyko ir pajuodo (1997: 220).

biausios sonete. 106 sonete poetas atsigrėžė į praeitį ir senovinėse knygoose ieškojo pranašysčių apie mylimąjį, o čia pranašaujama ateitis. Sonetas nuaustas iš antitezės ir aliuzijų.

Pirmiausia priešinamas neramus metas ir taika. Neramumui priskirtinos vidinės ir išorinės priežastys: paties poeto baimės ir ateities pranašystės, lydimos nerimo, nes ateitį gaubia nežinomybė: *Not mine owne feares, the prophetick soule, / Of the wide world, dreaming on things to come* („Nei mano paties baimės, nei pranašiška viso pasaulio / dvasia, numatanti ateities įvykius“) (1–2). Paslaptingas įvykis, kurį bandoma nuspėti, simboliškai perteikiamas mėnulio užtemimo įvaizdžiu, tačiau mėnulis, kuris kas mėnesį miršta ir gimsta, čia „išgyvena“ (*indurde*): *The mortall Moone hath her eclipse indurde* („Mirtingas mėnuo išgyveno užtemimą“) (5). Mėnulio užtemimo įvaizdis gali būti aliuzija į karalienės Elžbietos mirtį⁶⁴, nors ir nebūtinai. Įvyksta kai kas svarbaus (neaišku kas), ir nežinia tampa žinojimu: *Incertenties now crowne them-selues assurde* („Nežinomybė dabar vainikuojama žinojimu“) (7). Kai paaiškėja tiesa, patys pranašai juokiasi iš savo pranašysčių (*And the sad Augurs mock their owne presage*) (6). Po šio virsmo seka taikos laikotarpis, reiškiamas taikos įvaizdžiais: alyvuogių šakelėmis ir ramiausio laiko lašeliais. Alyvuogių medžiai arba šakelės nuo seno yra taikos ir stabilumo emblema: *And peace proclaimes Oliues of endlesse age* („Ir taika skelbia alyvuogių medžius amžinai“) (8). Kitas taikos įvaizdis – ramiausio laiko lašeliai, nuo kurių atsigauna mylimasis (*Now with the drops of this most balmie time, / My loue lookes fresh*) (9).

Kad ir kokie būtų laikai – neramūs ar taikūs, poeto meilė amžina kaip stabilumo garantas. Nepaisant visko, meilė jaunuoliui nesikeičia. Mylimasis poetui yra tarsi nuosavybė, nors ir laikina: *Can yet the lease of my true loue controule* („Negali kontroliuoti mano tikros meilės nuomos termino“) (3). Kūryba tampa ta jėga, kuria įveikiamas viską naikinantis laikas: ir pats poetas, ir jo mylimasis tampa nemirtingi. Poetui mirtis nusileidžia (*subscribes*) ir, jos nepaisydamas, jis gyvens kukliose eilutėse: *Since spight of him lle liue in this poore rime* (11). Poezijoje jis ketina sukurti paminklą ir mylimajam, kur jis gyvuos amžinai, kai sunyks tironų plunksnos (karo šalme) ir vario antkapiai (*When tyrants crests and tombs of brasse are spent*) (14).

Bendra tematika atpažįstama visų vertėjų darbuose, tačiau ne visos retorinės figūros pasiduoda išverčiamos. Ateities nuojautos ir nerimas perteikiamas visų vertėjų darbuose, bet taikos simbolika patiria tam tikrą transformaciją. Alyvmedžio vaizdinį išlaiko vienintelis Churginas („Alyvmedis vėl žydi. Bus taika!“) (8), visi kiti poetai nepagrįstai verčia „alyva“, antrasis taikos įvaizdis – gydantys ramiausio laiko lašeliai – išlieka, nors ir transformuotas, Marcinkevičiūtės vertime: „Visus labiausiai gydo šitas laikas“ (9). Nepavyksta atskleisti ir detalių apie laikiną mylimojo būtį žemėje ir mylimojo savinimąsi: *Can yet the lease of my true loue controule* („Negali kontroliuoti mano tikros meilės nuomos termino“) (3). Abiejų – poeto ir jo mylimojo – nemarumą poezijoje ryškina tik Tyruolis. Žmogiškosios galios simboliai kuplete perteikti visų vertėjų, juos keičiant savita, kitokia nei originalo, simbolika: „Karūnos, vario karstai subyrėję“ (T., 14); „Suduš tironų sostai, kris karaliai“ (Ch., 13); „Tegul tironų varis, auksas žiba“ (G., 13); „Nebaisūs tau tironai ir kapai“ (M., 14). Tyruolis ištikimai seka originalu. Churgino vertimas sklandus. Geda, nors ir pasitaiko praleidimų, laisvokų kai kurių eilučių interpretacijų, sukuria jausminį atitikmenį, ypač sėkmingą po *lūžio* sonete:

64 „Sonnet CVII“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeare-sonnets.com/sonnet/107>.

Mirtis visai nenori mūs išskirti.
Numiręs prisikelsiu kūriniuos,
Tegarbina laukinės gentys mirtį, –
Bebalsės, jos neperskaitys žinios.
Tegul tironų varis, auksas žiba, –
Tau antkapiu išliks mana kūryba. (9–14)

Kituose 107–109 ciklo sonetuose nagrinėjama meilės pastovumo tema – meilė, įveikianti laiką. **108 sonete** tęsiamas meilės ir amžinumo motyvas perteikiamas jau kitokia poetika. Sonete poetas reflektuoja pasikartojimą kūryboje, negebėjimą pasakyti nieko naujo nei apie jaunuolį, nei apie meilę jam. Sonetas pradedamas virtine poeto klausimų:

What's in the braine that Inck may character,
Which hath not figur'd to thee my true spirit,
What's new to speake, what now to register.⁶⁵ (1–3)

Poetas svarsto, ką naujo dar galėtų pasakyti apie savo meilę ar mylimojo vertę: *That may expresse my loue, or thy deare merit?* (4). Čia pat atsako, kad nieko naujo, nes viskas tėra kartojimas to, kas jau pasakyta. Mylimąjį poetas vadina neįprastu kreipiniu, kitur nepasitaikančiu, „mielas berniuk“ (*sweet boy*) (5), lyg kreiptųsi į vaiką. Poeto atsidavimas šviesiaplaukiam jaunuoliui reiškiamas religiniais palyginimais ir formuluotėmis. Kasdien kartojami meilės išpažinimai mylimajam lyginami su maldomis Dievui (*like prayers diuine*) (5)⁶⁶. Mylimajam poetas sako „tu man, aš tau“ (*thou mine, I thine*), atkartodamas „Giesmių giesmės“ žodžius „Mylimasis man, aš jam“ (2: 16)⁶⁷. Mylimojo vardas tariamas kaip Dievo vardas vienoje garsiausių maldų „Tėve mūsų“: *Euen as when first I hallowed thy faire name* („Lygiai kaip pirmąkart teesie gražus tavo vardas“) (8). Kad ir ką poetas rašytų, jis priverstas grįžti į meilės ištakas: mylimojo vardas jam gražus kaip ir pirmąkart (8), ten jis atranda pirmąsias meilės užuomazgas ir pradžia: *Finding the first conceit of loue there bred* (13). Pasikartojimo motyvas reiškia meilės stabilumą – meilė amžina, ji nepaiso senstančio kūno ir jo negalavimų („Nepaisytų amžiaus dulkių ir negalavimų, / Ir nekreiptų dėmesio į raukšles“ – *Waighes not the dust and iniury of age, / Nor giues to necessary wrinckles place*) (10).

Bendra šio soneto tematika vertėjų perteikiama. Tyruolis čia taip pat ištikimiausias originalui. Lietuvoje gyvenę vertėjai šį sonetą verčia gana laisvai. Originalo meilę „mielam berniukui“ Churginas ir Marcinkevičiūtė keičia vyriška draugyste. Sunkumų patiriama verčiant antro katreno religinį diskursą – jis pagaviai perteiktas Tyruolio (išskyrus „Tėve mūsų“ formuluotę, kuri perfrazuojama), tačiau jo nelieka kitų autorių vertimuose. Antro katreno krikščioniškosios formuluotės reiškia ne tik nuolatinį žodžių kaip kokios maldos kartojimą (taip interpretuoja Churginas ir Geda), bet ir tai, kad meilės žodžiai yra tarsi

65 „Ko esama mintyse, ką rašalu galima užrašyti,
Kas dar neatskleidė tau, kokia ištikima mano siela,
Ką naujo pasakyti, ką dabar užfiksuoti.“ (1–3)

66 „Sonnet CVIII“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/108>.

67 „Giesmių giesmės knyga“, Šventasis raštas lietuviškai, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKK1998_Gg_2.

68 „Sonnet CVIII“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/108>.

malda (šių prasmę perteikia Marcinkevičiūtė). Be to, lietuvių poetai itin akcentuoja atgimtančią meilės galią (Churginas, Geda, Marcinkevičiūtė), o originale kalbama apie nuolatinį grįžimą į ištakas, meilės pradžią.

109 sonetas kalba apie meilės pastovumą, kurio nepaveikia nei išsiskyrimas, nei bėgantis laikas. Laiko tema telkiama į išsiskyrimo laikotarpį, atveriamas poeto vidinių išgyvenimų akiratis. Sonete kalbama apie išsiskyrimą su mylimuoju, poetas tikina jį buvęs ištikimas. Soneto pradžioje poetas prisiekia ištikimybę (*O neuer say that I was false of heart* – „Niekad nesakyk, kad išdaviau širdyje“) (1), tačiau kiti jo teiginiai žadina abejonę. Poetas prisipažįsta, kad išsiskyrimas prislopino aistrą (2), jis keliauja, kad atsineštų vandens, ir šis religinis vandens įvaizdis atskleidžia poeto paklydimus, nes vanduo nuplauna nuodėmę⁶⁹ (*my selfe bring water for my staine*) (8); poetas prisipažįsta, kad jo, kaip ir kitų žmonių, prigimtis silpna (*in my nature raind, / All frailties that besiege all kinds of blood*) (9–10).

Reikšmingas poeto palyginimas su keliautoju *Like him that trauels* (6). Nepaisant visko, jis ne tik sugrįžta laiku, bet ir bėgantis laikas jo nepakeičia (*Iust to the time, not with the time exchangd*) (7), o tai liudija meilės pastovumą. Jausmai gali kisti, išsiskyrus aistra – priblėsti, tačiau meilė jaunuoliui išlieka amžina. Poetas teigia: „Aš taip pat lengvai galiu išsiskirti su savimi, / Kaip ir su savo siela tavo krūtinėje“ (*As easie might I from my selfe depart, / As from my soule which in thy brest doth lye*) (3–4), kitaip tariant, jiems išsiskirti neįmanoma⁷⁰. Atpažįstama ir sonetuose populiarūs apsikeitimo širdimis metafora⁷¹: poeto siela yra mylimojo krūtinėje, o mylimojo širdis „yra jo meilės namai“ (*That is my home of loue*) (5). Nors ir nestokoja silpnųjų, poetas nė už ką nesutinka kitiems (kuriuos vadina „niekingaisiais“) palikti mylimojo gėrio visumos (*To leaue for nothing all thy summe of good*) (12).

Ištikimybę originalui demonstruoja Tyruolis, kiti vertėjai palyginti laisvai perteikia šį sonetą, nukrypdami nuo originalo minties, gal tik Churginas išlaiko didumą poetinių įvaizdžių pirmuose dviejuose katrenuose. Įdomūs vertėjų sprendimai dorojantis su apsikeitimo širdimis metafora. Churginas ją verčia: „Širdis manoji / su tavimi suaugus kaip anksčiau“ (3–4). Geda poetiškai interpretuoja antrąją širdies kaip meilės namų metaforą („Tu priegloba, lemties man dovanota“) (5), Marcinkevičiūtė renkasi kiek proziškesnę variantą („Man regis, mano siela dar nedingo, / Tu ją savo krūtinėje laikai“) (3–4). Vertimuose transformuojami kai kurie įvaizdžiai. Originalo apvalanti vandens reikšmė, pritraukianti biblinį kontekstą, Gedos vertime neatpažįstamai pakeista: keliautojas sugrįžta paduoti gerti mylimajam ir numazgoti jam kojas. Pastarasis įvaizdis taip pat atkeliavęs iš Biblijos, bet neša visai kitas reikšmes ir nukrypsta nuo teksto šaltinio. Marcinkevičiūtės vertime praleidžiamas poeto kaip keliautojo įvaizdis, tačiau jis kompensuojamas antoniminiu vertimu, gražia mylimojo kaip meilės uosto metafora (5). Churgino savotiškai interpretuojamas pas mylimąjį vis sugrįžtančio keliautojo vaizdinys, gerokai nukrypstant nuo originalo. Churgino vertime poetas tvirtina, kad pasibai-gė jo klajonės, pridamas inkarą įmetusio laivo įvaizdis (7–8).

Be kitų temų, **116 sonete** aktualizuojama ir laiko tema. Trečias katrenas skatina suabejoti Aniksto teigimu, kad šio soneto leksika yra stulbinamai paprasta (Аникст, 1984: 349).

69 „Sonnet CIX“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeare-sonnets.com/sonnet/109>.

70 Ibid.

71 Ibid.

Pažodžiui išverstas posakis *Lou's not Times foole* („Meilė nėra laiko juokdarė / lėlė“) būtų visai nesuprantamas. Anikstas jį aiškina kaip Shakespeare'ui būdingą metaforą (plg. *Death's fool* komedijoje „Saikas už saiką“, *Fools of Nature* – „Hamlete“). Morozovas, remdamasis Schmidto Shakespeare'o žodyno komentarų, kad meilė nėra pasilinksminimo objektas laikui, kad juokdariai tais laikais buvo beteisai „pasilinksminimo objektai“, įvertina Maršako vertimą (*Любовь – не кукла жалкая в руках у времени*) kaip puikių Shakespeare'o teksto komentarą, nes jame atskleistas epochai būdingas vaizdinys (Morozov, 1985: 10). Shakespeare'o sonete meilė ir laikas personifikuojami, juos nusakantys įvardžiai *whose, his* anglų kalboje paprastai vartojami kalbant apie žmones. Laikas Viduramžiais dažnai vaizduojamas kaip alegorinė figūra Tėvas Laikas (*Father Time*) su pjautuvu arba dalgiu: sonete rožinės lūpos ir skruostai patenka po laiko pjautuvu (grožio trumpalaikiškumo metafora). Tyruolio vertime atpažįstama alegorinė Tėvo laiko figūra, kurios nelieka Churgino ir Marcinkevičiūtės vertime, tačiau jie perteikia Meilės personifikaciją: Churginas verčia „meilė ne pastumdėlė likimo“ (9), Marcinkevičiūtė interpretuoja savaip – meilė neklūpo prieš laiką. Geda šios metaforos detalės atsisako, o frazės *Lou's not Times foole* vertimas yra iš dalies pažodinis, iš dalies netikslus, nors jai ir stengiamasi suteikti logikos („Ji ne lėlė, kurią Laikai atėję / Kaip rožės spalvą veiduose išblukins“) (9–10). Kituose sonetuose Geda Laiką paprastai personifikuoja, bet čia pavartota daugiskaitinė žodžio forma („Laikai“) turi visai kitą prasmę ir netenka filosofinio arba alegorinio turinio, kurio negali kompensuoti didžioji raidė.

Apibendrinant laiko temos perteikimą vertimuose matyti labai panašios tendencijos, kaip ir atskleidžiant kitas temas (meilės ir grožio). Soneto tematika yra visų vertėjų prioritetas ir ji daugiau ar mažiau išlaikoma. Konkretybių ar poetinių tropų dažnai nelieka vertimuose: praleidžiamos ar transformuojamos reikšmingos originalo retorikos priemonės, kartais jos pridedamos. Prisimenant Zdanio ir Venclovos išskirtas Rytų ir Vakarų poetines mokyklas, Tyruolis, ko gero, atstovauja pastarajai, kiti poetai – Rytų mokyklai. Tyruolis dažniausiai ištikimai seka originalu ir stengiasi perteikti originalo tropus, pagal Bermano išskirtus kriterijus, jo strategija, perteikiant atitikmenį, telktis į etikos kriterijų. Churgino ir Gedos vertimuose neretai jaučiamas laisvumas, nevengiama nukrypti nuo originalo, labiau telkiamasi į teksto poetiškumą, sąskambius, tai, kas priskirtina Rytų poetinei mokyklai. Esama nemažai pavyzdžių, kai Gedai pavyksta sukurti jausminį jei ne viso soneto, tai bent atskirų jo dalių atitikmenį. Marcinkevičiūtė tarsi laviruoja tarp šių dviejų tendencijų: kartais labiau krypta į ištikimybę originalui, kartais į poetiškumą. Atskleidžiant laiko temą lietuvių vertėjams pavyko sukurti keletą puikių atitikmenų – jie ir išlaikė pagarbą originalui, ir įtaigiai jį perteikė poetinėmis priemonėmis (Churgino 56 ir 65 sonetų vertimai, Marcinkevičiūtės 67 soneto vertimas).

SEPTINTAS SKYRIUS. (NE)PASIKLYDĘ VERTIME: SHAKESPEARE'O SONETŲ KONČETĖS (CONCEITS)

Lyginamosiose analizėse išryškėjo nemažai neatitikimų, vertimuose perteikiant literatūros tropus. Vertėjams svarbu išryškinti bendrą tematiką, pagrindinę kūrinio mintį, tačiau retorinės figūros neretai jų darbuose dingsta, joms neskiriama tiek daug reikšmės (ypač Lietuvoje gyvenusių (gyvenančių) poetų vertimai dažnai laisvesni, labiau nutolę nuo originalo). Nors ankstesniuose skyriuose vertimų makro- ir mikrolygmenų analizė buvo atliekama integruotai, t. y. kartu analizuojant tematikos ir retorinių figūrų perteikimą vertimuose, vis dėlto vieno tropo – končetės, kuri retkarčiais jau buvo minėta sonetų (148, 133, 54 ir kt.) analizėje – vertimų aptarimas reikalauja išsamesnės apžvalgos. Nemažai sonetams būdingų tropų (kalambūrų, oksimoronų ir kt.) kelia vertimo sunkumų. Kaip jau minėta, lietuvių vertėjams sunkiai pasiduoda išversti kalambūrus. Beje, ši problema yra nagrinėta Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbuose⁷².

Končetė, vienas populiariausių literatūros tropų sonetuose, dažnai sudaranti soneto pagrindą, neretai taip pat vertimuose nepastebima, neperteikiama arba perteikiama netinkamai. Sonetui būdinga tai, kad tropai jame paprastai ne šiaip be tikslo pasklidę – juos jungiantis stuburas yra končetė. Končetės ir jos vertimų analizė išsiplėtė iki atskiro skyriaus, nes lietuvių vertimo ir literatūros kritikoje šis tropas nebuvo išsamiai aptartas, nors refleksijų šia linkme būta. Pirmiausia nėra tikslaus atitiktens lietuvių kalba šiai retorinei figūrai apibūdinti (angl. *conceit*, rus. *концепт*; it. *conceito*; prac. *pointe*)⁷³. Ko gero, vertėtų palikti originalią formą, kaip esama anglų ir rusų kalbose, ir lietuviškai ją pavadinti **končete**⁷⁴.

Pirmiausia vertėtų aptarti, koks tai tropas ir kas jam būdinga. Oksfordo „Literatūros terminų žodyne“ končetė apibrėžiama kaip „[n]eįprasta dirbtinė arba prašmatni metafora ar palyginimas, brėžiantis netikėtą paralelę tarp akivaizdžiai skirtingų daiktų ar jausmų“ (2008). „Prinstono poezijos ir poetikos enciklopedijoje“ pateikiamos trys končetės reikšmės ir išskiriami du jų tipai: 1) **petrarkiškoji končetė**, ji aiškinama kaip įmantri metafora ar palyginimas; 2) **barokiškoji, arba metafiziškoji, končetė**, ji aiškinama kaip „minties

72 Pavyzdžiui, kinų mokslininkas Zhang Cheng Zhi ir malaiziečių tyrėjas Goh Sang Seongas straipsnyje *The Significance of Translating the Puns in Shakespeare's Sonnets* aptarė kalambūrų perteikimą sonetų vertimuose ir pabrėžė atsainumą verčiant juos į kinų kalbą (2013: 84–90). Lietuvių mokslininkas Pažūsis taip pat yra rašęs šia tema straipsnyje „Kaip į lietuvių kalbą verčiami angliški kalambūrai“ (Vertimo studijos, 2008 (1)).

73 Broniaus Piesarsko sudarytame „Didžiajame anglų–lietuvių kalbų žodyne“ *conceit* verčiama kaip „įmantri metafora“, tačiau tai tik aprašomasis vertimas, o ne termino atitiktumo mūsų kalboje. Reikia pažymėti, kad lietuvių literatūrologų tyrinėjimuose nagrinėta „koncepto“ sąvoka. Živilė Nedzinskaitė knygoje „Tepaliks kiekvienas šlovę po savęs...“ (2011) išsamiai aprašė ir išanalizavo Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus traktatą „Apie aštrų ir šmaikštų stilių“, kurį jis paskyrė koncepto problemai, remdamasis to laikotarpio Europos retorikos tyrinėjimais ir išskirdamas koncepto lygmenis *acutum* ir *argutum*, kitaip tariant, šmaikštų ir aštrų stilių. „Konceptas“ šiuolaikinėje lietuvių kalboje turi kitas prasmes (Aloyzas Gudavičius), todėl „končetės“ sąvoka būtų priimtinesnė.

74 Šį pavadinimą pasiūlė dr. Lora Tamošiūnienė (MRU), ir toks pasiūlymas, atrodo, atitiktų šio tropo savastį, be to, yra tinkamai sulietuvinatas. Apskritai mintis išsamiau nagrinėti šio tropo perteikimą vertimuose kilo iš diskusijos su dr. Tamošiūniene apie 24 soneto vertimus, kai paaiškėjo, kad vertimuose visai neužgriebiama končetės sudėtinga ir įmantri poetika.

figūra“, kuri „sumaniai palygina nepanašius dalykus ar idėjas, taip sukurdama nuostabą“. Dar pažymima, kad pastarosios konstruojamos pasitelkiant kultūrinės ir literatūrinės banalybes ar tropus (2012: 289)⁷⁵.

Kokia yra Shakespeare'o sonetų končetė? Ar ji artima renesansinei petrarkiškajai, ar barokiškajai metafiziškajai tradicijai, ar vis dėlto pasižymi savitumu ir galėtų būti aiškinama kaip grynai šekspyriškoji? Peržvelgus Shakespeare'o sonetų konchetes, matyti, kad jas veikė ir viena, ir kita tradicija, tačiau, kita vertus, atsiskleidžia ir jų unikalus savitumas.

1. PETRARKIŠKOJI KONČETĖ

Elžbietos laikų poezijoje karaliavo petrarkiškosios končetės. Shakespeare'as dažnai perkuria petrarkiškąsias konchetes (priešindamasis tradicijai jas keičia ar ironizuoja). Šios končetės, kurioms būdingas hiperboliškas, išdidintas mylimosios bruožų ir kokio nors gamtos objekto (pvz., saulės, žvaigždžių ir t. t.) palyginimas, buvo ypač mėgstamos Renesanso laikų sonetuose. Shakespeare'o sonetuose tokio tipo končetės atpažįstamos garsiuosiuose 18 ir 130 sonetuose.

130 sonete Shakespeare'as žaidžia ir improvizuoja su petrarkiškųjų končečių tradicija, jas perkuria ir ironizuoja. *Maria Magher yra pavadinusi šį sonetą* antipetrarkiškuoju sonetu.⁷⁶

Sonetas nuaustas iš metaforų, kurioms būdingas neigiamas palyginimas. Poetas satyriškai peržaidžia klišėmis virtusių mylimosios lyginimą su gamtos ar dangaus objektais ir pateikia kur kas žemiškesnį, šiek tiek menkinantį jos paveikslą. Petrarkiškosios metaforos, kai mylimosios akys lyginamos su saule, raudonos lūpos – su koralais, krūtys – su sniego baltumu, plaukai – su aukso gijomis, skruostai – su rožėmis, mylimosios kvapas – su kvepalais, balsas – su muzikos skambesiu, o eisena – su deivės žingsniais, Shakespeare'o sonete ironizuojamos.

Shakespeare'as itin jusliškai (per regą, lytėjimą, uoslę, klausą) šias klišes sulaužo ir ironiškai perkuria; jis aiškiai įvardija, kad kalba apie meilužę – meilės geismų gundytoją, laisvo gyvenimo propaguotoją, kuriai suteikia laisvę į savo (netobulą) kūną. Tamsiosios damos kūniškumas yra dar vienas užkoduotas takelis į jos garbinimą – užuomina apie jos erotinę patirtį, kuri netobulumą paverčia tobulybe. Ji vadinama tiesiog „meiluže“ (*my Mistress*, 127: 9; *My Mistres*, 130: 1). Įdomu, kad visi lietuvių vertėjai ignoruoja seksualines konotacijas ir šią damą vadina tiesiog „mylimoji“, „brangioji“ (Churginas), kai kada tik įvardžiu „ji“, pvz., 130 sonete abu daiktavardžiai *Mistres* visai dingsta iš Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimų. Ankstyvojoje šiuolaikinėje anglų kalboje tai, be abejo, reiškė ir tiesiog „mylimoji“, tačiau bent viename vertime buvo galima elgtis ir drąsiau, perteikiant seksualines reikšmes. Į tamsiąją damą kreipiamasi ir švelnesniais žodžiais: *my musike* („mano muzika“) (128: 1). Šią frazę perteikia visi vertėjai, tačiau švelnių apibūdinimų paisoma ne visada, tarkime, *my*

75 Du skirtingi končetės tipai išskiriami ir kituose šaltiniuose, pvz., „Encyclopedia Britannica“, kurioje petrarkiškoji končetė apibrėžiama kaip hiperboliškas palyginimas, kai mylimoji lyginama su fiziniu objektu (pvz., kapu, vandenynu, saule), o metafiziškoji končetė – kaip sudėtingas, intelektualus dvasiinių savybių ir fizinių objektų palyginimas („Conceit“, Encyclopedia Britannica, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.britannica.com/art/conceit#ref288175>).

76 „Antipetrarchan Sonnet“, Education, žiūrėta 2017 m. liepos 20 d., <http://education.seattlepi.com/antipetrarchan-sonnet-5338.html>.

loue („mieloji“) (130: 13) Tyruolio perteikiamas bendrinio „meilė“, Marcinkevičiūtės vertime veiksmažodžiu „myliu“ ir visai pranyksta kitų autorių vertimuose; *Deare heart* („brangioji“) (139: 6) išlaikoma tik Tyruolio „brangi“.

Marcinkevičiūtės ir Tyruolio vertimai itin artimi originalui, o Churgino ir Gedos vertimuose pasitaiko nukrypimų. Churgino vertime pasitelkiama savinimo strategija, kai originalo skruostų rožės keičiamos bijūnais: „Brangioji mano ne puošnus bijūnas / (Veidų nemaža gražesnių mačiau“ (5–6). Gedos vertime nukrypimų daugiau ir neišlaikomas išsamas tamsiosios damos vaizdinys: „Jos kūnas kvepia taip, kaip kvepia kūnas, / Ne kokios ten pavasario žibuoklės“ (7–8). Damos kvapo prilyginimas žibuoklėms atrodo nemotyvuotas, kaip ir neaišku, iš kur atsirandantis apibūdinimas „neturi linijų idealių“ (9); vargu ar atpažinsime kitoje eilutėje ir sonetų tradicijoje aukštinamą gražuolę aukso ar šilko plaukais: „Nekrinta šviesos auksu ant kaktos“ (10). Tačiau apskritai lietuviškuosiuose vertimuose daugiau ar mažiau išlaikomos petrarkiškiosios klišės, atpažįstamas soneto pagrindas koncėtė, justu ironiškas eilėraščio tonas.

18 sonetas. Viename garsiausių ir gražiausių Shakespearėo sonetų mylimojo grožis lyginamas su vasaros diena. Lyginimas apima visą sonetą, jis virsta koncėte, sujungiančia metaforas, palyginimus, oksimoronus, personifikacijas ir bylojančia, kad mylimojo žavesys pranoksta trumpalaikį vasaros dienos grožį (reiškiamą įvairiais tropais). Sonete gana nuosekliai sekama petrarkiškąja tradicija: hiperbolėmis ir išdidintais palyginimais apdainuojamas mylimojo grožis.

Sonetas pradedamas klausimu, kuris lemia skaitymo kodą: *Shall I compare thee to a summer's day?* / *Thou art more lovely and more temperate* („O jei palyginčiau tave su vasaros diena? / Tu mielesnis ir santūresnis / švelnesnis“) (1–2). Toliau kalbama apie vasaros trumpalaikiškumą, o perkeltine prasme – apie greitai nykstantį jaunystės grožį: *Rough winds do shake the darling buds of Maie, / And Sommers lease hath all too short a date* („Šiurkštūs vėjai purto mielus gegužės žiedus, / Ir Vasaros nuoma gamtoj tokia trumpa“) (3–4). Antrojoje strofoje pastebima petrarkiškiosios tradicijos įtaka: mylimojo grožis lyginamas su vasaros saule, kuri čia personifikuojama kaip „dangaus akis“: *Sometime too hot the eye of heauen shines, / And often is his gold complexion dimm'd*⁷⁷; (5–6), grožio trumpalaikiškumas reiškiamas pakartojimu *And every faire from faire some-time declines* („Ir bet koks grožis galiausiai sunyksta“) (7) ir oksimoronu *natures changing course vntrim'd* („dėl nekintančios gamtos kaitos“) (8).

Trečiame katrene per vasaros ir mirties personifikacijas netikėta atsvara vasaros ir grožio laikinumui tampa poezijos nemirtingumas: mylimojo grožis visiems laikams liks įamžintas poezijos posmuose. „Amžinos vasaros“ metafora ir kalambūras įkūnija nenykstančio grožio prasmes: *But thy eternall Sommer shall not fade, / Nor loose possession of that faire thou ow'st* („Bet tavo amžina Vasara nesibaigs, / Ir nepraras to grožio, kurį turi / esi skolin gas“) (9–10). Originale svarbi mirties personifikacija, nuoroda į mirties šešėlį arba į mirties šešėlių slėnį, minimą 23-ioje psalmėje ir reiškiantį „būti mirtingam“ (*Nor shall Death brag thou wander'st in his shade / When in eternal lines to time thou growest* – „Ir mirtis negalės pasigirti tavo klajonėmis jos šešėlių slėnyje / Nes tu amžinai gyvensi posmuose“) (11–12).

Churgino ir Gedos vertimuose praleidžiami reikšmingi koncėtės dėmenys. Churgino vertime išlieka, tiesa, pakitusi ir pakeitusi vietą (perkelta iš antros į pirmą strofą) saulės

77 „Kartais per karštai šviečia dangaus akis, / Ir dažnai jos auksinis veido atspalvis užtemdomas [debesų].“

metafora („švelnesnė tu negu akis padangių“, kuri „čia savo žvilgsnį ūkanomis dengia“) (3–4); iš dalies atpažįstami tam tikri originalo eilutės *Rough winds do shake the darling buds of Maie* atgarsiai („Nuvys lyg pumpuras šalnos pakąstas“) (8), tačiau visi kiti tropai negailestingai pradanginami. Antras katrenas visiškai laisvai interpretuojamas išlaikant tik vieną potėmę – jaunystės grožio trapumą, tačiau nepaisoma retorinių priemonių.

Geda versdamas išlaiko tik saulės metaforą, pervadinamas ją „ryškia dangaus šviesa“. Visi kiti končetę sudarantys tropai eliminuojami: nei pirmoje, nei trečioje strofose nelieka vasaros personifikacijos, dingsta mirties personifikacija ir oksimoronas. Trečiame katrene mirties ir amžinybės kova nusakoma įvairiaprasmėmis metaforomis: *eternal summer, eternal lines to time* (amžina vasara, amžinos eilutės). Gedos vertime atsiranda sukonkretintos laiko nuorodos („Tavoji vasara neturi pabaigos. / Tau netrumpės nei mėnesiai, nei dienos“) (9–10), panašiai interpretuoja ir Churginas („Tik tavo grožio vasara švytės, / Ir neaptemdys jos nė valandėlės“) (9–10), tačiau Gedos vertime kartu su visa eilute dingsta dešimtos eilutės kalambūras.

Toks laisvas Churgino ir Gedos vertimas visai pradangina končetę, reikšmingos sudedamosios dalys išnyksta arba neatpažįstamai transformuojamos. Bermanso terminais tariant, etikos kategorijos laikomasi Tyruolio ir Marcinkevičiūtės vertimuose. Končetės elementai čia atpažįstami, vietomis supaprastinami, kai kur iškreipiami, bet iš esmės končetė išlaikoma. Marcinkevičiūtė, nors kai ko ir atsisakydama (nepaisoma vasaros personifikacijos, oksimorono, dingęs kalambūras; „šešėlių slėnio“ pėdsakai), poetiškai ir gana įtaigiai perteikia trečiąją strofą:

Bet vasara tau tęsis amžinai,
Ir grožis pats prie tavo rankų tiesis,
Ir nesigirs mirtis, kad ją žinai,
Kai nemirtinguos posmuos tu švytėsi. (9–12)

Tyruolio vertimas taip pat artimas originalui, ypač gerai perteiktos 11–12 eil.: „Ir tu nevaikščiosi mirties pavėsy, / Jei eilės amžinybę bus paruošę.“ Nebelieka mirties personifikacijos, bet jis vienintelis pastebi biblinio diskurso intarpą apie šešėlių ir mirties slėnio konotacijas. Nors kai kurie dėmenys pranyksta, Tyruolio ir Marcinkevičiūtės vertimuose končetė iš esmės atpažinta ir perteikta.

148 sonete pasitelkiama gana tipiška sonetų končetė – akių ir širdies dialogas, kuris čia reiškiamas akių ir proto priešprieša, o dar abstrakčiau – per kūno ir sielos konfliktą. Tęsiama ankstesnio soneto tema, kad aistros apakintas poetas praranda sveiką nuovoką ir nemato damos ydų. Akių figūra kartojasi visame sonete, ar tiesiogiai įvardijant *eye(s)* („akis/ys“), ar žodžiais *sight, view* („vaizdas“). Konfliktas kyla iš to, kad meilė ar aistra iškreipia tikrovę. Meilė davė poetui tikrovę iškreipiančias akis, nematančias tikrojo vaizdo: *O me what eyes hath loue put in my head, / Which haue no correspondence with true sight*, (1–2). Akių figūra priskiriamam ne tik poetui, bet sonete personifikuojamos meilė ir saulė. Sonete išpažįstama gana banali tiesa – meilė akla: *Loues eye is not so true as all mens: no, / How can it? O how can loues eye be true* („Meilės akys nemato tiesos kaip kiti žmonės: ne / Kaip galėtų? Kaip gali meilės akys matyti tiesą“) (8–9). Duncan Jones komentuoja, kad akla meilė čia nurodo ir į Kupidoną, kuris yra aklas (1997: 412). Nemigos ir ašarų (*with watching and with teares*) (10) išsvargintas įsimylėjęlio žvilgsnis mato iškreiptą vaizdą. Poeto būsenai nusakyti pasitelkiamas

palyginimas su saule. *No maruaille then though I mistake my view, / The sunne it selfe sees not, till heauen cleeres.* („Nieko keisto, kad matau klaidinantį vaizdą, / Jei pati saulė nemato, kol neišsigiedrija dangus“) (11–12). Akys fiksuoja tik išorinį vaizdą ir dama regisi graži, tačiau poetas praradęs nuovoką (3), kuri dabar neteisingai vertina (4), įsimylėjęlio akys nemato tiesos (8), „Nes gerai matančios akys pastebėtų blogas ydas“ (*Least eyes well seeing thy foule faults should finde*) (14).

Kaip visada ištikimas originalui Tyruolis, končetę beveik atkuria. Churginas nors pažodiškai neseka originalu, končetę gan poetiškai perteikia, kartu su meilės ir saulės personifikacijomis. Sunkiausiai končetę pasiduoda Gedai ir Marcinkevičiūtei. Abu poetai gerai pradeda, sakydami, kad mylinčios akys neklauso proto, „neskiria, kas tikra, o kas ne“ (M., 2), „Tai, ką matau, toli nuo realybės“ (G., 2). Tačiau toliau končetė išsprūsta, nelieka meilės akių ir saulės personifikacijų (Marcinkevičiūtės atveju palyginimo: saulės sąsajos su poeto išgyvenimais). Lietuvių poetai ydingumą priskiria ne damai, o lyriniam subjektiui: „<...> Ašaras siunti / Kad slėptųs mano nuodėmė karti“ (M., 14) ar pačiai meilei kaip Churginas ir Tyruolis „Gudrioji meile! verkiant tu neleidai / Matyti man ne vieną tavo klaidą“ (T., 13–14). Nors Gedos interpretacija palyginti laisva, vietomis kuriamas jausminis originalo atitikmuo, pvz., emociškai įtaigiamе kuplete: „Gudruolė Meilė! – ašaringos upės / Nuplaus meluojančias akis ir lūpas“ (13–14). Tačiau visų vertėjų netikslumas kuplete griau-na končetę, sonete kalbama apie tai, kad akys iškraipo vaizdą, žavisi dailia damos išore, kol galiausiai kuplete pripažįstama, kad jos nemato tamsios jos širdies arba blogų ydų.

2. METAFIZIŠKOJI KONČETĖ

Shakespeare'o sonetuose nemažai končėčių, artimų poetų metafizikų kūrybai, nors ši mokykla susiformavo vėliau⁷⁸. Metafiziškosiose končėtėse meilė kontempliuojama intelektualiai, pasitelkiant netikėtus įvaizdžius ir simboliką. Shakespeare'o 24, 76 ir 97 sonetuose končėtės konstruojamos per neįprastus, šokiruojančius sugretinimus meilės patirtims reflektuoti, todėl jos kur kas artimesnės metafiziškajai, o ne petrarkiškajai tradicijai.

24 sonetas nėra labai garsus ar kritikų pamėgtas, tačiau tai be galo sudėtingas ir formalus eilėraštis daugeliu lygmenų. Jame galima išskirti bent dvi temas: tapymo kaip poezijos rašymo ir meilės. Šios temos iškyla jau pačioje soneto pradžioje: *Mine eye hath play'd the painter and hath steeld* („Mano akys atliko tapytojo vaidmenį ir išgraviravo / sukūrė veidrodinį atvaizdą“) (1). Reikšmingas veiksmožodis *hath play'd* akys ne šiaip tapo, jos atliko dailininko vaidmenį (Mead, 2012: 237). Taip tarsi sujungiamos trys meno rūšys – poezija, tapyba, teatras – ir sonetui suteikiama apibendrinanti prasmė, tarsi kalbama apie meną apskritai. Meadas pažymi, kad sonete išreiškiama XVI a. populiarī nuostata *ut pictura poesis* („poezija kaip tapymas“): paveikslas yra nebyli poezija, eilėraštis – kalbantis paveikslas (2012: 226).

Meilė apmąstoma per tapymo kaip poezijos rašymo temą ir sudėtingą končėtę, nusakančią akių ir širdies dialogą (pastebėtą dar Sidney'io Lee, 1905). Šis dar Petrarco pamėgtas tropas, Renesanso poezijoje tapęs laikotarpio kliše, Shakespeare'o yra savaip perkuria-

78 Poetai metafizikai garsėjo įmantriomis končėtėmis. Vienas ryškiausių jų atstovų – Johnas Donne'as (1572–1631), metaforos meistras, tokių kūrinių kaip „Blusa“ (*The Flea*) autorius.

mas. *Meilės (ir ne tik jos) išgyvenimai kontempliuojami intelektualiai, gerokai nutolstant nuo petrarkiškosios ir priartėjant prie metafizikų tradicijos.*

Pirmame katrene *akys (mine eyes) priešinamos širdžiai (my heart)* ir ši opozicija išlaikoma iki soneto pabaigos:

Mine eye hath play'd the painter and hath steeld,
Thy beauties forme in table of my heart,
My body is the frame wherein ti's held,
And perspectiue it is best Painters art.⁷⁹ (1–4)

Literatūros kritikoje daug dėmesio skiriama perspektyvos figūrai, paties poeto kūnas tarsi pristatomas prieš akis turint perspektyvą: *kūnas–krūtinė–širdis*. Einama nuo plokščio paviršiaus (širdies lentelė) prie perspektyvos, tyrinėjamos galimybės prisiskverbti pro paviršių į vidų, tačiau nesėkmingai. Meadas pažymi, kad ir vaizduojamuosiuose menuose, ir poezijoje tenka apsiriboti forma, vidujybė lieka nepasiekiamą (2012: 232).

Antrame katrene akių ir širdies priešprieša perteikiama netikėtomis metaforomis. Sakoma, kad tikrasis mylimojo atvaizdas yra poeto širdyje; čia pasitelkiamas kalambūras *pictur'd lies* (6), kurį galima interpretuoti dvejopai: 1) „yra atvaizduotas“ [mylimojo paveikslas / atvaizdas], 2) „yra iškraipytas / neteisingas“. Atpažįstame veidrodžio metaforą – vieną pagrindinių sonete, prisotintame daugybinių paviršiaus plokštumų, atspindžių, atvaizdų, atsikartojimų, iškraipytų vaizdų. (Jau pirmajame katrene mylimojo atvaizdas yra ne poeto širdyje, o širdies lentelėje!) Toliau poeto širdį įkūnija kita metafora – „krūtinės dirbtuvė“ (*my bosomes shop*) (7), „kurios langai įstiklinti mylimojo akimis“ (*That hath his windowes glazed with thine eyes*) (8). Tai netikėta ir gana šokiruojanti metafora.

Trečio katreno pradžioje įvyksta *lūžis*, vis dažniau kartojamas žodis *eyes*. Meadas pastebi, kad homofonai *eyes* ir *eies* tęsia žodžių žaismą su *Mine I* („manasis aš“), kaip ir pirmoje eilutėje toliau plėtojama teatro tema (2012: 243). Poeto ir mylimojo žvilgsniai susitinka. „Mano akys“ (*Mine eyes*) (10) siejamos su „tavo forma“ (*thy shape*) (10), o mylimojo akys (*thine [eyes]*) (10) – su menininko širdimi, kuri čia įvardijama kaip krūtinė (*my breast*) (11). Menininko širdis tiesiogiai minima tik pirmoje strofoje, kitur pasitelkiamos metaforos: 7 eil. – *my bossoms shop* („mano krūtinės dirbtuvėje“); 11 eil. – *my breast* („mano krūtinėje“) – mylimojo atvaizdas menininko širdyje lieka paslėptas. Tyrinėtojai sonete įžvelgia *camera obscura* principą, jau pirmame katrene jaunuolio grožio forma per akių lęšius projektuojama į poeto širdį (Kenneth J. Larsen, 110)⁸⁰. *Camera obscura* principas atsikartoja ir paskesnėse strofose, o trečiajame katrene jis konstruojama, kai poeto akys nupiešia mylimojo formą savo širdyje, o mylimojo akys yra langai į poeto širdį, viskas sustiprinama saulės įvaizdžiu, nes ji nori žvilgtelti ir pasigrožėti mylimuoju (Kenneth J. Larsen, 111) (*Mine eyes haue drawne thy shape, and thine for me / Are windowes to my brest, where-through the Sun / Delights to peepe, to gaze therein on thee*) (10–12). Sonetą vainikuoja kupletas – tarsi aforizmas, apibendrinantis mintį,

79 „Mano akys atliko tapytojo vaidmenį ir išgraviravo / sukūrė veidrodinį atvaizdą
Tavo grožio formą mano širdies lentelėje
Mano kūnas yra rėmas, kur ji laikoma,
Ir perspektyva, dailininko meistriškumo viršūnė.“

80 Kenneth J. Larsen, „Essays on Shakespeare's Sonnets“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., https://disciplinas.usp.br/pluginfile.php/4146864/mod_resource/content/1/ESSAYS%20ON%20SHAKESPEARES%20SONNETS.pdf.

kad menas vaizduoja ne gyvenimą, o tik jo atspindį, formą, iliuziją; taip pat ir meilė yra neapčiuopiama, mylimojo širdis lieka nematoma.

Išsami soneto analizė padeda atidžiau pasidairyti po vertimus ir stebėti, kaip vyko perkelimai, ar vertėjai atpažino končetę, ar perteikė ją vertime. Končetė, žyminti akių ir širdies dialogą, užsimezga nuo pirmųjų soneto eilučių ir atskleidžiama per įvairius tropus. Pirmoje strofoje dominuoja akių figūra ir kitos matymą reiškiančios figūros, aiškiai siejamos su forma, išore, apčiuopiamumu. Sonetas pradedamas **akių personifikacija** – akys atlieka dailininko vaidmenį ir išgraviruoja mylimojo grožio formą širdies lentelėje. Šią retorinę figūrą pastebi visi poetai, kiek kitaip ją interpretuoja tik Tyruolis („Kaip dailininkui man regėti ėmus“) (1). Tačiau lietuvių vertėjų tekstuose įvyksta kita svarbi ir nemotyvuota transformacija – originalo formalumą, plokštumas ir paviršius keičia gyvastingumas: „Tave nupiešti širdyje kaip gyvą“ (Ch., 2); „Tave, širdies kanvoj esi kaip gyvas“ (T., 2); „Paveikslė, kuriam tu kaip gyva“ (M., 2). Lietuviškuose vertimuose mylimasis atgyja mylinčiojo širdyje, tik Geda kalba apie mylimojo atvaizdą (bet ne apie grožio formą!): „Širdy aš tavo atvaizdą nešioju“ (2). Churgino ir Gedos vertimuose minima poeto širdis, o originale kalbama apie širdies lentelę. Paviršiaus, plokštumos motyvą išlaiko Marcinkevičiūtė, kompensuodama paveikslė figūrą (dingsta širdies figūra), o Tyruolis pasirenka gana artimą „širdies kanvą“.

Kitas svarbus končetės elementas – **poeto paveikslė** figūra: poeto kūnas įgyja rėmo su perspektyva pavidalą. Churginas vienintelis tai išlaiko: „Aš rėmus tau atstoju, kaip matai, / Ir išlaikau gražiausią perspektyvą“ (3–4). Kituose vertimuose poeto kūnui priskiriamas tik rėmas, perspektyva nuo šio vaizdinio atsiejama: „Atstoja mano kūnas vaizdo rėmus, / Geriausiai kuriant tik iš perspektyvos“ (T., 3–4); „Dabar esu gyvieji rėmai tavo! / Perspektyva visi menai puikuoja“ (G., 3–4); „Esu aš rėmai šio paveikslė tavo, – / Didžiausias menas – tai perspektyva“ (M., 3–4).

Antroje strofoje pasitelkiama neįprasta **širdies metafora**, apie poeto širdį sakoma, kad tai „krūtinės dirbtuvė“ (*my bosomes shop*) (7), kurios langai įstiklinti mylimojo akimis (*That hath his windowes glazed with thine eyes*) (8). Tokio pobūdžio metafora turi netikėtumo niuansą, šiek tiek šokiruojantį pobūdį. Churgino ir Tyruolio vertimuose ji apskritai praleidžiama, Geda tarsi užčiuopia tam tikrus jos elementus, bet ne visumą: „Ogi dirbtuvė, kur plūšeta buvo / Akių stiklais ir meile kalinėta“ (7–8). Ko gero, artimiausiai originalui išverčia Marcinkevičiūtė: „Krūtinės studijoje išvysk portretą / Pro langą, stiklintą akim mielos“ (7–8).

Končetei priklausytų sudėtingas **camera obscura** mechanizmas. Jaunuolis, žvelgdamas į poeto akis, mato savo atspindį jose, o jo akys yra langai į poeto širdį. *Camera obscura* principu vaizdas sukuriamas, šviesai patekus į tamsią patalpą, taip poeto širdį nušviečia mylimojo žvilgsnis (saulė), kur projektuojamas mylimojo atvaizdas. Churgino vertime suyra sudėtingas *camera obscura* mechanizmas: atsiranda asmeniškasis „tave“, pakeičiantis originalo mylimojo atvaizdą, vos atpažįstama metafora „mylimojo akys – langai į širdį“, neatpažįstamai transformuojama saulės figūra, vertime ji virsta palyginimu, mylimojo akys lyginamos su saule: „O tavo akys džiaugias tylomis / Ir mano celėje lyg saulė švyti“ (11–12). Gal ir įmanoma atpažinti *camera obscura* atspalvius, bet vertimo poetika smarkiai nutolusi nuo originalo. Tokios sudėtingos poetikos nepavyksta suvaldyti nei Gedai, nei Marcinkevičiūtei. Ko gero, tiksliausiai ją perteikia Tyruolis (saulės figūra pakeista metonimija „spinduliai“):

Štai kaip gražiai akis tarnauja akiai!
Manoji tavo formą susikūrė,

Tavoji – tai širdies langai; patekę

Ten spinduliai tavim nudžiugti turi. (9–10)

Končetė tęsiasi iki kuplėto, kuriame atsiskleidžia dvilypė sąsaja: akims nelemta pažinti širdies, o mene matoma tik išorė – vidujybė ir širdis neapčiuopiamos. Lietuvių vertėjai išryškina akių ir širdies priešpriešą, bet dažnai nepaiso meno ir meilės ryšio. Churginas verčia gana patetiškai: „Aš dievinu akis! Tiktai gailiuos, / Kad širdį atvaizduot negali jos“ (13–14), emoci-onalų toną renkasi ir Geda: „Deja, deja savom akim pro langą / Širdies tavos matyti neįsten-giu“ (13–14). Marcinkevičiūtė tarsi bando sujungti abi reikšmes, tačiau pernelyg išryškina iškreipto vaizdo aspektą: „Akims apsimitimo trūksta meno, / bet jos nežino, kas širdy gyve-na“ (13–14), Tyruolis kiek nukrypsta nuo originalo, tačiau svarbiausias reikšmes atskleidžia: „Bet vieno daikto akys nesuprato: / Jos piešia išorę, širdies nemato“ (13–14).

Išnagrinėjus, kaip vertimuose perteikti ją sudarantys svarbiausi tropai, paaiškėjo, kad kai kuriems poetams labiau pavyko perkelti vienus končetės dėmenis, kitiems – kitus, tačiau kon-četės visuma neišryškėja nė viename vertime. Yra ir kitų reikšmingų nukrypimų: vertimuose visai nebelieka teatro nuorodų (pirmoje eilutėje *mine eye* (mano akis) homofoniško ryšio su *mine I* (manuoju aš), *eyes* ir *eies* palindromų); nepaisoma veidrodžio metaforos ir įvai-rių jos raiškų – plokštumų, paviršių, atspindžių, iškreiptų vaizdų, vertimuose tai suskliasta iki minimumo ir įgyja kitas prasmes. Lyginant vertimus su originalu matyti, kad juose nėra končetės kaip vienijančio principo, tik pavieniai jos elementai. Vertėjai išlaiko pagrindinę tematiką tapymo kaip poezijos rašymo ir meilės, tačiau končetė lieka neatpažinta veikiausiai dėl poetinės tradicijos – lietuvių poezijoje tai nėra populiarus retorikos figūra.

76 sonetas. Metafiziškai tradicijai priskirtina ir 76 soneto končetė⁸¹. Anot Vendler, pirmuose dviejuose katrenuose vardijami nuobodžiaujančio jaunojo aristokrato priekaiš-tai: neva sonetai pernelyg monotoniški, senamadiški, nesikeičiančios formos, o trečiajame katrene poetas tarsi atremia jaunuolio priekaištus (1997: 344).

Soneto končetę sudaro savirefleksija (Edmondson ir Wells, 2004: 48): poetas mąsto apie soneto formos ir turinio pastovumą – visos eilės tik apie meilę ir mylimąjį. Poezijos kū-rimą, žaidimą žodžiais ir poetinėmis formomis poetas išreiškia neįprastais palyginimais: keliskart sugretina su aprengimu drabužiais ir su pinigais. *Why is my verse so barren of new pride* („Kodėl mano eilės tokios bergždžios be naujų puošmenų“ (1); *So all my best is dreß-sing old words new* („Taigi mano didžiausios pastangos aprengti senus žodžius naujai“) (11).

Duncan-Jones teigimu, pastaroji metafora atliepia antrosios strofos metaforą, kurioje žodžiai personifikuojami – kaip vaikai, apsirengę tėvų drabužiais (1997: 262):

Why write I still all one, ever the same,
And keep invention in a noted weed,
That every word doth almost tell my name,
Showing their birth and where they did proceed?⁸²

81 Raymondas Macdonaldas Aldenas 76 soneto končetę priskiria loginių-metafizinių končėčių grupei ir pažymi, kad jos būdingos sonetams apie poeto-įsimylėjęlio meną. Išskirtinė tokių končėčių savybė – paradoksas (1917: 146).

82 „Kodėl rašau aš tik apie viena, vis tą patį,
Ir aptaisau naujoves įprastu drabužiu,
Taip, kad kiekvienas žodis nurodo mano vardą,
Rodydamas, kas juos pagimdė ir iš kur jie prasidėjo?“

Čia svarbi ir poeto gimdytojo metafora (7–8 eil.), gimdymo ir meninės kūrybos paralelė, nuolatinis ir atpažįstamas poezijos stilius išduoda eilučių autorių esant Shakespeare'ą. Trečioje strofoje poetas tarsi teisinasi dėl kūrybinės monotonijos, sakydamas, kad visos jo eilės tik apie mylimąjį ir meilę, o didžiausios jo pastangos yra aprenkti senus žodžius naujai, vėl išleidžiant tai, kas jau išleista (*So all my best is dressing old words new, / Spending again what is already spent*) (11–12). Įžvalgus atrodo Vendler komentaras: nors žodžiai sukurti ir egzistuoja kalboje, Shakespeare'o meistriškumas yra jo stilistika, gebėjimas aprenkti senus žodžius naujai, panašiai kaip iš naujo į apyvartą leisti tuos pačius pinigus, bet už juos pirkti kitus daiktus (1997: 345). Soneto pabaigoje patarlė apie saulę tarsi apibendrina apmąstymus apie formos ir turinio pastovumą *For as the sun is daily new and old, / So is my love still telling what is told* („Kaip saulė kasdien gimsta ir miršta, / Taip ir mano meilė vis kalba apie, tai kas jau pasakyta“) (13–14).

Vertimuose ne visada išryškinamos končetės žodžių ir drabužių paralelės. Pirmoje eilutėje *pride* reiškia ne išdidumą, o puošmenas, bet šios reikšmės nėra nė viename vertime. Nepaisoma ir muzikos įvaizdžių (*So far from variation or quick change?* – „Be variacijų ir tonacijų“) (2). Antrosios strofos žodžių aptaisymas drabužiais visai pradingsta Churgino vertime; Geda smarkiai modifikuoja versdamas „Senais drabužiais vėl lipu į sceną“; šiuose vertimuose nelieka ir poeto gimdytojo metaforos. Marcinkevičiūtė verčia gana panašiai. Tyruoliui visai neblogai pavyko suderinti turinio ir išraiškos planą antrame katrene: „Kodėl rašau tą patį vis kas kartą, / Velku mintis drabužiais įprastiniais, / Jog kas tik žodis taria mano vardą, / Jo kilmę – mano asmenį – priminęs?“ (5–8). Vertėjai buvo kur kas atidesni trečiosios strofos drabužių ir žodžių paralelei, ji pradingsta tik Gedos vertime, tačiau čia nepaisoma žodžių palyginimo su pinigais. Vienintelė Marcinkevičiūtė išlaiko šias reikšmes: „Naujais senus žodžius rengiu aš šičia / Ir vėl vartuju, vėl aš juos švaistau“ (11–12). Įdomu tai, kad Geda nepaiso ne kartą eilėraštyje pasikartojančios žodžių ir drabužių paralelės, bet iš dalies tai kompensuoja kitais netikėtais šokiruojančiais įvaizdžiais: „Senais drabužiais vėl lipu į sceną“ (6); „Kad aš tą patį uždavinį sprendžiu“ (10); nenatūraliai skambančiu „Rašydamas aš nesusiksiu sprandą“ (12). Dvieilis pavykęs visiems vertėjams. Nors končetės pradžios prasminiai elementai išslydo, Marcinkevičiūtė ir Tyruolis gana gerai ją perteikė; Geda tarsi bandė kompensuoti, o Churgino vertime jos neliko.

97 sonetas, priklausantis išsiskyrimo sonetams, laikytinas dar vienu loginių metafizinių končečių pavyzdžiu. Poetai Samuelis Tayloras Coleridge'as ir šiuolaikinių sonetų kūrėjas Donas Patersonas žavėjosi šiuo sonetu⁸³. Jame vyrauja metų laikų simbolika, o pagrindinė tema – išsiskyrimas su mylimuoju. Išsiskyrimo jausmui perteikti pasitelkiama končetė išsiplečia per visą sonetą: metaforiškai lyginama žiema ir išsiskyrimo būseną, kai mylimojo nėra šalia. Nesvarbu, koks metų laikas – vasara, ruduo ar pavasaris, vidinė jausena prilygsta žiemos kaustančiam šalčiui ir tamsumai, personifikuojama Gruodžio figūra:

How like a winter hath my absence been
From thee, the pleasure of the fleeting year!
What freezings have I felt, what dark days seen!

83 „A Short Analysis of Shakespeare's Sonnet 97: How like a winter hath my absence been“, Interesting Literature, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://interestingliterature.com/2017/11/13/a-short-analysis-of-shakespeares-sonnet-97-how-like-a-winter-hath-my-absence-been/>.

What old December's bareness every where!⁸⁴ (1–4)

Sonete aiškiai nurodomas išsiskyrimo laikas – vasara (*And yet this time remov'd was summer's time, / The teeming autumn, big with rich increase* – „Ir vis tik tas išsiskyrimo laikas buvo vasara, / Vaisingas ruduo, išsipūtęs nuo vaisių gausos“) (5–6)⁸⁵. Ruduo personifikuojamas, pasitelkiant vaisingumo simboliką, kartais gana šokiruojančią: *Bearing the wanton burden of the prime, / Like widow'd wombs after their lord's decease* (7–8)⁸⁶. Trečiame katrene kalbama apie poeto išgyvenimus išsiskyrus: nors rudenį klesti vaisingumas ir gausa, poeto niekas nedžiugina, visa atrodo tik kaip našlaičių ir betėvių vaisių viltis (*But hope of orphans and unfather'd fruit*) (10). Vasaros malonumai, kai nėra mylimojo, beprasmiški, nes vasara laukia mylimojo nurodymų (*For summer and his pleasures wait on thee*) (11): paukščiai nutilę, liūdni, lapai nubalę. Vasara ir ruduo paprastai kelia teigiamus jausmus, čia vaisingumas ir gausa netikėtai kuria tuštumos įspūdį, išsiskyrimo išgyvenimą. Vienintelis džiaugsmo šaltinis – mylimasis, į jį kreipiamasi „bėgančių metų palaima“ (*the pelasure of the fleeing year*) (2).

Visi vertėjai soneto pradžioje perteikia žiemos kaip išsiskyrimo metaforą. Toliau pasitelkiamų gana sudėtingų vaisingumo ir gausos įvaizdžių, sietinų su vasara ir rudeniu, paisoma ne visada. Geda ir Marcinkevičiūtė perteikia tik atskirus fragmentus, bet ne visumą. Churginas panašiai verčia rudens palyginimą su nėščia našle: „Dosnus ruduo atpėdino iš lėto / Lyg kūdikio belaukianti našlė“ (7–8). Antrasis vaizdinys, kad rudenio gausa labiau primena našlaičių viltį, o ne teikiamas gėrybes, gerokai transformuojamas. Tiksliausius vertimus abiem atvejais pasiūlė Tyruolis: „Našus ruduo, kurs pilnu derlium svyra, / Pavasarinę našą dar belaukęs, / Lyg našlautinės įscios liūdint vyro“ (6–8). Ypač gerai perteiktas antrasis vaizdinys, ir paisant originalo, ir poetiškai: „Našlaičių viltį ir apleistą vaisių / Man minė metas, kurs šią gausą pylė“ (9–10). Antrosios soneto dalies įvaizdžiai, reiškiantys išsiskyrimo tuštumą, palyginti neblogai perteikti vertimuose, tačiau pats pirmasis, reiškiantis, kad vasara su visais malonumais laukia mylimojo nurodymų, pranyksta iš visų vertimų, o tylinčių ar liūdnei giedančių paukščių vaizdinys bei pabalusių lapų įvaizdis visur išlaikytas. Geda itin poetiškai išverčia pastarąjį: „Ir lapai blykšta lyg nujaustų žiemą“ (14). 97 soneto končetę Tyruolis perteikė gana adekvačiai, jis praleido tik vieną segmentą, visiems kitiems poetams sekėsi kur kas sunkiau.

Taigi galima sakyti, kad perteikiant sonetų končetę išryškėja netolygumai ir vertimo strategijų skirtumai, jau atsiskleidę tematikos perteikimo analizėje. Tyruolis tvirtai laikosi vertimo etikos kriterijaus ir končetes nagrinėtuose sonetuose dažniausiai perteikia (išsiskyrus 24 sonetą). Marcinkevičiūtė vienur lieka ištikima originalui (18, 130, 76 sonetai), kitur pasiduoda lietuviškajai tradicijai, verčia palyginti laisvai, susitelkdama į sąskambius, poetiškumą, (24, 97 sonetai) ir končetės neperteikia. Churginas ir Geda, nesvarbu, kokio

84 „Tarsi žiema man buvo išsiskyrimas
Su tavimi, bėgančių metų palaima!
Kokį kaustantį šaltį jaučiau, kokias tamsias dienas regėjau!
Kokia senio Gruodžio bergžduma visur!“

85 Pasak Duncan-Jones, eilėraštyje kalbama apie visą vasaros laikotarpį nuo vasaros saulėgražos iki rudens lygiadienio (1997: 304).

86 „Nešantis / gimdantis nėštumo našą nuo pavasario,
Kaip našlių įscios po vyro mirties.“

pobūdžio – petrarkiškoji ar metafiziškoji končetė, orientuojasi į laisvą vertimą. Jų pasirinkta pozicija, deja, ne visada pasiteisina. Lietuvių vertėjų susitelkimas tik į soneto emociinio efekto perkėlimą neatrodo motyvuotas – juk nepakanka perteikti tik emociinę būseną. Ignoruojant tokį svarbų tropą, dažnai sudarantį soneto stuburą – končetę, nepasiekiamas vertimo atitikmuo.

AŠTUNTAS SKYRIUS. KRIKŠČIONIŠKOJO IR FILOSOFINIO (PLATONIŠKOJO) DISKURSŲ PAGAVA SONETŲ VERTIMUOSE

Shakespeare'o sonetų diskursas nevienalytis, ne tik lyrinis-poetinis. Skaitant sonetus, jaučiama daugialypė jų tekstūra, poetinis diskursas perima ir kitų diskursų elementus. Sonetų tyrinėtoja Vendler, atlikusi visų sonetų analizę pagal atidaus skaitymo techniką, teigia, kad lyrinio subjekto kalbėjimo būdas įvairus: jis kalba filosofškai, pasitelkia kreipinius, liaudies išmintį, aforizmus, epigramas, patarles, citatas iš Biblijos (1999: 46). Analizuojant Shakespeare'o sonetų vertimus, atrodo, svarbu iširti, ar paisoma diskurso įvairovės, ar ji perteikiama vertimuose. Sonetų vertimų analizėje jau pastebėtos religinių tekstų, bažnytinių ritualų užuominos (73, 55, 93, 108, 110, 116, 144, sonetai). Pasitaiko teisės, verslo terminų ir detalių (4, 9, 6, 18, 76, 134, 146 sonetai). Pavyzdžiui, 18 sonete sakoma: *And Sommers lease hath all too short a date* („Ir vasaros nuoma gamtoj tokia trumpa“) (4); 1 sonete *But thou contracted to thine owne bright eyes* (5), kur *contracted* reiškia „įsipareigojęs“, kaip vedybų sutartyje. Vertimuose jau nerandame šių teisės terminų reikšmės. 76 sonete yra ekonomikos srities žodžių: *Spending againe what is already spent* („Vėl išleidžiant tai, kas jau išleista“) (12), kaip išleidžiant pinigus į apyvertą. Iš visų lietuvių vertėjų tik Marcinkevičiūtė atkreipė dėmesį į verslo diskursą: „Ir vėl vartoju, vėl aš juos švaistau“ (12). Sonetuose pasitaiko liaudiškų posakių, pavyzdžiui, 76 sonete performuluotas posakis *The sun rises anew every day* („Saulė kasryt iš naujo pakyla“): *For as the Sun is daily new and old, / So is my loue still telling what is told* („Kaip saulė kasdien gimsta ir miršta, / Taip ir mano meilė vis pasakoja tai, kas jau pasakyta“) (13–14). Liaudiškasis diskursas perteiktas Tyruolio („Kaip saulė, ta sena, nauja kas rytą“) (13) ir Marcinkevičiūtės („Kaip Saulė dangumi sena keliauja“) (13).

1 sonetas yra savotiškas sonetyno prototipas, be kita ko, atskleidžiantis ir daugialypį sonetų diskursą (Vendler yra pavadinusi jį sonetyno „įvadu“ (1997: 47)). Sonete yra bent kelios aiškios krikščioniškosios aluzijos. Pirmosios eilutės formuluotė *From fairest creatures we desire increase* („Iš gražiausių būtybių mes trokštame pagausėjimo“) atliepia Dievo paliepiamą „Pradžios knygoje“ susilaukti palikuonių: *Be fruitful and multiply, and fill the earth and subdue it* (28) („Būkite vaisingi ir dauginkitės, pripildykite žemę ir valdykite ją!“⁸⁷). Eilėraštyje minima ir viena didžiųjų krikščionybės nuodėmių apsirijimas: *Pity the world, or else this glutton be* („Pagailėk pasaulio, o tai jis taps apsirijėliu“) (13). Biblinius „Pradžios knygos“ atgarsius atpažįstame Tyruolio vertime: „Gražiausiems kūriniams mes linkim plisti“, tačiau kituose vertimuose krikščioniškąjį diskursą keičia lyrinis-gamtinis, papildytas vaisingumo įvaizdžiais: „Iš gero medžio laukiam atžalos“ (Ch.), „Geidaujame, kad vaismedis kerotų“ (G.); „Mes trokštame, kad suvešėtų gelės“ (M.). Apsirijimo kaip nuodėmės įvaizdžio nelieka nė viename vertime. Sonete atpažįstamos ir kitos jau analizuotos kultūrinės aluzijos: Viduramžių konvencija „grožio rožė“ bei narcizo mitas. Grožio rožės simbolika nepakitusi išlieka Tyruolio ir Marcinkevičiūtės vertimuose, pranyksta Gedos vertime ir tik per rimą įsitvirtina Churgino tekste. Visi vertėjai perteikia narciziškumo tematiką, nors renkasi skirtingas strategijas. Tyruolis gana artimai perteikia originalo įvaiz-

87 „Pradžios knyga“, Šventasis raštas lietuviškai, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKE1999_Pr_1.

džius, Churgino vertime pranyksta kai kurie įvaizdžiai, juos keičiant tiesioginiu įvardijimu „susižavėjęs savimi“, „ir savyje vien sau jėgų semi“, tam tikri įvaizdžiai išlieka Gedos tekste. Tačiau Marcinkevičiūtė pasiūlo įtaigų šios strofos atitikmenį, nenukrypstantį nuo originalo ir gana poetišką:

O tu, savų akių šviesiųjų vergas,
Savimyloj degi tartum ugnį,
Kad iš gausumo būto liktų vargas,
Nes ir save kaip priešą kankini. (5–8)

1. RELIGINIS (KRIKŠČIONIŠKASIS) DISKURSAS

Analizuojant sonetų vertimus ne kartą pastebėta, kad vertimuose neretai išsprūsta krikščioniškos prasmės, ir čia vis dėlto reikėtų tam tikrų komentarų apie sociokultūrinį kontekstą, nors kontekstinė analizė ir nėra šio darbo tikslas. Atsižvelgiant į laikotarpį, kada atlikti vertimai, ir į geografiją, kur gyveno vertėjai, ko gero, nestebina faktas, kad Tyruolio vertimuose perteikiama daugiausia religinių aliuzijų, o Churgino vertimuose religinės konotacijos išsprūsta. Suprantama, kad Vakaruose gyvenęs Tyruolis buvo laisvas nuo ideologinių reglamentacijų ir sekė vakarietiškąją vertimo mokyklą, o Churginas buvo veikiamas sovietinės ideologijos nuostatų ir pirmiausia ateizmo. Tačiau keista, kad ir nepriklausomybės laikų vertėjai Geda ir Marcinkevičiūtė dažnai neperteikia religinių niuansų. Veikiausiai tai įrodo inercijos galią, vertėjų dirščiojimą į ankstesnius vertimus, o taip pat ir į rusiškuosius (ypač Maršako). Atrodo, kad Gedai ir Marcinkevičiūtei Tyruolis nebuvo didelis autoritetas arba atskaitos taškas. Tokie tvirtinimai, be abejo, yra tik aprioriški, nesiremiant jokiais šaltiniais, liudijimais, faktais, nes šio darbo tema neleido labiau gilintis į atskirų vertėjų kūrybines biografijas, pagrįsti jų nuostatų genezę, tradicijos perimamumą ir t. t. Kaip vertėjams sekėsi perteikti krikščioniškas formuluotes, bandoma atsakyti analizuojant atrinktus pavyzdžius.

Dedikacija. Sonetyno daugialypė tekstūra jau matyti ir tekstą supančiuose elementuose (*co-texts*). Krikščioniškų tekstų atgarsių pastebima ir garsiojoje mįslingajam ponui W. H. skirtoje sonetyno dedikacijoje su sudėtingomis gramatinėmis konstrukcijomis ir neįprasta forma. G. R. Ledgeris atkreipia dėmesį į religinius dedikacijos aspektus, jis pateikia kitokį nei Duncan-Jones formuluotės *THE.ONLIE.BEGETTER*, kuri vartojama tik bibliiniame kontekste, aiškinimą. Pasak Ledgerio, ši dviprasmiška frazė nurodo ir į sonetų Šviesiaplaukį Jaunuolį, ir vienatinį Viešpaties sūnų Biblijoje⁸⁸.

Aptariamoji frazė atliepia maldos formuluotę „Nikėjos-Konstantinopolio tikėjimo išpažinime“: *And in one Lord Jesus Christ, the Son of God, **begotten** of the Father, **the only-begotten***⁸⁹; lietuviškame maldos vertime *begotten of the Father* verčiamas „gimusį iš Tėvo“, o *the only-begotten* – „vienatinis“. Tyruolio dedikacijos vertime frazės *THE. ONLIE. BEGETTER*. religiniai atspalviai atpažįstami ir perteikiami žodžiu „VIENATINIAM“, kaip ir lietuviškame maldos vertime. Tyruolis perteikia ne tik šios frazės, bet ir visos prakalbos gerą atitikmenį, išlaikydamas ir pačios dedikacijos formuluotę:

88 G. R. Ledger, „Introduction to the Sonnets“, February 2009, http://www.shakespeares-sonnets.com/intro.php#_ftn1.

89 „Tikiu į vieną Viešpatį Jėzų Kristų, **vienatinį** Dievo Sūnų, prieš visus amžius **gimusį iš Tėvo**.“

VIENTATINIAM ŠIŲ SONETŲ
ĮKVĖPĖJUI P. W. H.
LAIMĖS IR
AMŽINYBĖS
MŪSŲ
NEMIRŠTAMO POETO
PAŽADĖTOS,
LINKI
GERO TROKŠTĄS
IŠLEISTI DRĮSĖS
T. T.

Kaip aiškina Ledgeris, mylimojo palyginimas su Dievo sūnumi išreiškia žmogiškosios meilės panašumą į dieviškąją. Jis daro prielaidą, kad ši sąsaja gali turėti alegorinę prasmę ir antriniame lygmenyje išreiškia meilę tiesai, grožiui, religijai ir tikrajam Dievui. Toliau Ledgeris teigia, kad nors nėra iki galo aiški religinių nuorodų prasmė, neabejotinai jos neatsitiktinės ir reiškia kur kas daugiau nei meilės prisipažinimus jaunuoliui⁹⁰. Kaip jau minėta, prakalbos nelieka visų kitų lietuvių poetų vertimuose, galbūt ir jie būtų pastebėję jos krikščioniškas aliuzijas ir paisę jų visame sonetyne. Dedikacijos, kaip reikšminio segmento, praleidimas priskirtinas prie vertimo nuostolių.

37 sonete gausu krikščioniškosios raiškos. Ledgerio teigimu, sonete vyrauja kvazireliginė kalba ir įvaizdžiai, jaunuolis giriamas už *worth and truth* (l. 4) („vertumą ir tiesą“). Ledgeris įžvelgia paralelę su Jono evangelija, kurioje Kristus apibūdinamas kaip „pilnas malonės ir tiesos“: *The Word became flesh and made his dwelling among us. We have seen his glory, the glory of the one and only Son, who came from the Father, full of grace and truth* (Jon 1,14)⁹¹. Tik angliškose evangelijos *grace* („malonė“) sonete pakeistas *worth* („vertumas“), vengiant pernelyg tiesmuko citavimo ir mylimojo lyginimo su Dievo sūnumi. Be to, įprasta, kad giriamas mylimojo „grožis, kilmė, turtai ir protas“, tačiau gana netikėtai jaunuolis vertinamas už tiesą⁹². Lietuviškuose vertimuose krikščioniškojo diskurso *worth and truth* (l. 4) („vertumas ir tiesa“) nė ženklo nelieka Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimuose, jis iš dalies atpažįstamas Tyruolio vertime („Tavim teisiuoju ir geruoju guosiuos“). Churgino tekstas nė iš tolo neprimena krikščioniškosios raiškos: „Taip lygiai tavo šlove ir šviesa / Gėriuosi aš, saulėlydžio sulaukęs.“

Apibūdinamas savo būseną šalia mylimojo, poetas sako: *So then I am not lame, poor, nor despised* („ir tada aš nesu luošas, vargšas ir niekinamas“) (9). Ledgeriui ši formuluotė primena Luko evangeliją: *But when thou makest a feast, call the poore, the feeble, the lame, & the blynde* (Luko 14,13) („Rengdamas vaišes, verčiau pasikviesk vargšų, paliegėlių, luošų ir aklių“)⁹³. Menkas krikščioniškojo diskurso atgarsis aptinkamas Marcinkevičiūtės vertime („Ne apgailėtinas **luošys** jaučiuos“). Churginas verčia antonimais, paaukodamas religinį diskursą:

90 G. R. Ledger, „Introduction to the Sonnets“, February 2009, http://www.shakespeare-sonnets.com/intro.php#_ftn1.

91 „Tas Žodis tapo kūnu / ir gyveno tarp mūsų; / mes regėjome jo šlovę – / šlovę Tėvo viengimio Sūnaus, / pilno malonės ir tiesos“ (Jon 1: 14).

92 G. R. Ledger. Op. cit.

93 Ibid.

„Grakštus, turtingas, jaunas ir šaunus“ (9). Kitų dviejų poetų tekstuose bibliinių formuluočių nelieka: „Taip aš tiesus darau iš raišo, menko“ (T.); „Suvargęs, anei menkas neatrodau“ (G.).

116 sonetas tradiciškai suprantamas kaip sonetas apie amžiną meilę, kuri pakelia išdavystę, senatvę ir tampa vienintele patikima žmogaus gyvenimo atrama. Vienas garsiausių Shakespeare'o sonetų, kuriame keliama meilės stabilumo, dvasino ryšio, o ne erotinės meilės tema, kupinas krikščioniškų formuluočių ir jų perkūrimo. Įprastas soneto aiškinimas gali būti išplėstas ir kitomis prasmėmis. Douglasas Trevoras teigia, kad Shakespeare'o sonetų meilės objektu gali būti ne konkretus asmuo, o poezija (Trevor, 2006: 234); įvardis *it* (5) leistų įžvelgti poeto meilę poezijai ir kūrybai. Lukas Erne'as šiame sonete atranda krikščioniškųjų motyvų: esą jame kalbama apie transcendentinę, Dievo duotą meilę (Erne, 2000: 295). Visi lietuvių vertėjai renkasi tradicinę interpretaciją, o šis kūrinys kaip apskritai bet koks literatūros kūrinys siūlo ne vieną skaitymo galimybę.

Soneto pradžioje skamba anglikonų vestuvių ceremonijos atgarsiai: *Let me not to the marriage of true mindes / Admit impediments* („Verčiau nesudarysiu ištikimų sielų sąjungos / Jei yra kliūčių“) (1–2). Shakespeare'as perkuria kreipimąsi į jaunavedžius iš anglikonų „Bendruomeninės maldos knygos“ (*The Book of Common Prayer*): *if either of you doe knowe any impediment why you may not be lawfully ioyned together in Matrimonie* („jei nors vienas iš jūsų žinote kokią nors kliūtį, dėl kurios negalite būti teisėtai sujungti Moterystėje“)94. Nors Geda ir Marcinkevičiūtė išsaugo sinekdochą („dviejų širdžių“), o Tyruolis, Churginas ir Marcinkevičiūtė išlaiko originalo žodį „kliūtis“, jo reikšmė dažnai pritraukia kitus kontekstus nei bažnytinės jungtųjų ceremonijos. „Tebūna be kliūčių kilni draugystė“ (T., 1); „Dviejų širdžių ištikima draugystė / Jokių nepaiso kliūčių kelyje“ (Ch., 1–2). Krikščioniškosios formulotės atpažįstamos tik Marcinkevičiūtės vertime: „Kliūčių dviejų širdžių susijungimui / Aš nedarysiu“ (1–2). Soneto pabaigoje frazė *to the edge of doome* („iki laikų pabaigos“) (12) – tai perkurta dar viena to paties kreipimosi į jaunavedžius formulotė *the dreadful day of judgement* („siaubingą Paskutinio teismo dieną“). Ji aptinkama tik Tyruolio vertime „lig dienos net paskutinės“ (12).

Sonete yra daugiau aluzijų į krikščioniškuosius tekstus. Eilutės *Loue alters not with his breefe hours and weekes, / But beares it out euen to the edge of doome*95 (11–12) primena Pirmąjį laišką korintiečiams (13) arba Himną meilei: *Love bears all things*96 (1, 13: 7) („Ji [meilė] visa pakelia“); *Love never ends*97 (1, 13: 8) („Meilė niekada nesibaigia“) (Larsen, 2014: 392). Tačiau visų šių bibliinių formuluočių nėra vertimuose.

Antrame katrene pasitelkiamos „jūrinės“ metaforos. Meilė apibūdinama stabilumą reiškiančiomis figūromis: tropas *an euer fixed marke* (pastovus kelrodis), kuris paprastai aiškinaamas kaip švyturys, neva nekintančią poziciją turinti Šiaurinė žvaigždė, kuri vadovauja kiekvienam paklydusiam barkui (*Euery wandring barke*). Šie orientyrai jūreiviams tokie pat svarbūs,

94 Skaitymo trukdys sonete atsiranda kaip tik prieš žodį „kliūtis“ – prieš tą tekstą atkarpą, kurioje kalbama apie mylinčių sielų sąjungą. Anžambemaną puikiai perteikia Geda („Aš sandraugai dviejų širdžių nedrįščia / Pakišti kojos“) (1–2) ir Marcinkevičiūtė („Kliūčių dviejų širdžių susijungimui / Aš nedarysiu“) (1–2), bet jo nelieka Tyruolio ir Churgino vertimuose.

95 „Meilė nesikeičia bėgant valandoms ir savaitėms / Bet viską pakelia iki laikų pabaigos.“

96 „1 Corinthians 13: 1–13“, Biblia.com, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://biblia.com/bible/1Corinthians13>.

97 Ibid.

kaip ir meilė kiekvienam žmogui. Erne'as šiame sonete atranda krikščioniškųjų motyvų: *An euer fixed marke* figūroje išvelgia religinių konotacijų, Reformacijos laikų ginčų dėl krikščionybės doktrinų atgarsių. Protestantai paneigė amžino ženkle (*an euer fixed marke*) arba teologijos terminais kalbant, neišdildomos žymės, kurią palieka trys sakramentai (Krikštas, Sutvirtinimas ir Kunigystė), egzistavimą, tačiau Santuokos sakramentas jiems nepriskiriamas. Sonete religinė doktrina apverčiama: kaip tik dvasinė santuoka, kuri trunka iki paskutinės dienos, įspaudžia amžiną žymę (Erne, 2000: 297–298). Lietuvių vertėjai renkasi tradicinį šio tropo aiškinimą: Tyruolis jį verčia kaip „bokšto mūrai“, Churginas, Geda ir Marcinkevičiūtė – kaip „švyturyš“. Visų prasmių ir daugiareikšmiškumo viename vertime neįmanoma perteikti, tačiau tenka apgailestauti, kad nė vienas vertėjas nepasiūlė krikščioniškosios interpretacijos.

34 sonete daug aliuzijų į Kristų ir krikščioniškąjį kontekstą. Poetas čia aiškiai tapatinamas su kenčiančio Kristaus figūra (*him that bears the strong offence's cross* – „Tam, kuris neša sunkų nuodėmės kryžių“) (12). Šis tropas daugiau niekur nepasikartoja sonetuose. Krikščioniškąjį diskursą liudija ir kita retorika, kuri paryškinta:

Though thou **repent**, yet I haue still the losse,
Th'**offenders** sorrow lends but weake reliefe
To him that **beares** the strong offenses losse [later – **cross**].
Ah but those **teares are pearle** which thy loue sheeds,
And they are ritch, and **ransome** all ill deeds.⁹⁸ (10–14)

Ledgeris teigia, kad šiais žodžiais reiškiamas krikščioniškasis mokymas apie nuodėmę, atleidimą, išganyimą⁹⁹. Nieko keista, kad sovietinių laikų Churgino vertime nėra nė menkiausios užuominos į krikščioniškąjį diskursą, ką jau kalbėti apie Kristaus figūrą. Kiti vertėjai mėgina atskleisti krikščioniškąjį kontekstą, nuodėmės ir atleidimo motyvus, kaip antai, „atgailauji“, „perlai ašarų“ (M.); „atgaila“, „Nuplovė tavo nuodėmes“ (G.). Tačiau stebina tai, kad nei Marcinkevičiūtės, nei Gedos vertimuose nelieka poeto gretinimo su Kristumi per kryžiaus figūrą. Vertimas nukenčia, kai ašarų perlai, turintys krikščioniškųjų konotacijų, Churgino ir Gedos vertimuose virsta deimantais. Duncan-Jones aiškina perlus kaip aliuziją į Mato evangeliją (46), kur Kristus lygina dangaus karalystę su perlu (nepaprastos vertės dalyku) (1997: 178). Semantiškai artimiausias ir išlaikantis daugiausia krikščioniškų formuluočių yra Tyruolio vertimas, tačiau neabejotinai jam stinga poetiškumo:

Kančia man nemažėja, nors **gailiesi**,
Nors ir liūdi, bet pralaimėjęs aš tik:
Nes kiek, įžeidęs, liūdesiu padėsi
Tam, kurs to žeisimo **kryžių turi nešti**.

Kaip **perlai tavo ašaros** privalo,
Pabėrus meilei juos, **išpirkti** žalą. (10–14)

98 „Nors tu **atgailauji**, ir vis dėlto aš patiriu netektį: **nusidėjėlio** sielvartas suteikia menką palengvėjimą
Tam, kuris **neša sunkų** nuodėmės **kryžių**.
Ak bet tos **ašaros** – **tai perlai**, kuriuos tavo meilė teikia,
Ir jos yra brangios ir **atperka** visas skriaudas.“ (10–14)

99 „Sonnet XXXIV“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/34>.

Jau analizuotame **73 sonete** krikščioniškasis diskursas reiškiasi ne biblinėmis formuluotėmis, bet pasitelkiant painų bažnyčios choro griuvusių įvaizdį, pritraukiantį istorinį kontekstą: *Bare ruin'd quiers, where late the sweet birds sang* („Tušti bažnyčios choro griuvėsiai, kur neseniai giedojo paukščiai“) (4). Įvairiuose šaltiniuose¹⁰⁰ šis vaizdinys siejamas su Henriko VIII laikų religiniu perversmu, Anglijos bažnyčios atsiskyrimu nuo Romos katalikų bažnyčios, kai buvo griaujami vienuolynai, išžudyta daugybė valdovo politikai prieštaravusių vienuolių. Negalima sakyti, kad vertimuose religinio diskurso atsisakoma arba jis pranyksta. Tyruolis seka originalu: „Sugriuvus chorui, kur paukšteliai suokė“ (4). Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimuose šios istorinės konotacijos sunkiai išskaitomos, nors dalinio sprendimo bandoma ieškoti sujungiant gamtos ir griuvusių vaizdinius („O švilpė paukščių chorai, o skambėjo! / <...> Jau atimtas ir kupolas dangaus“, G.); „Kur buvo paukščių choras išdraskytas“, M.)). Churgino vertime nelieka jokių nuorodų į istorinį kontekstą: „Kada nutildo savo giesmes paukščiai“ (2).

110 sonete poetas prisipažįsta apie meilės ryšius su kitais, kurie tik patvirtino, koks neprilygstamas yra mylimasis. Jį vadina *A God in loue* (12) („meile prilygstantis Dievi“), taip vėl rodydamas jo viršenybę. Poetas prašo mylimąjį vėl jį priimti kaip sūnų palaidūną į tyrą ir visų labiausiai mylinčią širdį (*Then giue me welcome, next my heauen the best, / Euen to thy pure and most most louing brest*) (13–14), lygina jį su Dievu *next my heauen the best* („po rojaus antras pagal gerumą“). Tyruolio vertimas artimiausias originalui – epitetai apie mylimąjį jis išverčia „meilės dievi“ (12) ir vadina jį „po dangaus brangiausiu“ (13). Mylimojo viršesnė padėtis originale remiasi krikščioniškuoju diskursu, kur jis lyginimas su Dievu, o kuplete neištikimas poetas lyginamas su sūnumi palaidūnu, mylimasis – su rojumi. Kituose lietuviškuose vertimuose aukštesnė mylimojo padėtis taip pat perteikta, bet įvyksta svarbių transformacijų. Vertėjai šį palyginimą sieja su sonetų konvencija, kai mylimoji, ją aukštinant, lyginama su deive: „amžina dievaitė“ (Ch., 12), „meilės deivė“ (G., 12). Marcinkevičiūtė išlaiko vyriškąjį adresatą „nuostabus dievaitis“ (10), tačiau nepaisoma krikščioniškų reikšmių, o kupleto reikšmės apskritai neatpažįstamai iškreipiamos.

Nors **146 sonetas** priklauso tamsiosios damos grupei, jis neturi aiškaus adresato, o religiniu turiniu ir aliuzijomis į Bibliją šis neįprastas sonetas netiktų nė vienam iš mylimųjų, todėl jį vertėtų išskirti iš ciklo ir nagrinėti atskirai. 146 soneto pagrindas – kūno ir sielos dichotomija, klausiana, kodėl tiek dėmesio skiriama kūnui arba išorei, jei labiau vertėtų rūpintis siela. Kūnas vadinamas išorinėmis sienomis, kurios išpuošiamos brangiai ir linksmai (*Painting thy outward walls so costlie gay*) (4), ir nykstančiais rūmais (*thy fading mansion*) (6). Reiškiami abejonė, ar verta tokią didžiulę kainą mokėti už tokią trumpą nuomą (*Why so large cost hauing so short a lease, / Dost thou <...> spend?*) (5–6). Kreipiamasi į sielą ir raginama susidomėti sielos turtais kūno sąskaita: „Tuomet, siela, gyvenk iš savo tarno nuostolių“ (*Then soule liue thou vpon thy seruants losse*) (9). Kūnas suprantamas kaip sielos tarnas, jis turėtų badauti. Toliau siela raginama: „Ir leisk kūnui nykti, kad sukrautum turtus“ (*And let that pine to aggrauat thy store*) (10). Pusiausvra čia negalima: menkėjant vienam, stiprėja kitas. Žvilgsnis krypsta nuo išorės į vidų: „Maitink vidų, išorė lai bus vargana“ (*Within be fed, without be rich no more*) (12).

Vertimuose gana ištikimai sekama originalu, gal tik nepaisoma teisinių, ekonominių formuluočių. Pavyzdžiui, nepastebima, kad tekstas kalba apie trumpalaikę kūno nuomos

100 Katherine Duncane-Jones (1997: 254); Larsen (2014: 260).

sutartį žemėje (*so short a lease*), siela raginama „pirkti dieviškąjį laiką“ (*Buy tearmes diuine*) ir „parduoti iššvaistytą laiką“ (*selling houres of drosse*). Teisinės, ekonominės kalbos beveik nelieka vertimuose. Churgino tekste apskritai redukuojama iki „viešnia trumpaamžė“ (5) ir „Tasai niekingam laikui nevergaus“ (12).

144 sonete nemažai krikščioniškosios simbolikos: vyrauja angeliško mylimojo ir demoniškos mylimosios įvaizdžiai. Visame sonete, nuo pirmojo katreno, plėtojama dviejų dvasių, gerojo ir blogojo angelų, priešprieša: *The better angel is a man right fair, / The worser spirit a woman colour'd ill* („Geresnis angelas – tai kūnu ir dvasia gražus vyras, / Blogesnė dvasia – tamsbruvė, nedora moteris“) (3–4). Gerojo angelo įvaizdis išlaikomas Tyruolio, Gedos, Marcinkevičiūtės vertimuose, tačiau pranyksta arba transformuojamas blogesnės dvasios vaizdinys, kartu nebelieka gerojo angelo ir blogosios dvasios antitezės. Tyruolio vertime blogesnė dvasia pakeičiama panašios reikšmės blogesniu angelu: „Geresnis angelas gan šviesų vyrą, / Blogesnis tamsią moterį man mena“ (3–4). Marcinkevičiūtės vertime tai prilygsta nakties įvaizdžiui („Lyg angelas vyriškis šviesiaplaukis / ir moteris tartum naktis tamsi“), Gedos – naktinio sfinkso įvaizdžiui („Šviesplaukis angelas akim žvaigždėtom / Ir moteris žvilgsniu naktinio sfinkso“) (3–4). Churgino vertimas išsiskiria tuo, kad pirmame katrene apskritai išnyksta abi angelų nuorodos (tiesa, jos atsiranda kitose strofose): „Aš mielą draugą myliu iš širdies / Bet ne mažiau gražuolę juodaplaukę“ (3–4).

Antrame katrene ypač gausu krikščioniškųjų įvaizdžių: poetas baiminasi, kad piktoji moteris pražudys jį pragare, nuviliodama angelą sargą nuo jo šono, sugundydama jį, paversdama šventąjį nelabuoju ir siekdama jo tyrumo nuodėminga puikybė: *To win me soon to hell, my female evil / Tempteth my better angel from my side, / And would corrupt my saint to be a devil, / Wooing his purity with her foul pride* (5–8). Kurtuazinės literatūros tradicijai atstovaujantys poetai, kurdami garbintojų žodyną, dažnai mylimąsias vadindavo šventosiomis¹⁰¹. Lietuviškuose soneto vertimuose išlaikomi pragaro, velnio (kuris pakeičiamas ir sinonimais nelabasis, kipšas), angelo įvaizdžiai, tik praleidžiamas šventojo reikšminis vienetas, kuris kartais kompensuojamas angelo įvaizdžiu. Marcinkevičiūtės vertime šventojo įvaizdis susilieja su ankstesniu angelo: „Koks ligi velnio angelui atstumas“ (7). Panašiai Gedos vertime išlaikomas angelo įvaizdis, kuris iš dalies kompensuoja šventojo praleidimą: „Ji geidžia angelą tą suvedžioti – / <...> Jinai į velnią jį paversti trokšta!“ (6, 8). Churgino vertime jis kompensuojamas cherubino įvaizdžiu „Kipšu paversti skaištų cherubina“ (8). Artimiausias originalui – Tyruolio vertimas: „Blogesnė pragaran mane vilioja, / Kad man geresnį angelą paveržtų, / Kad šventąjį paverstų nelabuoju / Ir jo skaistumą geiduliu suterštų“ (5–8). Visuose vertimuose dingsta autoriaus minima puikybė, tik Tyruolio vertime ji kompensuojama kita mirtina nuodėme – geiduliu (geismu / palaidumu).

Atrodytų, kad 144 sonetas kaip moralitė ar psichomachija¹⁰² yra grindžiamas angelo / šventojo ir demono priešprieša, gėrio ir blogio kova. Vendler religinėje soneto interpretacijoje besivaržančius gerąjį ir blogąjį angelus aiškina kaip žemiškus poeto mylimuosius (1999: 605). Religiniai įvaizdžiai kaip šydas pridengia erotines reikšmes. Krikščioniškaisiais įvaizdžiais kuriama gundymo ir išdavystės situacija, perteikiama prieštarų jausmų kova:

101 „Sonnet CXLIV“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/144>.

102 Ibid.

meilė gerajam ir blogajam angelams bei nerimas, kad gerąjį pavilios blogasis. Galiausiai trečiame katrene įvyksta lūžis: poetas pavyduliuoja, jo kalbėjimo tonas tampa pagiežingas, stiprėja erotinės krikščioniškųjų įvaizdžių reikšmės: *My angel be turn'd fiend* („mano angelas bus paverstas šetonu“) (9), t. y. nuviliotas nuo poeto.

Gedos vertime šetono įvaizdis išvis dingsta: „Tačiau cherubas, regis, pralaimės.“ Tyruolio ir Marcinkevičiūtės vertimuose šetonas pakeičiamas priešu, o angelas lieka. Angelo ir šetono antitezę tiksliausiai išvertė Churginas: „Manau, jog angelas pamėgo velnią“ (11). Toliau kuriama intriguojanti dviprasmybė: *one angel in another's hell* („angelai vienas kito pragare / vienas angelas kitos makštyje“) (12); *hell* čia reiškia tiek pragarą, tiek makštį, plg. Giovanio Boccaccio „Dekamerono“ trečios dienos dešimtoje novelėje minimą velnio varymą į pragarą (1987: 212–218)¹⁰³. Pragarą vaizdinys praleidžiamas tik Gedos vertime, tačiau niekur nelieka erotinių užuominų, gal tik lengvas jų pėdsakas aptinkamas Tyruolio vertime: „Įniktų kitas pragaran vilioti“ (12).

Sonetas baigiamas religinių ir erotinių įvaizdžių žaismu: *Till my bad angel fire my good one out* („Kol blogasis angelas išvarys / užkrės gerąjį“) (14). Žodis *fire* reiškia „išvaryti“ (*fire out*) – kai blogasis angelas pasisotins, išvarys gerąjį, ir „uždegti“, „sukelti uždegimą“ – tai nuoroda į venerinę ligą (tamsioji dama užkrės gerąjį angelą) (Duncan-Jones, 1997: 404). Kalambūras pasirodė sunkiai įveikiamas lietuvių vertėjams. Tyruolio vertime angelų vaizdiniai išlaikomi, o *fire* pakeičiamas veiksmažodžiu „pavergs“: „Kol gerą angelą pavergs blogasis“ (14). Churgino vertime praleidžiama ir soneto krikščioniškoji simbolika, ir žodis *fire*: „Palauksiu, gal ištruks jis atgalios...“ (14). Gana gerai pirmąjį *fire* reikšmę pavyksta perteikti Gedai, išlaikant ir angelo įvaizdį: „Kai pragaras tą angelą išspjaus...“ (14). Marcinkevičiūtė papildė vertimus, pasiūlydama antrąją erotinę *fire* reikšmę: „Ar vyro ji neužkrėtė brangaus, / Žiniosiu, jei jis dar atsigaus“ (13–14).

Soneto vertimų tonas veikia patetiškas nei pagiežingas. Vertėjai išlaikė soneto esmines charakteristikas, perteikė jo temą – meilės trikampį tarp poeto, šviesiaplaukio jaunuolio ir tamsiosios damos. Jiems pavyko atskleisti ir svarbiausią religinę simboliką (angelo / šventojo ar nelabojo įvaizdžius), kartais praleidžiant ar modifikuojant pastarąjį, ne visur paisyta religinių prasmų. Vertimuose matoma pakitusi šekspyriškojo religingumo samprata, kuriai būdingas religinių ir erotinių prasmų susiliejimas. Ankstesnės kartos vertėjai Churginas, Tyruolis ištikimai seka originalu – išlaikoma daugiausia religinės simbolikos; naujausiuose Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimuose atsiranda erotikos elementų. Gedai, ko gero, geriausiai pavyksta perteikti gundymo ir vilionės atmosferą, Marcinkevičiūtė vienintelė išryškina žodžio *fire* erotinę reikšmę.

2. FILOSOFINIS (PLATONIŠKASIS) DISKURSAS

Platoniškoji šešėlio ir substancijos antitezę – Shakespearėo pamėgtos filosofinės sąvokos, kurios pastebėtos jau aptartuose 27, 43, 61, 67, 98 sonetuose, taip pat ir jo dramose. 53 ir 98 sonetuose šis filosofinis diskursas itin aiškiai išreikštas.

103 „Sonnet CXLIV“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/144>.

53 sonete jaunuolio grožiui perteikti pasitelkiama platoniškoji substancijos ir šešelio antitezė. Larsen šį sonetą vadina platoniškuoju sonetu, nors Shakespeare'as labiau perkuria tradiciją, nei nuolankiai ja seka. Substancija suprantama kaip tikroji prigimtis arba tikroji esmė, sietina su idealiosiomis formomis, kurios ir davė pradžią netobuloms reprezentacijoms arba šešėliams. Idealiosios formos amžinos ir nekintančios, o šešėliai laikini. Šviesia-plaukis jaunuolis sonetuose ir įkūnija universaliąją idėją arba substanciją (2014: 194) bei duoda pradžią visoms kitoms reprezentacijoms, kurios tėra jaunuolio šešėliai ar vaizdiniai.

53 sonetas pradedamas klausimu: *What is your substance, whereof are you made* („Kokia ta substancija, iš kurios esi sukurtas“) (1). Poetas toliau klausia ir tvirtina, kad milijonai šešėlių atsiranda iš mylimojo: *That millions of strange shadows on you tend?* („Kad milijonai keistų šešėlių tau tarnauja?“) (2). Platonizme substancija gali turėti tik vieną šešėlį, tačiau Shakespeare'o sonete jaunuolis tampa tobulą formą, iš kurios randasi visi šešėliai. Shakespeare'as pasitelkia kultūros ir natūros grožio idealus: antroje strofoje Adonis ir Elena reprezentuoja antikinius vyriškojo ir moteriškojo grožio idealus, trečiojoje strofoje grožis ir gausa reiškiami gamtos įvaizdžiais. Tačiau viskas nublanksta prieš mylimąjį, kuris yra tikrasis grožio įsikūnijimas: visa kita – tik išorinės imitacijos, netobuli šešėliai, ir niekas nė iš tolo neprilygsta jo ištikimai širdžiai.

Taigi originalo tekste labai aiški substancijos ir šešelio priešprieša, o šios sąvokos tiesiogiai įvardijamos (šešėlis net keturis kartus atsikartoja sonete). Tyruolio vertime praleidžiama substancijos sąvoka, tačiau įvardijami šešėliai, taip pat išlaikoma ir pagrindinė mintis, kad visa tėra tik jaunuolio atspindžiai ir netobuli šešėliai. Churgino vertime nelieka platoniškosios antitezės, tik vienas menkas filosofinio diskurso atspindys, gerokai nukrypęs nuo originalo. Originalo eilutė: *Since every one, hath every one, one shade* („Kadangi viskas, bet kas turi tik vieną vienintelį šešėlį“) (3) Churginas verčia: „Juk vieną tik šešėlį aš turiu“ (4), ir, kaip matyti, šios eilutės mintis atitrūksta nuo bendro originalo prasmų lauko. Platoniškojo diskurso pėdsakų menkai teliko ir Gedos vertime, čia užčiuopiamas tik gerokai iškraipytas pėdsakas: „Žmogus šešėlį vieną juk teturi“ (2), tačiau Geda aprėpia visus kultūrinius ir gamtinius įvaizdžius, su kuriais Jaunuolis šiame sonete lyginamas. Platoniškojo diskurso pėdsakų neraišiai Marcinkevičiūtės vertime.

98 sonete, kuris priklauso išsiskyrimo sonetų trilogijai (97–99 sonetai) ir kuriame plėtojama išsiskyrimo su mylimuoju tema, taip pat atpažįstama platoniškoji šešelio ir substancijos antitezė. Nors sonete dominuoja pavasario įvaizdžiai ir simbolika, pasakojimo tonas melancholiškas ir niūrus. Soneto pradžioje puošnus balandis pažadina jaunystės dvasią visur kur, tačiau tuoj pat džiugią nuotaiką keičia išsiskyrimo skausmas. Ironiškos balandžio ir Saturno figūros primena juokdarius (Larsen, 2014: 335–336): balandis apibūdinamas dvigubu epitetu *proud pied* („prašmatniai išsimarginęs“), išsipustęs kaip juokdarys, o laiko dievas Saturnas nerangus, besijuokiantis ir šokinėjantis. Poeto nedžiugina pavasario ir vasaros teikiami malonumai: nei paukščių giesmės, nei kvapai, nei gėlės, nes niekas neprilygsta mylimajam. Kuplete metaforiškai išsiskyrimas lyginamas su žiema: *Yet seem'd it winter still, and, you away* („Deja, atrodė, kad nesibaigė žiema, kai tavęs nėra“) (13). Sonete Shakespeare'as išmoningai žaidžia šešelio ir substancijos sąvokomis. Atpažįstama platoniškoji mintis, kad daiktai tėra tobulų idėjų šešėliai ir atspindžiai.

Mylimasis čia įkūnija tobulo grožio idėją, o visos pavasario ir vasaros grožybės – tik netobuli mylimojo šešėliai (*They weare but sweet, but figures of delight: Drawne after you, you patterne of all those* – „Jos buvo mielos, bet tik malonumo formos: / Nukopijuotos nuo tavęs, tu esi jų pirmvaizdis) (11–12). Gausiais pavasario ir vasaros įvaizdžiais antroje ir trečioje strofose reiškiamas gamtos grožis: paukščių giesmės, mieli kvapai, skirtingų kvapų ir atspalvių gėlių įvairovė. Soneto pabaigoje poetas teigia, kad gamtos grožio reprezentacijos esančios tik mylimojo šešėliai: *As with your shaddow I with these did play* („Lyg su tavo šešėliu, su visu tuo žaidžiau“) (14).

Tyruolis bando perteikti originalo įvaizdžius ir simboliką, todėl išlaikoma platoniškoji mintis: „Ir jos lyg tavo tik šešėliu guodė“ (14), ir mylimojo, kaip viso ko pirmavaizdžio, samprata: „Jos buvo meilios, bet jom reikės grožis / Pagal tave, kurs duodi tą žavumą“ (11–12). Kiti vertėjai eliminuoja filosofinį diskursą, pavyzdžiui, Marcinkevičiūtė, arba jis iškraipomas. Churgino vertime netikėtai atspindžiu tampa pats mylimasis: „Bet mano žvilgsnis rūškanas joje / Vien tavo blankų atšvaitą regėjo“ (11–12), kupletu šešėlis apskritai eliminuojamas. Geda verčia, kad lelija ir rožė primena mylimąjį (toks prislopintas atspindžio motyvas): „Primindamos tave man – nesujaudins“ (11). Kupletu „šešėlis“ išlieka ir gana nemotyvuotai priskiriamas žiemai: „Žiema man sieloj, laikas kur atėjo / Yra šešėlis tavojo šešėlio“ (13–14).

Šių sąvokų randame ir kituose sonetuose. **37 sonete** rašoma: *Whilst that this shadow doth such substance give* („Kadangi tavo šešėlis suteikia tokią substanciją“) (10). Čia Shakespeare'as žaidžia su platoniškąja tradicija, ir mylimasis, užuot buvęs substancija, kaip kituose sonetuose, tampa šešėliu, suteikiančiu substanciją poetui. Reiškiamą mintis, kad mylimojo „šešėlis“ ir įtaka suteikia poetui visokeriopą gerovę ir pilnatvę. Filosofinio diskurso pėdsakų visai nėra Marcinkevičiūtės vertime, Churginas verčia labai jausmiškai, o ne intelektualiai: „Nematomus man suteikė sparnus / Tavošios meilės nebylus šešėlis“ (11–12). Gedos vertimas gaivališkas: „O tavo meilės tiesiamas šešėlis / Mane užlieja kaip versmė putota“ (10–11). Iš dalies originalo filosofinis diskursas išlaikomas Tyruolio vertime: „Tavo šešėlį gavęs tokį lobį“ (10).

67 sonete grožio vaizdinys rožė antrame katrene perteikiamas per neoplatoniškosios filosofijos šešėlio ir idealiosios esmės antitezę: samprotaujama, kad tapyba ar kosmetika yra dirbtinis grožis, rožės šešėliai, nes tik pats jaunuolis yra tikroji rožė: *Why should poore beautie indirectly seeke, / Roses of shaddow, since his Rose is true?* („Kodėl varganas grožis netiesiogiai siekia / Rožės Šešėliu, kai jis yra tikroji Rožė?“) (7–8). Turinio planą tiksliausiai perteikia Tyruolis, tačiau kiti poetai rožę kaip grožio vaizdinį sieja su dirbtinum, neatpažįsta idealiosios formos ir šešėlio antitezės: „Ir kam tos svetimos, dirbtinės rožės, / Tarytum būtų maža jam savų?“ (Ch., 7–8); „Ir kam tasai klastingas dirbtinumas, / Kurį mums popierinės rožės tiesia?“ (G., 7–8); Marcinkevičiūtės vertime rožė virsta tiesiog raudoniu ir siejama su tikrumo vs dirbtinumo reikšme: „Tegu raudonis tikras skruostuos žais!“ (8).

Apibendrinant šį skyrių matyti, kad atidžiausias diskursų įvairovei yra Tyruolis, jo vertimuose labiausiai paisoma krikščioniškojo diskurso, atpažįstamas arba iš dalies atpažįstamas filosofinis aspektas. Lietuvoje gyvenę ar gyvenantys poetai vertėjai daugialypiam tekstui neteikė didelės svarbos ir dažnai jo nepaisė.

DEVINTAS SKYRIUS. TARPSEMIOTINIAI SHAKESPEARE'Ų SONETŲ VERTIMAI LIETUVIŠKAJAME KONTEKSTE

Kadangi pagal Lamberto ir van Gorpo pasiūlytą schemą ketvirtoji tyrimo stadija yra sisteminio konteksto analizė, apimanti intertekstinius ir tarpstemininius ryšius, atrodė prasminga bent pasižvalgyti, ar galima pasiekti atitikmenį Shakespeare'o sonetus perkėlus į kitas ženklų sistemas, nors ir pripažįstant, kad visiškas atitikmuo neįmanomas, nes verbalinį spausdintinį tekstą perkėlus į kitas terpes veikia kiti reikšmės kūrimo mechanizmai.

1. STASIO KRASAUSKO ILIUSTRACIJOS

Pasaulyje esti įvairių Shakespeare'o sonetų vizualinių vertimų (ilustracijų, vizualinių reprezentacijų), nemažai jų pavyzdžių pateikta jau minėtoje Pfisterio ir Gutschos sudarytoje 2009 metų antologijoje *William Shakespeare's Sonnets, for the First Time Globally Reprinted: A Quartercentenary Anthology*. Pavyzdžiui, brazilų dailininkė Isolda Hermes da Fonseca sukūrė ilustracijų konkreitiems sonetams¹⁰⁴. Versdama vieną garsiausių – 18 sonetą – į vizualią terpę, ji atrenka tam tikrus soneto elementus ir perteikia juos vizualiai. Soneto pagrindą sudaro končetė, kur mylimojo grožis lyginamas su vasaros diena. Dailininkė naudoja keletą įvaizdžių – gražų jauną žmogų, kurio plaukus puošia lengvi debesys ir gėlės. Taikliai pasirinkta, nes ir žodiniame teste adresato lytis nėra aiški, o piešinyje vaizduojami vasaros atributai, gėlės ir debesys, leidžia perteikti soneto ašį – mylimojo lyginimą su vasaros diena¹⁰⁵. Šioje antologijoje įtrauktos ir lietuvių dailininko Stasio Krasausko ilustracijos, tačiau, priešingai nei Hermes da Fonseca's kūriniai, lietuvių dailininko grafikos darbai nėra skirti konkreitiems sonetams, tai tiesiog sonetyno iliustracijos¹⁰⁶.

Churgino verstų Shakespeare'o sonetų leidimas, puoštas Krasausko grafikos darbais, pirmąkart pasirodė 1967 m. ir vėliau keletą kartų buvo perleistas. Krasausko iliustracijas būtų galima priskirti vizualiniams Shakespeare'o sonetų vertimams, ir čia, ko gero, tenka kalbėti apie daugiamodalumą – būdamos Shakespeare'o sonetų knygos iliustracijomis, jos egzistuoja ne pačios savaime, o kartu su verbaliniais tekstais.

Iliustracija prie **2 soneto** vaizduoja jaunuolį, jo figūrą rėmina vynuogių šakos. Grafikos kūrinys atsiduria sonetų apie palikuonis grupėje (1–17 sonetai), kurioje šviesiaplaukis jaunuolis raginamas susilaukti vaikų. Iliustracija atliepia dauginimosi sonetų turinį: vyro figūra atitinka vyriškosios lyties adresatą šioje grupėje, o vynuogių šakos su vaisių kekėmis savitais dailininko sukurtais įvaizdžiais perteikia vaisingumo simboliką. Kita šios grupės iliustracija prie **7 soneto** vaizduoja žmogaus kūną, apsvijusį centre augantį medį, virš kurio

104 Antologijoje pateikiamos jos 18 ir 144 sonetų iliustracijos.

105 Įspūdingai atrodo ne tik antologijoje esančios iliustracijos, bet ir vizualinės reprezentacijos (*visions*) – paveikslėliai, perteikiantys soneto formą (o ne turinį). Tarkime, sonetas iš kreidelių, sonetas iš iečių, sonetas iš pieštukų ir t. t. Iš esmės vizualinės reprezentacijos perteikia šekspyriškojo soneto formą (14 eilučių) ir rimavimo schemą (abab cdcd efef gg). Išsiskiria sonetas iš sušių, nes juo pavyksta parodyti ne tik angliškojo soneto formą, rimą, bet ir penkiapėdį jambą.

106 Tokią išvadą galima daryti, nes nėra iliustracijų pavadinimų ir jų išdėstymas knygoje dažnai neatitinka šalia esančio soneto temos.

yra akis. Neįprastas vizualinis įvaizdis perteikia populiarią sonetyno metaforą: saulė – dangaus akis (*the eye of heaven*, 18, 130 sonetai). Iliustracijoje prie **10 soneto** tęsiama daugini-mosi sonetų tematika: medis tarsi dalija paveikslą į dvi dalis. Kairėje jaunuolis laisto medį kaip vaisingumo ar vešėjimo simbolį, dešinėje – apsikabinusios vyro ir moters figūros yra tarsi ateities vizija tų būsimų santykių, iš kurių rasis palikuonys.

Shakespeare'o sonetų pirmosios grupės (1–126 sonetų) adresatas yra vyras, taip pat ir didžioji dalis šios grupės Krasausko iliustracijų vaizduoja vyrą. Kai kurios iliustracijos vi-zualiai išreiškia konkrečių sonetų pagrindinę mintį. Iliustracijoje prie **15 soneto** apie gro-žio trapumą ir viską naikinantį laiką vyro figūra, apglėbta didesnio silueto ir rankų, tarsi simbolizuoja slegiančią laiko galią. Grafikos darbe prie **29 soneto** vaizduojamas persilen-kęs vyras, virš jo – saulė ir dangus. Perteikiama soneto mintis, kai poetas liūdi dėl savos lemties, o jo būtį nušviečia tik brangus mylimojo paveikslas. Krasausko pasirinktas saulės vaizdinys gerai atskleidžia mylimojo kaip kokio šviesulio funkciją žodiniame tekste.

Daug šios grupės iliustracijų skirtų ne konkrečiam sonetui, o bendrai tematikai išryš- kinti. Krasausko darbams būdinga mąslumo atmosfera: iliustracijoje prie **22 soneto** – su- simaščiusio vyro, prigludusio prie medžio kamieno, figūra. Grafikos darbe prie **65 sone- to** matyti dvi figūros: susimaščiusio jaunuolio su virš galvos sukryžiuotomis rankomis, o virš jo didesnė jį gaubianti figūra, kaip galima numanyti, laiko alegorija, nes pagrindinė šio soneto idėja – siekis pasipriešinti naikinančiai laiko galiai. Iliustraciją prie **107 soneto**, vaizduojančią vyrą su virš galvos iškelta ranka ir abstraktų ornamentą virš jo, galima in-terpretuoti kaip mąslumo vizualizaciją, nes sonete reflektuojama griauanti laiko galia ir noras įamžinti mylimąjį poezijoje.

Įspūdingoje iliustracijoje prie **36 soneto** pavaizduotas gražus jaunuolis: jo galvą puošia vaisingumo simbolis – vynuogių kekės, o ant jų nutūpę amžinybės pranašai paukščiai. Vizua- liajame plane perteikiamas sonetyne plėtojamas motyvas – mylimojo grožio išsaugojimas.

Iliustracija prie **43 soneto** tarsi griaua jaunuoliui skirtų sonetų seką, nes vaizduojamos apsikabinusios vyro ir moters figūros, suardoma šekspyriškoji sonetyno seka, matyti, kad dailininko grafikos darbai kurti pagal Churgino interpretaciją – vertėjas kai kurių pirmo- sios grupės sonetų adresu rinkosi moterį. Moters ir vyro santykius perteikiančių iliustra- cijų šioje grupėje yra ir daugiau. Iliustracija prie **54 soneto** perteikia soneto tematiką apie grožio trapumą ir siekį jį įamžinti eilėmis: vaizduojamas sėdintis jaunuolis, o jam virš gal- vos horizontalioje padėtyje – moters kūnas. Dailininko pasirinkta grafikos detalė, panėšinti į plauko giją, žolę ar plunksnakotį, pasitarnauja kaip daugiaprasmiškas simbolis, išreiškiantis mylimosios grožio, jo trapumo ir rašymo giją. Iliustracijoje prie **116 soneto** vyras rankose laiko moterį ir viena ranka rodo į saulę – tai bandymas vizualiai perteikti sonete plėtojamą amžinos meilės idėją.

Kai kurie Krasausko grafikos darbai pirmojoje grupėje skirti tik moteriai. Iliustracijoje prie **76 soneto** matyti moteris, prilaikanti savo krūtis. Churgino vertime šis sonetas taip pat adresuotas moteriai. **98**, išsiskyrimo, **soneto**, kuriame vyrauja prisiminimai apie mylimąjį, grafiko darbe vaizduojama moters figūra, padalyta pusiau: kairioji pusė nuausta Krasausko pamėgtomis į plunksną panašiomis detalėmis, dešinioji – juoda baltais kontūrais. Pastaroji atliepia originalo dvilypumą – gyvo mylimojo paveikslas ir jo prisiminimo, tik šiuo atveju vizualiam, kaip ir Churgino, tekste mylimoji yra moteris.

Tamsiosios damos grupės iliustracijose bendrai laikomasi moteriškosios lyties adreso, kur vaizduojamas arba meilės santykis tarp vyro ir moters, arba moters paveikslas. Iliustracijoje prie **129 soneto** matome vyro ir moters figūras. Iliustracijoje prie **132 soneto** vizualizuojamas tamsiosios damos portretas, tačiau ji nėra 132 soneto vertimas arba vizualinė reprezentacija. Garsusis 130 sonetas įkūnija tamsiosios damos paveikslą, tačiau ši tema plėtojama visoje 130–132 sonetų grupėje. Grafikos darbe vaizduojama graži moteris, viena ranka prisilaikanti gėlėmis išpuoštus plaukus, kita – širdį. Mylimosios veidas dalijamas į dvi dalis: šviesią ir tamsią pusę, tarsi atliepiant damos paveikslą sonetyne – ji graži išore, bet tamsi ir nuodėminga vidumi.

Iliustracijoje prie **145 soneto** perteikiamas meilės trikampis tarp damos ir dviejų jos mylimųjų – poeto ir šviesiaplaukio jaunuolio. Iliustracijos centre dama, o jai iš abiejų pusių vyriškosios figūros. Ši iliustracija atsiduria šalia 145 soneto, tačiau meilės trikampio drama reiškia 144 sonete. Galbūt iliustracijų vieta ne tokia svarbi, svarbiausia yra perteikti pagrindines sonetyno temas.

Iš minėtų pavyzdžių matyti, kad iliustracijomis siekiama perteikti pagrindines sonetyno temas. Leidinyje tai pavyksta, nors žodinio teksto ir jo vizualinio vertimo atitikmuo iš esmės apsiriboja tik temų lygmeniu¹⁰⁷.

2. SHAKESPEARE’O SONETŲ SKAITYMAI

Kaip ir kitur pasaulyje, lietuvių kultūroje yra dar viena Shakespeare’o sonetų vertimų daugiamodaliojoje aplinkoje forma – sonetų skaitymai. Šie skaitymai peržengia žodinės reprezentacijos ribas, pereina iš monomodalumo į daugiamodalumą: prie verbalinio naratyvo prisideda dar vienas semiotinis modalumas – garsinis. Reikšmės kūrimo procese dalyvauja dvi terpės – žodinė ir garsinė, jos kartu kuria galutinį efektą. Garsinės moduliacijos turi didesnę efektą nei žodinis tekstas: garso savybės, balso stiprumas, jo aukštumas, pauzės, akcentai kuria ritmą ir nuotaiką skaitant poeziją. 2009 m. buvo išleista garso plokštelė „William Shakespeare. 33 sonetai“ su atrinktais 33 Gedos versta Shakespeare’o sonetais, kuriuos skaito aktorius Ramūnas Šimukauskas (redaktorius Sigutis Jačėnas, leidėjas VŠĮ „Vieno aktoriaus teatras“). Skaitomus sonetus lydi Arno Mikalkėno sukurta muzika¹⁰⁸.

Pasaulyje sukurta nemažai įvairiausių žanrų – pop-, roko, džiaz, klasikinės muzikos, repo – dainų, kurias įkvėpė Shakespeare’o sonetai. Muzikos kūriniuose taip pat jungiamas soneto žodinis tekstas, žmogaus balsas ir muzikos garsai. Žodinis tekstas ir garsas sąveikauja tarpusavyje kurdami tam tikrą nuotaiką. Lietuvių sukurti Shakespeare’o sonetų

107 Tenka stebėti naują kultūros reiškinį lietuviškajame kontekste – tai Miglės Anušauskaitės sukurta komiksą, spausdintą „Šiaurės Atėnų“ 2017 m. balandžio 7 d. Nr. 7 (1263)). Komiksas „Šekspyro sonetas skaičiuotės forma“ yra ne Shakespeare’o soneto vizualinis vertimas, veikiau jo humoristinis perkūrimas. Autorė atrenka kai kuriuos Shakespeare’o 24 soneto elementus (žodžius, sąskambius, širdies ir akių priešpriešą) iš Churgino vertimo ir iš jo bei vizualių figūrų kuria lietuvišką skaičiuotę. Žaidimas Shakespeare’o sonetu atitiktų Pfisterio išskirtą trečiąjį sonetų asimiliacijos kultūroje etapą *laisvą perkūrimą* (*taking liberties with the sonnets*) (žr. p. 35), kur pateiktos versijos nėra priskirtos vertimams – tai veikiau sonetų perrašymai.

108 Ramūnas Šimukauskas, „33 W. Shakespeare Sonetai“, pakartot.lt, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.pakartot.lt/album/33-william-shakespeare-sonetai-verte-sigitas-sega>.

skaitymai pasižymi kai kuriomis dainoms būdingomis savybėmis. Pirminis muzikos tikslas – garsais perteikti emociją ir nuotaiką. Muzikinės sonetų interpretacijos pabrėžia jų emocinį aspektą, kaip ir poezija pirmiausia perteikia jausmą. Sonetas apskritai labai muzikalus žanras, paties žodžio etimologija rodo soneto sąsają su garsu (provansiečių kalboje *sonet* – „dainelė“). Shakespeare'o sonetų antologijoje Pfisteris teigė: „Dainoje sonetas ne tik perteikia akustinį pavidalą, bet jo garsai, muzikalumas perduoda emocijas, esančias sonete, ir padeda sumažinti kultūrinį nuotolį bei įveikti kalbines kliūtis“ (2009: 21). Muzika peržengia kultūrinius ir kalbinius barjerus ir mus veikia net tada, kai nesuprantame kalbos. Pavyzdžiui, skirtingos emocijos kyla klausantis 18 soneto Iljos Reijngoudo džiazio interpretacijos kartu su Fay'umi Claassenu ir „Metropolio“ orkestru¹⁰⁹ arba to paties soneto Johno Tavenerio interpretacijos, atliekamos bažnytinio choro¹¹⁰.

Sonetų skaitymai lietuvių kalba, lydimi muzikos garsų, taip pat pasižymi panašiomis savybėmis kaip ir pagal sonetus sukurtos dainos, nes sąveikauja žodinis tekstas, garsinis jo atlikimas žmogaus balsu ir lydintys muzikos garsai. Didžiausią įtaką emocinėms vibracijoms perteikti daro balsas ir muzika, žodinis tekstas atsiduria antrame plane. Originalo atitiktis beveik nelikę, nes naujasis kūrinys tik menkai siejasi su originalu per pavadinimą, autorių ir dargi vertimą. Gyvybe pulsuojantys, aistringi, įvairias emocijas perteikiantys Gedos vertimai prislopinami skaitančio balso ir liūdno, meditatyvios, slegiančios, mąšlios muzikos, siūlančios jau kitokį turinį ir kaip tik jį iškeliančios į pirmą planą.

3. AUDIOVIZUALINIAI TEKSTAI

Pasak Tayloro, prasmė vertimuose „perteikiama rašytiniais ir sakiniais žodžiais bei visais kitais būdais, lydinčiais tuos žodžius“ (2013: 99). Be to, jis priduria, kad audiovizualiniuose tekstuose nepakanka analizuoti žodžių reikšmių, reikia atsižvelgti į įvairių būdų sąveiką – verbalinio, vizualinio, akustinio, kinetinio ir kitų, kurie funkcionuoja kaip integruota visuma (2013: 100). Atsiradus papildomiems būdams, poetinis tekstas tampa sudėtingesnis. Alghadeer yra išskyrusi tris svarbiausius dalykus poezijoje: jos reikšmę, paveikumą mūsų patirčiai ir imlumą interpretacijoms (2014: 87). Tyrėja siūlo vertingų įžvalgų apie poezijos pokyčius skaitmeninėje aplinkoje. Kai poezija perkeliama iš spausdintinio teksto į skaitmeninį, lingvistinės, stilistinės ir estetinės poezijos ypatybės papildomos technologijomis ir dėl šių pokyčių keičiasi prasmė. Be to, iš prigimties polisemiškas poezijos tekstas, perkeltas į skaitmeninę aplinką, įgyja tiesioginę, tikslesnę prasmę, o vizualinis aspektas tampa itin reikšmingas (2014: 88). Nagrinėjant audiovizualinius Shakespeare'o sonetų vertimus, išryškėja, kad sudėtingas retorinių priemonių spektras apauga naujomis prasmėmis audiovizualiniuose vertimuose. Matoma paveikumo slinktis nuo žodinės reprezentacijos estetikos prie vizualinių aspektų, sustiprintų garso efektais. Statiškas spausdintas eilėrašitis virsta dinamišku interaktyviu tekstu. Audiovizualiniai Shakespeare'o sonetų vertimai dažniausiai būna sonetų skaitymai arba dainos.

109 Ilja Reijngoud, „Ilja Reijngoud and Fay Claassen with the Metropole Orchestra. Sonnet 18.wmv“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.youtube.com/watch?v=vP2xoKgbr8>.

110 „Three Shakespeare Sonnets – World Premiere – Sir John Tavener (2010) – Sonnet XVIII“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.youtube.com/watch?v=QntpNloY8NU>.

Jutube platformoje pavyko rasti sukurta lietuvišką audiovizualinį Shakespeare'o **116 soneto** vertimą, kur žodiniam tekstui pasitelkiamas Churgino vertimas. Šio soneto lietuviškas audiovizualinis tekstas mėgėjiškas, tai nėra profesionalus darbas, pasižymintis panašiais dėsningumais, kaip ir atitinkami audiovizualiniai vertimai anglų kalba. Gana tipiškame **18 soneto** audiovizualiniame vertime¹¹¹ dėmesio centre atsiduria ne originalo vasaros simbolika ir įvaizdžiai, o lyrinis subjektas (kuris primena patį Shakespeare'ą) ir adresatas (moteris mylimoji) – abu panašūs į lėles, gan schematiški. Besikeičiančių mylimosios ir gėlių vaizdinių montažas perteikia originalo metaforą, kur mylimasis lyginamas su vasaros diena. Gyvenimo trapumas parodomas per medžio, pagal metų laikus keičiančio pavidalus, simboliką: žaliuojantis pavasarį ir vasarą, paaukuotas rudenį ir galiausiai numetęs lapus žiemą. Paveikus ir itin teksto prasmę veikiantis medžio įvaizdis – nauja, pridėtinė figūra, kurios nėra originale.

Lietuviškas audiovizualinis Shakespeare'o 116 soneto vertimas¹¹² prasideda užrašu „116-asis sonetas“, vertėjas nenurodomas. Tekstas kuriamas pasitelkus vaizdus, žodinį tekstą ir lydincią muziką. Pateikiami tik Shakespeare'o soneto Churgino vertimo teksto rašytiniai subtitrai, balsu jie neskaityti (priešingai nei angliškuose vaizdo įrašuose). Paveikiausioje vizualinėje dalyje naudojama primityvi populiariosios kultūros meilės simbolika: dvi baltos gulgės, įvairiausių formų ir tekstūrų širdys ir širdelės, burkuojantys balandžiai. Vizualiam plane esminių originalo (ar vertimo) tekstų elementų visiškai nelikę. Klasikinis Shakespeare'o sonetas apie amžiną meilę virtęs kičiniu banaliu populiariosios kultūros produktu. Vizualinis aspektas yra itin intensyvus ir dominuoja kuriant prasmę. Primityvūs vaizdiniai, neatitinkantys originalo poetikos, iškraipo originalo reikšmes, tačiau galimybių kurti soneto atitikmenį spausdintinio teksto poetiką verčiant į vizualiąją raišką yra, nors ir pateikiant individualų, unikalų soneto skaitymą.

Shakespeare'o sonetų intersemiotinių vertimų pavyzdžių randama trijose skirtingose terpėse: vizualinėje, garsinėje ir audiovizualinėje, kuriose skirtingai aktualizuojama sonetų prasmės sklaida. Nagrinėti intersemiotiniai vertimai sukurti profesionalių menininkų ir mėgėjų, tačiau reikšmės transpoziciją skirtingose terpėse lemia ne tik profesionalumas, bet ir pačios terpės ypatumai. Lietuvių profesionalus dailininkas Krasauskas, sukūręs vizualius vertimus – grafikos darbus pagal Shakespeare'o sonetus, pasiekė atitikmenį perteikdamas tematiką. Sonetų skaitymai lietuvių kalba, nors ir atliekami profesionalaus aktorius bei lydimi profesionalios muzikos, labai nutolsta nuo originalo, jie perteikia kitokią emociją nei sonete (garsu realizuojant emocija stipriausia). Slegianti atmosfera atitinka lietuvių pasaulėjautą, o ne soneto dvasią ir čia pastebimą savinimo strategiją. Pažymėtina, kad vertimuose į garsinę terpę ir kitose kultūrose nesiekiami atitikmens. Priešingai nei vertimai į kitas terpes, lietuviškas audiovizualinis Shakespeare'o 116 soneto vertimas yra mėgėjiškas (galbūt kurtas moksleivių ir nevertėtų taikyti labai griežtų atitikmens standartų; apskritai džiugu, kad randasi audiovizualinių vertimų lietuvių kalba). Jei profesionalas atliktų tokio pobūdžio audiovizualinį vertimą, norėtųsi, kad būtų siekiama atitikmens ir neiškraipomos originalo reikšmės, nes esama būdų ir šioje terpėje adekvačiai perteikti sonetą, išlaikant pagarbą originalui.

111 Theresa Cox, „William Shakespeare's Sonnet 18 animated“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., https://www.youtube.com/watch?v=H-_QlZUJBbU.

112 Urtė Kazlauskaitė, „V.Šekspyro 116-oji sonata“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.youtube.com/watch?v=m-9Iwy7eb8k>.

IŠVADOS

1. Pagrindinė šiame darbe kelta problema yra atitikmuo Shakespeare'o sonetų vertimuose į lietuvių kalbą. Analizuojant atitikmens perteikimą vertimuose, laikytasi Bermano pasiūlytos pozityviosios kritikos koncepcijos: įvertinamas lietuvių vertėjų atliktas didžiulis darbas, o išsakytos pastabos traktuojamos kaip pagalba vertėjams ir ateities vertimams. Atitikmens samprata disertacijoje konstruota remiantis komparatyvistinės literatūrologijos ir vertimo studijų autoritetų įžvalgomis (Berman, Pym, Bassnett, Holmes, Jones ir kt.). Atitikmuo suprantamas kaip daugybiniis analogas. Bermanas atitikmenį vertina kaip visų daugybinių prasmų „analogą“ (2009: 76–77), vertimui keldamas aukščiausius reikalavimus – kad atitikmuo įtrauktų originalo teksto reikšmių įvairovę. Šiame darbe daugybinis analogas suvokiamas kaip įvairių interpretacijų galimybė, kuri materializuojasi konkrečiais poetiniais tekstais. Verčiant literatūrinį tekstą, taip pat ir poetinį, įmanomi įvairūs skaitymo būdai, nes grožinės literatūros polisemiškumas atveria būdus įvairioms vertimo galimybėms, autentiškai kiekvieno vertėjo interpretacijai.

Nors atitikmens kūrimui tikslinėje literatūroje tarsi suteikiama savotiška laisvė, įvairios skaitymo alternatyvos, egzistuoja tam tikros ribos, neleidžiančios svarbiausioms reikšmėms ir prasmėms išsprūsti bei ribojančios nemuotyvuoto, nukrypstančio interpretavimo galimybes. Šie ribojantys veiksniai pirmiausia grindžiami bermaniškaisiais etikos ir poetiškumo kriterijais (arba pagarbos originalui ir estetiškumo), kurie, beje, buvo apmąstyti ir kitų teoretikų darbuose (Holmeso, 1988: 23–24; Joneso, Nidašos, Lefevero ir kt.). Etiškumas yra gana aiški sąvoka, jis suprantamas kaip nuoroda į originalą, pagarba originalui, o apibūdinti antrąjį – poetiškumo – kriterijų kiek kebliau. Jis, ko gero, sietinas su estetinė skaitytojo pagava ir tuo, ką Nida įvardija kaip dinaminį ekvivalentiškumą, t. y. įspūdžio atkūrimą, išraiškos natūralumą, Holmesas – kaip „poezijos veiksmą“, Bermanas – kaip originalo tekstualumo atkūrimą. Be išsakytųjų, darbe taikyti ir kiti kriterijai, kurie remiasi į atitikmens sampratą: organiškumas (Lefevere, Bassnett) bei savinimo ir svetinimo strategijos (Venutti), į apžvalgos lauką įtraukiant Vakarų ir Rytų poetinio vertimo tradicijas (Venclova, Zdanys).

Analizėse paaiškėjo ir kitas svarbus aspektas: jei nepavyksta sukurti daugybinių reikšmių atitikmens viename vertime, kartais kitos reikšmės kompensuojamos variantiniais vertimais. Galiausiai tapatumas niekad nepasiekiamas, tad poetiniame vertime įmanoma kurti tik atitikmenį / analogą (Berman, Holmes).

2. Nuo konkrečių sonetų analizės kryptant į platesnį kontekstą atitikmenį galima reflektuoti pagal Pfisterio išskirtas Shakespeare'o sonetų vertimų tendencijas (estetizaciją, filologizaciją ir laisvą sonetų perkūrimą). Iš nustatytų dėsningumų matyti, kad lietuviškieji vertimai, ko gero, stringa estetizacijos stadijoje, nors būta pastangų ieškoti tikslesnio žodžio (ypač Tyruolio vertimuose). Rezultatai byloja, kad daugumoje atvejų vertėjai nekreipė dėmesio arba mažai jo kreipė į sonetų mokslinius komentarus. Vis dėlto dabar jau randasi ir trečiajai tendencijai būdingų laisvų sonetų perkūrimų (Anušauskaitė).

3. Disertacijoje vertimų atitikmens ieškota sistemingai, pagal Lamberto ir van Gorpo pasiūlytą schemą: pradedant nuo preliminarių duomenų apie sonetų leidimus analizės, pereinant prie sonetyno makro- ir mikrolygmenų ir galiausiai prie sisteminio konteksto.

Preliminarūs Lietuvoje leistų sonetų vertimų duomenys rodo, kad, nors vertimuose daug dalykų išlaikyta (literatūros rūšis, žanras, eilėdara, angliško soneto rimavimo schema), pasitaiko svarbių praleidimų. Rimtesniems nukrypimams galima priskirti redaktorių „neomatumą“, nenurodytą tekstą šaltinį, praleistą dedikaciją. Analizuojant vidinę naratyvo sandarą, išryškėjo, kad Lietuvoje leistuose Shakespeare'o sonetų vertimuose dėl kultūrinių, ideologinių veiksnių pažeidžiama bendra sonetyno struktūra, nes vyriškosios lyties adresatą pirmojoje sonetų grupėje lietuvių vertėjai dažnai keičia moteriškosios lyties adresatu (išimtis – Tyruolio vertimai). Tačiau šį vertimo pakeitimą lietuvių vertėjai kompensuoja per tematiką, kuri iš esmės atspindi biseksualią meilę ir vyrui, ir moteriai. Sonetų bendroji poetinė struktūra vertimuose daugiau mažiau išlaikyta: pagal skirtingais laikotarpiais vyravusias madas skiriasi grafinis eilučių išdėstymas. Dažniausiai vertėjai perteikia būdingą soneto ypatybę – voltą, nors pasitaiko nukrypimų. Leidybos etikos, sonetyno ir soneto struktūros labiausiai laikytasi Tyruolio vertime.

4. Apskritai, sonetų analizė atskleidė, kad Tyruolio vertimuose geriausiai aktualizuotas etikos kriterijus (pagal Bermano teoriją). Tyruolio strategija verčiant sonetus buvo susitelkti į turinio planą, perteikti pagrindines soneto mintis ir pagrindinius originalo tropus, tačiau jo vertimai neatitinka poetiškumo kriterijaus. Vertimo poetiškumas labiausiai rūpėjo Lietuvoje gyvenusiems vertėjams, kurie labiau telkėsi į išraiškos, o ne į turinio planą (galbūt tai Rytų poetinio vertimo tradicija). Churginas ir Geda labiausiai nutolsta nuo originalo, verčia laisviausiai, tačiau jų sonetai skamba sklandžiausiai ir lietuviškai natūraliausiai. Lieka tik pritarti Judelevičiaus ir Pažūsio įžvalgoms, kad Churgino vertimai yra sklandžiausi (tiesa, Judelevičius juos lygino tik su Tyruolio vertimais). Sonetų analizė parodė, kad Gedos vertimuose dažnai ieškoma emocinio atitikmens ir jį pavyksta sukurti jei ne visame sonete, tai bent jo dalyje. Marcinkevičiūtė tarsi atsiduria dviejų įtampų lauke tarp turinio ir poetikos: vienur labiau laikosi ištikimybės originalui (perteikdama meilės temą), kitur turinį aukoja dėl poetiškumo (perteikdama grožio temą) arba bando suderinti viena ir kita (perteikdama laiko temą). Vertėjams dažniausiai nepavyksta sukurti gero atitikmens, nes nuslystama arba į turinio planą (Tyruolis), arba į išraiškos planą (Churginas, Geda), o kartais atitikmuo realizuojamas atskiruose soneto segmentuose (pvz., 106 sonete antro katreno atitikmenį kuria Churginas, trečio katreno – Geda). Vis dėlto pasitaiko atvejų, kai pavieniuose sonetuose arba tam tikrose soneto dalyse pavyksta realizuoti abu – etikos ir poetikos – kriterijus. Visi keturi sonetyno vertėjai kuria 6 ir 12 sonetų, Churginas – 56 ir 65 sonetų, Geda – 106 soneto trečio katreno, 109 soneto, Marcinkevičiūtė – 1, 54, 67 ir 99 sonetų atitikmenis.

5. Bendra sonetų tematika dažniausiai perteikiama vertimuose į lietuvių kalbą. Nepaisant adresato pažeidimų Lietuvoje gyvenusių poetų darbuose, vertėjai, atkurdami meilės temą, perteikia poeto biseksualų ryšį su mylimuoju ir mylimąja, nes dalis sonetų visų vertėjų darbuose skirti vyrui. Vertėjai perteikia įvairius santykių su mylimuoju niansus, androginišką jaunuolio paveikslą 20 sonete ir aistrą tamsiajai damai. Žvelgiant į grožio temos perteikimą vertimuose, matyti, kad bendriausia prasme ji atkuriamą. Atskleidžiamas gražaus, narciziško, savimylės jaunuolio paveikslas, kaip ir išoriškai bei vidumi tamsi damos prigimtis. Laiko temos aktualizavimas vertimuose atveria panašius dėsningumus, kaip ir atskleidžiant kitas temas. Regis, visų poetų vertimo strategija buvo pirmiausia telktis į te-

mos perteikimą, ir tai jiems neblogai pavyko, nors kartkartėmis ir pasitaiko vertimo nukrypimų (pvz., tamsiosios damos grupėje paslepiamas damos geidulingumas, nebelieka 135 soneto originale kuriamo neištikimos, daug meilužių turinčios damos vaizdinio, dingsta 98 soneto platoniškosios minties pėdsakai ir kt.).

6. Shakespeare'o sonetų tekstai daugiasluoksniai, juose pinasi ne tik lyrinis kurtuazinis, bet dažnai ir religinis, filosofinis, teisinis ar ekonominis diskursai. Disertacijoje daugiausia dėmesio skirta religinio (krikščioniškojo) ir filosofinio (platoniškojo) diskursų perteikimui vertimuose. Pastebėta, kad vertimuose neretai jų nepaisoma, galbūt jie neatpažįstami. Trijuose vertimuose visiškai praleista prakalba, dažnai nelieka platoniškosios formos ir substancijos priešpriešos. Kiek didesnio nuoseklumo laikytasi Tyruolio interpretacijose.

7. Lyginamojoje analizėje paaiškėjo, kad kai kurių tropų vertimas kelia didesnių keblumų: vertėjams dažnai sunku perteikti oksimoronus, kalambūrus, končetes. Jie neretai praleidžiami, transformuojami, kompensuojami, pridedama detalių. Oksimoronų ir kalambūrų vertimas trumpai aptartas kartu su pagrindinių temų analize. Končetei skirtas atskiras šio darbo skyrius, nes vertėjai ne tik turėjo sunkumų versdami končetes, bet apskritai lietuvių literatūros moksle mažai kalbėta apie šį tropą ir jo vertimus. Shakespeare'o sonetuose galima aptikti dviejų tipų končetes: tradicines petrarkiškąsias ir intelektualias metafiziškąsias. Vertėjams itin sunkiai sekėsi versti pastarąsias: dažnai svarbūs jų elementai išbarstomi, sugriaunama šio tropo struktūra. Lyrinės poezijos tradicijos veikiamiems lietuvių vertėjams veikiausiai sunku buvo atpažinti šias retorines priemones originalo tekste ir ieškoti būdų, kaip jas perteikti.

8. Shakespeare'o sonetų tarpsemiotiniai vertimai lietuviškajame kontekste atskleidžia kitokio pobūdžio prasmės perkėlimus ir transformacijas nei spausdintiniuose žodiniuose tekstuose. Krasausko grafika papildyta Shakespeare'o sonetų Churgino vertimų knyga vizualiaja raiška, savitais dailininko įvaizdžiais perteikia bendrą sonetų tematiką. Gedos verstų 33 Shakespeare'o sonetų skaitymai, atliekami aktoriaus Ramūno Šimukausko ir palydimi muzikos, apima žodinės bei garsinės raiškos sąveiką, kur prasmės kūrimui didelės įtakos turi garsinė terpė. Mėgėjiškuose audiovizualiniuose vertimuose verbalinis Shakespeare'o tekstas atsiduria antrame plane, o prasmes kuria paveikus vizualumas, kuriame vyrauja popkultūros ženklai – širdelės, gulgės, balandžiai. Nagrinėti pavyzdžiai liudija, kad vargu ar buvo siekiama kurti Shakespeare'o sonetų atitikmenį šiuose terpėse ir medijose.

Lyginamoji analizė atskleidė, kad sonetų vertimuose į lietuvių kalbą nėra visiškų atitikmenų nuo makro - iki mikrolygmenų. Atitikmuo veikiausiai buvo visų vertėjų siekiamybė, tik ne visada pavyksta jį rasti ir perteikti.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

1. Geda, Sigitas. *Sonetai*. Vilnius: Žara, 2009.
2. Shakespeare, William. *SHAKE-SPEARES SONNETS*. London: Thomas Thorpe, 1609.
3. *Sonnets. Sonetai*. Vilnius: Naujoji Romuva, 2011.
4. Šekspyras. *Sonetai*. Vilnius: Vaga, 1967.
5. Šekspyras, V. *Raštai*, 6 t. *Julius Cezaris. Sonetai*. Vilnius: Vaga, 1965.
6. *Šekspyro sonetai*. Vertė Tyruolis-Šešplaukis, Alfonsas. Čikaga: M. Morkūno spaustuvė, 1964.

Mokslinė ir kritinė literatūra

1. Alexander Schmidt, Gregor Sarrazin. *Shakespeare Lexicon and Quotation Dictionary*. New York: Dover Publications, 1902.
2. Alghadeer, Hessa. „Digital Landscapes: Rethinking Poetry Interpretation in Multimodal Texts“. *Journal of Arts and Humanities (JAH)* 3, 2, 2014: 87–96.
3. „Anglų penkiapėdžio jambo eilučių ritmika Šekspyro sonetų lietuviškame vertime“. *LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*, 1981, t. XXIV (3).
4. Anušauskaitė, Miglė. „Forma ir turinys„Šekspyro sonetas skaičiuotės forma“. *Šiaurės Atėnai*, 2017, 04 07: 10.
5. Baldick, Chris. *The Oxford Dictionary of Literary Terms* (3 ed.). Current Online Version: Oxford University Press, 2008.
6. Baker, Mona. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. (3rd ed.). London, New York (N.Y.): Routledge: Taylor & Francis Group, 2018.
7. red. Baker, Mona and Gabriela Saldanha. *Routledge encyclopedia of translation studies* (2nd ed.). London, New York (N.Y.): Routledge, Taylor & Francis Group, 2011.
8. Bassnett, Susan. „Reflections on Comparative Literature in the Twenty-First Century“. *Comparative Critical Studies* 3.1–2, 2006: 3–11.
9. —. *Comparative literature: a critical introduction*. Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell, 1993.
10. Bassnett, Susan. „Researching translation studies: The case for doctoral research“. In: *Rimbaud's Rainbow: Literary Translation in Higher Education*, autorius Kirsten Malmkjær eds. Peter Bush. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1998.
11. —. *Translation Studies* (4th edition). London New York: Routledge, 2014.
12. —. *Translation Studies*. London & New York: Routledge, 2002.
13. Bellos, David. *Is that a fish in your ear?: translation and the meaning of everything*. London: Penguin Books, 2012.
14. Bennett, Kenneth C. *Threading Shakespeare's Sonnets*. Illinois: Lake Forest College, 2007.

15. Berman, Antoine. *Toward a Translation Criticism: John Donne*. Kent: Kent State University Press, 2009.
16. Besley, Catherine. *Shakespeare in Theory and Practice*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008.
17. Booth, Stephen. *Shakespeare's Sonnets*. New Haven: Yale University Publishing, 1977.
18. Broeck, Raymond van den. „The Concept of Equivalence in Translation Theory: Some Critical Reflections“. In: *Literature and Translation: New Perspectives on Translation Studies*, ed. J. S. Holmes, 29–47. Leuven: Academic, 1978.
19. Broeck, Raymond van den. „Second Thoughts on Translation Criticism. A Model of its Analytic Function“. In *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, Theo Hermans (ed.), 54–62. London & Sydney: Croom Helm, 1985.
20. Catford, John Cunnison. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press, 1965.
21. Cunliffe, Richard John. *A new Shakespearean dictionary*. London: Blackie, 1910.
22. Čiočytė, Dalia. „William Shakespeare's Sonnets in Lithuania“. In: *William Shakespeare's Sonnets, for the First Time Globally Reprinted: A Quartercentenary Anthology (with a DVD)*, Jurgen Gutsch, Manfred Pfister (eds.), 439–441. Switzerland: Edition Signathur, 2009.
23. Daujotytė, Viktorija. „Net marmuras karališkų skulptūrų greičiau nei mano eilės sudūlės...“. In: *Sonetai*. Iš anglų kalbos vertė Sigitas Geda, autorius William Shakespeare, 5–22. Vilnius: Žara, 2009.
24. Duncan-Jones, ed. Katherine. *Shakespeare's Sonnets*. London: Bloomsbury Arden Shakespeare, 2012.
25. Erne, Lukas. „Shakespeare's 'Ever-Fixed Mark': Theological Implications in Sonnet 116“. *English Studies* 81 (4), 2000: 293–304.
26. Garber, Marjorie. *Bisexuality and the Eroticism of Everyday Life*. New York: Routledge, 2000.
27. Gentzler, Edwin. *Contemporary translation theories*. London; New York: Routledge, 1993.
28. Green, Martin. „The Pronunciation of Henry Wriothesley“. *English Studies* 86.2, 2005: 133–60.
29. Greenblatt, Stephen. *Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare*. New York: W. W. Norton & Company, 2004.
30. Hermans, Theo (ed.). *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*. London: Croom Helm, 1985.
31. Hermans, Theo. „Introduction. Translation Studies and a New Paradigm“. In *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, Theo Hermans (ed.), 7–15. London & Sydney: Croom Helm, 1985.
32. Hermans, Theo. „Images of Translation Metaphor and Imagery in the Renaissance Discourse on Translation“. In: *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, Theo Hermans (ed.), 103–135. London & Sydney: Croom Helm, 1985.

33. Holmes, James Stratton. „The Name and Nature of Translation Studies“. In: *Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies*, James S. Holmes (ed.), 67–80. Amsterdam: Rodopi, 1972.
34. Holmes, James. *Translated! Papers on literary translation studies*. Amsterdam: Rodopi, 1988.
35. Jacobson, Roman. „On Linguistic Aspects of Translation“. In: *On Translation*, autorius Achilles and Reuben A. Brower Fang, 232–239. Boston: Harvard University Press, 1959.
36. Johnny Unger, Rebecca Braun. „Herta Müller in the Anglophone world: The mystery of the missing translators“. *Lancaster university*. Lancaster, 2017.
37. Jones, Francis R. „On Aboriginal Sufferance: A Process Model of Poetic“. *Target 1 (2)*, 1989: 183–199.
38. Jones, Francis R. *Poetry Translating as Expert Action–Processes, Priorities and Networks*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011.
39. José Lambert, Hendrik van Gorp. „On Describing Translations“. In: *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*, Theo Hermans (ed.), 42–53. Abingdon, Oxon: Routledge, 2014 (1985).
40. Judelevičius, Dovydas. *Gyvasis Šekspyras*. Vilnius: Vaga, 1964.
41. —. „Apgaulingas paprastumas“. *Poezijos pavasaris*, 1982: 178–182.
42. —. „Vieno soneto parašė“. *Poezijos pavasaris*, 1969: 60–62.
43. Kasteckaitė, Dalia. *Vertimo teorija*. Kaunas: Kauno kolegija, 2005.
44. Kolin, Philip C. „Shakespeare’s Sonnet 20“. *Explicitor 45.1*, 1986: 10–12.
45. Kuosaitė-Jašinskienė, Elena. „Kai kurios Šekspyro sonetų vertimo problemos“. *Literatūra*, 1989: 31 (3).
46. Manfred Pfister, Jurgen Gutsch red. *William Shakespeare’s Sonnets: for the first Time Globally Reprinted. A Quatercentury Antology 1609–2009*. Dozwil: Edition SIGNATHUR, 2009.
47. Matz, Robert. *The World of Shakespeare’s Sonnets: An Introduction*. Jefferson, London: McFarland & Company, 2007.
48. Mead, Stephen X. „Shakespeare’s Play with Perspective: Sonnet 24, „Hamlet, Lear““. *Studies in Philology Vol. 109, No. 3*, 2012: 225–57.
49. Melnikova, Irina. „Adaptacijos studijos: literatūra versus kinas – vertimas ar dialogas?“ *Colloquia*, Nr. 28, 2012: 31–54.
50. Munday, Jeremy. *Introducing translation studies: theories and applications*. London; New York (N. Y.): Routledge, Taylor & Francis Group, 2012.
51. Neubert, Albrecht. „Elemente einer allgemeinen Theorie der“. *Esantis Actes du Xe Congrès International des Linguistes*, 451–6. Bucarest, 1967.
52. Nida, Eugene. „Principles of Correspondence“. In: *The Translation Studies Reader*, Lawrence Venuti (ed.), 126–140. London, New York: Routledge, 2000.
53. Paul Edmondson, Stanley Wells. *Shakespeare’s Sonnets*. Oxford and New York: Oxford University, 2004.
54. Pažūsis, Lionginas. „Kaip į lietuvių kalbą verčiami angliški kalambūrai“. *Vertimo studijos (1)*, 2008: 58–80.

55. Pym, Anthony. *Exploring Translation Theories*. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2014.
56. Popovič, Anton. *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. Department of Comparative Literature, University of Alberta, 1975.
57. Roland Greene, Stephen Cushman, Clare Cavanagh red. *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. New Jersey, Oxford: Princeton University Press, 2012.
58. Savory, Theodore. *The Art of Translation*. London: Jonathan Cape, 1957.
59. Smith, Bruce R. „Shakespeare's Sonnets and the History of Sexuality: A Reception History“. In: *A Companion to Shakespeare's Works: The Poems, Problem Comedies, Late Plays Vol. IV*, autorius Jean E. Howard Richard Dutton, 4–26. Blackwell Publishing, 2007.
60. Stackhouse, Amy. „Shakespeare's Half-Foot: Gendered Prosody in Sonnet 20“. *Explicitor* 65, 2006: 202–204.
61. Šidlauskas, Aleksandras. „Williamo Shakespeare'o sonetų pasaulyje“. *Literatūra ir menas*, Nr. 3443, 2013 10 04.
62. Taylor, Christopher. „Multimodality and audiovisual translation“. In: *Handbook of Translation Studies*, , autorius Yves, and Luc van Doorslaer eds. Gambier, 98–104. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2013.
63. Tymoczko, Maria. „How Distinct are Formal and Dynamic Equivalence?“ In: *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, Theo Hermans (ed.), 63–86. London & Sydney: Croom Helm, 1985.
64. Toury, Gideon. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012.
65. Toury, Gideon. „A Rationale for Descriptive Translation Studies“. In: *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*, Theo Hermans (ed.), 16–41. London & Sydney: Croom Helm, 1985.
66. Trevor, Douglas. „Shakespeare's Love Objects“. In: *A Companion to Shakespeare's Sonnets*, M. Schoenfeldt (ed.). Oxford: Wiley-Blackwell, 2007.
67. Vabalienė, Dalia Judita. „Anglų penkiapėdžio jamba ritmika Šekspyro sonetų lietuviškame vertime“. *LTSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*, 1979: t. XXI (3).
68. Vaičiulėnaitė-Kašeliūnienė, Nijolė. *Komparatyvistikos pagrindai*. Vilnius: VPU leidykla, 2006.
69. Venclova, Tomas. „Dvi poetinio vertimo mokyklos“. *Aidai*, 1981, Nr. 6: 410.
70. Vendler, Helen. *The Art of Shakespeare's Sonnets*. Cambridge, London: Harvard University Press, 1997.
71. Venuti, Lawrence. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995.
72. Venuti, Lawrence. *The translation studies reader*. London, New York (N.Y.): Routledge, Taylor & Francis Group, 2012.
73. Zdanys, Jonas. „Apie poezijos vertimą“. *Metai*, 1993, Nr. 6: 89–92.
74. Zhang Cheng-Zhi, Goh Sang Seong. „The Significance of Translating the Puns in Shakespeare's Sonnets.“ *US-China Foreign Language*, 11 (1), 2014: 84–90.

75. А. Аникст. „Лирика Шекспира. Комментарии“. In: *В. Шекспир. Сонеты / W. Shakespeare*, autorius сост. А. Н. Горбунов, 19–35, 295–362. Москва: Радуга, 1984.
76. М. Морозов. „Сонеты Шекспира в переводах С. Маршака“. In: *Сонеты, пер. С. Маршак*, autorius В. Шекспир, 5–19. Кемерово: Кемеровское книжное издательство, 1985.
77. Плавский, З. И. „Четырнадцать магических строк“. In: *Западноевропейский сонет*, autorius А. А. Чамеев и др., 3–28. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1988.
78. Шмидт, Александр. *Шекспировский лексикон*. Берлин–Нью-Йорк: 6-е изд., т. 11, 1971.

Disertacijos:

1. Geniušas, Algis Tomas. 1969. „Pakartojimo vaidmuo V.Šekspyro tragedijoje“. Daktaro diertacija, Latvijos valstybinis universitetas,
2. Geniušas, Algis Tomas. 1988. „Šekspyro poetikos folklorinis-mitologinis substratas“. Daktaro diertacija, Maskvos M. Lomonosovo valstybinis universitetas.
3. Spišiaková, Eva. 2018. „Shakespeare’s Fair Youth Behind The Iron Curtain: Censorship Of Same-Sex Affection In Czech And Slovak Sonnet Translations“. Daktaro diertacija, The University Of Edinburgh. <https://www.era.lib.ed.ac.uk/handle/1842/31503>.
4. Vabalienė, Dalia Judita. 1976. „Eilėdara ir poetinis vertimas (Šekspyro sonetai lietuvių kalba)“. Daktaro diertacija, Vilniaus valstybinis universitetas.

Garso plokštelė:

1. Viljamas Šekspyras. William Shakespeare. „33 sonetai“. „Vieno aktorius teatras“, 2009.

Interneto nuorodos:

1. Anthony Holden, „That’s no lady, that’s...“, The Guardian, Sun 21 Apr 2002, <https://www.theguardian.com/education/2002/apr/21/artsandhumanities.highereducation>
2. „Antipetrarchan Sonnet“, Education, žiūrėta 2017 m. liepos 20 d., <http://education.seattlepi.com/antipetrarchan-sonnet-5338.html>.
3. „A Short Analysis of Shakespeare’s Sonnet 97: How like a winter hath my absence been“, Interesting Literature, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://interestingliterature.com/2017/11/13/a-short-analysis-of-shakespeares-sonnet-97-how-like-a-winter-hath-my-absence-been> \.
4. biblijos.lt, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <http://biblijos.lt/bible/3/ECC/1>.
5. Carly Hunter, „Desire, Passion, and Homosexuality: Exploring William Shakespeare’s Sonnets“, *Academia.edu*, žiūrėta 2015 m. spalio 6 d., <http://www.acade>

- mia.edu/6941442/Desire_Passion_and_Homosexuality_Exploring_William_Shakespeare_s_Sonnets.
6. „Conceit“, Encyclopedia Britannica, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.britannica.com/art/conceit#ref288175>.
 7. „Giesmių giesmės knyga“, Šventasis raštas lietuviškai, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKK1998_Gg_2.
 8. G. R. Ledger, „Introduction to the Sonnets“, February 2009, http://www.shakespeares-sonnets.com/intro.php#_ftn1.
 9. Ilja Reijngoud, „Ilja Reijngoud and Fay Claassen with the Metropole Orchestra. Sonnet 18.wmv“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.youtube.com/watch?v=vP2xoKgbzr8>.
 10. Jeffrey R. Wilson, „Aphorisms on Sonnets“, Harvard University, žiūrėta 2017 m. birželio 16 d., <https://wilson.fas.harvard.edu/aphorisms/sonnets>.
 11. Kauno poetė: bijau išeiti nepabaigusi to, ką man skirta nuveikti“, *Savaitraštis Kaunui*, kovo 13, 2017, <https://www.delfi.lt/veidai/kultura/kauno-poete-bijau-iseiti-nepabaigusi-to-ka-man-skirta-nuveikti.d?id=73991264>.
 12. Kenneth J. Larsen, „Essays on Shakespeare’s Sonnets“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4146864/mod_resource/content/1/ES-SAYS%20ON%20SHAKESPEARES%20SONNETS.pdf.
 13. Oscar Wilde, „The Portrait of Mr. W. H.“, Eastoftheweb shortstories, žiūrėta 2015 m. spalio 10 d., <http://www.eastoftheweb.com/short-stories/UBooks/PorMr.shtml>.
 14. „Pradžios knyga“, Šventasis raštas lietuviškai, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., http://biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKE1999_Pr_1.
 15. Ramūnas Šimukauskas, „33 W. Shakespeare Sonetai“, pakartot.lt, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.pakartot.lt/album/33-william-shakespeare-sonetai-verte-sigitas-sega>.
 16. „Shakespeare’s Sonnets Translation“, SparkNotes: Barnes & Noble, žiūrėta 2016 m. gegužės 20 d., <http://nfs.sparknotes.com/sonnets/>.
 17. „Sonnet XXVII“, Shakespeare’s Sonnets, Oxquarry Books Ltd, žiūrėta 2015 m. spalio 24 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/27>
 18. „Sonnet XXXIV“, Shakespeare’s Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/34>.
 19. „Sonnet LVI“, Shakespeare’s Sonnets, Oxquarry Books Ltd, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/56>.
 20. „Sonnet 60“, owleyes, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.owleyes.org/text/sonnet-60/read/sonnet-60#>
 21. „Sonnet 73“ – William Shakespeare, *Literature in English*, 2012/08/11, <http://literatureforstpm.blogspot.com/2012/08/sonnet-73-william-shakespeare.html>.
 22. „Sonnet CVII“, Shakespeare’s Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/107>.
 23. „Sonnet CVIII“, Shakespeare’s Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/108>.

24. „Sonnet CIX“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/109>.
25. „Sonnet CXXXIII“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, žiūrėta 2016 m. vasario 15 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/133>.
26. „Sonnet CXLIV“, Shakespeare's Sonnets, Oxquarry Books Ltd, 2019 m. gegužės 10 d., <http://www.shakespeares-sonnets.com/sonnet/144>.
27. Stanley Wells, „(Homo)sexuality in Shakespeare's Sonnets“, Oxford University Press's Academic Insights for the Thinking World, žiūrėta m. 2014 sausio 20 d., <https://blog.oup.com/2012/02/homosexuality-shakespeare-sonnet/>.
28. Theresa Cox, „William Shakespeare's Sonnet 18 animated“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., https://www.youtube.com/watch?v=H-_QlzUJBbU.
29. „Three Shakespeare Sonnets – World Premiere – Sir John Tavener (2010) – Sonnet XVIII“, youtube, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.youtube.com/watch?v=QNtpNloY8NU>.
30. Urtė Kazlauskaitė, „V. Šekspyro 116-oji sonata“, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://www.youtube.com/watch?v=m-9Iwy7eb8k>.
31. Urtė Kazlauskaitė, Greta Žumbytė, „V. Šekspyro 116-oji soneta“, žiūrėta 2015 m. spalio 10 d., <https://www.youtube.com/watch?v=m-9Iwy7eb8k>.
32. „1 Corinthians 13:1–13“, Biblia.com, žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://biblia.com/bible/1Corinthians13>.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Deimantė Veličkienė

WILLIAMO SHAKESPEARE'O SONETŲ
VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ:
ATTIKMENS PROBLEMA

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filologija (H 004)

Vilnius, 2019

Daktaro disertacija rengta 2014–2018 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui su Mykolo Romerio universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę

Mokslinė vadovė:

Prof. dr. Violeta Janulevičienė (Mykolo Romerio universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004).

Mokslinė konsultantė:

Prof. dr. Reda Pabarčienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004).

Daktaro disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto filologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

Prof. dr. Linas Selmistraitis (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004)

Nariai:

Dr. Ilona Čiužauskaitė (Mykolo Romerio universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004);

Doc. dr. Irena Ragaišienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004);

Doc. dr. Nadežda Stojkovič (Niš universitetas, Serbija, humanitariniai mokslai, filologija, H 004);

Doc. dr. Vilhelmina Vaičiūnienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, S 007).

Daktaro disertacija bus ginama viešame filologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2019 m. liepos 5 d. 11 val. Mykolo Romerio universitete, II-230 aud.

Adresas: Ateities g. 20, 08303 Vilnius.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2019 m. birželio 6 d.

Daktaro disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius), Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje (Ateities g. 20, Vilnius) ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje (K. Donelaičio g. 52, Kaunas).

Į lietuvių kalbą Shakespeare'o sonetai pradėti versti XX amžiaus trečiame dešimtmetyje. Dalios Čiočytės teigimu, pavienių sonetų yra paskelbę E. Šekštas, A. Kuzavinis, Stasys Naginskas, Bernardas Brazdžionis, Antanas Danielius, Algis Tomas Geniušas (Čiočytė, 2009: 436). Visą sonetų ciklą lietuviškai pateikė keturi poetai: 1964 metais išėjo Alfonso Tyruolio versti sonetai; 1965 metais – Aleksio Churgino vertimai (pirmą kartą išleisti Šekspyro „Raštų“ 6 tome, Vilniuje „Vagos“ leidykloje, vėliau ne kartą perleisti), 2009 metais pasirodė Sigitos Gedos ir 2011 metais – Tautvydos Marcinkevičiūtės vertimai.

Shakespeare'o sonetų vertimo problemos. Poezijos vertimas – itin sudėtingas iššūkis, nes tenka aprėpti daugybę teksto lygmenų – semantiką, prozodiją, stilistiką, kurie visi tarpusavyje sąveikaudami kuria eilėraščio visumą. Dar kitų sunkumų kelia tarpsteminiai (tarpkultūriniai, tarpliteratūriniai, tarpkalbiniai) originalo ir vertimo tekstų saitai. Britų vertimo teoretikas Theodore'as Horace'as Savory, knygoje „Vertimo menas“ (*The Art of Translation*, 1957), aptardamas vertimo mokyklų principų įvairovę, nurodo šešias problemas, dėl kurių išsiskiria vertimo teoretikų nuostatos. Viena jų susijusi su epochos dvasia: „vertimas turi atskleisti originalo laikotarpį“ vs „vertimas turi atspindėti vertėjo laikotarpį“ (Savory, 1957, 50).

Nemenkų rūpesčių Shakespeare'o vertėjui sudaro ne tik tolimos kultūrinės realijos, bet ir kalbos archajiškumas (Shakespeare'as rašė ankstyvąja šiuolaikine anglų kalba – *Early Modern English*). Dėl to vertimas kartais gali prilygti tekstologo darbui, kuriam pasitelkiami specialūs žodynai, žinytai, komentarai. Populiarus yra 1874–1875 metais Berlyne išėjęs vokiečių šekspyrologo Alexanderio Schmidto „Shakespeare'o žodynas“ (*Shakespeare-Lexicon*), kuris buvo ne kartą perleistas (pvz., *Shakespeare Lexicon and Quotation Dictionary*, 1902; A. Шмидт, *Шекспировский лексикон*, 1971, kt.), 1910 metais Londone leidyklos „Blackie“ išleistas Richardo Johno Canliffe'o „Naujasis Shakespeare'o žodynas“ (*A New Shakesperean Dictionary*) ir šiuolaikiniai moksliniai sonetų leidimai (pvz., Duncan-Jones redaguotas sonetų leidimas su komentarais, 1997).

Atskira vertimo iš anglų į lietuvių kalbą problema yra kalbų gramatinės sandaros ir fonetikos skirtybės. Angliškojo rimavimo pagrindą sudaro priebalsiai, lietuviškojo – balsiai. Tai lemia originalo ir vertimo intonacijos neatitikimus, skirtingą tarpžodinių pauzių padėtį ir galiausiai nevienodą kūrinių skambėjimą. Svarbu ir tai, kad anglų kalboje kur kas daugiau viensikiemenių žodžių nei lietuvių kalboje. Apskaičiuota, kad 1000 anglišku žodžių tekstą sudaro 824 viensikiemeniai, 132 dviskiemeniai, 30 triskiemenių, 6 keturiaskiemeniai, 1 penkiaskiemenis žodis; lietuvių kalboje atitinkamai 269 viensikiemeniai, 358 dviskiemeniai, 239 triskiemeniai, 103 keturiaskiemeniai, 29 penkiaskiemeniai, 2 šešiaskiemeniai žodžiai (Kastekaitė, 2005, 22). Savaiame suprantama, kad informacijos tuose skirtingų kalbų metrinuose ir ritminuose vienetuose yra nevienodai. Bandant lietuviškai perteikti visas originalo detales ir norint išlaikyti jo metrą, tenka suspausti sintaksę, dėl to vertimas gali prarasti kalbos natūralumą, kartu ir poetiškumą. Itin daug komplikacijų kelia tai, kad anglų kalboje nėra giminės kategorijos, ir tokia pozicija trukdo aiškiau nustatyti sonetų adresato lytį. Tai davė peno įvairioms filologinėms, psichoanalitinėms, sociologinėms sonetų interpretacijoms ir komentarams.

Pagrindinė Shakespeare'o sonetų vertimų problema – jų daugiareikšmiškumas, subtilūs semantiniai niuansai ir poeto pasitelkiamas platus poetinės retorikos arsenalas.

Tyrimo objektas. Savaiame suprantama, visų išvardytų vertimo aspektų joks tyrimas vienu metu negali aprėpti. Šiame darbe aptariama atitiktis (arba ekvivalentiškumo)

problema keturių poetų – Alfonso Tyruolio, Aleksio Churgino, Sigitto Gedos, Tautvydos Marcinkevičiūtės – pateiktuose Williamo Shakespeare'o sonetyno lietuviškuose vertimuose ir (bandomojo tyrimo teisėmis) sonetų tarpsemiotiniuose vertimuose (Romano Jakobsono terminas) lietuviškajame kontekste. Darbe pirmiausia susitelkiama į semantinę atitikmens aspektą, turinį, o ne formos analizę, nors visiškas išsluoksniavimas tokio žanro kūrinyje kaip eilėraštis, kur forma glaudžiai siejasi su turiniu, neįmanomas. Disertacijoje tiriamas prasmės perkėlimų laukas sonetų vertimuose, žiūrima, kaip perteikiamos originalo reikšmės: kurių reikšmių nebelieka, kurios transformuojasi, yra kompensuojamos, kur pavyksta rasti atitikmenį.

Tyrimo problemos. Literatūros istorijoje vyrauja nuostata, kad originalo statusas yra aukštesnis nei vertimo, tačiau šiuolaikinė vertimo kritika atsisako originalo privilegijos, vertimo pavaldumo ir ištikimybės originalui sampratos. Vertimo tyrinėtoja Susan Bassnett kritikuoja ištikimybės originalui idėją, prilygstančią žmonos ištikimybei vyrui ar vergo – šeiminkui (Bassnett, 1993: 148–149). Jai priimtinesnės „kanibalistinės“ ar „vampyrinės“ metaforos, perimtos iš kanadiečių ar brazilų vertimo mokyklų (kai vertėjas „iščiulpia“ teksto šaltinio „kraują“ vertimo tekstui sustiprinti) (Bassnett, 1993: 155). Tokios radikalios metaforos griaua nusistovėjusius galios santykius, vertėjas nebenustumiamas į antrą planą, jis tampa lygiaverčiu kūrėju. Vis dėlto poeto ir vertėjo galios santykiai ir toliau išlieka problemiški, svarstyti, kieno pusėje turėtų stovėti tyrėjas.

Dar viena problema kyla iš to, kad šiuolaikinėse vertimo teorijose dažnai atsisakoma vertybinio požiūrio – nesiekiami vertinti, geras ar blogas yra vertimas. Tačiau vertybinio analizės aspekto skaitytojui labai sunku atsakyti. Tad kaip suderinti šiuolaikinį metodologinį ir teorinį mąstymą su skaitytojo estetinė pagava, meninės kokybės ilgesiu?

O labiausiai rūpimi klausimai yra, ar savo kultūroje (literatūroje) turime adekvačius Shakespeare'o sonetų vertimus? Ar įmanoma išlaikyti atitikmenį žodinius sonetus perkeliant į kitas, neverbalines, ženklų sistemas ir terpes?

Tiriamų tekstų korpusas. Disertacijoje analizuojami visi keturi lietuviški sonetyno vertimai:

1. 1964 metais Čikagoje, M. Morkūno spaustuvėje, išleisti Alfonso Tyruolio versti sonetai.
2. 1986 metais Vilniuje „Vagos“ leidyklos Pasaulinės literatūros bibliotekos serijoje paskelbti Aleksio Churgino vertimai¹¹³.
3. 2009 metais Vilniuje „Žaros“ leidyklos publikuoti Sigitto Gedos vertimai.
4. 2011 metais Vilniuje „Naujosios Romuvos“ išspausdinti Tautvydos Marcinkevičiūtės vertimai.

Lyginamajai analizei pasitelktas originalo tekstas – 1609 metais leidėjo Thomo Thorpe'o publikuotas Shakspeare'o sonetų leidimas (pardavėjas Iohnas Wrightas). Palyginimui naudotasi 1997 metais išleista *The Arden Shakespeare* serijos knyga *Shakespeare's Sonnets* su išsamiais redaktorės Katherine'os Duncan-Jones komentarais bei interneto šaltinis – originalas su vertimais į šiuolaikinę anglų kalbą (<http://nfs.sparknotes.com/sonnets/>).

113 Churgino vertimai, kaip minėta, pirmą kartą išleisti 1965 metais Šekspyro „Raštų“ 6 tome Vilniuje, „Vagos“ leidykloje. Vėliau jie ne kartą perleisti. Dalis sonetų skelbta anksčiau, rinkinyje „Iš Renesanso poezijos“ (1957).

Tarpsemiotiniams vertimams nagrinėti pasirinktos Stasio Krasausko iliustracijos (Šeks-pyras, „Sonetai“, Vilnius: Vaga, 1967), sonetų skaitymai (2009 metais išleista garso plokštelė „William Shakespeare. 33 sonetai“, leidėjas VŠĮ „Vieno aktorius teatro“) ir audiovizualinis vertimas (<https://www.youtube.com/watch?v=m-9Iwy7eb8k>).

Tyrimo tikslas – atlikti lyginamąją visų keturių Shakespeare'o sonetyno vertimų į lietuvių kalbą analizę pagal José Lamberto ir Hendriko van Gorpo pasiūlytą schemą, sudarančią sąlygas sistemingai ir nuosekliai ieškoti atitiktens originalui, einant nuo teksto makroiki mikrolygmens, nuo bendrybės prie konkretybės, taip pat analizuoti Lietuvoje sukurtus tarpsemiotinius sonetų vertimus.

Tiksliui pasiekti keliama šie **uždaviniai**:

1. Apibrėžti atitiktens sampratą šiuolaikinėje vertimo kritikoje ir poetinio vertimo tyrinėjimuose.
2. Atlikti lietuviškųjų sonetyno leidimų parengimo strategijos, sonetyno ir soneto struktūros analizę atitiktens aspektu.
3. Išnagrinėti svarbiausių sonetyno temų (meilės, grožio ir laiko) perteikimą lietuviškuose vertimuose, vertinant, kaip tam tikri teksto šaltinio segmentai atitinka teksto taikinio segmentus, kokių atsiranda originalaus teksto transformacijų, praleidimų, kompensacijų.
4. Išanalizuoti, kaip vertimuose perteikiamas dažno soneto pagrindą sudarantis tropas – končetė.
5. Aptarti platoniškojo ir krikščioniškojo diskursų perteikimą sonetų vertimuose.
6. Patyrinėti prasmės perteikimo ypatumus ir transformacijas Shakespeare'o sonetus perkeltiant į kitas ženklų sistemas ir terpes lietuviškajame kontekste.

Metodologinės gairės. Tyrime taikomas kombinuotas metodologinis konstruktas. Literatūrinis vertimas lietuviškojoje tradicijoje ir kai kurių užsienio mokslininkų darbuose traktuojamas kaip lyginamosios literatūros sritis (Kašėlionienė, 2006: 33). Disertacijos pagrindą sudaro lyginimas – originalo teksto (Shakespeare'o sonetų) su keturių poetų vertimais į lietuvių kalbą ir autorės atliktais pažodiniiais vertimais. Lyginamoji literatūra (arba komparatyvistinė literatūrologija) leidžia tirti skirtingų literatūrinių ir kultūrinių sistemų ryšius. Tyrime lyginamosios literatūros nuostatos grindžiamos anglų komparatyvistės ir vertimo teoretikės, Voriko universiteto mokslininkės Susan Bassnett įžvalgomis, kurias ji išdėstė knygoje „Lyginamoji literatūra: kritikos įvadas“ (*Comparative Literature: A Critical Introduction*, 1993) ir daugelyje straipsnių. Bassnett ir kitų komparatyvistų teigimu, lyginamoji literatūra neturi savo metodologijos, todėl pasitelkia kitų disciplinų metodikas. Mokslininkė lyginamąją literatūrą sąmoningai (dėl jos neapibrėžtumo) įvardija skirtingai: dalyku, disciplina, studijų sritimi, tačiau galiausiai ją pavadina metodu, kuriame svarbus vaidmuo tenka skaitytojui ir rašymo bei skaitymo istoriniams kontekstams (Bassnett, 2006: 9). Taigi literatūrinio vertimo tyrinėjimas – tarpdisciplininis dalykas, sujungiantis literatūrologijos teorijas ir perimantis kitų disciplinų įrankius; konkrečiai šiame darbe pasitelkiamos vertimo kritikos ir vertimo studijų metodologinės nuostatos.

Keliant tikslą sistemingai ir nuosekliai analizuoti vertimus, bendra tyrimo strategija grindžiama sociosemiotinės krypties belgų mokslininko José Lamberto ir olandų mokslininko Hendriko van Gorpo pasiūlyta metodologine schema. Ji leidžia nuosekliai aptarti vertimą einant nuo tekstų užribio, abstrakčiausių teksto lygmenų (struktūrų, pagrindinių

temų) iki konkrečios raiškos (tropų, diskurso analizės), įtraukiant ir sisteminį kontekstą (sonetų tarpsemiотinius vertimus, perkūrimus).

Pagrindinė darbo problema – atitikmuo – tyrinėjama pirmiausia pagal hermeneutinės pakraipos prancūzų mokslininko Antoine'o Bermano teorines išvalgas, kur atitikmuo apibrėžiamas ir kaip egzistencinis, ontologinis, ir kaip konkretus signifikatas (Berman, 2009: 76). Bermano atitikmens samprata yra vertinamojo pobūdžio – atliekant vertimo analizę, siekiama nustatyti, geras ar prastas yra vertimas.

Tyrimo naujumas, aktualumas. Literatūrologiniai vertimo tyrinėjimai, ypač poetinio vertimo, Lietuvoje nėra gausūs. Pati vertimo studijų disciplina gana nauja (XX amžiaus septintas dešimtmetis), nors mokslinė vertimo refleksija siektų dar šv. Jeronimo laikus. Shakespeare'o sonetų lietuviškuosius vertimus yra analizavę keletas mokslininkų (Dovydas Judelevičius, Algis Tomas Geniušas, Elena Kuosaitė-Jašinskienė). Dalia Judita Vabalienė pateikė bene didžiausią mokslinį darbą šia tema – disertaciją „Eilėdara ir poetinis vertimas (Šekspyro sonetai lietuvių kalba)“ (1976), kurioje aptarė prozodines sonetų vertimo ypatybes Churgino vertimuose.

Kitaip nei Vabalienės disertacijoje, šiame darbe Shakespeare'o sonetai analizuojami ne lingvistiniu, o literatūrologiniu požiūriu: tyrinėjama ligi šiol nedaug dėmesio sulaukusi sritis – prasmės perkėlimas Shakespeare'o sonetų vertimuose, kitaip tariant, atliekamos atitikmens paieškos tam tikrais rakursais. Kai kurie šio darbo aspektai buvo menkai arba beveik visai neaparti nei Vabalienės, nei kitų lietuvių tyrėjų: tai tekstą supančių elementų svarba, daugialypio sonetų diskurso, temų ir svarbiausių tropų (oksimoronų, personifikacijų, įvaizdžių) perteikimas vertime, soneto pagrindą sudarančio tropo – končetės – atkūrimas, tarpsemiотiniai sonetų vertimai. Kai kurios temos (pvz., adresato klausimas), nagrinėtos Lietuvos (Kuosaitė-Jašinskienė) ir užsienio (Gideono Toury'io, Evos Spišiakovos) mokslininkų, šiame darbe aptariamos taikant kitas metodologines prieigas.

Disertacijoje siekiama sistemingai ištirti Shakespeare'o sonetų vertimus į lietuvių kalbą. Joje aptariamas tekstų korpusas yra kur kas platesnis nei kituose lietuvių mokslininkų tyrimuose, kuriuose dažniausiai analizuojami vieno vertėjo darbai. Disertacijoje aprėpiami visi egzistuojantys (keturių poetų pateikti) sonetyno vertimai, kartkartėmis pasidairant ir į rusiškuosius Samuilo Maršako vertimus, turėjusius įtakos kai kuriems lietuvių vertėjams. Svarbu pasakyti ir tai, kad minėti tyrimai buvo atlikti prieš tris, keturis, penkis ir daugiau dešimtmečių, o pagal bendrąją nuomonę kiekviena karta turėtų išsiversti Shakespeare'o sonetus, taip pat ir pateikti naują vertimo kritikos recepciją. Juolab kad atsirado naujų vertimų, naujų galimybių tyrinėti vertimus, pakito ir pati Shakespeare'o sonetų recepcija, ir vertimo tyrimai, kurie, kadaise buvę „kūdikystės“ stadijoje (Bassnett, 1998: 108), jau susiformavo į solidžią discipliną, tyrinėjančią vertimo procesus (Bassnett, 2014: 48).

Ginamieji teiginiai:

1. Atitikmuo poetiniame vertime yra daugybinis analogas, atkuriantis originalą, paisant etikos bei poetiškumo, ir skirtingas nuo tapatumo, kuris vertime neįmanomas.
2. Vertimo etikos, leidybos strategijos, tekstą supančių elementų, sonetyno ir soneto struktūros, semantinio turinio perteikimo labiausiai paisoma Alfonso Šešplaukio-Tyruolio vertimuose, tačiau juose labiausiai pažeistas poetiškumo kriterijus.

3. Vertimo poetiškumas geriausiai realizuotas Churgino vertimuose bei kai kuriuose Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimuose.
4. Visuose sonetyno vertimuose paisoma atitikmens perteikiant abstrakčiausią sonetyno turinį – bendrą sonetų tematiką.
5. Pagrindiniai semantikos pažeidimai vertimuose matomi perteikiant homoerotinį, religinį (krikščioniškąjį) ir filosofinį (platoniskąjį) turinį.
6. Didžiausias iššūkis verčiant Shakespeare'o sonetus yra perteikti tropus, kurie paprastai apeinami arba redukuojami, jiems ieškoma supaprastintų pakaitalų.
7. Lietuvoje sukurti Shakespeare'o sonetų tarpsemiotiniai vertimai, kaip vertimų vertimai į kitas ženklų sistemas ir terpes, atskleidžia kitokios prigimties prasmės judėjimą, perkėlimus ir transformacijas.

Pirmas skyrius. Shakespeare'o sonetų vertimų tyrimų apžvalga

Pristatomi naujausi Shakespeare'o sonetų vertimų tyrimai užsienio šalyse, pateikiama Shakespeare'o sonetų vertimo kritikos Lietuvoje raida. Į Shakespeare'o sonetų vertimų studijų lauką patenka daug vertimo istorijos, teorijos ir kritikos aspektų, skatinančių iš naujo apmąstyti kalbinio, kultūrinio dialogo galimybes ir ribas. Kitose kultūrose atlikti sonetų vertimų tyrinėjimai apima ir sonetų vertimams būdingus klausimus (adresato problema, meilės temos perteikimas vertime, sonetų tarpsemiotiniai vertimai), ir bendras vertimo problemas (kalambūrų vertimas).

Lietuvoje Shakespeare'o sonetų vertimai nėra plačiai tirti, tačiau šia tema yra parašyta keletas mokslinių darbų. Šio autoriaus sonetų vertimus į lietuvių kalbą yra aptarę Dovydas Judelevičius (straipsniai „Vieno soneto parašėse“, 1969; „Apgaulingas paprastumas“, 1982; Šekspyro „Raštų“ 6 t. komentaruose (1965: 303)), Algis Tomas Geniušas (straipsniai „Laiško problema Šekspyro sonetuose“, 1979; „Šekspyras – pasaulio ir lemties poetas“, 1996), Elena Kuosaitė-Jašinskienė (straipsnis „Kai kurios Šekspyro sonetų vertimų problemos“, 1989) ir kt. Ko gero, didžiausias indėlis, nagrinėjant Shakespeare'o sonetų vertimus, yra Dailios Juditos Vabalienės. 1976 metais Vilniaus valstybiniame universitete apgintoje daktaro disertacijoje „Eilėdara ir poetinis vertimas (Šekspyro sonetai lietuvių kalba)“ ji nagrinėja eilėraščio formos perteikimą vertime, lygina anglų ir lietuvių eilėdaros sistemas pagal Shakespeare'o sonetų Churgino vertimus į lietuvių kalbą. Svarbiausia disertacijoje nagrinėjama problema – anglų ir lietuvių kalbų penkiapėdžio jambo ritmika.

Antras skyrius. Vertimo analizės teorinės ir metodologinės priegijos

Skyriuje plačiai išskleidžiama atitikmens problema ir disertacijoje taikoma metodologinė strategija. Apžvelgiama, kaip atitikmuo suprantamas lingvistinėse vertimo teorijose, vertimo kritikoje, poetiniame vertime ir lietuviškojoje poetinio vertimo tradicijoje.

Aiškinantis atitikmens sampratą lingvistinėse vertimo teorijose apžvelgiamos atitikmens apibrėžtys dviejų garsių mokslininkų – amerikiečių kalbininko Eugene'o A. Nida'o ir šiuolaikinio australų mokslininko Anthony'io Davido Pymo – darbuose. Nida atstovauja klasikinei atitikmens sampratai, Pymas – šiuolaikinių tyrinėjimų rezultatams, be to, jų

darbuose pasitelkiami ir kiti autoriai, todėl atveriamas gana platus atitikmens paradigmos spektras. Šių dviejų teoretikų darbai pasirinkti siekiant atskleisti, kaip atitikmens paradigma plėtojosi ir kito nuo ankstyvųjų (Nidaòs) iki naujausių (Pymo) tyrinėjimų.

Šiuolaikinėje vertimo kritikoje išryškėja dvi metodologinės kryptys: sociosemiotinė (Tel Avivo mokykla ir jos sekėjai, dar vadinama Manipuliacijos mokykla) ir hermeneutinė (prancūzų vertimo istorikas ir teoretikas Antoine'as Bermanas ir jo mokiniai). Vieno ryškiausių sociosemiotinės krypties atstovų Toury'io teorijoje ekvivalentiškumas apibrėžiamas kaip santykis tarp tikslinio teksto ir šaltinio teksto, jis nustatomas pagal pasikartojantį invariantą, o aprašomosiose vertimo studijose ekvivalentiškumas yra funkcinė – santykinė – sąvoka, „toks santykių kompleksas, kuris atskiria tinkamus vertimo būdus (*modes of translation*) nuo netinkamų aptariamoje kultūroje“ (Toury, 2012: 112).

Aiškinantis, kaip atitikmens klausimas išryškėja poetinio vertimo teorijose, remiamasi autoritetų, tokių kaip Jamesas S. Holmesas ir jo mokinys Francis R. Jonesas, įžvalgomis. Lietuvių tyrinėtojai Tomas Venclova ir Jonas Zdanys pastebi, kad lietuviškojoje poetinio vertimo tradicijoje atitikmens paisoma formos lygmenyje, o semantika, eilėraščio turinys dažnai tam paaukojami. Jie išskiria Rytų ir Vakarų poetinių mokyklų skirtumus.

Disertacijoje remiamasi Bermano „atitikmens“ samprata originalo ir vertimo tekstų santykiui nusakyti. Ši samprata leidžia įvertinti vertimo teksto kokybę ir siūlo aiškius *etikos* ir *poetišumo* kriterijus tam pagrįsti. Siekiant sistemingai nagrinėti vertimus, disertacijoje pasitelkiama sociosemiotinės krypties mokslininkų José Lamberto ir Hendriko van Gorpo metodologinė schema. Ji išdėstyta tam tikru eiliškumu ir turi aiškiai išskirtas keturias tyrimo stadijas vertimo analizei aprašyti: tyrinėjama 1) preliminari informacija; 2) makrolygmuo; 3) mikrolygmuo ir 4) sisteminis kontekstas. Schema, pritaikyta bet kurioms vertimo analizės kategorijoms – vertimo procesui, tekstui ar jo recepcijai, tiriant nuo makro- iki mikrolygmens, pasirodė puikiai tinkanti atitikmens tyrinėjimams Shakespeare'o sonetų vertimuose.

Sonetų perteikimo kitose medijose analizei pasitelkti tokių teoretikų kaip Romanas Jakobsonas, Irina Melnikova, Christopheris Johnas Tayloras, Hessos Alghadeer įžvalgos.

Trečias skyrius. Tekstą supančių elementų vaidmuo, sonetyno ir soneto sandaros perteikimas vertimuose

Pagal Lamberto ir van Gorpo siūlomą schemą pirmiausia atliekama Shakespeare'o sonetų vertimų preliminarios informacijos analizė, apimanti antraštės, antraštinio puslapio, metatekstų ir bendros strategijos (dalinis ar išsamus vertimas) aptarimą. Plačiau apžvelgiama svarbi antraštinio puslapio informacija. Lietuvių leidybos tradicijoje vertėjai visada nurodomi, o redaktoriai neretai lieka „nematomi“. Teksto šaltinis korektiškiausiai nurodomas Tyruolio vertimų leidime. Palyginus originalą su vertimų leidimais, paaiškėjo, kad dedikacija įtraukta tik Tyruolio vertimų knygoje, visuose kituose leidimuose jos nėra.

Pereinant nuo preliminarios informacijos analizės į tolesnius tyrimo etapus, išsamiau nagrinėjami keli makrolygmens aspektai: vidinė naratyvo sandara ir poetinė struktūra. Tradiciškai Shakespeare'o sonetai skirstomi į dvi grupes: šviesiaplaukio jaunuolio ir tamsiosios damos. Churgino, Gedos ir Marcinkevičiūtės vertimuose šviesiaplaukio jaunuolio

grupėje esama sonetų, skirtų moteriai. Dalį sonetų, kurių originale yra vyriškasis adresatas, lietuvių vertėjai keičia neutraliuoju ar moteriškuoju adresatu. Iš visų lietuvių vertėjų vienintelis Tyruolis šviesiaplaukio jaunuolio grupėje nuosekliai laikosi vyriškosios lyties adresato. Lietuvių vertėjų strategiją vertimuose užmaskuoti homoerotikos požymius galėjo lemti kultūriniai tabu ir geopolitinė situacija, ideologinės normos: suformuotos stereotipinės nuostatos lyčių klausimu bei sovietinės ir posovietinės visuomenės požiūris į tos pačios lyties asmenų meilės santykius. Darbe taip pat buvo žiūrima, kaip vertėjai perteikia soneto ir jo turinio struktūrą, ypač voltą.

Ketvirtas skyrius. Meilė ir geismas Shakespeare'o sonetuose ir jų vertimuose

Shakespeare'o sonetai, sudarydami tam tikrą seką, atskleidžia meilės jausmus jaunuoliui (1–126 sonetai) ir tamsiajai damai (127–152). Sonetuose romantiniai santykiai traktuojami kaip biseksuali meilė (pagal Marjorie Garber) ir disertacijoje nagrinėjama, ar jie atskleidžiami vertimuose į lietuvių kalbą. Daug dėmesio skiriama 20 soneto kaip rakto į soneto homoerotiką analizei. *Androginišką mylimojo paveikslą šiame sonete vertėjai savitai ir sėkmingai interpretuoja, kur kas sunkiau jiems sekėsi perduoti seksualinę žaismę, reiškiamą kalambūrais.*

Kaip galima spręsti iš nelygiavertės sonetų apimties abiejose grupėse, jausmai mylimajam stipresni ir išgyvenimų gama platesnė nei meilės jausmai damai. Vertimų nukrypimų ar atitikmens pažeidimų galima matyti visuose šiame skyriuje aptartuose sonetuose. 27 sonete oksimorono nelieka Marcinkevičiūtės vertime, mylimojo kaip brangakmenio metaforos – Gedos ir Churgino tekstuose. Matyti, kad vertėjai, perteikdami svarbius teksto elementus, kai kur nepaisė ištikimybės originalui. Tyruolio vertimai pažodiškiausi, juose geriausiai išlaikomas etiškumo kriterijus, tačiau dažnai dingsta poetiškumo aspektas. 43 soneto Marcinkevičiūtės vertime nepaisoma šešėlio figūros, Geda apskritai itin laisvai interpretuoja ir nukrypsta nuo originalo (kaip ir 61 sonete). Pasitaiko nemažai 61 soneto nukrypimų ir Churgino vertime. Tačiau daug dalykų vertėjams pavyko: perteikti skirtingus teksto lygmenis ar atskirus elementus, kartais net visą sonetą. 27 sonete išlaikomi svarbūs originalo tropai: Tyruolis perteikia oksimironą, kad aklieji mato tamsą, Marcinkevičiūtė – mylimojo atvaizdo kaip brangakmenio metaforą, abu poetai minčių palyginimą su pilgrimais. Churgino ir Gedos vertimai laisvesni ir drauge poetiškesni, o pažodiškesni vertimai gerokai suvaržyti. Gedos vertimui būdingas natūralumas, jo poetinis tekstas žadina jausmus, tačiau pernelyg nutolsta nuo originalo. Nepaisant nepamatuoto vertimo laisvumo, trečiąją strofą galima vertinti kaip pavykusią ir kalbėti apie jausminį atitikmenį (šiuo atveju apie priimtina santykį tarp originalo ir vertimo).

43 ir 61 sonetuose matyti panašios tendencijos, Tyruolis ir Marcinkevičiūtė pažodiškesni. Geda nemotyvuotai nukrypsta nuo originalo, tačiau jo eilės skamba natūraliai. Churgino vertimas sklandžiausias, šiek tiek patetiškas. 43 sonetą itin gerai pasiseka perteikti Marcinkevičiūtei – suderinti turinį ir poetiškumą. 61 sonete Geda nukrypsta labiausiai, tačiau emociškai stipri ir įtaigi jo panaudota nuogo, per aikštę velkamo poeto metafora.

Poeto ir šviesiaplaukio jaunuolio grupės naratyvas nepasakoja aiškios istorijos, tik per užuominas atveria poeto ir jo mylimojo meilės ryšį ir vis dėlto suponuoja iš pajautų formuojamą siužetą. Šiame poskyryje išnagrinėjus vertimuose perteikiamą poeto ir jo myli-

mojo santykį, paaiškėjo, kad dažniausiai poetai atidūs santykio tarp mylimųjų detalėms. Visi poetai pastebi vyro ir žmonos santykį (nors Churgino ir Gedos vertimuose adresatu pasirinkta moteris), mylimųjų amžiaus skirtumą. Nors praleidimų ir transformacijų esama, mylimojo pozicija kaip ir originale vaizduojama aukštesnė, tačiau dažnai nepaisyta poeto kaip menkesnio vaidmens (išskyrus 111 soneto Tyruolio ir Marcinkevičiūtės vertimus) pozicijos. Svarbesniu vertimo praleidimu laikytina slapto ir gėdingo mylimųjų ryšio nepaisymas (išskyrus 36 soneto Marcinkevičiūtės vertimą), taip šiek tiek nuskurdinant sonetų konfidencialumo kodą.

Meilės jausmai tamsiajai damai kitokie nei jaunuoliui – jiems būdingas ir susižavėjimas, ir pasidylgėjimas, ir geidulingumas, ir mizoginijos gaidelės. Vertimuose bendra soneto tema dažniausiai atkartojama. Tyruolis ir Marcinkevičiūtė paprastai ištikimiausi originalui (ir etiškumo kriterijui), Churginas ir Geda labiausiai nukrypsta nuo teksto šaltinio ir verčia laisviau, todėl esama reikšmingų praleidimų ar transformacijų. Churgino vertimai atrodo sklandžiausi. Gedos vertimuose nemažai nemotyvuotų nukrypimų ir turinio pažeidimų, tačiau jo eilės skamba natūraliai, o sėkmingesnėse vietose perteikiamas emocinis atitikmuo per sąskambius ir kuriamą nuotaiką. Ištikimybės ir estetikos dėmenys arba bermaniškieji etikos ir poetiškumo kriterijai rodo dvejopas tendencijas lietuvių vertėjų darbuose. Vertėjai arba ištikimai seka originalu (pirmenybę teikia vertimo etikai), pavyzdžiui, Tyruolis ir Marcinkevičiūtė, arba interpretuoja laisviau (pirmenybę teikia poetiškumui), tarkime, Churginas ir Geda. Abiejų kriterijų sintezė pavyksta vietomis, o ne nuosekliai visame sonete.

Atskleisdami meilės ir geismo temą, lietuvių vertėjai neperteikia visų teksto reikšmių, visų lygmenų, tačiau teksto reikšmių visuma perduodama per variantinius vertimus: ko neperteikia vienas vertėjas, dažnai apčiuopiama kito vertime. Analizėje atsiskleidę dėsniumai atliepia jau cituotas vertimo teoretikų mintis: kaip teigė Holmesas, variantiniai to paties eilėraščio vertimai atskleidžia vis kitus niuansus (1988: 51); Jonesas išryškino kompromiso svarbą, nes visų lygmenų perteikti neįmanoma (1989: 187); Bassnett atkreipė dėmesį į neišvengiamą kiekvieno vertėjo savitą skaitymą ir interpretaciją (2002: 106). Pagal Bermanso atitiktens sampratą vertėjui keliami aukščiausi reikalavimai, sujungiantys etiškumo ir poetiškumo normas, nepaliekantys išlygų susitelkti tik į turinio arba į išraiškos planą, o siekiantys aprėpti juos abu. Tačiau realios situacijos, konkretūs poezijos vertimai liudija vertėjų pasirinkimą: susitelkimą į vieną arba kitą strategiją, kai turinys aukojamas dėl formos arba, priešingai, forma – dėl turinio.

Šiame skyriuje išryškinti sunkumai, su kuriais susidūrė vertėjai perteikdami tropus. Vienas iš sudėtingesnių ir sunkiau jiems pasiduodančių tropų yra kalambūrų vertimas. Lietuvių vertimo tyrinėtojai ir praktikai jau kėlė šį klausimą. Lionginas Pažūsis yra sakęs, kad tai populiarus tropas anglų kalboje ir literatūroje, bet retas lietuvių literatūroje, ypač poezijoje, galbūt todėl vertėjams sunkiau įveikiamas. Prozoje sudėtinga perteikti kalambūrą ir vertėjai neretai jį aiškina išnašose, o poezijos vertime tai dar kebliau. Pažūsis taip pat teigia, kad Churgino vertimuose beveik pusė kalambūrų neperteikiami (2016). Kaip matyti iš atliktos analizės, ir kiti vertėjai neaprepia kalambūrų daugiaprasmiškumo, dažniausiai atskleidžia tik vieną reikšmę, o reikšmių žaismė atsiveria nebent per variantinius vertimus. Kalambūro vertimo nuostoliams galima priskirti lietuviškuose vertimuose dažnai praleidžiamas seksualines reikšmes.

Penktas skyrius. Grožio temos perteikimas vertimuose

Shakespeare'o sonetai – aukštuomenės asistavimo, dvariškių meilės lyrikos pavyzdys. Patys įtaigiausi poeto žodžiai ir vaizdiniai skirti šviesiaplaukio jaunuolio grožiui apdai nuoti. Jis lyginamas su gėlėmis (dažnai su rože), vasaros diena (18 sonetas), brangakmeniu (27 sonetas). Kai kuriuose sonetuose mylimojo grožis yra vyraujanti tema (pvz., 82, 106 sonetuose). Jaunuolio grožiui perteikti dažnai pasitelkiami gėlių įvaizdžiai, gana įprasta mylimąjį lyginti su gėlėmis. Grožio tema Shakespeare'o sonetuose plėtojama ne visai tradiciškai – nevengiama atskleisti „patologinės“ šviesiaplaukio jaunuolio grožio pusės: jis ne tik išskirtinio grožio, bet ir narciziškas, ne tik liaupsinamas jo grožis, bet ir apnuoginami trūkumai. Narciziškumas labiausiai išryškinamas sonetų apie palikuonis grupėje (1–17 sonetai), kur šis motyvas glaudžiai siejasi su vaikavimosi tema. Sonetuose grožio temą dažnai lydi grožio trumpalaikiškumo motyvas: poetas perspėja jaunuolį, kad jaunystės grožis nėra amžinas, ilgainiui jis nyksta. Mylimųjų grožis sonetyne perteikiamas antagonistiška: angeliškas kūnu ir siela gražus šviesiaplaukis jaunuolis ir demoniška išore bei vidujai tamsi dama. Išorinis damos grožis kuriamas pabrėžiant jos tamsų gymį, ji juodbruvė gražuolė: juodaakė (127, 130 sonetai), juodaplaukė (130 sonetas), tamsia oda (130, 132 sonetai), kaip priešingybė sonetų tradicijoje garbintai šviesiai auksaplaukei.

Perteikiant jaunuolio grožio temą matyti tam tikras netolygumas lietuvių vertimuose. Kai kurių sonetų vertimuose vertėjai aktualizavo grožio temą, todėl originalo ir vertimo atitikmuo daugiau ar mažiau tikslus. Tarkime, 99 sonete, kaip ir 54, tinkamai atskleidžiama rožės simbolika, ją siejant su jaunuolio išoriniu ir vidiniu grožiu. Tačiau daugeliu atvejų vis dėlto matyti vienkryptiškumas: susitelkiama arba į originalą ir jo reikšmes, arba į poetiką. Tyruolio vertimuose dažniausiai laikomasi etikos kriterijaus (pagal Bermaņą). Geda paprastai siekia sukurti jausminį atitikmenį, nukrypdamas nuo originalo reikšmių, ir kai kuriuose teksto segmentuose jam tai pavyksta (106 soneto trečias katrenas, 109 sonetas). Marcinkevičiūtei vietomis pavyksta suderinti turinio ir poetikos perteikimą (1, 54, 99 sonetai), nors ji dažnai turinį aukoja dėl poetiškumo. Churgino tekstuose sąskambiai svarbesni už ištikimybę originalui. Perteikiant tamsiosios damos paveikslą, bendriausia prasme jis visai nebloginai atskleidžiamas, parodydamas ir tamsų jos gymį, ir klastingą sielą, kai kur matyti Gedos didesnės pastangos ieškoti emocinio, o ne turinio atitikmens. Iš ryškesnių nukrypimų išskirtina tai, kad lietuvių vertėjų darbuose vengiama atskleisti geidulingąją damos pusę.

Šeštas skyrius. Laiko tematika vertimuose

Laikas Shakespeare'o sonetuose – svarbi kūniškosios būties kategorija, reflektuojama per senėjimo, mirties, grožio sampratą ir suvokiama kaip griauanti ir niokojanti galia. Laiko tema itin ryškiai aktualizuota 63–68 sonetų grupėje. 56–60 sonetuose atskleidžiama, kaip išgyvenamas laikas be mylimojo. Išsiskyrimo situacija dažna Shakespeare'o sonetuose, mylimieji dėl neaiškių priežasčių negali būti kartu. Išsiskyrimas su mylimuoju kelia įvairių jausmų – intensyvių ar ne tokių stiprių, lydimų ir nusižeminimo, ir neištikimybės. 107–109 sonetų cikle ryškinama amžinos meilės tema kaip atsvara viską naikinančiai laiko galiai. Vienas iš meilės nemarumo motyvų yra mylimojo įamžinimas poezijoje (plėtojamas 18,

55 ir 107 sonetuose). Meilės stabilumas taip pat įtvirtinamas per pasikartojimą ar seno atkartojimą.

Laiko temos perteikimas vertimuose rodo labai panašias tendencijas kaip ir atskleidžiant kitas temas (meilės ir grožio). Soneto tematika yra visų vertėjų prioritetas ir ji daugiau ar mažiau išlaikoma. Konkretybių ar poetinių tropų dažnai nelieka vertimuose: praleidžiamos ar transformuojamos reikšmingos originalo retorikos priemonės, kartais jų pridodama. Prisimenant Zdanio ir Venclovos išskirtas Rytų ir Vakarų poetines mokyklas, Tyruolis, ko gero, atstovauja pastarajai, kiti poetai – Rytų mokyklai. Tyruolis dažniausiai ištikimai seka originalu ir stengiasi perteikti originalo tropus, pagal Bermano išskirtus kriterijus, jo strategija, perteikiant atitikmenį, telktis į etikos kriterijų. Churgino ir Gedos vertimuose neretai jaučiamas laisvumas, nevengiama nukrypti nuo originalo, labiau telkiamasi į teksto poetiškumą, sąsokambius, tai, kas priskirtina Rytų poetinei mokyklai. Esama nemažai pavyzdžių, kai Gedai pavyksta sukurti jausminį jei ne viso soneto, tai bent atskirų jo dalių atitikmenį. Marcinkevičiūtė tarsi laviruoja tarp šių dviejų tendencijų: kartais labiau krypta į ištikimybę originalui, kartais į poetiškumą. Atskleidžiant laiko temą lietuvių vertėjams pavyko sukurti keletą puikių atitikmenų – jie ir išlaikė pagarbą originalui, ir įtaigiai jį perteikė poetinėmis priemonėmis (Churgino 56 ir 65 sonetų vertimai, Marcinkevičiūtės 67 soneto vertimas).

Septintas skyrius. (Ne)pasiklydę vertime: Shakespeare'o sonetų končėtės (*conceits*)

Lyginamosiose analizėse išryškėjo nemažai neatitikimų, vertimuose perteikiant literatūros tropus. Vertėjams svarbu išryškinti bendrą tematiką, pagrindinę kūrinio mintį, tačiau retorinės figūros neretai jų darbuose dingsta, joms neskiriama tiek daug reikšmės (ypač Lietuvoje gyvenusių (gyvenančių) poetų vertimai laisvesni, labiau nutolę nuo originalo). Končėtė, vienas populiariausių literatūros tropų sonetuose, dažnai sudaranti soneto pagrindą, taip pat vertimuose nepastebima, neperteikiama arba perteikiama netinkamai. Končėtės ir jos vertimų analizė išsiplėtė iki atskiro skyriaus, nes lietuvių vertimo ir literatūros kritikoje šis tropas nebuvo išsamiai aptartas, nors refleksijų šia linkme būta. Pirmiausia nėra tikslaus atitikmens lietuvių kalba šiai retorinei figūrai apibūdinti (angl. *conceit*, rus. *кончетто*, it. *conchetto*, pranc. *pointe*). Ko gero, vertėtų palikti originalią formą, kaip esama anglų ir rusų kalbose, ir lietuviškai ją pavadinti „končete“.

Oksfordo „Literatūros terminų žodyne“ končėtė apibrėžiama kaip „[n]eįprasta dirbtinė arba prašmatni metafora ar palyginimas, brėžiantis netikėtą paralelę tarp akivaizdžiai skirtingų daiktų ar jausmų“ (2008). „Prinstono poezijos ir poetikos enciklopedijoje“ pateikiamos trys končėtės reikšmės ir išskiriami du jų tipai: 1) *petrarkiškoji končėtė*, ji aiškinama kaip įmantri metafora ar palyginimas; 2) *barokiškoji, arba metafiziškoji končėtė*, ji traktuojama kaip „minties figūra“, kuri „sumaniai palygina nepanašius dalykus ar idėjas, taip sukurdamą nuostabą“ (2012: 289). Shakespeare'o sonetų končetes, matyt, veikė ir petrarkiškoji, ir metafiziškoji tradicija, tačiau, kita vertus, atsiskleidžia ir jų unikalūs savitumas.

Perteikiant sonetų končėtę vertimuose į lietuvių kalbą, išryškėja netolygumai ir vertimo strategijų skirtumai, jau atsiskleidę tematikos perteikimo analizėje. Tyruolis tvirtai laikosi vertimo etikos kriterijaus ir končetes nagrinėtuose sonetuose dažniausiai perteikia (išskyrus 24 sonetą). Marcinkevičiūtė vienur lieka ištikima originalui (18, 76, 130 sonetai), kitur pasi-

duoda lietuviškajai tradicijai, verčia palyginti laisvai, susitelkdama į sąskambius, poetiškumą, (24, 97 sonetai) ir končetės neperteikia. Churginas ir Geda, nesvarbu, kokio pobūdžio – pertrarkišką ar metafizišką končetę, orientuojasi į laisvą vertimą. Jų pasirinkta pozicija, deja, ne visada pasiteisina. Lietuvių vertėjų susitelkimas tik į soneto emocinio efekto perkėlimą neatrodo motyvuotas – juk nepakanka perteikti tik emocinę būseną. Ignoruojant tokį svarbų tropą, dažnai sudarantį soneto stuburą, končetę, nepasiekiamas vertimo atitikmuo.

Aštuntas skyrius. Krikščioniškojo ir filosofinio (platoniškojo) diskursų pagava sonetų vertimuose

Shakespeare'o sonetų diskursas nevienalytis, ne tik lyrinis-poetinis. Skaitant sonetus, jaučiama daugialypė jų tekstūra, poetinis diskursas perima ir kitų diskursų elementus. Sonetų tyrinėtoja Helena Vendler, atlikusi visų sonetų analizę pagal atidaus skaitymo techniką, teigia, kad lyrinio subjekto kalbėjimo būdas įvairus: jis kalba filosofškai, pasitelkia kreipinius, liaudies išmintį, aforizmus, epigramas, patarles, citatas iš Biblijos (1999: 46). Analizuojant Shakespeare'o sonetų vertimus, atrodo, svarbu iširti, ar paisoma diskurso įvairovės, ar ji perteikiama vertimuose. Sonetų vertimų analizėje jau pastebėtos religinių tekstų, bažnytinių ritualų užuominos (55, 73, 93, 108, 110, 116, 144 sonetai). Pasitaiko teisės, verslo terminų ir detalių (4, 9, 6, 18, 76, 134, 146 sonetai).

Šiame skyriuje nagrinėjama, kaip krikščioniškų tekstų formuluotės ir filosofinis (platoniskasis) diskursas perteikiami vertimuose. Analizuojant sonetų vertimus, ne kartą sakyta, kad vertimuose neretai išsprūsta krikščioniškos prasmės. Atsižvelgiant į skirtingus laikotarpius, kada atlikti vertimai, ir į geografiją, kur gyveno vertėjai, nestebina faktas, kad Tyruolio vertimuose perteikiama daugiausia religinių aliuzijų, o Churgino vertimuose religinės konotacijos dingsta. Suprantama, kad Vakaruose gyvenęs Tyruolis buvo laisvas nuo ideologinio diktato ir sekė vakarietiškąją vertimo mokyklą. Churginas buvo veikiamas sovietinės ideologijos nuostatų ir pirmiausia ateizmo. Tačiau keista, kad ir nepriklausomybės laikų vertėjai Geda ir Marcinkevičiūtė dažnai neperteikia religinių niuansų. Veikiausiai tai rodo inercijos galią, vertėjų dirščiojimą į ankstesnius vertimus, taip pat ir į rusiškuosius (ypač Maršako). Platoniškoji šešėlio ir substancijos antitezė – Shakespeare'o pamėgtos filosofinės sąvokos, aptinkamos 27, 43, 61, 67, 98 sonetuose, taip pat ir jo dramose, dažnai praleidžiamos, transformuojamos ar redukuojamos vertimų tekstuose. *Atidžiausias diskursų įvairovei yra Tyruolis, jo vertimuose labiausiai paisoma krikščioniškojo diskurso, atpažįstamas arba iš dalies atpažįstamas filosofinis aspektas. Lietuvoje gyvenę ar gyvenantys poetai vertėjai daugialypiam tekstui neteikė didelės svarbos ir dažnai jo nepaisė.*

Devintas skyrius. Tarpsemiiniai Shakespeare'o sonetų vertimai lietuviškajame kontekste

Pagal Lamberto ir van Gorpo pasiūlytą schemą ketvirtoji tyrimo stadija – sisteminio konteksto analizė – apima intertekstinius ir tarpstemininius ryšius, todėl atrodė prasminga bent pasižvalgyti, ar galima pasiekti atitikmenį Shakespeare'o sonetus perkėlus į kitas ženklų sistemas, nors ir pripažįstant, kad visiškas atitikmuo neįmanomas, nes verbalinių

spausdintinį tekstą perkėlus į kitas terpes veikia kiti reikšmės kūrimo mechanizmai. Pasaulyje esti įvairių Shakespeare'o sonetų vizualinių vertimų (ilustracijų, vizualinių reprezentacijų), nemažai jų pavyzdžių pateikta Manfredo Pfisterio ir Jürgeno Gutschos sudarytoje 2009 metų antologijoje *William Shakespeare's Sonnets, for the First Time Globally Reprinted: A Quartercentenary Anthology*.

Churgino verstų Shakespeare'o sonetų leidimas, puoštas Stasio Krasausko grafikos darbais, pirmąkart pasirodė 1967 m. ir vėliau keletą kartų buvo perleistas. Krasausko iliustracijas būtų galima priskirti vizualiniams Shakespeare'o sonetų vertimams, ir čia, ko gero, tenka kalbėti apie daugiamodalumą – kaip Shakespeare'o sonetų knygos iliustracijos, jos egzistuoja ne pačios savaime, o kartu su verbaliniais tekstais. Analizės parodė, kad iliustracijomis siekta perteikti pagrindines sonetyno temas. Leidinyje tai pavyksta, nors žodinio teksto ir jo vizualinio vertimo atitikmuo iš esmės apsiriboja tik temų lygmeniu.

Kaip ir kitur pasaulyje, lietuvių kultūroje yra sukurta Shakespeare'o sonetų skaitymų. Skaitymai peržengia žodinės reprezentacijos ribas, pereina iš monomodalumo į daugiamodalumą: prie verbalinio naratyvo prisideda dar vienas semiotinis modalumas – garsinis. Reikšmės kūrimo procese dalyvauja dvi terpės – žodinė ir garsinė, jos kartu kuria galutinį efektą. Garsinės moduliacijos turi didesnę efektą nei žodinis tekstas: garso savybės, balso stiprumas, jo aukštumas, pauzės, akcentai kuria ritmą ir nuotaiką skaitant poeziją. 2009 m. buvo išleista garso plokštelė „William Shakespeare. 33 sonetai“ su atrinktais 33 Gedos verstais Shakespeare'o sonetais, kuriuos skaito aktorius Ramūnas Šimukauskas (red. Sigutis Jačėnas). Skaitomus sonetus lydi Arno Mikalkėno sukurta muzika. Emocionalūs Gedos vertimai prislopinami skaitančio balso ir liūdno, meditatyvios, mažios muzikos, siūlančios jau kitokį turinį ir kaip tik jį iškeliančios į pirmą planą. Vienintelis lietuviškas audiovizualinis Shakespeare'o 116 soneto vertimas pasižymi primityviais vaizdiniais, neatitinkančiais originalo poetikos, iškraipomos originalo reikšmės, vizualinis aspektas yra itin intensyvus ir dominuoja kuriant prasmę.

Shakespeare'o sonetų intersemiotinių vertimų pavyzdžių randama trijose skirtingose terpėse: vizualinėje, garsinėje ir audiovizualinėje, kuriose skirtingai aktualizuojama sonetų prasmės sklaida. Nagrinėti intersemiotiniai vertimai sukurti profesionalių menininkų ir mėgėjų, tačiau reikšmės transpoziciją skirtingose terpėse lemia ne tik profesionalumas, bet ir pačios terpės ypatumai. Lietuvių dailininkas Krasauskas, sukūręs vizualius vertimus – grafikos darbus pagal Shakespeare'o sonetus, pasiekė atitikmenį perteikdamas tematiką. Sonetų skaitymai lietuvių kalba, nors ir atliekami profesionalaus aktoriaus bei lydimi profesionalios muzikos, labai nutolsta nuo originalo, jie perteikia kitokią emociją nei sonete (garsu realizuojant emocija stipriausia). Slegianti atmosfera atitinka lietuvių pasaulėjautą, o ne soneto dvasią ir čia pastebima savinimo strategija. Pažymėtina, kad vertimuose į garsinę terpę ir kitose kultūrose nesiekama atitikmens. Priešingai nei vertimai į kitas terpes, lietuviškas audiovizualinis Shakespeare'o 116 soneto vertimas yra mėgėjiškas (galbūt kurtas moksleivių ir nevertėtų jam taikyti labai griežtų atitikmens standartų; apskritai džiugu, kad randasi audiovizualinių vertimų lietuvių kalba). Jei profesionalas atliktų tokio pobūdžio audiovizualinį vertimą, norėtųsi, kad būtų siekiama atitikmens ir neiškraipomos originalo reikšmės, nes esama būdų ir šioje terpėje adekvačiai perteikti sonetą, išlaikant pagarbą originalui.

Išvados

1. Pagrindinė šiame darbe kelta problema yra atitikmuo Shakespeare'o sonetų vertimuose į lietuvių kalbą. Analizuojant atitikmens perteikimą vertimuose, laikytasi Bermano pasiūlytos pozityviosios kritikos koncepcijos: įvertinamas lietuvių vertėjų atliktas didžiulis darbas, o išsakytos pastabos traktuojamos kaip pagalba vertėjams ir ateities vertimams. Atitikmens samprata disertacijoje konstruota remiantis komparatyvistinės literatūrologijos ir vertimo studijų autoritetų įžvalgomis (Berman, Pym, Bassnett, Holmes, Jones ir kt.). Atitikmuo suprantamas kaip daugybinis analogas. Bermanas atitikmenį vertina kaip visų daugybinių prasmų „analogą“ (2009: 76–77), vertimui keldamas aukščiausius reikalavimus – kad atitikmuo įtrauktų originalo teksto reikšmių įvairovę. Šiame darbe daugybinis analogas suvokiamas kaip įvairių interpretacijų galimybė, kuri materializuojasi konkrečiais poetiniais tekstais. Verčiant literatūrinį tekstą, taip pat ir poetinį, įmanomi įvairūs skaitymo būdai, nes grožinės literatūros polisemiškumas atveria būdus įvairioms vertimo galimybėms, autentiškai kiekvieno vertėjo interpretacijai.

Nors atitikmens kūrimui tikslinėje literatūroje tarsi suteikiama savotiška laisvė, įvairios skaitymo alternatyvos, egzistuoja tam tikros ribos, neleidžiančios svarbiausioms reikšmėms ir prasmėms išsprūsti bei ribojančios nemuotyvuoto, nukrypstančio interpretavimo galimybes. Šie ribojantys veiksniai pirmiausia grindžiami bermaniškaisiais etikos ir poetiškumo kriterijais (arba pagarbos originalui ir estetiškumo), kurie, beje, buvo apmąstyti ir kitų teoretikų darbuose (Holmeso, 1988: 23–24; Joneso, Nida'o, Lefevero ir kt.). Etiškumas yra gana aiški sąvoka, jis suprantamas kaip nuoroda į originalą, pagarba originalui, o apibūdinti antrąjį – poetiškumo – kriterijų kiek kebliau. Jis, ko gero, sietinas su estetinė skaitytojo pagava ir tuo, ką Nida įvardija kaip dinaminį ekvivalentiškumą, t. y. išpūdzio atkūrimą, išraiškos natūralumą, Holmesas – kaip „poezijos veiksmą“, Bermanas – kaip originalo tekstualumo atkūrimą. Be išsakytųjų, darbe taikyti ir kiti kriterijai, kurie remiasi į atitikmens sampratą: organiškumas (Lefevere, Bassnett) bei savinimo ir svetinimo strategijos (Venutti), į apžvalgos lauką įtraukiant Vakarų ir Rytų poetinio vertimo tradicijas (Venclova, Zdanys).

Analizėse paaiškėjo ir kitas svarbus aspektas: jei nepavyksta sukurti daugybinių reikšmių atitikmens viename vertime, kartais kitos reikšmės kompensuojamos variantiniais vertimais. Galiausiai tapatumas niekad nepasiekiamas, tad poetiniame vertime įmanoma kurti tik atitikmenį / analogą (Berman, Holmes).

2. Nuo konkrečių sonetų analizės kryptant į platesnį kontekstą, atitikmenį galima reflektuoti pagal Pfisterio išskirtas Shakespeare'o sonetų vertimų tendencijas (estetizaciją, filologizaciją ir laisvą sonetų perkūrimą). Iš nustatytų dėsningumų matyti, kad lietuviškieji vertimai stringa estetizacijos stadijoje, nors būta pastangų ieškoti tikslesnio žodžio (ypač Tyruolio vertimuose). Rezultatai byloja, kad dauguma atvejų vertėjai nekreipė dėmesio arba mažai jo kreipė į sonetų mokslinius komentarus. Vis dėlto dabar jau randasi ir trečiajai tendencijai būdingų laisvų sonetų perkūrimų (Anušauskaitė).

3. Disertacijoje vertimų atitikmens ieškota sistemingai, pagal Lamberto ir van Gorpo pasiūlytą schemą: pradedant nuo preliminarinių duomenų apie sonetų leidimus analizės, pereinant prie sonetyno makro- ir mikrolygmenų ir galiausiai prie sisteminio konteksto.

Preliminarūs Lietuvoje leistų sonetų vertimų duomenys rodo, kad nors vertimuose daug dalykų išlaikyta (literatūros rūšis, žanras, eilėdara, angliško soneto rimavimo schema), pasitaiko svarbių praleidimų. Rimtesniems nukrypimams galima priskirti redaktorių „neomatomumą“, nenurodytą teksto šaltinį, praleistą dedikaciją. Analizuojant vidinę naratyvo sandarą, išryškėjo, kad Lietuvoje leistuose Shakespeare'o sonetų vertimuose dėl kultūrinių, ideologinių veiksnių pažeidžiama bendra sonetyno struktūra, nes vyriškosios lyties adresatą pirmojoje sonetų grupėje lietuvių vertėjai dažnai keičia moteriškosios lyties adresatu (išimtis – Tyruolio vertimai). Tačiau šį vertimo pakeitimą lietuvių vertėjai kompensuoja per tematiką, kuri iš esmės atspindi biseksualią meilę ir vyrui, ir moteriai. Sonetų bendroji poetinė struktūra vertimuose daugiau mažiau išlaikyta: pagal skirtingais laikotarpiais vyravusias madas skiriasi grafinis eilučių išdėstymas. Dažniausiai vertėjai perteikia būdingą soneto ypatybę – voltą, nors pasitaiko nukrypimų. Leidybos etikos, sonetyno ir soneto struktūros labiausiai laikytasi Tyruolio vertime.

4. Apskritai sonetų analizė atskleidė, kad Tyruolio vertimuose geriausiai aktualizuotas etikos kriterijus (pagal Bermano teoriją). Tyruolio strategija verčiant sonetus buvo susitelkti į turinio planą, perteikti pagrindines soneto mintis ir pagrindinius originalo tropus, tačiau jo vertimai neatitinka poetiškumo kriterijaus. Vertimo poetiškumas labiausiai rūpėjo Lietuvoje gyvenusiems vertėjams, kurie labiau telkėsi į išraiškos, o ne į turinio planą (galbūt tai Rytų poetinio vertimo tradicija). Churginas ir Geda labiausiai nutolsta nuo originalo, verčia laisviausiai, tačiau jų sonetai skamba sklandžiausiai ir lietuviškai natūraliausiai. Lieka tik pritarti Judelevičiaus ir Pažūsiso įžvalgoms, kad Churgino vertimai yra sklandžiausi (tiesa, Judelevičius juos lygino tik su Tyruolio vertimais). Sonetų analizė parodė, kad Gedos vertimuose dažnai ieškoma emocinio atitikmens ir jį pavyksta sukurti jei ne visame sonete, tai bent jo dalyje. Marcinkevičiūtė tarsi atsiduria dviejų įtampų lauke tarp turinio ir poetikos: vienur labiau laikosi ištikimybės originalui (atskleisdama meilės temą), kitur turinį aukoja dėl poetiškumo (perteikdama grožio temą) arba bando suderinti abu (ryškindama laiko temą). Vertėjams dažniausiai nepavyksta sukurti gero atitikmens, nes nuslystama arba į turinio planą (Tyruolis), arba į išraiškos planą (Churginas, Geda), o kartais atitikmuo realizuojamas atskiruose soneto segmentuose (pvz., 106 sonete antro katreno atitikmenį kuria Churginas, trečio katreno – Geda). Vis dėlto pasitaiko atvejų, kai pavieniuose sonetuose arba tam tikrose soneto dalyse pavyksta realizuoti abu – etikos ir poetikos – kriterijus. Visi keturi sonetyno vertėjai kuria 6 ir 12 sonetų, Churginas – 56 ir 65 sonetų, Geda – 106 soneto trečio katreno, 109 soneto, Marcinkevičiūtė – 1, 54, 67 ir 99 sonetų atitikmenis.

5. Bendra sonetų tematika dažniausiai perteikiama vertimuose į lietuvių kalbą. Nepaisant adresato pažeidimų Lietuvoje gyvenusių poetų darbuose, vertėjai, atkurdami meilės temą, perteikia poeto biseksualų ryšį su mylimuoju ir mylimąja, nes dalis sonetų visų vertėjų darbuose skirti vyrui. Vertėjai perteikia įvairius santykių su mylimuoju niuansus, androginišką jaunuolio paveikslą 20 sonete ir aistrą tamsiajai damai. Nagrinėjant grožio temos perteikimą vertimuose, matyti, kad bendriausia prasme ji atkuriamas. Atskleidžiamas gražaus, narciziško, savimylės jaunuolio paveikslas, kaip ir išoriškai bei vidumi tamsi damos prigimtis. Laiko temos aktualizavimas vertimuose atveria panašius dėsningumus, kaip ir atskleidžiant kitas temas. Regis, visų poetų vertimo strategija buvo telktis į temos

perteikimą, ir tai jiems neblogai pavyko, nors kartkartėmis pasitaiko vertimo nukrypimų (pvz., tamsiosios damos grupėje paslepiamas damos geidulingumas, nebelieka 135 sonete kuriamo neištikimos, daug meilužių turinčios damos vaizdinio, dingsta 98 soneto platoniškosios minties pėdsakai ir kt.).

6. Shakespeare'o sonetų tekstai daugiasluoksniai, juose pinasi ne tik lyrinis kurtuazinis, bet dažnai ir religinis, filosofinis, teisinis ar ekonominis diskursai. Disertacijoje daugiausia dėmesio skirta religinio (krikščioniškojo) ir filosofinio (platoniškojo) diskursų perteikimui vertimuose. Vertimuose neretai jų nepaisoma, galbūt jie neatpažįstami. Trijuose vertimuose visiškai praleista prakalba, dažnai nelieka platoniškosios formos ir substancijos priešpriešos. Kiek didesnio nuoseklumo laikytasi Tyruolio vertime.

7. Lyginamojoje analizėje paaiškėjo, kad kai kurių tropų vertimas kelia didesnių keblumų: vertėjams dažnai sunku perteikti oskimoronus, kalambūrus, končetes. Jie neretai praleidžiami, transformuojami, kompensuojami, pridedama naujų detalių. Oksimoronų ir kalambūrų vertimas trumpai aptartas kartu su pagrindinių temų analize. Končetei skirtas atskiras šio darbo skyrius, nes vertėjai ne tik turėjo sunkumų versdami končetes, bet apskritai lietuvių literatūros moksle mažai kalbėta apie šį tropą ir jo vertimus. Shakespeare'o sonetuose galima aptikti dviejų tipų končetes: tradicines petrarkiškąsias ir intelektualias metafiziškąsias. Vertėjams itin sunkiai sekėsi versti pastarąsias: svarbūs jų elementai neperteikiami, sugriaunama šio tropo struktūra. Lyrinės poezijos tradicijos veikiamiems lietuvių vertėjams veikiausiai sunku buvo atpažinti šias retorines priemones originalo tekste ir ieškoti būdų, kaip jas perteikti.

8. Shakespeare'o sonetų tarpsemiotiniai vertimai lietuviškajame kontekste atskleidžia kitokio pobūdžio prasmės perkėlimus ir transformacijas nei spausdintiniuose žodiniuose tekstuose. Krasausko grafika papildyta Shakespeare'o sonetų Churgino vertimų knyga vizualiaja raiška, savitais dailininko įvaizdžiais perteikia bendrą sonetų tematiką. Gedos verstų 33 Shakespeare'o sonetų skaitymai, atliekami aktorius Ramūno Šimukausko ir padidinti muzikos, apima žodinės ir garsinės raiškos sąveiką, kur prasmei kurti didelės įtakos turi garsinė terpė. Mėgėjiškuose audiovizualiniuose vertimuose verbalinis Shakespeare'o tekstas atsiduria antrame plane, o prasmes kuria paveikus vizualumas, kuriame vyrauja popkultūros ženklai – širdelės, gulgės, balandžiai. Nagrinėti pavyzdžiai liudija, kad vargu ar buvo siekiama kurti Shakespeare'o sonetų atitikmenį šiuose terpėse ir medijose.

Lyginamoji analizė atskleidė, kad sonetų vertimuose į lietuvių kalbą nėra visiškų atitikmenų nuo makro - iki mikrolygmenų. Atitikmuo veikiausiai buvo visų vertėjų siekiamybė, tik ne visada pavyksta jį rasti ir perteikti.

Tyrimo rezultatų pristatymas

Disertacijos tema su bendraautoriais ar individualiai spausdinti straipsniai:

1. A. Keblikaitė, R. Pabarčienė, D. Veličkienė. „Williamo Shakespeare'o sonetų vertimai: Sigito Gedos bandymas“. *Žmogus ir žodis*, 2014, t. 16, Nr. 2, p. 6–32.
2. D. Veličkienė. „Tarp gerojo ir blogojo angelo: religiniai įvaizdžiai Williamo Shakespeare'o sonetuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą“. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, Šiaulių universiteto leidykla, 2015, t. 22, p. 96–105.

3. V. Janulevičienė, D. Veličkienė. „Contemporary Shakespeare’s sonnets interpretation: from monomodality to multimodality“. *Journal of language and literature*, Baku, 2015, vol. 6, no. 4, p. 208–212.
4. R. Pabarčienė, D. Veličkienė. „Cross-Cultural Dialogues in the Translations of William Shakespeare’s Sonnets into Lithuanian by Sigita Geda“. *Alfinge [Cordoba]*, 2017, vol. 29, p. 125–144.

Taip pat parengtas ir paskelbtas interviu su Lionginu Pažūsiu. „Poezija yra ir išverčiama, ir neišverčiama“. APIE KŪRYBĄ IR SAVE. Lietuvos rašytojų sąjungos mėnraštis „Metai“, 2016, Nr. 10 (spalis), p. 104–113.

Dalyvauta šiose konferencijose:

1. 2015 m. gegužės 14 d. konferencijoje „Šventieji ir nelabieji kultūroje“ skaitytas pranešimas „Tarp gerojo ir blogojo angelo: Williama Shakespeare’o 144 soneto vertimai“ (ŠU).
2. 2015 m. rugsėjo 25 d. tarptautinėje tarpdisciplininėje konferencijoje SOCIN’2015 skaitytas pranešimas „Multimodality of sonnet interpretation in contemporary societies“ (MRU).
3. 2016 m. balandžio 22 d. konferencijoje „Translation Lancaster“ skaitytas pranešimas „Translating Shakespeare“ (Lankasterio universitetas, Jungtinė Karalystė).
4. 2016 m. gegužės 5–6 d. konferencijoje „Linguistic, Didactic and Sociocultural Aspects of Language Functioning“ skaitytas pranešimas „Intersemiotic Translation of William Shakespeare’s Sonnets“ (LEU).
5. 2017 spalio 12–13 d. konferencijoje „Discourse, Technology and Translation & Featured Workshop on Translation“ parengtas pranešimas „Intelektualiosios išplėstinės metaforos (*conceits*) Shakespeare’o sonetuose ir jų vertimuose“ (MRU).

INFORMACIJA APIE AUTORE

- 1. Vardas, pavardė** DEIMANTĖ VELIČKIENĖ
- 2. El. paštas** deimante.m@mruni.eu
- 3. Išsilavinimas**
- Mykolo Romerio universitetas Filologijos krypties doktorantūros studijos 2014-2018
- Vilniaus universitetas Visuotinės literatūros magistro laipsnis 2004 – 2006
- Vilniaus universitetas Anglų filologijos bakalauro laipsnis 1995 – 1999
- 4. Darbo patirtis**
- 2017 – dabar Vilniaus universitetas, Užsienio kalbų institutas. Lektorė. Dėstomi dalykai: Profesinė anglų kalba (teisė), Anglų kalba kaip antroji užsienio kalba.
- 2008 – 2018 Mykolo Romerio universitetas, Humanitarinių mokslų institutas. Lektorė. Dėstyti dalykai: Literatūros teksto analizė ir vertimas, Profesinė anglų kalba (finansų ekonomika, teisė ir muitinės veikla, tarptautinė komunikacija, kūrybinės industrijos). Mokymo metodinių priemonių, programų, egzaminų užduočių, mokslinių straipsnių rengimas ir publikavimas, inovatyvių mokymo priemonių rengimas ir taikymas mokant anglų kalbos, interaktyvios profesinės anglų kalbos mokymo medžiagos rengimas, dalyvavimas kuriant naujas mokymo programas.
- 5. Mokslinių interesų sritys** Literatūrinis vertimas, poetinis vertimas, atitikmens (ekvivalentiškumo) problema.

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Deimantė Veličkienė

TRANSLATIONS OF WILLIAM SHAKESPEARE'S
SONNETS INTO LITHUANIAN: THE PROBLEM
OF CORRESPONDENCE

Summary of Doctoral Thesis
Humanities, Philology (H 004)

Vilnius, 2019

This doctoral dissertation was prepared during the period of 2014-2018 at Mykolas Romeris University under the right to organise doctoral studies granted to Vytautas Magnus University together with Mykolas Romeris University by the order of the Minister of Education, Science and Sport of the Republic of Lithuania No.V-160 dated of February 22, 2019.

Scientific supervisor:

Prof. Dr. Violeta Janulevičienė (Mykolas Romeris University, Humanities, Philology, H 004).

Scientific consultant:

Prof. Dr. Reda Pabarčienė (Vytautas Magnus University, Humanities, Philology, H 004).

The doctoral dissertation will be defended at the Research Council of Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University in the field of Philology:

Chair:

Prof. Dr. Linas Selmistraitis (Vytautas Magnus University, Humanities, Philology, H 004).

Members:

Dr. Ilona Čiužauskaitė (Mykolas Romeris University, Humanities, Philology, H 004);

Assoc. Prof. Dr. Irena Ragaišienė (Vytautas Magnus University, Humanities, Philology, H 004);

Assoc. Prof. Dr. Nadežda Stojkovič (University of Niš, Serbia, Humanities, Philology, H 004);

Assoc. Prof. Dr. Vilhelmina Vaičiūnienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Education Science, S 007).

The public defence of the doctoral thesis will take place at the Philology Research Council at Mykolas Romeris University on 5th July, 2019 at 11.00 in the auditorium II-230 of Mykolas Romeris University.

Address: Ateities str. 20, LT-08303, Vilnius, Lithuania.

The summary of the doctoral thesis was sent out on 6th June, 2019.

The doctoral thesis is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Gedimino ave. 51, Vilnius,) and the libraries of Mykolas Romeris University (Ateities str. 20, Vilnius) and Vytautas Magnus University (K. Donelaičio str. 52, Kaunas).

The first translations of William Shakespeare's sonnets into Lithuanian started to appear in the 1930s. According to Dalia Čiočytė, a number of poets published translations of single sonnets: these were E. Šėkštas, A. Kuzavinis, Stasys Naginskas, Bernardas Brazdžionis, Antanas Danielius, and Algis Tomas Geniušas (Čiočytė, 2009: 436). The whole cycle of William Shakespeare's sonnets was translated into Lithuanian at different periods by four poet-translators: in emigration (the USA) by Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis (1964), in Soviet Lithuania by Aleksys Churginas (1965; the latter has been republished many times), and after the restoration of Independence in Lithuania, translations were provided by Sigitas Geda (2009) and Tautvyda Marcinkevičiūtė (2011).

The problems related to translating Shakespeare's sonnets. Translating poetry is an extremely complex matter, because it requires multiple text layers to be handled — semantics, prosody, stylistics — that together, when they interact, produce the entirety of a poem. Other problems are posed by inter-system connections (cross-cultural, cross-literary, cross-linguistic) between the original and translation texts. In his book *The Art of Translation*, the British theoretician on translation Theodore Horace Savory points out various translation approaches employed by different schools of translation; he distinguishes six pairs of contradictory translation principles. One of them refers to the transferring of the cultural atmosphere of the given period: "A translation should read as a contemporary of the original" versus the notion that, "a translation should read as a contemporary of the translator" (Savory, 1975, 50).

Translators of Shakespeare's sonnets not only face the problems related to dealing with specific items from distant cultures but also the use of archaic language (Shakespeare's texts are written in Early Modern English). Thus, the work of a translator may resemble that of a text critic, as the translation process dwells on various additional resources: reference books, dictionaries, and commentaries. The most famous reference books are the *Shakespeare-Lexicon* by Alexander Schmidt published in 1874–1875 in Berlin (later republished many times), *A New Shakespearean Dictionary* by Richard John Canliffe (London: Blackie, 1910) and contemporary editions of sonnets with scientific comments, e.g. *Shakespeare's Sonnets* (Arden Shakespeare, ed. Duncan-Jones, 1997).

One of the problems of sonnet translation from English into Lithuanian lies in the difference of language systems, including grammatical structures and phonetics. Rhythm in English is based on consonants, while in Lithuanian it relies heavily on vowels. It results in the intonation discrepancy between the original and the translation, the different position of pauses between words, and, finally, the altered sounding of poems. The huge number of monosyllabic words in English compared to Lithuanian is also an important factor. It is estimated that an English text of 1000 words is made up of 824 monosyllabic, 132 disyllabic, 30 three-syllable, 6 four-syllable, 1 five-syllable words; and in the respective Lithuanian text this distribution consists of: 269 monosyllabic, 358 disyllabic, 239 three-syllable, 103 four-syllable, 29 five-syllable, and 2 six-syllable words (Kasteckaitė, 2005, 22). Apparently, a very specific amount of information is stored in different metric and rhyme units of separate languages. In an attempt to render all the details of the original and also retain its meter, one has to artificially subtract syntax, which results in the loss of the natural flow of the language and its poetics. The absence of grammatical gender in English also poses difficulties

for translators as it becomes more difficult to determine the gender of the addressee. This leads to various philological, psychoanalytic, sociological interpretations and commentaries. The main difficulty encountered in translating Shakespeare's sonnets into Lithuanian is polysemy, subtle semantic nuances, and the wide range of Shakespeare's poetic rhetoric.

Research object. It is self-evident that any research is unable to encompass all the above mentioned aspects. This thesis focuses on the problem of correspondence (or equivalence) in the translations of four poets of the whole collection of Shakespeare's sonnets into Lithuanian – Tyruolis, Churginas, Geda and Marcinkevičiūtė – as well as in the pilot study of the inter-semiotic translations (in Roman Jakobson's terms) of sonnets in the Lithuanian context. The thesis mostly focuses on the semantic aspect – the analysis of the content rather than on the analysis of the form; although, an absolute layering in the genre of poetry, where the form is closely interrelated with the content seems impossible. The thesis explores the transfer of meaning in the translation of sonnets, observes how the meanings of the original are rendered: which meanings are omitted, transformed, compensated and where the correspondence is achieved.

Research problems. The assumption that the original predominates over the translation seems to be prevailing in the literary history; however, contemporary translation criticism discards the idea of the privileged position of the original, subordination of the translation and its faithfulness to the original. A translation theorist Susan Bassnett criticizes faithfulness to original stating that this kind of relationship resembles that of a good wife being faithful to her husband and a slave to a master (Bassnett, 1993: 148–149). She prefers metaphors of cannibalism or vampirism borrowed from the Canadian and Brazilian translation schools (when a translator 'sucks out the blood of the source text to strengthen the target text' (Bassnett, 1993: 155). These radical metaphors dismantle established power relationships: the translator does not play a secondary role and becomes an equal co-author. However, the power relationships between a poet and a translator remain problematic; thus, it is still unclear on whose side a researcher should be.

Another problem is that contemporary translation theories often reject an evaluative attitude, i.e. they do not seek to establish whether a translation is good or bad, although it is quite difficult for a reader to refuse the evaluative aspect of the analysis. So how could the contemporary methodological and theoretical perspective be balanced with the reader's aesthetic realization, longing for aesthetic quality?

However, the essential questions central to this thesis are to ascertain whether in our culture (our literature) we have adequate translations of Shakespeare's sonnets; and whether it is possible to achieve correspondence when transferring sonnets into other sign systems and media.

Research text corpus. To date, there have been four complete translations of the whole collection of Shakespeare's sonnets into Lithuanian; all four are analysed in the thesis:

1. The translation by Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis (Chicago: M. Morkūno spaustuvė, 1964),
2. The translation by Aleksys Churginas (Vilnius: „Vaga“, 1986);
3. The translation by Sigitas Geda (Vilnius: „Žara“, 2009);
4. The translation by Tautvyda Marcinkevičiūtė (Vilnius: „Naujoji Romuva“, 2011).

The source text used for the comparative analysis is the original text published by Thomas Thorpe in 1609 (sold by John Wright). The comparison also includes other reference sources such as *Shakespeare's Sonnets* (Arden Shakespeare Series, 1997) with elaborate commentaries by the editor Katherine Duncan-Jones and the online resource — the original with a translation into modern English.

The inter-semiotic translations include illustrations by Stasys Krasauskas (Šekspyras, „Sonetai“, Vilnius: „Vaga“, 1967), sonnet recitations *William Shakespeare. 33 sonetai* (CD, the publisher PB „Vieno aktorius teatras“) and the audiovisual translation (<https://www.youtube.com/watch?v=m-9Iwy7eb8k>).

The research aim is to perform a comparative analysis of all the four translations of Shakespeare's sonnets into Lithuanian based on the synthetic scheme proposed by José Lambert and Hendrik van Gorp, enabling correspondence to the original to be analysed systematically and consistently — moving from the macro-level to the micro-level, from the general to the particular, and finally to the synthetic context encompassing the Lithuanian inter-semiotic translations.

To achieve this aim the following objectives are set:

1. To define the concept of correspondence in contemporary translation criticism and poetry translation studies.
2. To examine the co-texts, the structure of the collection and the structure of a sonnet of sonnet translations into Lithuanian in relation to correspondence.
3. To analyse how the major themes (love, beauty, and time) are rendered in Lithuanian translations, while observing how certain segments of the source text correspond to the segments of the target text, also taking into consideration transformations, omissions, and compensations of the segments of the original.
4. To evaluate how the poetic conceits that provide the basis of many sonnets are rendered in translations.
5. To discuss how Platonic and Christian discourses are rendered in the translations.
6. To observe the nature and transformations of transfer of meaning in the transpositions of Shakespeare's sonnets in other sign systems and media in the Lithuanian context.

Methodological Premises. A combined methodological construct is applied in the research. Traditionally literary translation is considered to be an area of comparative literature in the scientific thought of Lithuania as well as in the works of some foreign scientists (Kašėlionienė, 2006: 33). The basis of this thesis is the comparison of the original text (Shakespeare's sonnets) with the translations by four poets into Lithuanian, in addition to the literal translations of the author of the thesis. Comparative literature explores literary relations between different literary and cultural systems. The research framework for comparative literature rests on the insights of the English scholar of comparative literature, translation theorist and scholar of the University of Warwick Susan Bassnett, who provides them in her book *Comparative Literature: A Critical Introduction*, (1993) and many of her articles. According to Bassnett and many other comparatists, comparative literature does not have its own methodology; thus, it borrows methods from other disciplines. She consciously refers to comparative literature (due to its uncertainty) by different words: a sub-

ject, a discipline, a field of study, but finally she calls it a method involving such important elements as the reader and the historical contexts of writing and reading (Bassnett, 2006: 9). This means that the research of a literary translation is interdisciplinary; it involves literary theories and borrows tools from other disciplines: in this case, theories of translation criticism and translation studies.

In the attempt to analyse translations systematically and consistently, the general strategy of the thesis was based on the methodological scheme proposed by the Belgian scholar Jose Lambert and the Dutch scholar of socio-semiotics Henderik van Gorp. The scheme helps to analyse translations consistently starting from co-texts, the most abstract text levels (the structure, the main themes) to literary expression (tropes, discourse analysis) including the systematic context (inter-semiotic translations of sonnets, taking liberty with the sonnets).

The central problem of the thesis — correspondence — is considered, first of all, according to the concept proposed by the French scholar Antoine Berman, in which correspondence is defined as an existential, ontological, and concrete signifier (Berman, 2009: 76). Berman's notion of correspondence is evaluative: through the analysis of translation, one seeks to determine the quality of translation — whether it is good or bad.

Significance and novelty. Research into literary translation (especially poetry translation) is still scarce in Lithuania. The discipline of translation studies itself is a fairly new field (1970s); although, the scientific reflection of translation dates back to the times of St. Jerome. Research on Shakespeare's sonnets translations into Lithuanian was conducted by a number of scholars (Dovydas Judelevičius, Algis Tomas Geniušas, Elena Kuosaitė-Jašinskienė). Dalia Judita Vabalienė conducted what was most probably the largest scale research on the subject – the thesis *Versification and poetry translation (Shakespeare's sonnets in Lithuanian)* („Eilėdara ir poetinis vertimas (Šekspyro sonetai lietuvių kalba)“ (1976)) where she analyzed the prosodic features of Churginas' translation of Shakespeare's sonnets.

In contrast to the study conducted in Vabalienė's thesis, this research paper focuses on the literary analyses of sonnet translations rather than on linguistic analysis. The research is carried out in a field that has not been widely studied so far – the transfer of meaning in Shakespeare's sonnet translations; in other words, it seeks for correspondence at various levels. Some aspects of this research paper have scarcely or never been studied in either Vabalienė's thesis or in the works of other scholars: the importance of co-texts, multiple discourses of sonnets, rendering of themes and major rhetorical figures (e.g. oxymorons, personification, imagery), the recreation of conceits, and inter-semiotic translations. Some topics (e.g. the problem of the addressee) were addressed in the works of Lithuanian scientists (Kuosaitė-Jašinskienė) and by foreign scholars (Gideon Toury, Eva Spišiaková); however, in this work, it is studied from a different methodological perspective.

The thesis aims to analyze the translations of Shakespeare's sonnets into Lithuanian in a systematic way. The studied text corpus is much wider than in the research done by other scholars who usually focused on one of the translators. The thesis studies the translations by all four poets, sometimes referring to the translation by Samuil Marshak into Russian that influenced some Lithuanian translators. It is important to note that the previous research was done three, four, five or more decades ago, but it is widely accepted that each

generation should translate Shakespeare's sonnets and provide a new critical reception. Particularly when new translations appeared, new tools to conduct translation research were introduced, the reception of Shakespeare's sonnets itself has changed, and translation studies that were once in their infancy (Bassnett, 1998: 108) have already developed into "a serious discipline investigating the process of translation" (Bassnett, 2014: 48).

Propositions to be defended:

1. Correspondence in poetry translation is a multiple analogue, recreating the original in respect of ethics and poeticality and different from the sameness that is impossible in translation.
2. The translation ethics, publishing strategy, co-texts, the structure of a collection and the structure of a sonnet, rendering of the semantic content are mostly regarded in translations by Tyruolis; the criterion of poeticality is, however, largely neglected.
3. Translation poeticality is best actualized in the translation by Churginas and some sonnet translations by Geda and Marcinkevičiūtė.
4. Correspondence to the most abstract content of the collection – the general themes – is observed in all four translations.
5. The major semantic deviations in translations occur when rendering homoeroticism, religious (Christian), and philosophical (Platonic) discourses.
6. The major challenge in translating Shakespeare's sonnets is to render rhetorical figures that are usually omitted, reduced or replaced by simplifications.
7. The translations of Shakespeare's sonnets produced in Lithuania as translations of translations into other sign systems and media reveal a different nature of the movement, transposition, and transformation of meaning.

Chapter One. Review of the research on the translation of Shakespeare's sonnets

In Chapter One, the latest research on the translation of Shakespeare's sonnets is presented and an overview of the development of criticism on these translations in Lithuania is provided. The studies of translations of Shakespeare's sonnets involve many aspects of translation history, theory and criticism, they also encourage us to think anew about the opportunities and limits of inter-lingual or intercultural dialogue. Translation research about Shakespeare's sonnets conducted in other cultures encompasses not only the problems related purely to translating Shakespeare's sonnets (the problem of the addressee, the rendering of the theme of love, sonnet inter-semiotic translations), but it also covers more general translation problems, such as the translation of puns.

In Lithuania, Shakespeare's sonnets translations are not widely researched; however, some research papers on this topic have been written. Dovydas Judeliavičius wrote a number of articles "Vieno soneto parašėse" [*In The Margins of One Sonnet* 1969], "Apgaulingasis paprastumas" [*Deceptive Simplicity* 1982] and also provided a short critical review for some editions of sonnet translations into Lithuanian. Algis Tomas Geniušas wrote articles "Laiko problema Šekspyro sonetuose" [*The Problem of Time in Shakespeare's sonnets*, 1979], "Šekspyras – pasaulio ir lemties poetas" [*Shakespeare: the Global Poet and the Poet*

of *Destiny*, 1996], Elena Kuosaitė-Jašinskienė wrote an article on some of the problems of translating Shakespeare's sonnets ("Kai kurios Šekspyro sonetų vertimų problemos", 1989). The greatest contribution to the field was made by Dalia Judita Vabalienė who wrote and defended a doctoral thesis *Versification and poetry translation (Shakespeare's sonnets in Lithuanian)* at Vilnius University in 1976: she analysed how the poetic form is rendered in translation, comparing English and Lithuanian versification systems in Churginas' translation of Shakespeare's sonnets. The major problem of the research paper is the rhythmic of iambic pentameter in the English and Lithuanian languages.

Chapter Two. Theoretical and methodological premises for the translation analysis

This chapter provides an overview of the problem of correspondence and presents the methodological strategy applied in the thesis. The notion of correspondence is examined from different perspectives: how it is understood in linguistic translation theories, in translation criticism, and, more specifically, in the Lithuanian tradition of poetry translation.

The notion of correspondence in linguistic translation theory is mostly examined through the definitions of the American linguist Eugene A. Nida and the Australian scholar Anthony David Pym. Nida represents the classical notion, and Pym – the contemporary research on correspondence; moreover, they overview the notion of correspondence in the works of other scholars, thus providing a wide perspective on the correspondence paradigm. These two scholars were selected to illustrate how the paradigm of correspondence developed and changed from the early studies (Nida) to the most recent ones (Pym).

Two methodological turns could be observed in contemporary translation criticism: one is socio-semiotic (the Tel Aviv School and its followers, sometimes referred to as the Manipulation School) and the hermeneutic (Antoine Berman and his disciples). One of the most prominent figures of the socio-semiotic turn is Gideon Toury. He defines equivalence (an analogous notion to correspondence) as the relationships that "distinguish appropriate from inappropriate modes of translation for the culture in question" (Toury, 2012: 112). He represents descriptive translation studies and provides a functional-relational concept of equivalence.

The notion of correspondence (= equivalence) in theories of poetry translation is mostly based on the insights of such translation authorities as James S. Holmes and his disciple Francis R. Jones. The Lithuanian scholars Tomas Venclova and Jonas Zdanys notice that in the Lithuanian tradition of poetry translation, correspondence is mostly observed at the level form, while, semantics, the content of a poem is usually sacrificed. They distinguish two schools of poetry translation: the Eastern and the Western.

The relation between the original and the translation is based on Berman's notion of correspondence, which allows the quality of the text to be evaluated and provides clearly discerned criteria to justify that — *ethics* and *poeticity*. In the attempt to analyse translations in a systematic way, the current thesis employs a methodological scheme proposed by socio-semiotic scholars Jose Lambert and Henderik van Gorp. The scheme follows a certain pattern undergoing four clearly distinct research stages to describe translation analysis: the study of the preliminary information, the macro-level, the micro-level, and the syn-

thetic context. The scheme is applicable to any category of translation analysis: translation process, a text and its reception, examining them from macro to micro levels has proved to be an excellent method of examining correspondence in the translations of Shakespeare's sonnets into Lithuanian.

The analysis of sonnet translations in other medium is based on the theoretical insights of Roman Jakobson, Irina Melnikova, Christopher John Taylor, and Hessa Alghadeer.

Chapter Three. The role of co-texts, and rendering the structure of the collection and the structure of a sonnet in the translations

Following the scheme of Lambert and van Gorp, initially the analysis of the preliminary information is performed encompassing the study of the title, the title page, meta-texts, the general strategy (full or partial translation). After understanding its importance, a more extensive examination of the title page is done. In the Lithuanian publishing tradition, translators are always indicated on the title page; however, editors often become 'invisible'. The reference to the source text is most appropriately denoted in the translation by Tyruolis. A comparison of the original and translation revealed that the dedication is included only in the translation by Tyruolis, but it is missing in all the remaining translations.

Moving from the analysis of the preliminary information to the further stages of research, some elements at the macro level are analysed more elaborately: the inner structure of the narrative and the poetic structure. Traditionally Shakespeare's sonnets are divided into two sequences: the fair youth sequence, and the dark lady sequence. In the translations by Churginas, Geda and Marcinkevičiūtė, the female addressee is used in some sonnets of the fair youth sequence. In some sonnets, Lithuanian translators replace the male addressee of the original with a neutral or female addressee. Tyruolis is the only Lithuanian translator who coherently retains the male addressee in the fair youth sequence. The strategy of Lithuanian translators to mask elements of homoeroticism in their translations could have been influenced by cultural taboos, the geopolitical situation, or ideological norms: the established stereotypical attitude towards genders and the attitude of post-Soviet society to romantic relationships between persons of the same sex. The research paper also analyses how translators render the structure of the sonnet, the structure of its content, and special attention is given to *volta*.

Chapter Four. Love and lust in Shakespeare's sonnets and their translations

Shakespeare's sonnets are arranged in the collection in a certain sequence and reveal feelings of love for both the fair youth (Sonnets 1–126) and the dark lady (127–152). The romantic relationships in the sonnets are considered to be of bisexual nature (according to Marjorie Garber); thus, the research paper analyses whether they are reflected in the translations. A detailed analysis is provided on Sonnet 20 as the key to the homoeroticism of the collection. The androgynous character of the beloved is successfully and uniquely interpreted by translators; although they had difficulties in rendering those puns that express sexual playfulness.

As could be inferred from the uneven scope of sonnets in both groups, feelings for the beloved in the first sequence are more intense and the range of emotions is wider than in the dark lady's sequence. Translation deviations and lack of correspondence could be traced in all the sonnet translations discussed in this chapter (e.g. oxymoron in Sonnet 27 is omitted in the translation by Marcinkevičiūtė; the metaphor of a jewel for the beloved is omitted in Geda and Churginas' texts). The translators apparently neglected faithfulness to the original while rendering important elements of a text. The translation by Tyruolis is the most literal; it keeps to the criterion of ethics the best, but usually misses the requirement for poeticity. Marcinkevičiūtė ignores the figure of shadow in Sonnet 43. Geda, in general, interprets in a fairly free manner and deviates a lot from the original (especially in Sonnet 61). Quite a lot of deviations could also be noticed in the translation of Sonnet 61 by Churginas. On the other hand, the translators managed to render a lot of aspects: different text levels, separate segments, and sometimes the whole sonnet. In Sonnet 27, important rhetorical figures are retained: Tyruolis renders the oxymoron of the blind seeing darkness, Marcinkevičiūtė — the metaphor of a jewel for a beloved; both poets — the comparison of thoughts with pilgrims. The relatively free translations by Churginas and Geda are, at the same time, more poetic; while the more literal translations seem to be more constrained and lacking the natural flow of language. The translation by Geda exhibits naturalness, his poetic text evokes emotions; however, it deviates from the original too much. Despite the unreasonable degree of freedom in his translation, the third stanza of Sonnet 27 could be regarded as successful and treated as the emotional equivalent (in this case demonstrating an acceptable relationship between the original and the translation).

The translations of Sonnets 43 and 61 display similar tendencies. Tyruolis and Marcinkevičiūtė provide more literal translations; Geda deviates from the original without reasonable motivation but his verse sounds natural; the translation by Churginas is the most fluent, a little pathetic. Marcinkevičiūtė successfully translated Sonnet 43, managing to combine content and poeticity. Geda deviates the most in Sonnet 61, however, he used a very successful, emotionally impressive metaphor of a poet that is dragged across the square.

The narrative of the fair youth sequence does not present a clearly defined story but hints through suggestions on the love relationships between the poet and his beloved, thus implying a plot formed from various clues. The analysis of the relation between the poet and his beloved in translations revealed that poets are usually attentive to the details of the relationship between the lovers. All the poets notice that the relation between the poet and the beloved resembles that of a husband and a wife (though Churginas and Geda choose a female addressee for the beloved), they also disclose the age difference of lovers. However, there are some omissions and transformations: in the translations, the status of the beloved is depicted as being high (as in the original), but the translators usually neglect the lower status of the poet (except for the translation of Sonnet 111 by Tyruolis and Marcinkevičiūtė). One of the more serious omissions of translation is disregarding that there is something secret and shameful in these love relations; thus, weakening the sonnet code of confidentiality.

Feelings of love to the dark lady differ from the ones that the poet has for the fair youth ranging from admiration to disgust, from lust to misogyny. Translations usually render the general theme of a sonnet. Tyruolis and Marcinkevičiūtė are usually the most faithful to the

original (and the criterion of ethics). Churginas and Geda deviate from the source text the most and translate in a freer manner; therefore, significant omissions and transformations are quite common. The translation by Churginas is the most fluent, while Geda's contains a lot of unmotivated deviations, but his poetry sounds natural and, in more successful segments, it renders the emotional equivalent through sounds and the created mood. The aspects of faithfulness and aesthetics, or the criteria of ethics and poeticity according to Berman, reveal two tendencies in the works of the Lithuanian translators. The translators either faithfully follow the original (give preference to the translation ethics), e.g. Tyruolis and Marcinkevičiūtė, or in contrast, provide a freer interpretation (give preference to poeticity), for example, Churginas and Geda. The synthesis of both criteria is achieved only in some segments but not throughout the whole sonnet.

When recreating the theme of love and lust, the Lithuanian translators do not render the polysemy of meanings of all levels of text; however, a variety of meaning is expressed through variant translations: what one translator does not manage to convey is expressed in another translation. Regularities observed in the analysis reflect the insights of translation theorists: according to Holmes, several translation variants reveal different aspects of the same poem (1988: 51); Jones emphasized the importance of compromise, because equivalence on all levels of the text is impossible (1989: 187); Bassnett highlighted the imminence of a unique reading and interpretation of each translator (2002: 106). According to Berman's notion of correspondence, a translator should fulfil the highest requirements, embracing the criteria of ethics and poeticity, given no possibility to focus either on the content or the form but seeking to encompass both of them. But as practice shows, actual poetry translations demonstrate the translator's choice, their preference to one or the other strategy either when the content is sacrificed for the form, or vice versa (when form takes precedence and prevails over the content).

This chapter has highlighted the greatest difficulties for translators in rendering literary tropes. One of the most complicated tropes that is particularly difficult for translators to manage is the pun. Lithuanian translation researchers and practitioners have already addressed this problem. As Lionginas Pažūsis noted, a pun is a popular trope in the English language and literature but unusual in Lithuanian literature, especially in poetry, most probably for this reason it is so difficult for translators to handle it. Even in prose, it is complicated to render a pun, and translators often explain it in a footnote, so in poetry translation it becomes even more complex. Pažūsis also states that almost half of the puns are omitted in the translation by Churginas (2016). As the translation analysis showed, other translators also do not embrace the polysemy of meanings and usually reveal only one meaning, the wordplay might be rendered only in variant translations. The sexual connotations of puns that are often omitted in Lithuanian translations could be attributed to translation losses.

Chapter Five. Rendering the theme of beauty in the translations

Shakespeare's sonnets belong to the poetry of courtly love, the upper class romance and courtship. The most beautiful words and vivid images are dedicated to glorify the beauty of the fair youth. He is compared to flowers (often to a rose), to a summer's day (Sonnet

18), to a jewel (Sonnet 27). In some sonnets, the beauty of the beloved is a prevailing topic (e.g. in Sonnets 82, and 106). The beauty of the fair youth is often expressed through the imagery of flowers; it is quite common to compare the beloved to flowers. The theme of beauty in Shakespeare's sonnets is developed but not very traditionally. The poet does not avoid disclosing the 'pathological' side of the beauty of the beloved: he is not only exceptionally beautiful but also narcissistic, not only is his beauty glorified, but his flaws are also exposed. The narcissistic aspect of the beloved's beauty is especially highlighted in the procreation sonnets (Sonnets 1–17), where this motif closely interweaves with the theme of reproduction. The theme of beauty in the sonnets is often inseparable from the motif of the transience of beauty: the poet warns the fair youth that the beauty of youth is temporary, eventually it passes. The collection demonstrates the antagonistic perception of beauty of the lovers: the angelic fair youth with a beautiful mind and body, in stark contrast to the diabolic lady, dark in her outward appearance as well as inwardly. The outward beauty of the dark lady is created emphasising her dark birth; she is the dark beauty with black eyes (Sonnets 127 and 130), black hair (Sonnet 130) and dark skin (Sonnets 130 and 132), as the opposite of the fair beauty celebrated in the sonnet tradition.

A certain inconsistency could be noticed in how the theme of beauty is rendered in Lithuanian translations. In the translations, all poets covered the general theme of beauty; thus, in this respect there is, to a greater or lesser extent, accurate correspondence between the original and translation. For example, in Sonnets 99 and 54, the symbolism of the rose is duly rendered with due reference to the outward and inner beauty of the fair youth. However, in many cases, the translations seem to be rather one-directional: either focusing on the original and its meanings or on poeticity. The criterion of ethics (according to Berman) is usually kept in the translation by Tyruolis. Geda usually aims to create an emotional equivalent, often deviating from the meaning of the original and in some segments he manages to achieve it (in the third stanza of Sonnet 106, and also in Sonnet 109). Marcinkevičiūtė sometimes manages to synthesize the content and poeticity (Sonnets 1, 54, and 99); although, she usually sacrifices content for poeticity. In Churginas' texts, sound devices are more important than faithfulness to the original. The recreation of the dark lady's character in the most general sense is quite successful in disclosing her dark birth and treacherous soul. In some cases, one can notice greater attempts made by Geda to render the emotional rather than semantic equivalent. Among the more serious deviations of translation could be the reluctance of Lithuanian translators to reveal the lustfulness of the dark lady.

Chapter Six. The theme of time in the translations

Time in Shakespeare's sonnets is an important category of bodily existence that is reflected upon through the notions of aging, death, and beauty; it is understood as being a destructive and devastating power. The theme of time is especially clearly actualized in the 63–68 sonnet cycle. In the 56–60 sonnet cycle, the theme of time relates to the experience of the absence of the beloved. The notion of separation is quite common in Shakespeare's sonnets — for some reasons the lovers cannot be together. Separation from the beloved

evokes various feelings more and less intensively, leading to humbleness or infidelity. The 107–109 sonnet cycle, indicates that eternal love stands against the devastating power of time. One of the motifs of the endurance of love is to immortalize the beloved in poetry (Sonnets 18, 55, and 107). Love's constancy is also entrenched through repetition or repetition of the old.

The rendition of the theme of time in the translations denotes very similar tendencies to the ones observed in the recreation of other themes (love and beauty) in translation. The themes of the sonnets are a translation priority to all the translators, and as such are more or less retained in translation. Concrete elements or poetic tropes often disappear: significant rhetorical figures of the original are omitted or transformed, sometimes additions are used. On the basis of the aforementioned Eastern and Western poetry translation schools that were distinguished by Zdanys and Venclova, Tyruolis seems to represent the Western translation school, the other poets — the Eastern. Tyruolis usually faithfully follows the original and makes an effort to render the tropes of the original; according to Berman's criteria, his strategy to achieve correspondence is more focused on the aspect of ethics. The translations by Geda and Churginas are fairly free, not avoiding deviations from the original, prioritising poeticality and the sounds of the text; in other words — they focus on what is attributable to the Eastern school of poetry translation. Marcinkevičiūtė seems to navigate between the two tendencies: sometimes turning more to the loyalty to the original, and at other times to poeticality. When rendering the theme of time, the Lithuanian translators managed to achieve correspondence in some of the sonnets: they maintained respect to the original and conveyed the theme through effective poetic devices (in Churginas' translations of Sonnets 56 and 65, and Sonnet 67 by Marcinkevičiūtė).

Chapter Seven. (Un)lost in translation: conceits in Shakespeare's sonnets

The comparative analysis revealed a lack of correspondence in many cases when rendering literary tropes in translation. Translators usually focus on the general theme of a sonnet, the main idea of the poem; however, rhetorical figures are often omitted or are not afforded so much importance (especially in the works of those translators who lived (or still live) in Lithuania who are often freer and tend to deviate more from the original). One of the most popular literary tropes in sonnets — the conceit — that often forms the basis of a sonnet, is also neglected, omitted, or improperly rendered in the Lithuanian translations. A full analysis of conceits and their translation expanded to a separate chapter, because in Lithuanian translation criticism and literary criticism, a detailed analysis of this trope has not been provided; although some reflections in this direction could be discerned. First of all, there is no precise equivalent to describe this rhetorical figure in the Lithuanian language. Thus, the thesis proposes to leave the original form as in the English language or in the Russian language and call it, "končėtė" in Lithuanian. The lack of terminology is due to the fact that an equivalent trope is not used in Lithuanian literature. In the Anglo-Saxon tradition, two types of conceits are distinguished: the Petrarchan conceit and the metaphysical. Shakespearean conceit demonstrates features of both traditions but, at the same time, has its unique authenticity.

The renditions of conceits in the Lithuanian translations show inconsistencies and the translators employ different translation strategies that have already been identified in the analysis of the rendition of themes. Tyruolis focuses on translation ethics and usually renders conceits in the analysed sonnets (except for Sonnet 24). Marcinkevičiūtė is faithful to the original in some sonnet translations (Sonnets 18, 130, and 76), but in others, she follows the Lithuanian tradition and translates in a fairly free manner, focussing on sounds (Sonnets 24 and 97) instead of rendering the conceit. Churginas and Geda, irrespective of whether a conceit is Petrarchan or metaphysical, tend to gravitate towards free translation. Their strategy does not always prove to be right. The strategy of some Lithuanian poets to focus on the emotional effect of a sonnet does not seem to have a sound basis, because it is not enough solely to render the emotional aspects or merely the appropriate tone. Ignoring such an important trope as a conceit that often provides the basis of a sonnet does not allow correspondence to be achieved.

Chapter Eight. The reproduction of the Christian and Philosophical discourses in the translations of the sonnets

The discourse of Shakespeare's sonnets is multiple; it is not restricted just to a lyrical-poetical way of speaking. When reading sonnets, one can feel their multiple texture and that the poetic discourse includes elements of other discourses. The researcher on sonnets Vendler, who made the analysis of every single sonnet in the collection by using the close reading method, notes that the persona has a range of tones from the philosophical to urgent vocative, and to utterances of common sense (1999: 46). The analysis of the translations of Shakespeare's sonnets requires the researcher to examine whether multiple discourse can be observed, and whether it is rendered in the translations. Sonnet translation analysis has already revealed references to religious texts, hints towards Christian tradition (Sonnets 73, 55, 93, 108, 110, 116, and 144). Elements of legal or economic terms could also be traced (Sonnets 4, 9, 6, 18, 76, 134, and 146).

This chapter analyses how the wording from Christian texts and philosophical (Platonic) discourses is rendered in translation. The analysis of the four translations has revealed that Christian connotations are often skipped. Bearing in mind the period and geography of translations, it comes as no surprise that most religious allusions are rendered in the translation by Tyruolis, but religious connotations disappear in the translation by Churginas. It is natural that Tyruolis — who lived in the West — was free from ideological regulations and followed the Western translation school; while, Churginas was influenced by Soviet ideology and, primarily, by atheism. However, it is quite strange that after the restoration of independence, the translators Geda and Marcinkevičiūtė often also omit the religious aspects. Most probably this is evidence of the power of inertia; translators glimpse at previous translations and also to the translation into Russian (especially by Marshak). Shakespeare's favourite trope — the Platonic shadow and substance antithesis — that was noticed in Sonnets 27, 43, 61, 67, and 98 (as well as his plays) is often entirely omitted, or is either transformed or reduced in the translations. Tyruolis is the most attentive to the multiple discourses of sonnets; compared to the other translators, he considers the elements of Christian discourse much more and the philosophical aspect is also recognized

or half-recognized in his translations. Those translators who live/d in Lithuania have not given much importance to, or have even neglected, the multiple arenas of discourse.

Chapter Nine. The inter-semiotic translations of Shakespeare's sonnets in the Lithuanian context

The fourth and final phase of Lambert and van Gorp's scheme — the systematic context — involves intertextual and inter-systemic relations; therefore, it seemed worthwhile investigating whether correspondence is achievable when Shakespeare's sonnets are transferred to other sign systems; although it must be admitted that absolute correspondence is impossible, because when verbal printed text is transposed to other media, other processes are involved in the creation of meaning. Various visual translations of Shakespeare's sonnets exist in the world (illustrations, visions), indeed, a lot of examples are presented in *William Shakespeare's Sonnets, for the First Time Globally Reprinted: A Quartercentenary Anthology* (2009, eds. M. Pfister and J. Gutsch).

The edition of the translation of Shakespeare's sonnets by Churginas with graphic illustrations by Stasys Krasauskas was first published in 1967 and has since been reprinted several times. The illustrations by Krasauskas could be regarded as visual translations of Shakespeare's sonnets and most probably involve multimodality: as illustrations of Shakespeare's sonnets in the book, they do have a separate existence, but they exist in relationship with the verbal printed texts. An analysis of the illustrations showed that they aimed to convey the major themes of the sonnet collection. The attempt proved to be successful; however, the correspondence of the verbal printed text and its visual translation is restricted to the level of themes only.

As elsewhere in the world, Lithuanian culture has also produced recitations of Shakespeare's sonnets. Recitations exceed the limits of verbal representation, and make the change from mono-modality to multimodality: one more semiotic modality is added to verbal narrative — the acoustic. The meaning creation process involves two media: the verbal and acoustic, and interacting together, they produce the final effect. Sound variations have a more powerful effect than the verbal text through qualities of sound, voice volume, its pitch, pauses, and accentuations that create rhythm and mood in the poetry reading. The CD "William Shakespeare: 33 sonnets" released in 2009 includes 33 sonnets translated by Geda that are recited by the actor Ramūnas Šimukauskas. The recitations are accompanied with music by Arnas Mikalkėnas. The emotional translations by Geda are subdued by the reading voice and depressing meditative, gloomy music, already creating a different content and namely acoustics putting in the foreground. The only Lithuanian audio-visual translation of Sonnet 116 demonstrates primitive imagery, deviating from the poetics of the original, the meanings of the original are distorted, the powerful visual aspect is dominating in the formation of meaning.

The inter-semiotic translations of Shakespeare's sonnets are found in three different modes: visual, audio, and audio-visual that actualize the dissemination of the meanings of sonnets in different ways. The analysed inter-semiotic translations are created by professionals and amateurs; however, the transposition of meaning in different modes is determined not only

by professionalism but also by qualities of the mode itself. The professional Lithuanian artist Krasauskas who created the visual interpretations — graphic illustrations of Shakespeare's sonnets — achieved correspondence in rendering themes. The recitations of the sonnets in Lithuanian, although performed by a professional actor and accompanied by professional music, depart from the original and render a different emotion from the one in the sonnet (sound realisation is the most powerful for expressing emotion). The depressing atmosphere is close to the Lithuanian worldview, but differs from the mood of the sonnet, and demonstrates the strategy of domestication. It is noteworthy that audio translations in other cultures also do not aim to achieve correspondence. Contrary to translations into other modes, the Lithuanian audio-visual translation is amateurish (it might have been created by high school students, and very high standards for correspondence should not be applied; in general, it is encouraging that audio-visual translations in Lithuanian are created at all). The standards for a professional would be much higher hoping that there is effort for correspondence, that the meanings of the original are not distorted, because there are various means to render sonnets in this medium in an adequate way, keeping respect to the original.

Conclusions

1. The main problem addressed in this research paper is correspondence, i.e. the equivalence of the translations into Lithuanian of Shakespeare's sonnets to the original. The analysis of correspondence was based on the concept of positive criticism proposed by Berman: first of all, the huge work done by the Lithuanian translators is appreciated and the critical comments are regarded as assistance to translators and future translations. The concept of correspondence in this work is constructed on the insights of the authorities of comparative literature and translation studies (Berman, Pym, Bassnett, Holmes, Jones etc.). The correspondence is first of all understood as a multiple analogue. According to Berman, correspondence should encompass 'the plurality of all meanings' (2009: 76); he sets the highest standards for a translation that it should encompass the variety of meanings. In this research paper, a multiple analogue is perceived as the potential for various interpretations that materialize in particular poetic texts. Literary translation, including poetry translation, is susceptible to various ways of reading, because the polysemic nature of fiction opens up various opportunities for translating and for the authentic reading of each translator.

Although the creation of correspondence in the target literature is given certain freedom and various alternatives of reading, certain limitations exist that restrict the loss of the most important meanings, implications, and confine unmotivated and deviating interpretations. These limiting factors are first of all based on the criteria proposed by Berman – ethics and poeticity (or the respect to the original text and aesthetics); incidentally, these aspects have already been reflected in the works of other theorists as well (Holmes, 1988: 23–24; Jones, Nida, Lefevere, etc.). The notion of ethics is clear; it is understood as reference or respect to the original, whereas the second criterion of poeticity is far more complicated to define. This criterion seems to be related to the reader's aesthetic realization, to what Nida calls dynamic equivalence, i.e. the recreation of the same effect, the naturalness of expression, or to what Holmes calls 'acts of poetry', while Berman refers to the recreation of the textuality of the

original. Other aspects that relate to the category of correspondence distinguished by other scholars have also been taken into consideration: the organic wholeness of the text (Lefever, Bassnett), the strategies of domestication and foreignization (Venuti), as well as the differences of the Western and Eastern translation schools (Zdanys and Venclova).

The analysis also revealed another important aspect: if correspondence in the plurality of its meanings is not achieved in one translation, some meanings are sometimes compensated in variant translations. Finally, as it is impossible to achieve total sameness or an ultimate match in translation, it therefore follows that what is attainable in poetry translation can only ever be a correspondent or an analogue (Berman, Holmes).

2. Turning from the analysis of particular sonnets to a wider context, correspondence could be reflected according to the tendencies of translations of Shakespeare's sonnets, translations distinguished by Pfister: aestheticisation, philologisation, and "taking liberties" with the sonnets. The distinguished regularities reveal that the Lithuanian translations are most probably still in the phase of aestheticisation, although there were attempts to look for a more accurate word (especially in the translations by Tyruolis). What could be inferred from the results is that the translators disregarded or paid little attention to the scientific comments of sonnets; however, more recently, free rewritings of sonnets attributable to the third tendency have started appearing (Anušauskaitė).

3. The correspondence in the research paper is looked for in a systematic way following Lambert and van Gorp's scheme. Analysis of the preliminary information reveals that although many aspects are retained (the form of literature, the genre, the meter, and the English rhyme scheme), some important elements are omitted. Some of the more serious deviations could be considered to be the invisibility of editors, not providing references to the source text, and omitting the dedication. The analysis of the inner narrative revealed that in the translations of Shakespeare's sonnets published in Lithuanian, the general structure of the collection is disregarded because the male addressee in the first sequence is replaced by the female addressee (except for the translation by Tyruolis). However, this translation substitution is compensated by rendering themes, because the bisexual love to a man and to a woman is rendered in the translations. Adherence to the norms of publishing ethics, as well as maintaining the structure of both the collection as a whole and each sonnet, is best retained in the translation by Tyruolis.

4. The analyses of the Lithuanian translations of the sonnets have shown that the criterion of ethics is best actualized in the translation by Tyruolis (according to Berman's theory). Tyruolis's strategy of sonnet translation was to focus on the content, to render the main idea and the main tropes of a sonnet; however, his translation does not meet the criterion of poeticality. The poeticality of their translations was the main concern of the poets who resided in Lithuania, who concentrated on rendering the form rather than the content (this might be considered to be following the Eastern poetry translation tradition). Churginas and Geda deviate from the original the most, translate with the most freedom; their translations, therefore, sound the smoothest and the most natural in Lithuanian. Translation

analysis revealed that Geda usually looks for an emotional equivalent and he manages to create it if not in the whole sonnet, then at least in some part of it. Marcinkevičiūtė seems to be amidst the tensions of the two fields, between the content and poetics: sometimes she prefers faithfulness to the original, while at others sacrificing the content for poetics. The translators usually do not manage to propose a good correspondent because they either concentrate on the content (Tyruolis), or expression (Churginas, Geda); however, sometimes they manage to create a correspondent in separate segments of a sonnet. Nevertheless, some cases are quite successful because, in some sonnets or a segment of a sonnet, the translators manage to fulfil both requirements — ethics and poeticity.

5. The general theme of a sonnet is usually rendered in the translation into Lithuanian. Despite the infringements of the addressee in the works of translators who live/d in Lithuania, when recreating the theme of love, the translators render the poets bisexual relation with the male-beloved and the female-lover, because a number of the sonnets in the works of all the translators are devoted to a man. The translators render various aspects of the relation with the beloved, the androgynous character of the fair youth in Sonnet 20, and passion for the dark lady. The analysis of how the theme of beauty is rendered in translation indicates that in the most general sense it is restored. The translations reveal the characters of the beautiful, narcissistic, self-centred fair youth and inwardly and outwardly dark nature of the lady. The restoration of the theme of love in the translations indicates similar regularities as in rendering other themes. Apparently, the strategy of all poets was first of all to focus on rendering the theme and they achieved this quite successfully, despite certain deviations.

6. The texts of Shakespeare's sonnets are multi-layered, where various discourses interweave not only courtly lyrics but are often religious, philosophical, legal and economic. This research paper mostly focuses on rendering the religious (Christian) and philosophical (Platonic) discourses in translations. As it has already been noted, these aspects are often disregarded in the translations, or maybe they were not recognized. In three translations, the dedication is omitted. Often Shakespeare's favourite opposition of form and substance disappear from the Lithuanian translations, but it should be noted that more consistency can be noticed in Tyruolis' interpretation.

7. The comparative analysis revealed that the translation of some tropes causes more problems: it is often difficult for the translators to render oxymorons, puns, and conceits. Omissions, transformations, compensations, or additions are characteristic for the translations of these tropes. The translation of oxymorons and puns was briefly considered together with the analysis of major themes. The translation of conceits was discussed in a separate chapter of this research paper, because not only did the four translators have difficulties in rendering this trope, but also in general, this trope and the translation of it have rarely been discussed in Lithuanian literary studies. In Shakespeare's sonnets, two types of conceits could be noticed: the traditional Petrarchan and the intellectual metaphysical. The translators encountered most difficulties with the latter: often their important elements are omitted by destroying the whole structure of a conceit. The Lithuanian translators, influenced

by the lyrical tradition, found it difficult to recognize this rhetorical device in the original and to look for means to render it in translation.

8. The inter-semiotic translations of Shakespeare's sonnets in the Lithuanian context expose the transfer and transformation of meanings of a totally different character than in the printed verbal texts. The book of Shakespeare's sonnets translated by Churginas was accompanied by the graphic illustrations of Krasauskas, where visual representations through the unique imagery of the artist renders the general themes of the sonnets. The recitations of 33 of Shakespeare's sonnets (translated by Geda, performed by the actor Ramūnas Šimukauskas, and accompanied by music) embrace the inter-reaction of verbal and acoustic means, where an important role for the creation of the meaning is played by the acoustic medium. In the amateurish audio-visual translations, Shakespeare's verbal text is afforded less importance and the meaning is created by the powerful visuality where the prevailing images are hearts, swans, doves. The analysed examples prove that hardly any attempt was made to create correspondence of Shakespeare's sonnets in these media.

The comparative analysis has revealed that in the translations of the sonnets into Lithuanian, there are no absolute correspondents from the macro to micro levels. Correspondence seems to be an aspiration of all the translators, but they did not always manage to achieve and render it.

Research publications:

1. A. Keblikaitė, R. Pabarčienė, D. Veličkienė. „Williamo Shakespeare'o sonetų vertimai: Sigito Gedos bandymas“ [*Translations of William Shakespeare's sonnets: a variant translation by Sigitas Geda*] in *Žmogus ir žodis* : 2014, t. 16, Nr. 2, p. 6–32.
2. D. Veličkienė. “Tarp gerojo ir blogojo angelo: religiniai įvaizdžiai Williamo Shakespeare'o sonetuose ir jų vertimuose į lietuvių kalbą” [*Between the Good and Bad Angel: Religious Images in William Shakespeare's Sonnets and their Translation into Lithuanian*] in *Acta humanitarica universitatis Saulensis* : Šiaulių universiteto leidykla, T. 22 (2015), p. 96–105.
3. V. Janulevičienė, D. Veličkienė. “Contemporary Shakespeare's sonnets interpretation: from monomodality to multimodality” in *Journal of language and literature*. Baku : 2015, vol. 6, no. 4, p. 208–212.
4. R. Pabarčienė, D. Veličkienė. “Cross-Cultural Dialogues in the Translations of William Shakespeare's Sonnets into Lithuanian by Sigitas Geda” in *Alfinge* [Cordoba] 29, 2017, p. 125–144.

Conference presentations:

1. „Tarp gerojo ir blogojo angelo: Williamo Shakespeare'o 144 soneto vertimai“ [“Between the Good and Bad Angel: Translations of William Shakespeare's sonnet 144”]. International conference *Saints and demons in culture*, Šiauliai University, 2015.
2. “Multimodality of sonnet interpretation in contemporary societies”. International conference SOCIN'2015, Mykolas Romeris University, 2015.

3. "Translating Shakespeare". International conference *Translation Lancaster, Department of Languages & Cultures, Lancaster University*, the United Kingdom, 2016.
4. "Intersemiotic Translation of William Shakespeare's Sonnets". International conference *Linguistic, Didactic and Sociocultural Aspects of Language Functioning, Lithuanian University of Educational Sciences*, 2016.
5. "Conceits in Shakespeare's Sonnets Translations into Lithuanian". International conference *Discourse, Technology and Translation* & *Featured Workshop on Translation*, Mykolas Romeris University, 2017.

Popularisation of science

1. An interview with Lionginas Pažūsis. "Poezija yra ir išverčiama, ir neišverčiama" [*Poetry is translatable and untranslatable*] in the periodical of the Lithuanian Association for Writers „Metai”, 2016 Nr. 10 (spalis), p. 104-113.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

- 1. Name, surname** DEIMANTĖ VELIČKIENĖ
- 2. Email** deimante.m@mruni.eu
- 3. Education**
Mykolas Romeris University	Doctoral studies in philology	2014-2018
Vilnius University	Master of Arts in World Literature	2004 – 2006
Vilnius University	Bachelor of Arts in English Philology	1995 – 1999
- 4. Work experience**
2017 – now	Vilnius University, Institute of Foreign Languages. Lecturer. Subjects: English for Specific Purposes (Law), English as a Second / Foreign Language.
2008-2018	Mykolas Romeris University, Institute of Humanities. Lecturer. Subjects: Literary Analysis and Translation, English for Specific Purposes (Financial Economics, Law and Customs activity, Cross-cultural Communication, Creative Industries). Development of teaching materials, development of examination tasks, publication of research papers, application of innovations in teaching, development of interactive teaching materials, development of new study programmes.
- 5. Research interests** Literary translation, poetry translation, the problem of correspondence (equivalence).

PRIEDAS / APPENDIX

Kai kurių Shakespeare'o sonetų originalai ir disertacijos autorės atlikti jų pažodiniai vertimai

Sonnet 1/ 1 sonetas

<p><i>From fairest creatures we desire increase, That thereby beauties Rose might neuer die, But as the ripper should by time decease, His tender heire might beare his memory: But thou contracted to thine owne bright eyes,</i></p> <p><i>Feed'st thy lights flame with selfe substantiall fewell, Making a famine where aboundance lies, Thy selfe thy foe, to thy sweet selfe too cruell: Thou that art now the worlds fresh ornament, And only herauld to the gaudy spring, Within thine owne bud buriest thy content, And tender chorle makst wast in niggarding: Pitty the world, or else this glutton be, To eate the worlds due, by the graue and thee.</i></p>	<p><i>Iš gražiausių būtybių trokštame pagausėjimo, Kad tokiu būdu grožio rožė niekad nenumirtų, Bet kaip prinokęs vaisius laikui bėgant miršta, Jo trapus palikuonis nešiotų jo atminimą. Bet tu įsipareigojęs / apsiribojęs tik savo šviesioms akims,</i></p> <p><i>Maitini savo žvakės liepsną save naikinančiu kuru, Palikdamas tuštumą ten, kur yra gausa, Tu pats sau priešas, savo mielai savasčiai per žiaurus: Tu, kuris dabar esi pasaulio gaivi puošmena, Ir vienintelis įmantraus pavasario šauklys, Tavo paties pumpure slypi tavo turinys / džiaugsmas, O, švelnus stačioke, palieki tuštumą šykštėdamas: Pagailėk pasaulio, o tai jis taps apsirijėliu, Praryti pasaulis ketina prie kapo ir tave.</i></p>
---	--

Sonnet 2 / 2 sonetas

<p><i>When fortie Winters shall beseige thy brow, And digge deep trenches in thy beauties field, Thy youthes proud liuery so gaz'd on now,</i></p> <p><i>Wil be a totter'd weed of smal worth held: Then being askt, where all thy beautie lies, Where all the treasure of thy lusty daies; To say within thine owne deepe sunken eyes, Were an all-eating shame, and thriftlesse praise. How much more praise deseru'd thy beauties vse,</i></p> <p><i>If thou couldst answere this faire child of mine Shall sum my count, and make my old excuse Proouing his beautie by succession thine. This were to be new made when thou art ould, And see thy blood warme when thou feel'st it could.</i></p>	<p><i>Kai (dar) keturiasdešimt žiemų apguls tavo kaktą, Ir išvagos gilius griovus tavo grožio lauke, Tavo jaunystės pasipūtėliška livrėja, į kurią dabar visi žiūri,</i></p> <p><i>Bus tik nuplyšę drabužiai menkaverčiai. Jei tuomet tavęs paklaustų, kur paslėptas tavo grožis, Kur visas turtas gyvybingų dienų, Atsakyti, kad giliai įdubusiose akyse, Būtų pražūtinga gėda, švaistūniška pagyra. Panaudotas grožis, nusipelnytų daug didesnės pagy- ros,</i></p> <p><i>Jei galėtum atsakyti – „šis mano gražus vaikas suves balansą ir pateisins mano senatvę“ Įrodydamas savo grožiu, kad yra tavo palikuonis. Tai būtų tarsi iš naujo atgimti senatvėje, Ir jausti kraują atšylant, jam ėmus šalti.</i></p>
--	--

Sonnet 4 / 4 sonetas

<p>Vnthrifty louelinese why dost thou spend, Vpon thy selfe thy beauties legacy? Natures bequest giues nothing but doth lend,</p> <p>And being franck she lends to those are free: Then beautious nigard why doost thou abuse, The bountious largesse giuen thee to giue? Profitles vserer why doost thou vse So great a summe of summes yet can'st not liue? For hauing traffike with thy selfe alone, Thou of thy selfe thy sweet selfe dost deceauē, Then how when nature calls thee to be gone, What acceptable Audit can'st thou leaue? Thy vnus'd beauty must be tomb'd with thee, Which vsed liues thēxecutor to be.</p>	<p>Švaistūne meile, kodėl naudoji savo grožio palikimą tik sau? Iš Gamtos paveldėtas turtas nieko neduoda, tik skolina, Ir būdama dosni ji skolina tiems, kurie yra dosnūs: Taigi, gražus šykštuoli, kodėl piktnaudžiauji Dosniomis dovanomis, skirtomis dalintis? Pelno negaunantis palūkininke, kodėl naudoji Tokias milžiniškas sumas, ir vis tiek nepragyveni? Nes prekiauji / turi reikalų tik pats su savimi, Tu savo elgesiu savo mielą esybę apgaudinėjai, Tuomet kai gamta tave pasišauks, Kokią tinkamą atskaitą tu paliksi? Savo nepanaudotą grožį nusineši į kapą, O jei panaudosi, jis gyvuos būsime testeamento vykdytojuje.</p>
---	--

Sonnet 5 / 5 sonetas

<p>Those howers that with gentle worke did frame, The louely gaze where euery eye doth dwell Will play the tyrants to the very same, And that vnfaire which fairely doth excell: For neuer resting time leads Summer on, To hidious winter and confounds him there, Sap checkt with frost and lustie leau's quite gon. Beauty ore-snow'd and barenes euery where, Then were not summers distillation left A liquid prisoner pent in walls of glasse, Beauties effect with beauty were bereft, Nor it nor noe remembrance what it was. But flowers distil'd though they with winter meete, Leese but their show, their substance still liues sweet.</p>	<p>Laikas / Horos, kuris (-os) švelniu darbu sukūrė Gražų reginį, į kurį krypta visų akys, Taps lygiai tokiu pat tironu ir sunaikins tą išskirtinį grožį: Nes nenuilstantis laikas veda vasarą Pas siaubingą žiemą, ir ją ten sunaikina, Syvai surakinami šalčio, ir gyvybingi lapai apmirę. Grožis apsnigtas ir visur tuštuma, Jei vasaros distiliatas nebūtų virtęs Skystu belaisviu už stiklo sienų, Grožio galia, sunykus grožiui, būtų prarasta, Neliktų nė menkiausio priminimo apie jį. Bet distiliuotos gėlės, nors jas sunaikina žiema, Praranda tik išvaizdą, jų kvapi substancija išlieka.</p>
--	---

Sonnet 6 / 6 sonetas

<p>Then let not winters wragged hand deface, In thee thy summer ere thou be distild: Make sweet some viall; treasure thou some place, With beauties treasure ere it be selfe killd: That vse is not forbidden vsery, Which happies those that pay the willing lone;</p> <p>That's for thy selfe to breed an other thee, Or ten times happier be it ten for one, Ten times thy selfe were happier then thou art, If ten of thine ten times refigur'd thee,</p> <p>Then what could death doe if thou should'st depart, Leauing thee liuing in posterity? Be not selfe-wild for thou art much too faire, To be deaths conquest and make wormes thine heire.</p>	<p>Neleisk žiemos skarmaluotai rankai subjauroti Tavyje vasaros, kol nebuvai distiliuotas: Pripildyk saldumo kokį buteliuką, praturtink kokią vietelę Grožio turtais, kol jie nesunyko: Toks panaudojimas nėra draudžiamos palūkanos, Kuri pradžiugina tuos, kurie moka paskolą savano- riškai; Tai dėl savęs, kad užaugintum dar vieną save, O dešimtkart geriau būtų dešimt nei vieną, Būtum dešimtkart laimingesnis nei esi, Jei susilauktum dešimties – tai būtų dešimt tavo at- vaizdų, Tai ką darytų mirtis, jei tu numirtum, Leistų tau gyventi vaikuose? Nebūk toks užsispyręs, nes esi per gražus, Kad tave įveiktų mirtis ir kirminai taptų tavo ipė- diniais.</p>
---	--

Sonnet 7 / 7 sonetas

<p>Loe in the Orient when the gracious light, Lifts vp his burning head, each vnder eye Doth homage to his new appearing sight, Seruing with lookes his sacred maiesty, And hauing climb'd the steepe vp heauenly hill, Resembling strong youth in his middle age,</p> <p>Yet mortall lookes adore his beauty still, Attending on his goulden pilgrimage: But when from high-most pich with wery car, Like feeble age he reeleth from the day, The eyes (fore dutious) now conuerted are From his low tract and looke an other way: So thou, thy selfe out-going in thy noon: Vnlok'd on diest vnlesse thou get a sonne.</p>	<p>Štai kai Rytuose šlovinga šviesa Pakelia degančią galvą, visi gyvenantys po saule Garbina ją kasdien iš naujo patekančią, Nedrįsdami pakelti akių į jos šventenybę, Ir užlipusią į aukštą dangaus kalvą, Primenančią stiprią jaunystę, sulaukusią geriausio amžiaus, Mirtingųjų žvilgsniai vis dar garbina jos grožį, Stebėdami auksinę pilgriminę kelionę: Bet kai iš zenito su nuvargusia karieta Kaip bejėgė senutė, ji ritasi nuo dienos Akys, prieš tai patarnavusios, dabar nukreipiamos Nuo jos kelio žemai ir žiūri į kitą pusę: Taip ir tu nyksti, pasiekęs vidudienį: Nepastebėtas numirsi, jei nesusilauksi sūnaus.</p>
--	---

Sonnet 10 / 10 sonetas

<p>For shame deny that thou bear'st loue to any Who for thy selfe art so vnprouident Graunt if thou wilt, thou art belou'd of many, But that thou none lou'st is most euident: For thou art so possess with murdrous hate, That gainst thy selfe thou stickst not to conspire, Seeking that beautious rooffe to ruinate Which to reaire should be thy chiefe desire:</p> <p>O change thy thought, that I may change my minde, Shall hate be fairer log'd then gentle loue?</p> <p>Be as thy presence is gracious and kind,</p> <p>Or to thy selfe at least kind harted proue, Make thee an other selfe for loue of me, That beauty still may liue in thine or thee.</p>	<p>Prisipažink gėdingai, kad nejauti meilės niekam, Kuris pats esi toks neapdairus, Pripažįstu, jei nori, kad tave myli daugelis, Bet kad tu nieko nemyli yra akivaizdu: Nes esi užvaldytas žudikiškos neapykantos, Kad prieš save nedvejodamas kurstai šamokslą, Stengiesi, kad gražus stogas būtų sunaikintas, Kai jį prižiūrėti turėtų būti tavo didžiausias troškimas.</p> <p>Ak! persigalvok ir aš pakeisiu savo nuomonę, Negi neapykanta bus gražiau apgyvendinta nei švelni meilė,</p> <p>Būk kaip ir pridera tavo elgesiui gracingas ir malonus,</p> <p>Arba bent jau sau būk geraširdis, Susilauk kito tokio kaip tu iš meilės man Kad grožis ir toliau gyvuotų tavo vaikuose, kai nebėliks tavyje.</p>
---	--

Sonnet 11 / 11 sonetas

<p>As fast as thou shalt wane so fast thou grow'st, In one of thine, from that which thou departest, And that fresh bloud which yongly thou bestow'st, Thou maist call thine, when thou from youth conuertest, Herein liues wisdom, beauty, and increase, Without this follie, age, and could decay, If all were minded so, the times should cease, And threescoore year would make the world away: Let those whom nature hath not made for store, Harsh, featurelesse, and rude, barrenly perrish, Looke whom she best indow'd, she gaue the more; Which bountious guift thou shouldst in bounty cherrish, She caru'd thee for her seale, and ment therby, Thou shouldst print more, not let that copy die.</p>	<p>Kaip greitai vysta, taip greitai augtu Tavo vaike, grožis, kurio tu netenki, Ir jaunas kraujas, kurį būdamas jaunas perduotum, Galėtum vadinti savais vaikais, kai jaunystė baigtųsi,</p> <p>Čia glūdi išmintis, grožis ir tęstinumas, Jei to nėra, tai kvailystė, senatvė ir šaltas nykimas. Jei visi taip galvotų, laikai pasibaigtų, Ir per šešiasdešimt metų išnyktų pasaulis: Tėgul tie, kurių gamta nesukūrė daugimuisi, Žiaurūs, neišvaizdūs ir grubūs nevaisingi išmiršta, Tiems, kuriuos gausiausiai apdovanojo, dar pridėjo; Dosniausią dovaną, kurią turi ne mažiau branginti,</p> <p>Ji išdrožinėjo tave kaip antspaudą, su kuriuo Tu atspausi daugiau, neleisi šiai kopijai mirti.</p>
--	--

Sonnet 17 / 17 sonetas

<p>Who will beleue my verse in time to come If it were fild with your most high deserts? Though yet heauen knowes it is but as a tombe Which hides your life, and shewes not halfe your parts: If I could write the beauty of your eyes, And in fresh numbers number all your graces, The age to come would say this Poet lies, Such heauenly touches nere toucht earthly faces.</p> <p>So should my papers (yellowed with their age) Be scornd, like old men of lesse truth then tongue,</p> <p>And your true rights be termd a Poets rage, And stretched miter of an Antique song. But were some childe of yours aliuie that time, You should liue twice in it, and in my rime.</p>	<p>Kas patikės mano eilėmis ateityje, Jeigu jos bus apie tavo didžiausius privalumus? Nors tik dangus žino, kad jos yra kaip kapas, Kurios slepia tavo gyvenimą ir neatskleidžia nė pu- sės talentų: Jei galėčiau aprašyti tavo akių grožį Ir naujose eilėse išvardinti maloniausias savybes, Ateinantys amžiai sakytų: „Poetas meluoja, Žmogaus veidas niekad nebuvo taip dangiškai pa- vaizduotas Taigi puslapiai, pageltę nuo amžiaus, Būtų niekinami, kaip seniai, kurie gražbyliauja, o ne sako tiesą Ir nors tu to vertas, būtų pavadinti poeto kliedesiais Ir ištemptu metru senovinio eilėraščio. Bet jei tuo metu gyventų tavo vaikas, Tu gyvuotum abiejuose: ir jame, ir mano eilėse.“</p>
---	--

Sonnet 18 / 18 sonetas

<p><i>Shall I compare thee to a Summers day? Thou art more louely and more temperate: Rough windes do shake the darling buds of Maie, And Sommers lease hath all too short a date: Sometime too hot the eye of heauen shines, And often is his gold complexion dimm'd, And euery faire from faire some-time declines, By chance, or natures changing course vntrim'd: But thy eternall Sommer shall not fade, Nor loose possession of that faire thou ow'st, Nor shall death brag thou wandr'st in his shade, When in eternall lines to time thou grow'st, So long as men can breath or eyes can see, So long liues this, and this giues life to thee,</i></p>	<p><i>O jei palyginčiau tave su vasaros diena? Tu esi gražesnis ir santūresnis / švelnesnis, Žvarbūs vėjai juk purto mielus gegužės pumpurus, O vasaros nuomos sutartis tokia trumpa. Kartais padangių akis per kaitriai šviečia, Ir dažnai jos auksinė oda aptemdoma, Ir bet koks grožis kartais / galiausiai nunyksta, Nevaldomai, ar dėl nekintančios gamtos kaitos: Bet tavo amžina vasara nesibaigs, Ir nepraras to grožio, kurį turi / esi skolingas, Ir mirtis nesigirs, kad klajoji jos šešėlyje, Kadangi tu gyvuosi amžinose [poezijos] eilutėse. Kol žmonija kvėpuos ar akys matys, Tol gyvuos šios eilės ir jos gyvybę tavo palaikys.</i></p>
--	--

Sonnet 20 / 20 sonetas

<p>A womans face with natures owne hand painted, Haste thou the Master Mistris of my passion, A womans gentle hart but not acquainted With shifting change as is false womens fashion,</p> <p>An eye more bright then theirs, lesse false in row- ling: Gilding the obiect where-vpon it gazeth, A man in hew all Hews in his controwling, Which steales mens eyes and womens soules ama- seth.</p> <p>And for a woman wert thou first created, Till nature as she wrought thee fell a dotinge, And by addition me of thee defeated, By adding one thing to my purpose nothing.</p> <p>But since she prickt thee out for womens pleasure, Mine be thy loue and thy louses vse their treasure.</p>	<p>Moters veidą pačios gamtos rantom nupieštą, Turi tu, mano aistros karaliau/karaliene, Švelnią moters širdį, bet nepažįstantį Nepastovumo, kas yra būdinga veidmainėms mo- terims: Akį labiau spindinčią, ne taip klastingai vartomą,</p> <p>Auksu nutvieskiančią viską, į ką tik žvelgiama, Vyriškos išvaizdos, visų vyriškų bruožų provaizdis, Kuris užvaldo vyrų akis ir moterų sielas nuostaba.</p> <p>Ir kaip moteris buvai tu pirmiausia suskurtas, Kol gamta, tave tverdama, beviltiškai įsimylėjo, Ir kai ką pridėdama tave iš manęs atėmė, Pridėdama vieną daiktą man nereikalingą / prie moters genitalijų Bet kadangi ji išrinko tave / davė tau falą moterų džiaugsmui, Tegul man tenks tavo meilė, o tavosios meilės te naudojasi joms skirtu turtu.</p>
---	---

Sonnet 24 / 24 sonetas

<p>Mine eye hath play'd the painter and hath steeld, Thy beauties forme in table of my heart, My body is the frame wherein ti's held, And perspectiue it is best Painters art. For through the Painter must you see his skill, To finde where your true Image pictur'd lies, Which in my bosomes shop is hanging stil, That hath his windowes glazed with thine eyes: Now see what good-turnes eyes for eies haue done,</p> <p>Mine eyes haue drawne thy shape, and thine for me Are windowes to my brest, where-through the Sun Delights to peepe, to gaze therein on thee Yet eyes this cunning want to grace their art They draw but what they see, know not the hart</p>	<p><i>Mano akis atliko dailininko vaidmenį ir išgraviravo / sukūrė veidrodinį atvaizdą Tavo grožio formą mano širdies lentelėje Mano kūnas yra rėmas, kur jį laikoma, Ir perspektyva, dailininko meistriškumo viršūnė. Nes dailininko meistriškumas turi atskleisti, Kur tavo tikrasis paveikslas atvaizduotas, Kuris mano krūtinės dirbtuvėje kabo amžinai, Kurios langai įstiklinti tavo akimis. Matai, kokią gerą paslaugą mūsų akys padarė vienos kitoms Mano akys nupiešė tavo pavidalą, o tavosios man Yra langai į mano krūtinę, pro kuriuos saulė Žavisi atidžiai žiūrėdama į tave, Tačiau akys neturi to sugebėjimo atskleisti meno, Jos piešia tai, ką mato, bet nepažįsta širdies.</i></p>
--	---

Sonnet 26 / 26 sonetas

Lord of my loue, to whome in vassalage Thy meritt hath my dutie strongly knit; To thee I send this written ambassage To witness duty, not to shew my wit. Duty so great, which wit so poore as mine May make seeme bare, in wanting words to shew it; But that I hope some good conceipt of thine In thy soules thought (all naked) will bestow it: Til whatsoeuer star that guides my mouing, Points on me gratuitously with faire aspect, And puts apparrell on my tottered louing, To show me worthy of their sweet respect, Then may I dare to boast how I doe loue thee, Til then, not show my head where thou maist proude me.	Mano meilės valdove, kurio esu vasalu, Tavo vertumas verčia mane ištikimai tarnauti; Tau siunčiu šį ambasadoriaus laišką Paliudyti atsidavimą, o ne parodyti išmonę. Tarnystė tokia didelė, kad vargana mano išmonė Gali pasirodyti nuoga, siekdamą žodžiais ją aprengti, Bet viliuosi, kad savo geroje vaizduotėje, Giliai širdyje (apnuoginta) pasirodys: Kol kokia nors mano kelrodė žvaigždė, Maloningai ims šviesti palankia kryptimi, Ir aprengs mano skarmalotą meilę, Kad būčiau vertas tavo mielos pagarbos. Tuomet gal išdrįsi pasigirti, kaip karštai tave myliu, Iki tol nesirodysiu niekur, kur galėtum mane išban- dyti.
--	--

Sonnet 27 / 27 sonetas

Weary with toyle, I hast me to my bed, The deare repose for lims with trauaill tired, But then begins a iourny in my head To worke my mind, when boddies work's expired. For then my thoughts (from far where I abide) Intend a zelous pilgrimage to thee, And keepe my drooping eye-lids open wide, Looking on darknes which the blind doe see. Saeue that my soules imaginary sight Presents their shaddoe to my sightles view, Which like a iewell (hunge in gastly night) Makes blacke night beautious, and her old face new. Loe thus by day my lims, by night my mind, For thee, and for my selfe, noe quiet finde.	Pavargęs nuo darbų, aš skubu į lovą, Malonią poilsio vietą galūnėms nuo darbo pavargu- sioms, Bet tada leidžiuosi į kelionę mintimis, Ir protas ima dirbti, kai kūnas baigė darbą. Nes tada mano mintys (iš toli, kur gyvenu) Leidžiasi į uolią pilgriminę kelionę pas tave, Ir mano limpančios akys lieka plačiai atmerktos, Žiūrinčios į tamsą, kurią mato aklieji. Tiktai mano sielos vaizduotės regėjime, Iškyla tavo atvaizdas prieš mano neregį žvilgsnį, Kuris kaip brangakmenis (kabo siaubingą naktį), Paversdamas bjaurią naktį gražuole, o jos seną veidą jaunu. Štai dieną mano kojos, naktį mintys, Dėl tavęs ir dėl manęs neranda ramybės
--	--

Sonnet 36 / 36 sonetas

Let me confesse that we two must be twaine, Although our vndeuided loues are one: So shall those blots that do with me remaine, Without thy helpe, by me be borne alone. In our two loues there is but one respect, Though in our liues a seperable spight, Which though it alter not loues sole effect, Yet doth it steale sweet houres from loues delight, I may not euer-more acknowledge thee, Least my bewailed guilt should do thee shame, Nor thou with publike kindnesse honour me, Vnesse thou take that honour from thy name: But doe not so, I loue thee in such sort, As thou being mine, mine is thy good report.	Pripažįstu, mudu turime išsiskirti, Nors mus neišskiriamai jungia meilė: Tegul tos gėdos dėmės tik su manim lieka, Nešu jas vienas, be tavo pagalbos. Mūsų abiejų meilės turi tik vieną tikslą Nors pikta lemtis mus išskyrė, Ji negali pakeisti meilės jėgos, Tačiau vagia brangias meilės valandas, Aš daugiau negalėsiu tavęs viešai pasveikinti, Nes mano apgailėtina kaltė padarys tau gėdą, Ir tu viešai negalėsi manęs pagerbti, Kitaip suterši savo vardą: Bet to nedaryk, nes aš tave taip myliu, Kadangi esi mano, man rūpi tavo gera reputacija
---	---

Sonnet 37 / 37 sonetas

<p>As a decrepit father takes delight To see his active child do deeds of youth, So I, made lame by fortune's dearest spite, Take all my comfort of thy worth and truth. For whether beauty, birth, or wealth, or wit, Or any of these all, or all, or more, Entitled in thy parts do crowned sit, I make my love engrafted to this store: So then I am not lame, poor, nor despised, Whilst that this shadow doth such substance give That I in thy abundance am sufficed And by a part of all thy glory live. Look what is best, that best I wish in thee: This wish I have; then ten times happy me!</p>	<p>Kaip sukriošęs tėvas džiaugiasi, Matydamas, kaip jo guvus vaikas jaunatviškai šėlioja, Taip ir aš, suluošintas Likimo pikto pokšto, Randu paguodą tik tavo vertume ir tiesoje. Ar tai būtų grožis, kilmė, ar turtai, ar protas, Ar viena šių savybių, ar visos, ar dar kažkas, Gavusios titulą, karūnuotos tūno, Mano meilė įsikverbia į šią gausą: Ir tada nebesu luošas, vargšas ir niekinamas, Kadangi tavo šešėlis suteikia tokią substanciją, Kad nuo tavo gausos ir aš tampa pakankamas Ir taip dalelė tavo šlovės suteikia būtį man. Viso ko geriausio, tik paties geriausio tau linkiu, Jei šis noras išsipildo, tampa dešimtkart laiminges- nis!</p>
--	--

Sonnet 43 / 43 sonetas

<p>When most I winke then doe mine eyes best see, For all the day they view things vnrespected, But when I sleepe, in dreames they looke on thee, And darkely bright, are bright in darke directed. Then thou whose shaddow shaddowes doth make bright, How would thy shadowes forme, forme happy show, To the cleere day with thy much cleerer light, When to vn-seeing eyes thy shade shines so? How would (I say) mine eyes be blessed made, By looking on thee in the liuing day? When in dead night their faire imperfect shade, Through heauy sleepe on sightlesse eyes doth stay? All dayes are nights to see till I see thee, And nights bright daies when dreams do shew thee me,</p>	<p>Kai stipriai užsimerkiu, tada akys geriausiai mato, Nes visą dieną jos žiūri į nesvarbius dalykus, Bet kai užmiegu, sapnuose jos mato tave, Ir švytėdamos tamsoje, jos yra šviesa tamsoje. Kaip tu, kurio vien šešėlis apšviečia kitų šešėlius, Kaip tavo šešėlio esmė suformuotų palaimintą re- ginį, Aiškia dieną, kai tavo daug ryškesnė šviesa, Kai neregėi akiai tavo šešėlis taip šviečia? Kaip būtų mano akys palaimintos, Galėdamos matyti tave gyvastingą dieną? Jei apmirusią naktį vien tik tavo gražus netobulus šešėlis Per gilų miegą neregėse akyse išlieka. Visas dienas regėsiu kaip naktis, kol pamatysi tave, O naktis kaip šviesias dienas, nes sapnuose matau tave.</p>
---	---

Sonnet 53 / 53 sonetas

<p>What is your substance, whereof are you made, That millions of strange shaddowes on you tend? Since euery one, hath euery one, one shade, And you but one, can euery shaddow lend: Describe Adonis and the counterfet, Is poorely immitated after you, On Hellens cheeke all art of beautie set,</p> <p>And you in Grecian tires are painted new:</p> <p>Speake of the spring, and foyzon of the yeare, The one doth shaddow of your beautie show, The other as your bountie doth appeare, And you in euery blessed shape we know.</p> <p>In all externall grace you haue some part, But you like none, none you for constant heart.</p>	<p>Kokia ta substancija, iš kurios esi sukurtas, Kad milijonai keistų šešėlių tau tarnauja? Kadangi visi, bet kas turi tik vieną vienintelį šešėlį, O tik tu vienas, gali bet kam šešėlį suteikti. Jei apibūdintume Adonį, tai ši kopija Tik prasta tavo imitacija, Jei grožį mėgintume išreikšti Elenos veide tapybiškai / kosmetika Tai tik nupieštume tave apsirengusį graikų drabužiais. Jei kalbėtume apie pavasarį ar metų derlių, Tai vienas tik tavojo grožio šešėlis, O kitas tavo gausą kopijuoja, Ir tave kiekvienoje palaimintoje formoje atpažįstame. Bet kokia išorinė elegancija tik daleytė tavęs, Tačiau niekas neprilygsta, ničniekas tavo ištikimai širdžiai.</p>
---	--

Sonnet 54 / 54 sonetas

<p>Oh how much more doth beautie beautiful seeme, By that sweet ornament which truth doth giue, The Rose looks faire, but fairer we it deeme For that sweet odor, which doth in it liue: The Canker bloomes haue full as deepe a die, As the perfumed tincture of the Roses, Hang on such thornes, and play as wantonly, When sommers breath their masked buds discloses:</p> <p>But for their virtue only is their show, They liue vnwood, and vnrespected fade, Die to themselues. Sweet Roses doe not so, Of their sweet deathes, are sweetest odors made:</p> <p>And so of you, beautiful and louely youth, When that shall vade, by verse distils your truth.</p>	<p>Ak, kaip daug gražesnis atrodo grožis Dėl mielos puošmenos, kurią suteikia tiesa, Rožė atrodo graži, bet mums ji dar gražesnė Dėl malonaus aromato, kurį ji turi. Erškėtrožės turi tokią pat ryškią spalvą, Kaip ir kvepiančių rožių atspalvis, Tokius pat spyglius, ir žaidžia taip pat nedroviai, Kai vasaros vėjelis praskleidžia jų paslėptus žiedelius Bet kadangi jų išvaizda yra vienintelė jų vertybė Joms nesiperša ir jos nepastebėtos nuvysta, Vienišos miršta. Tikros rožės – ne, Iš jų saldžios mirties išgaunami saldžiausi kvapai: O iš tavęs, gražus ir žavus jaunuoli, Kai tai [grožis] išblės, mano eilėse distiliuosius tavo dorumas.</p>
--	---

Sonnet 55 / 55 sonetas

<p>Not marble, nor the gilded monument, Of Princes shall out-live this powerefull rime,</p> <p>Bet you shall shine more bright in these contents Then vnswept stone, besmeer'd with sluttish time. When wastefull warre shall Statues ouer-turne, And broiles roote out the worke of masonry, Nor Mars his sword, nor warres quick fire shall burne The liuing record of your memory. Gainst death, and all obliuious emnity Shall you pace forth, your praise shall stil finde roome, Euen in the eyes of all posterity That weare this world out to the ending doome. So til the iudgement that your selfe arise, You liue in this, and dwell in louers eies.</p>	<p>Nei marmuras, nei paaukuoti paminklai Karališkos šeimos negyvuos ilgiau nei šie galingi posmai, Bet tu dar ryškiau švytėsi jų turinyje Nei nešvarus akmuo, purvinamas palaido laiko. Kai viską šiukšlėmis verčiantis karas nuvers Statulas, Ir mūšiai išgriaus mūrus, Nei Marsas savo kardū, nei greitos karų liepsnos nesudegins Užrašo apie tavo gyvą atminimą. Prieš mirtį ir užmaršią nesantaiką Tu žengsi į priekį ir būsi amžinai giriamas,</p> <p>Netgi ateities kartų akyse Kurios keisis, pasauliui dūlant iki pasaulio pabaigos. Taigi kol paskutinio teismo dieną būsi prikeltas, Gyvensi poezijoje ir gyvuosi įsimylėjėlių akyse.</p>
---	--

Sonnet 56 / 56 sonetas

<p>Sweet loue renew thy force, be it not said Thy edge should blunter be then appetite, Which but too daie by feeding is alaied, To morrow sharpned in his former might. So loue be thou, although too daie thou fill Thy hungrie eies, euen till they winck with fulnesse, Too morrow see againe, and doe not kill The spirit of Loue, with a perpetual dulnesse: Let this sad Intrim like the Ocean be Which parts the shore, where two contracted new, Come daily to the banckes, that when they see: Returne of loue, more blest may be the view. As cal it Winter, which being ful of care, Makes Sommers welcome, thrice more wishd, more rare:</p>	<p>Brangi meile, atnaujink savo jėgą, kad nesakytų, Jog tavo briauna turėtų būti aštresnė nei apetito, Kuri vos šiandien yra patenkinama, Rytoj vėl taip pat paaštrėja. Taigi, meile, būk, nors šiandien pasotinai Alkanas akis, kad jos net markstosi iš sotumo, Rytoj vėl žiūrėk ir nenužudyk Meilės dvasios nuolatiniu nuoboduliu: Tegul šis liūdnas išsiskyrimas bus kaip upė, Skirianti krantus, kur jaunavedžiai Kasdien ateina į pakrantę, ir kai pamato Grįžtančią meilę, šis vaizdas tampa dar mielesnis. Arba vadinamas žiema, kuri būdama pilna vargų, Paverčia Vasaros sutikimą dar labiau trokštamu, brangiu.</p>
---	--

Sonnet 57 / 57 sonetas

<p>Being your slaue what should I doe but tend, Vpon the houres, and times of your desire? I haue no precious time at al to spend; Nor seruices to doe til your require. Nor dare I chide the world without end houre,</p> <p>Whilst I (my soueraine) watch the clock for you, Nor thinke the bitterness of absence sowre, When you haue bid your seruant once adieue. Nor dare I question with my iealous thought, Where you may be, or your affaires suppose, But like a sad slaue stay and thinke of nought Saue where you are, how happy you make those. So true a foole is loue, that in your Will, (Though you doe any thing) he thinks no ill.</p>	<p>Būnant tavo vergu juk tik belieka patarnauti Tavo geismo valandoms ir kartams? Aš visiškai neturiu brangaus laiko; Nei pareigų, kol tu nepareikalauji. Ir nedrįstu priekaištauti pasauliui šią valandą kaip amžinybę, Kol, mano valdove, tavęs laukdamas žiūriu į laikrodį Ir negalvoju apie praradimo kartėlį, Kai tu savo tarnui pasakei sudie. Nedrįstu dvejojot pavydžiose mintyse, Kur tu gali būti, ar ką veiki, Bet kaip liūdnas vergas galvoju tik apie tai, Kur tu esi ir kokie laimingi šalia tavęs esantys. Tikra tiesa, meilė yra kvailė, kad pagal tavo Valią, (Kad ir ką darytum), ji nieko blogo negalvoja.</p>
---	---

Sonnet 58 / 58 sonetas

<p>That God forbid, that made me first your slaue,</p> <p>I should in thought controule your times of pleasure, Or at your hand th' account of houres to craue, Being your vassail bound to staeie your leisure. Oh let me suffer (being at your beck) Th' imprisond absence of your libertie, And patience tame, to sufferance bide each check,</p> <p>Without accusing you of iniury. Be where you list, your charter is so strong, That you your selfe may priuledge your time To what you will, to you it doth belong, Your selfe to pardon of selfe-doing crime. I am to waite, though waiting so be hell, Not blame your pleasure be it ill or well.</p>	<p>Kaip Dievas skyrė, pirmiausia paversdamas tavo vergu, Turiu mintyse kontroliuoti tavo malonumų laiką, Ar prašyti ataskaitos apie tai, ką veikei, Būdamas tavo vasalu, privalau laukti tavo malonės. Ak, leisk man kęsti, būnant tavo pavaldiniu, Išsiskyrimo įkalinimą dėl tavo laisvės Ir prijaukinti kantrybę, ištvėriancią visus apribojimus, Nekaltinant tavęs padarius žałą. Būk kur tik nori, tavo teisė yra tokia neribota, Kad pats gali suteikti privilegiją savo laikui Daryti ką tik nori, jis tik tau priklauso, Gali išsiteisinti dėl bet kokio nusikaltimo. O aš lauksiu, nors laukimas kaip pragaras, Ir nekaltinsiu tavęs, kad vaikaisi malonumo gero ar blogo.</p>
--	--

Sonnet 59 / 59 sonetas

<p>If their bee nothing new, but that which is, Hath been before, how are our braines beguild,</p> <p>Which laboring for invention beare amisse</p> <p>The second burthen of a former child? Oh that record could with a back-ward looke, Euen of five hundred courses of the Sunne, Show me your image in some antique booke, Since minde at first in carrecter was done. That I might see what the old world could say, To this composed wonder of your frame, Whether we are mended, or where better they, Or whether reuolution be the same. Oh sure I am the wits of former daies, To subiects worse haue giuen admiring praise.</p>	<p>Jei nėra nieko naujo, o tai kas yra, Jau anksčiau buvo, kaip mūsų smegenys apgauna- mos, Kurios norėdamos pagimdyti naujoves, netyčia per vargus Pagimdo dar vieną tokį pat vaiką? O jei rasčiau seną užrašą, 500 žemės ratų aplink saulę senumo Kuriame būtų tavo aprašymas senovinėj knygoj, Nes mintys pirmiausia buvo užrašomos. Jei pamatyčiau, ką senovėje sakė Apie tavo nuostabiai sudėtą kūną Ar mes patobulinom, ar jie geriau užrašė, Ar viskas tik kartojimas. O esu įsitikinęs, anų laikų kūrėjai Iš susižavėjimo gyrė prastesnius dalykus.</p>
---	---

Sonnet 60 / 60 sonetas

<p>Like as the waues make towards the pibled shore, So do our minutes hasten to their end, Each changing place with that which goes before, In sequent toile all forwards do contend. Natiuity once in the maine of light. Crawles to maturity, wherewith being crown'd, Crooked eclipses gainst his glory fight, And time that gaue, doth now his gift confound. Time doth transfixe the florish set on youth, And delues the paralels in beauties brow, Feedes on the rarities of natures truth, And nothing stands but for his sieth to mow. And yet to times in hope, my verse shall stand Praising thy worth, dispight his cruell hand.</p>	<p>Kaip bangos ritasi į akmenuotą krantą, Taip mūsų minutės skuba link pabaigos, Keisdamos vietomis su prieš jas ritančiomis Nuolat sunkiai veržiasi į priekį kovoti. Gimusysis, kadaise buvęs šviesos jūroje, Ropoja į brandą, kuria yra vainikuojamas, Pikti užtemimai prieš jo šlovę kariauja, Ir laikas, kuris tą dovaną suteikė, dabar ją naikina. Laikas perduria jaunystės grožį Ir vagoja linijas grožio kaktoje, Maitinasi pačios gamtos retenybėmis, Ir niekas neatsilaiko prieš jo sienuojantį dalgį. Ir vis dėlto prieš laiką viltingai mano eilės stosis Girdamos tavo vertumą, nepaisydamos jo žiaurios rankos.</p>
--	---

Sonnet 61 / 61 sonetas

<p>Is it thy wil, thy Image should keepe open My heauy eielids to the weary night? Dost thou desire my slumbers should be broken, While shadowes like to thee do mocke my sight? Is it thy spirit that thou send'st from thee So farre from home into my deeds to pry, To find out shames a/nd idle houres in me, The skope and tenure of thy Ielousie? O no, thy loue though much, is not so great, It is my loue that keeps mine eie awake, Mine owne true loue that doth my rest defeat, To plaie the watch-man euer for thy sake. For thee watch I, whilst thou dost wake elsewhere, From me farre of, with others all to neere.</p>	<p>Ar tu nori, kad tavo vaizdas neleistų man užmerkti Limpančių vokų varginančią naktį? Ar trokšti, kad mano miegas būtų nutrauktas, Kai į tave panašūs šešėliai šaiposi iš mano regėjimo? Ar tai savo šmėklą tu išsiunti Iš toliausių namų smalsiai sekti, ką veikiu, kad sužinotų apie mano begėdystes ir tinginiavimą, Tokio masto ir pareigingumo tavo Pavydas? O ne, tavo meilė nors nemaža, nėra tokia didelė, Tai mano meilė neleidžia man užmigti, Mano paties tikra meilė neleidžia ilsėtis, Ir dirba naktine sarge Tavo labui. Tave saugau aš, kai tu nubundi kitur, Toli nuo manęs, visai šalia kitų.</p>
--	--

Sonnet 66 / 66 sonetas

<p>Tyr'd with all these for restfull death I cry, As to behold desert a begger borne, And needie Nothing trimd in iollitie, And purest faith vntruly forsworne, And gilded honor shamefully misplast, And maiden vertue rudely strumpeted, And right perfection wrongfully disgrac'd, And strength by limping sway disabled, And arte made tung-tide by authoritie, And Folly (Doctor-like) controuling skill, And simple-Truth miscalde Simplicitie, And captiue-good attending Captaine ill. Tyr'd with all these, from these would I be gone, Saue that to dye, I leaue my loue alone.</p>	<p>Pavargęs nuo visko ramios mirties šaukiuos, Kaip, tarkim, regėti vertąjį gimusį vargeta, Ir skurdžius menkystas, prašmatniai išsipuošusius, Ir nuoširdžiai pasitikinčius niekingai išduotus. Ir apdovanojimus, gėdingai suteiktus nevertiems, Ir mergaitės garbę, niekingai sutryptą, Ir tikrą tobulybę, neteisėtai apšmeižtą, Ir stiprybę, raišo valdymo suluošintą Ir išmanantiems valdžios užčiauptas burnas, Ir kvailybę (kaip Daktarę), kontroliuojančią žinovu, Ir akivaizdžią tiesą, neteisingai vadinamą kvailybe, Ir pavergtą gėrį, patarnaujantį kapitonui blogiui. Nuo visko pavargęs, iš to išsivaduočiau, Tačiau mirdamas, palikčiau savo meilę vieną.</p>
--	--

Sonnet 67 / 67 sonetas

<p>Ah wherefore with infection should he liue, And with his presence grace impietie, That sinne by him aduantage should atchiue, And lace it selfe with his societie? Why should false painting immitate his cheeke,</p> <p>And steale dead seeing of his liuing hew? Why should poore beautie indirectly seeke, Roses of shaddow, since his Rose is true? Why should he liue, now nature bankrout is,</p> <p>Beggerd of blood to blush through liuely vaines, For she hath no exchecker now but his, And proud of many, liues vpon his gaines? O him she stores, to show what welth she had, In daies long since, before these last so bad</p>	<p>Kodėl tokiam nuosmukyje jis turi gyventi, Ir savo buvimu suteikti malonę bedieviams Kad nuodėmingieji jo dėka taptų geresni, Ir pasipuoštų jo draugija? Kodėl negyva tapyba / kosmetika turėtų imituoti jo skruostus Ir paverstų jo gyvą grožį negyvą? Kodėl varganu grožiu netiesiogiai siekiama Rožės šešėlių, kai jis yra tikroji Rožė? Kodėl jis turėtų gyventi dabar, kai Gamta bankru- tavo, Stokojanti kraujo, kuriuo nurausvintų kraujagysles, Nes ji neturi kitos saugyklos, tik jį Ir daug kuo didžiuodamas, gyvena jo nuopelnais? Ak, jį ji saugo, kad parodytų, kokį turtą turėjo Seniai, prieš prasidedant šiems blogiems laikams.</p>
---	--

Sonnet 68 / 68 sonetas

<p>Thus is his cheeke the map of daies out-worne, When beauty liu'd and dy'ed as flowers do now, Before these bastard signes of faire were borne, Or durst inhabit on a liuing brow: Before the goulden tresses of the dead, The right of sepulchers, were shorne away, To liue a second life on second head, Ere beauties dead fleece made another gay:</p> <p>In him those holy antique howers are seene, Without all ornament, it selfe and true, Making no summer of an others greene, Robbing no ould to dresse his beauty new, And him as for a map doth Nature store, To shew faulse Art what beauty was of yore.</p>	<p>Jo veidas – pavyzdys iš praeities dienų, Kai grožis gyvavo ir nyko kaip dabartinės gėlės, Kol buvo atrastos dirbtinio grožio priemonės, Arba kai jomis išdrįso tepti gyvo žmogaus vedą: Prieš tai, kai auksinės mirusiųjų garbanos, Priklaususios kapui, imtos kirpti, Kad atgimtų naujam gyvenimui ant kitos galvos, Kai gražaus numirėlio garbanos pradžiugindavo kitą, Jame tuos šventus praeities laikus gali matyti Be jokios puošmenos, toks koks yra, tikras Nesipuošiantis kitų jaunyste / gaivumu, Nieko neapiplėsdamas, kad pats pasipuoštų, Ir jį kaip pavyzdį Gamta saugo, Kad parodytų naudojantiems kosmetiką tikrąjį grožį.</p>
--	---

Sonnet 73 / 73 sonetas

<p>That time of yeare thou maist in me behold, When yellow leaues, or none, or few doe hange Vpon those boughes which shake against the could, Bare ruin'd quiers, where late the sweet birds sang.</p> <p>In me thou seest the twi-light of such day, As after Sun-set fadeth in the West, Which by and by blacke night doth take away, Deaths second selfe that seals vp all in rest. In me thou seest the glowing of such fire, That on the ashes of his youth doth lye, As the death bed, whereon it must expire, Consum'd with that which it was nurrisht by. This thou perceu'st, which makes thy loue more strong, To loue that well, which thou must leaue ere long.</p>	<p>Tą metų laiką tu many regi, Kai geltoni lapai, arba jokio, arba keletas kabo Ant šakų, kurios virpa nuo šalčio, Tušti griuvėsiai bažnyčios choro, kur neseniai mieli paukščiai giedojo. Many matai dienos saulėlydį, Nes kai saulė nusileidžia vakaruose, Ir ją vis labiau ir labiau užgožia juoda naktis, Mirties antrasis aš uždaro visus amžinam poilsui. Many matai rusenantį laužą, Kuris guli ant jaunystės pelenų Kaip mirties patalė, kuriame turi užgesti, Sunaikintas to, kas kadaise maitino, Tu visa tai suvoki, ir tik dar labiau myli, Myli tai iš širdies / Vilą, ką / kurį netrukus prarasi.</p>
---	---

Sonnet 76 / 76 sonetas

<p>Why is my verse so barren of new pride? So far from variation or quicke change? Why with the time do I not glance aside To new found methods, and to compounds strange?</p> <p>Why write I still all one, euer the same, And keepe inuention in a noted weed, That euery word doth almost fel my name, Shewing their birth, and where they did proceed? O know sweet loue I alwaies write of you, And you and loue are still my argument: So all my best is dressing old words new,</p> <p>Spending againe what is already spent: For as the Sun is daily new and old, So is my loue still telling what is told,</p>	<p>Kodėl mano eilės tokio bergždžios be naujų puoš- menų, Be jokių variacijų ar staigių pokyčių? Kodėl laikui bėgant aš nežvilgčioju Į naujai atrastus metodus ir neįprastus žodžių jun- ginius? Kodėl rašau tik apie viena, vis tą patį, Ir aptaisau naujoves įprastu drabužiu, Kad kiekvienas žodis išduoda mano vardą, Rodydamas, kas juo pagimdė ir iš ko jie prasidėjo? Ak, žinok, mielasis, aš visad rašau apie tave, O tu ir meilė – amžina mano eilių tema; Taigi mano didžiausios pastangos aprenkti senus žodžius naujai Vėl išleidžiant tai, kas jau išleista: Kaip saulė kasdien vis gimsta ir miršta, Taip ir mano meilė vis kalba tai, kas jau pasakyta / vis skaičiuoja monetų atsargas.</p>
--	--

Sonnet 82 / 82 sonetas

<p>I grant thou wert not married to my Muse, And therefore maiest without attaint ore-looke The dedicated words which writers vse Of their faire subiect, blessing euery booke.</p> <p>Thou art as faire in knowledge as in hew, Finding thy worth a limmit past my praise, And therefore art inforc'd to seeke anew, Some fresher stampe of the time bettering dayes. And do so loue, yet when they haue deuisde, What strained touches Rhetorick can lend, Thou truly faire, wert truly simpathizde,</p> <p>In true plaine words, by thy true telling friend. And their grosse painting might be better vs'd, Where cheekes need blood, in thee it is abus'd.</p>	<p>Aš sutinku, kad nesi vedęs mano Mūzos, Ir todėl gali neapkaltintas skaityti Tau skiriamus žodžius, kuriuos rašytojai naudoja savo gražiam adresatui, palaiminančiam kiekvieną knygą. Tu esi gražus žiniomis ir išvaizda, Mano pagyros tik iš dalies perteikia tavo vertę Todėl esi priverstas iš naujo ieškoti Naujesnių įspūdžių geresniais laikais. Ir ieškok, meile, nes jie sukūrė, Ką dirbtina retorika gali pasiūlyti, Tu būdamas tikrai gražus, buvai tikroviškai pavaiz- duotas, paprastuose žodžiuose tiesą sakančio draugo. O jų netikslūs aprašymai tiktų nebent Bedvasiams skruostams, kai skiriami tau – viską sugadina</p>
---	---

Sonnet 93 / 93 sonetas

<p>So shall I liue, supposing thou art true, Like a deceiued husband, so loues face, May still seeme loue to me, though alter'd new: Thy lookes with me, thy heart in other place. For their can liue no hatred in thine eye, Therefore in that I cannot know thy change, In manies lookes, the falce hearts history Is writ in moods and frounes and wrinkles strange.</p> <p>But heauen in thy creation did decree, That in thy face sweet loue should euer dwell, What ere thy thoughts, or thy hearts workings be, Thy lookes should nothing thence, but sweetnesse tell. How like Eaues apple doth thy beauty grow, If thy sweet vertue answere not thy show.</p>	<p>Taip ir gyvensiu tikėdamas, kad tu ištikimas, Kaip išduotas vyras, taigi išoriškai meilė Ir toliau atrodys kaip meilė, nors pasikeitusi, Tu išoriškai su manimi, širdimi kitur: Kadangi tavo akyse nėra neapykantos, Todėl nežinau, kas pasikeitė. Daugelio išorėje širdies klastūnės istorija Įrašyta nuotaikose, surauktoje kaktose ir keistose raukšlėse, Bet dangus tave kurdamas nutarė, Kad tavo veide tik švelni meilė amžinai gyvuos; Kad ir kokios būtų mintys ar širdies darbai, Tavo išvaizda rodys ne ką kitą, tik meilumą.</p> <p>Kaip Ievos obuolys tavo grožis klestės, Jei tavo mielos dorybės neatitiks išorės!</p>
--	---

Sonnet 97 / 97 sonetas

<p>How like a winter hath my absence been From thee, the pleasure of the fleeting year! What freezings have I felt, what dark days seen!</p> <p>What old December's bareness every where! And yet this time remov'd was summer's time, The teeming autumn, big with rich increase, Bearing the wanton burden of the prime, Like widow'd wombs after their lord's decease: Yet this abundant issue seem'd to me But hope of orphans and unfather'd fruit; For summer and his pleasures wait on thee,</p> <p>And, thou away, the very birds are mute; Or, if they sing, 'tis with so dull a cheer leaves look pale, dreading the winter's near</p>	<p>Tarsi žiema man buvo išsiskyrimas Su tavimi, bėgančių metų palaima! Kokį kaustantį šaltį jaučiau, kokias tamsias dienas regėjau!</p> <p>Kokia senojo Gruodžio bergžduma visur! Nors išsiskyrimo laikas buvo vasara, Vaisingas ruduo, išsipūtęs nuo vaisių gausos, Nešantis / gimdantis nėštumo naštą nuo pavasario, Kaip našlių įscios po vyro mirties: Ir vis dėlto tokia vaisių gausa man atrodė Tik kaip našlaičių ir betėvių vaisių viltis, Nes vasara su visais malonumais laukia tavo nuro- dymų, Bet kai tavęs nėra, net paukščiai tyli. O jeigu ir gieda, tai niūrias melodijas, Kad lapai nubala, išsigandę artėjančios žiemos.</p>
--	---

Sonnet 98 / 98 sonetas

<p>From you haue I beene absent in the spring, When proud pide Aprill (drest in all his trim)</p> <p>Hath put a spirit of youth in euery thing: That heaue Saturne laught and leapt with him. Yet nor the laies of birds, nor the sweet smell Of different flowers in odor and in hew, Could make me any summers story tell: Or from their proud lap pluck them where they grew: Nor did I wonder at the Lillies white, Nor praise the deepe vermillion in the Rose, They weare but sweet, but figures of delight: Drawne after you, you patterne of all those. Yet seem'd it Winter still, and you away, As with your shaddow I with these did play.</p>	<p>Su tavimi išsiskyriau pavasarį, Kai prašmatniai išsimarginęs Balandis (išsipustęs visu gražumu)</p> <p>Įkvėpė jaunystės dvasią visur kur: Kad net Saturnas kartu su juo juokėsi ir šokinėjo. Tačiau nei paukščių giesmės, nei mieli kvapai Įvairiausių gėlių, skirtingų kvapų ir spalvų, Neįkvėpė manęs pasakoti vasaros pasakojimo: Ar skinti jų iš išdidaus skraitu, kur jos augo:</p> <p>Nestebino manęs nei Lelijos baltumas, Negyriau nei Rožės sodraus raudonio, Jos buvo mielos, bet tik malonumo formos: Nukopijuotos nuo tavęs, tu esi jų pirmvaizdis. Tačiau atrodė, kad dar nesibaigė žiema ir tavęs nėra, Lyg su tavo šešėliu, su viskuo žaidžiau.</p>
---	---

Sonnet 106 / 106 sonetas

<p>When in the Chronicle of wasted time, I see descriptions of the fairest wights, And beautie making beautifull old rime, In praise of Ladies dead, and louely Knights, Then in the blazon of sweet beauties best, Of hand, of foote, of lip, of eye, of brow, I see their antique Pen would haue exprest, Euen such a beauty as you maister now. So all their praises are but prophesies Of this our time, all you prefiguring, And for they lookd but with deuining eyes, They had not still enough your worth to sing: For we which now behold these present dayes, Haue eyes to wonder, but lack tongs to praise.</p>	<p>Kai nykstančio laiko kronikose, Skaitau aprašymus gražiausių žmonių, Ir jų grožį įkvėpusius senuosius rimus, Giriančius jau mirusius damas ir mielus riterius, Ir laupsiančius gražuolių geriausias savybes, Jų rankas, kojas, lūpas, akis, antakius, Suprantu, kad senovinė Plunksna bandė aprašyti, Tą grožį, kurį tu dabar įkūniji. Taigi visos pagyros, tebuvo pranašystė Mūsų laikų, visos numatančios tave, Ir kadangi jie matė tik pranašų akimis, Negalėjo tinkamai apdainuoti tavo vertės. Nes mes, kurie tave regime šiandiena, Gėrimės akimis, bet nepajėgiame gyriaus išreikšti žodžiais.</p>
--	--

Sonnet 107 / 107 sonetas

<p>Not mine owne feares, nor the prophetick soule, Of the wide world, dreaming on things to come, Can yet the lease of my true loue controule, Supposde as forfeit to a confin'd doome. The mortall Moone hath her eclipse indur'de, And the sad Augurs mock their owne presage, Incertenties now crowne them-selues assur'de, And peace proclaimes Oliues of endlesse age, Now with the drops of this most balmie time, My loue lookes fresh, and death to me subscribes, Since spight of him Ile liue in this poore rime, While he insults ore dull and speachlesse tribes. And thou in this shalt finde thy monument, When tyrants crests and tombs of brasse are spent.</p>	<p>Nei mano paties baimėms, nei pranašiška viso pa- saulio Dvasiai, numatančiai ateities įvykius, Nepavaldus mano tikros meilės nuomos terminas Taip vadinamas, baudžiančio likimo įkaitas. Mirtingas mėnuo išgyveno užtemimą Ir liūdni pranašai juokiasi iš savo pranašysčių, Nežinomybė dabar vainikuojama žinojimu Ir taika skelbia alyvuogių medžius amžiniais, Dabar nuo ramiausio laiko lašelių Mano meilė / mylimasis atsigavo, ir mirtis nusileido, Kad nepaisant jos, gyvensiu kukliose eilutėse, Kai ji triumfuos prieš kvailą ir nebylią padermę. Ir tu jose rasi savo paminklą, Kai tironų plunksnos ir vario antkapiai sunyks.</p>
---	---

Sonnet 108 / 108 sonetas

What's in the braine that Inck may character,
Which hath not figur'd to thee my true spirit,
What's new to speake, what now to register,
That may expresse my loue, or thy deare merit?
Nothing sweet boy, but yet like prayers diuine,
I must each day say ore the very same,
Counting no old thing old, thou mine, I thine,

Euen as when first I hallowed thy faire name.
So that eternall loue in loues fresh case,
Waighes not the dust and iniury of age,
Nor giues to necessary wrinckles place,
But makes antiquitie for aye his page,

Finding the first conceit of loue there bred,
Where time and outward forme would shew it dead,

Ko esama mintyse, ką Rašalu galima užrašyti,
Kas dar tau neatskleidė, kokia ištikima mano siela,
Ką naujo pasakyti, ką dabar užfiksuoti,
Kas išreikštų meilę, ar tavo vertę?
Niekas, mielas berniuk, bet kaip maldas Dievui,
Privalau kasdien kartoti tą patį,
Manydamas, kad seni dalykai nėra seni, tu mano,
aš tavo,

Lygiai, kaip pirmąkart teesie gražus tavo vardas.
Kad amžina meilė naujais meilės drabužiais
Nepaisytų amžiaus dulkių ir negalvimų,
Ir nekreiptų dėmesio į raukšles,
Bet paverstų senovę amžina patarnautoja / seną
meilės temą amžina jo puslapiuose,
Atrandant ten pirmąsias meilės užuomazgas,
Kurios nuo laiko ir išore atrodo kaip negyvos.

Sonnet 109 / 109 sonetas

O neuer say that I was false of heart,
Though absence seem'd my flame to quallifie,
As easie might I from my selfe depart,
As from my soule which in thy brest doth lye:
That is my home of loue, if I haue rang'd,
Like him that trauels I returne againe,
Iust to the time, not with the time chang'd,
So that my selfe bring water for my staine,
Neuer beleuee though in my nature raign'd,
All frailties that besiege all kindes of blood,
That it could so preposterouslie be stain'd,
To leaue for nothing all thy summe of good:
For nothing this wide Vniuerse I call,
Saeue thou my Rose, in it thou art my all.

Niekad nesakyk, kad išdaviau širdyje,
Nors išsiskyrimas, regis, prigesino liepsną,
Kaip aš negaliu išsiskirti su savimi,
Taip ir su savo siela, kuri yra tavo krūtinėje.
Tai mano meilės namai, jei aš klajočiau,
Kaip tas keliautojas, ir vėl sugrįžčiau,
Kaip tik laiku, nepakeistas bėgančio laiko,
Tam, kad atsineščiau vandens savo dėmei nuplauti,
Niekad netikėk, nors mano prigimtyje ir karaliauja
Kūno silpnybės, kaip ir kituose žmonėse,
Kad ji būtų taip absurdiškai sutepta,
Kad paliktų niekingiesiems visą tavo gerį:
Nes visa didžiausia Visata man yra niekis,
Išskyrus tave, namo Rožę, nes tu man esi viskas.

Sonnet 116 / 116 sonetas

<p>Let me not to the marriage of true mindes Admit impediments, loue is not loue Which alters when it alteration findes, Or bends with the remouer to remoue. O no, it is an euer fixed marke That lookes on tempests and is neuer shaken; It is the star to euery wandring barke, Whose worths vnknowne, although his hight be taken. Lou's not Times foole, though rosie lips and cheeks Within his bending sickles compasse come, Loue alters not with his breefe houres and weekes, But beares it out euen to the edge of doome: If this be error and vpon me proued, I neuer writ, nor no man euer loued.</p>	<p>Verčiau nesudarysiu ištikimų sielų sąjungos, Jei yra kliūčių, meilė nėra meilė, Jei ji pasikeičia, kai pasikeičia aplinkybės, Arba pasikeičia, kai mylimasis palieka. O ne, ji yra stabilus kelrodis, Kuris šviečia per audras ir niekada nesukrečiamas; Ji žvaigždė kiekvienam klajojančiam barkui, Kurios vertė nežinoma, bet altitudė išmatuojama. Meilė nėra laiko juokdarė / lėlė, nors rožinės lūpos ir skruostai Pakliūna po jo lenktu pjautuvu. Meilė nesikeičia, bėgant valandoms ir savaitėms, Bet viską pakelia iki laikų pabaigos: Jei tai klaida ir įrodyta esant netiesai, Aš niekad nerašiau ir joks žmogus niekad nemylėjo.</p>
---	---

Sonnet 127 / 127 sonetas

<p>In the ould age blacke was not counted faire, Or if it weare it bore not beauties name: But now is blacke beauties successiue heire, And Beautie slanderd with a bastard shame, For since each hand hath put on Natures power, Fairing the foule with Arts faulse borrow'd face, Sweet beauty hath no name no holy boure, But is prophan'd, if not liues in disgrace. Therefore my Mistresse eyes are Rauens blacke, Her eyes so suted, and they mourners seeme, At such who not borne faire no beauty lack, Slandring Creation with a false esteeme, Yet so they mourne becomming of their woe, That euery tounge saies beauty should looke so.</p>	<p>Anksčiau juodbruvių nelaikė gražiomis, O jei ir laikė, nevadino gražuolėmis, Bet dabar tamsumas yra grožio paveldėtojas, Ir būto Grožio geras vardas suterštas pavainikio gėda. Kadangi bet kuri ranka perėmė iš Gamtos galią, Pasigražinti dirbtine kosmetika veidą, Mielas grožis nebeturi gero vardo, nei šventyklos, Bet yra išniekintas arba gyvena negarbingai. Todėl mano Meilužės akys yra Varno juodumo, Jos akys tokios madingos ir jos aprauda Tuos, kurie gimė negražūs ir stokoja grožio, Griauna Kūrinių reputaciją netikra verte. Jos taip gražiai aprauda jų nelaimę, Jog visi sako, taip turi atrodyti grožis.</p>
--	--

Sonnet 130 / 130 sonetas

<p>My Mistres eyes are nothing like the Sunne, Currall is farre more red, then her lips red, If snow be white, why then her breasts are dun:</p> <p>If haire be wiers, black wiers grow on her head: I haue seene Roses damaskt, red and white, But no such Roses see I in her cheekes, And in some perfumes is there more delight, Then in the breath that from my Mistres reekes. I loue to heare her speake, yet well I know, That Musicke hath a farre more pleasing sound: I graunt I neuer saw a goddesse goe, My Mistres when shee walkes treads on the ground, And yet by heauen I thinke my loue as rare,</p> <p>As any she beli'd with false compare.</p>	<p>Mano Meiluzės akys visai nepanašios į Saulę, Koralai daug raudonesni už jos lūpų raudonį, Jei sniegas baltas, ką gi, tuomet jos krūtys pilkšvai rudos:</p> <p>Jei plaukai vielos, juodos vielos auga ant jos galvos: Esu matęs damasko Rožių, raudonų ir baltų, Bet jos skrostuose neižvelgiu tokių Rožių, Ir kvepalai daug mielesni, Nei kvapas sklindantis nuo mano meiluzės. Mėgstu klausytis jos šnekos, bet puikiai žinau, Kad muzika skamba daug maloniau: Prisiekiu – niekad nemačiau kaip vaikšto deivė, Bet mano meiluzė tvirtai žengia žeme. Tačiau dėl Dievo, manau, kad mano mylimoji ypatinga, Kaip ir tos, išliaupsintos melagingais palyginimais.</p>
---	---

Sonnet 132 / 132 sonetas

<p>Thine eies I loue, and they as pittying me, Knowing thy heart torment me with disdain,</p> <p>Haue put on black, and louing mourners bee, Looking with pretty ruth vpon my paine. And truly not the morning Sun of Heauen Better becomes the gray cheeks of th' East, Nor that full Starre that vsers in the Eauen Doth halfe that glory to the sober West As those two morning eyes become thy face: O let it then as well beseeme thy heart To mourne for me since mourning doth thee grace,</p> <p>And sute thy pittty like in euery part. Then will I swear beauty her selfe is blacke, And all they foule that thy complexion lacke.</p>	<p>Tavo akis aš myliu ir, jos gailėdamos manęs, Žinodamos, kad tavo širdis mane su panieka kan- kina, Apsirengė juodai ir tapo mylinčiom gedėtojom, Žiūrėdamos su gražia užuojauta į mano skausmą. Ir išties nei ryto / gedinti saulė danguje Neatrodė gražesnė pilkais rytų skruostais, Nei vakarinė žvaigždė, kuri atveda vakarą, Nesuteikia nė pusės šlovės liūdniems vakarams, Kaip tos dvi ryto / gedinčios akys tinka tavo veidui. Ak, tuomet leisk ir savo širdžiai Mane apvertkti, nes rytas / gedėjimas suteikia tau grakštumo / grožio Ir išpuošk gailėsčiu visas kūno dalis. Tik tuomet prisieksiu, kad grožis yra juodas; O grožis, kitokios nei tavo spalvos, yra nepadorus.</p>
--	---

Sonnet 133 / 133 sonetas

Beshrew that heart that makes my heart to groane For that deepe wound it giues my friend and me; I't not ynough to torture me alone, But slaue to slauery my sweet'st friend must be. Me from my selfe thy cruell eye hath taken, And my next selfe thou harder hast ingrossed, Of him, my selfe, and thee I am forsaken, A torment thrice three-fold thus to be crossed: Prison my heart in thy steele bosomes warde, But then my friends heart let my poore heart bale, Who ere keepes me, let my heart be his garde, Thou canst not then vse rigor in my Iaile. And yet thou wilt, for I being pent in thee, Perforce am thine and all that is in me.	Gėda tai širdžiai, kuri verčia mano širdį dejuoti, Už gilią žaizdą mano draugui ir man; Neužtenka vien mane kankinti, Bet dar reikia pavergti ir mieliausią draugą. Aš pametęs galvą dėl tavo žiaurių akių, Ir mano antrąjį aš tu dar žiauriau pavergei, Aš praradau jį, save ir tave, Aš praradau jį, save ir tave, Trijų netektis triskart skaudesnė. Įkalink mano širdį savo plieninės krūtinės kalėjime Bet už mano širdies užstatą leisk išpirkti draugo širdį, Kas mane beprižiūrėtų, leisk mano širdžiai būti jo sargu, Tuomet negalėtum taikyti griežtos bausmės mano kalėjime. Bet tu taikysi, nes aš įkalintas tavyje, Per prievartą esu tavo ir visa, kas yra manyje.
---	---

Sonnet 134 / 134 sonetas

So now I haue confest that he is thine, And I my selfe am morgag'd to thy will, My selfe Ile forfeit, so that other mine, Thou wilt restore to be my comfort still: But thou wilt not, nor he will not be free, For thou art couetous, and he is kinde, He learnd but suretie-like to write for me, Vnder that bond that him as fast doth binde. The statute of thy beauty thou wilt take, Thou vsurer that put'st forth all to vse, And sue a friend, came debter for my sake, So him I loose through my vnkinde abuse. Him haue I lost, thou hast both him and me, He paieas the whole, and yet am I not free.	Taigi dabar pripažįstu, kad jis tavo, Ir aš pats įkeistas hipotekoje tavo valiai, Konfiskuok mane, kad mano antrąjį aš Grąžintum mano paguodai: Bet tu negrąžinsi, ir jis nenorės būti išlaisvintas, Nes tu esi godi, o jis geras, Jis išmoko pasirašyti mano vardu tik kaip laiduoto- jas Pagal įsipareigojimą, kuris jį griežtai įkalina, Pareikalausi to, ką suteikia tavo grožis, Lupikautoja, kuri visą kapitalą investuoja palūka- noms gauti, Ir iškelsi ieškinį mano draugui, kuris tapo skolinin- ku dėl manęs, Taigi, jo netenku dėl žiauraus elgesio su manimi. Jį aš praradau, tu turi mus abu – jį ir mane, Jis tau grąžina visą skolą, ir vis tiek esu nelaisvas.
---	---

Sonnet 135 / 135 sonetas

<p>Who euer hath her wish, thou hast thy Will, And Will too boote, and Will in ouer-plus, More then enough am I that vexe thee still, To thy sweete will making addition thus. Wilt thou whose will is large and spatious, Not once vouchsafe to hide my will in thine, Shall will in others seeme right gracious, And in my will no faire acceptance shine: The sea all water, yet receiues raine still, And in abundance addeth to his store, So thou beeing rich in Will adde to thy Will, One will of mine to make thy large Will more. Let no vnkinde, no faire beseechers kill, Thinke all but one, and me in that one Will.</p>	<p>Moterys turi visokiausių norų, o tu turi savo Vilą / geismą, Ir dar vieną Vilą, o prireikus ir daugiau Vilų, Vien manęs daugiau nei gana, tave kamuoti, Pridedant dar vieną falą / Vilą, Ar tu, kurios geismas/vagina tokia didelė ir erdvi, Nors kartą leisti mūsų geismui susilieti, Ar kiti Vilai / kitų falai / seksualinis apetitas atrodo žavingi, O mano falas / geismas nesulauks tokio palankumo. Jūroje vien vanduo, bet ji vis tiek priima lietu Ir dosniai didina atsargas, Taip ir tu, jau turėdama Vilą, pridėk prie savojo Vilo Ir mano geismą, kad dar padidintum malonumą / praplėstum Vilų sąrašą. Neleisk tavo žiauriam „ne“ nužudytų nors vieną gerbėją, Visi jie vienodi, o aš tas vienintelis Vilas.</p>
--	---

Sonnet 144/ 144 sonetas

<p>Two loues I haue of comfort and dispaire, Which like two spirits do sugiest me still, The better angell is a man right faire: The worser spirit a woman collour'd il. To win me soone to hell my femall euill, Tempteth my better angel from my sight, And would corrupt my saint to be a diuel: Woioing his purity with her fowle pride. And whether that my angel be turn'd fiend, Suspect I may, yet not directly tell, But being both from me both to each friend, I gesse one angel in an others hel. Yet this shal I nere know but liue in doubt, Till my bad angel fire my good one out.</p>	<p>Dvi meiles aš turiu paguodos ir nevilties, Kurios kaip dvi dvasios iš tiesų mane gundo, Geresnis angelas yra vyras tikrai gražus, Blogesnė dvasia moteris tamsi. Kad greičiau pražudytų mane pragare, nelaboji mo- teris Vilioja geresnį angelą nuo mano šono, Ir pavers šventąjį velniu, Siekdama jo tyrumo nuodėminga puikybe. Ar mano angelas bus paverstas šėtonu, Galiu tik spėlioti, bet ne tiesiai pasakyti, Kadangi jie draugauja ir vienas su kitu, ir su mani- mi, Manau, kad vienas angelas yra kito pragare. Tačiau šito niekada nesužinosiu, ir nuolat įtarinėsiu, Kol blogasis angelas išvays / užkrės gerąjį.</p>
--	---

Sonnet 146 / 146 sonetas

<p>Poore soule the center of my sinfull earth, My sinfull earth these rebbell powres that thee array,</p> <p>Why dost thou pine within and suffer dearth Painting thy outward walls so costlie gay?</p> <p>Why so large cost hauing so short a lease, Dost thou vpon thy fading mansion spend? Shall wormes inheritors of this excesse, Eate vp thy charge? is this thy bodies end? Then soule liue thou vpon thy seruants losse, And let that pine to aggrauat thy store; Buy tearmes diuine in selling houres of drosse: Within be fed, without be rich no more, So shalt thou feed on death, that feeds on men, And death once dead, ther's no more dying then</p>	<p>Vargše siela, mano nuodėmingos būties šerdie, Mano nuodėmingą žemišką gyvenimą maištingo- mis jėgomis puoši, Kodėl tu nyksti vidujai ir kenti badą, Išpuošdama išorines sienas taip brangiai ir links- mai? Kodėl tokią didžiulę kainą už trumpą nuomą Moki nykstančiuose rūmuose? Ar kirminai šio pertekliaus paveldėtojai Suės tavo mokesčių? Ar tokia kūno baigtis? Tuomet, siela, gyvenk iš savo tarno nuostolių Ir leisk kūnui nykti, kad sukrautum turtus; Pirk dievišką laiką, parduodama iššvaistytą laiką, Maitink vidų, išorė lai bus vargana. Taip suvalgysi mirtį, kuri maitinasi žmonėmis, Ir kai mirtis bus negyva, niekas nebemirs.</p>
---	---

Sonnet 147 / 147 sonetas

<p>My loue is as a feauer longing still, For that which longer nurseth the disease. Feeding on that which doth preserue the ill, Th'vncertaine sicklie appetite to please: My reason the Phisition to my loue, Angry that his prescriptions are not kept Hath left me, and I desperate now approoue. Desire is death, which Phisick did except. Past cure I am, now Reason is past care, And frantick madde with euer-more vnrest,</p> <p>My thoughts and my discourse as mad mens are, At randon from the truth vainely exprest. For I haue sworne thee faire, and thought thee bright, Who art as black as hell, as darke as night.</p>	<p>Mano meilė yra kaip karštligė nuolat geidžianti Tu, kas ilgiau pratęsia ligą, Maitinasi tuo, kas palaiko ligą, Kad patenkintų besikeičiantį ligo apatitą. Mano blaivus protas – meilės gydytojas, Supykęs, kad nesilaikoma jo skirto gydymo Išėjo, ir dabar aš tik beviltiškai įrodau, kad Geismas yra mirtina liga, kurį medicina uždraudė, Šaukštai po pietų, sveikas protas nebepadės, Aš beviltiškai išprotėjau, kamuojamas amžino ne- rimo, Mano mintys ir kalba kaip bepročio, Sakanti tiesas be jokio sąryšio. Nes prisiekiu, kad tu esi graži, ir galvojau, kad esi protinga, Kuri esi juoda kaip pragaras ir tamsi kaip naktis.</p>
---	---

Sonnet 148 / 148 sonetas

<p>O me what eyes hath loue put in my head, Which haue no correspondence with true sight, Or if they haue, where is my iudgment fled, That censures falsely what they see aright? If that be faire whereon my false eyes dote, What means the world to say it is not so? If it be not, then loue doth well denote, Loues eye is not so true as all mens: no, How can it? O how can loues eye be true, That is so vext with watching and with teares? No maruaile then though I mistake my view, The sunne it selfe sees not, till heauen cleeres. O cunning loue, with teares thou keepst me blinde, Least eyes well seeing thy foule faults should finde.</p>	<p>O varge! kokias akis man suteikė meilė, Kurios nemato tikrojo vaizdo, O jei ir mato, tai kur dingio nuovoka, Kuri neteisingai vertina tai, ką akys iš tikrųjų mato? Jei mano klystančios akys susižavėjusios grožiu, Kodėl likęs pasaulis sako, kad taip nėra? Jei taip nėra, tai mano meilė liudija, Meilės akys nemato tiesos kaip kiti žmonės: ne Kaip galėtų? Kaip gali meilės akys matyti tiesą, Jei jos taip išvargintos nemigos ir ašarų? Nieko keisto, kad matau netikrą vaizdą, Jei pati saulė nemato, kol neišsigiedrija dangus. Gudruole meile, nuo ašarų mane apakini, Nes gerai matančios akys pastebėtų blogas ydas.</p>
--	---

Sonnet 151 / 151 sonetas

<p>Loue is too young to know what conscience is, Yet who knowes not conscience is borne of loue, Then gentle cheater vrge not my amisse, Least guilty of my faults thy sweet selfe proue. For thou betraying me, I doe betray My nobler part to my grose bodies treason, My soule doth tell my body that he may, Triumph in loue, flesh staies no farther reason, But rysing at thy name doth point out thee, As his triumphant prize, proud of this pride, He is contented thy poore drudge to be To stand in thy affaires, fall by thy side. No want of conscience hold it that I call, Her loue, for whose deare loue I rise and fall.</p>	<p>Meilė per jauna, kad suprastų, kas yra sąžinė, Ir vis dėlto visi žino, kad sąžinė gimsta iš meilės, Tuomet, švelni sukčiautoja, nekaltink manęs klydus, Nes paaiškės, kad dėl mano klaidų pati esi kalta. Kadangi išduodi mane, aš išduodu Savo kilnesnę prigimtį dėl storo / bjauraus kūno, Mano siela patikina kūną, kad jis gali Triumfuoti meilėje, kūnui nebereikia kitų argumen- tų, Tik pakilti, išgirdus tavo vardą, ir rodyti į tave Kaip į pergalės apdovanojimą, didžiudamasis šiuo prizu, Jis džiaugiasi tau patarnaudamas, Tarnaudamas tavo poreikiams, krisdamas prie tavo šono. Nereiškia, kad neturiu sąžinės, vadindamas Meile tą, dėl kurios brangios meilės kyla ir krentu / leidžiuos..</p>
--	--

Veličkienė, Deimantė

WILLIAMO SHAKESPEARE'O SONETŲ VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ: ATITIKMENS PROBLEMA: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019. 186 p.

Bibliogr. 113-119 p.

ISBN 978-9955-19-964-9 (internete)

ISBN 978-9955-19-965-6 (spausdintinis)

Literatūrologiniai vertimo tyrinėjimai Lietuvoje nėra gausūs, ypač poetinio vertimo. Disertacijoje siekiama sistemingai iširti Shakespeare'o sonetų vertimus į lietuvių kalbą, aprėpiant visus keturis egzistuojančius sonetyno vertimus, kuriuos pateikė keturi poetai – Alfonsas Tyruolis, Aleksys Churginas, Sigitas Geda and Tautvyda Marcinkevičiūtė. Pagrindinė šiame darbe kelta problema yra atitikmuo (arba ekvivalentiškumas) Shakespeare'o sonetų vertimuose į lietuvių kalbą. Atitikmuo suprantamas kaip daugybinis analogas. Nors atitikmens kūrimui tikslinėje literatūroje tarsi suteikiama savotiška laisvė, įvairios skaitymo alternatyvos, egzistuoja tam tikros ribos, neleidžiančios svarbiausioms reikšmėms ir prasmėms išsprūsti. Lyginamoji analizė atskleidė, kad sonetų vertimuose į lietuvių kalbą nėra visiškų atitikmenų nuo makro - iki mikrolygmenų. Kai kurie vertėjai labiau susitelkia į etiškumą, kiti į poetiškumą. Bendra sonetų tematika dažniausiai perteikiama vertimuose į lietuvių kalbą, tačiau kai kurių tropų ir daugiasluoksnio teksto vertimas kelia didesnių keblumų. Atitikmuo veikiausiai buvo visų vertėjų siekiamybė, tik ne visada pavyko jį rasti ir perteikti.

Research into literary translation (especially poetry translation) is still scarce in Lithuania. The thesis aims to analyze the translations of Shakespeare's sonnets into Lithuanian in a systematic way, encompassing all existing translations of the whole collection of Shakespeare's sonnets provided by four poets – Alfonsas Tyruolis, Aleksys Churginas, Sigitas Geda and Tautvyda Marcinkevičiūtė. This thesis mostly focuses on the problem of correspondence (or equivalence). The correspondence is first of all understood as a multiple analogue. Although, the creation of correspondence in the target literature is given certain freedom and various alternatives of reading, certain limitations exist that restrict the loss of the most important meanings and implications. The comparative analysis has revealed that in the translations of the sonnets into Lithuanian, there are no absolute correspondents from the macro to micro levels. Some translators focused more on the criterion of ethics, others on poeticality. The general theme of a sonnet is usually rendered in the translations into Lithuanian; however, the translation of some tropes and multi-layered discourse causes more problems. Correspondence seems to be an aspiration of all the translators, but they do not always manage to achieve and render it.

Deimantė Veličkienė
**WILLIAMO SHAKESPEARE'O SONETŲ VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ:
ATTIKMENS PROBLEMA**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (H 004)

978-9955-19-964-9 (internete)
978-9955-19-965-6 (spausdintas)

Maketavo Karolis Simaitis

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas roffice@mruni.eu
Tiražas 20 egz. Užsakymo Nr. 22471

Parengė spaudai UAB „Baltic Printing House“
Svajonės g. 40, LT-94101, Klaipėda
www.balticprinting.com

Spausdino UAB „BMK Leidykla“
A. Mickevičiaus g. 5, Vilnius
El. paštas info@bmkleidykla.lt
www.bmkleidykla.lt

ISBN 978-9955-19-964-9

9 789955 199649